

DONJODRAVSKA OBALA

DRAGO HEDL

SADRŽAJ

PRVI DIO

DOBA NEVINOSTI 1

Prvo poglavlje

*u kojem Dado nagovori omamu da kupi
dopisnicu i pošalje je Glasu Amerike* 2

Drugo poglavlje

*Dok Ivica sjedi na noši, njegova baka
sjekirom u šupi otfikari kokotu glavu* 7

Treće poglavlje

*u kojem stisnuti oko radija stanari
s Donjodravske slušaju Veselo večer* 9

Četvrto poglavlje

*otkriva kako se svake jeseni Dadina majka i
Ivičina baka posvađaju zbog oraha u dvorištu* 13

Peto poglavlje

*u kojem omama zaradi četiri stotine dinara i zastaje u
Ribarskom da popije šnaps i počasti Dadu grenadinom* 16

Šesto poglavlje

*iz kojeg saznajemo kako se u Lacikinoj jutenoj
vreći našla drvena noga gospođe Magdić* 20

DRUGI DIO

KRALJEVIĆ I PROSJEK 22

Prvo poglavlje

Prvog dana u razredu Dado se rasplače kad

<i>u školi sazna da Kenig znači kralj i da je Švabo</i>	23
Drugo poglavlje	
<i>u kojem Perduka umre, u njegov stan dosele</i>	
<i>Zdravko, teta Nevenka i zastavnik Trendo</i>	26
Treće poglavlje	
<i>objašnjava kako se pred Donjodravskom</i>	
<i>12 toči voda u ampere i razmjenjuju vijesti</i>	31
Četvrto poglavlje	
<i>u kojem se mama boji da učitelj</i>	
<i>Janko dolazi po partijskom zadatku</i>	34
Peto poglavlje	
<i>u kojem špiclov hvali Dadu da je dobar Titov pionir</i>	37
Šesto poglavlje	
<i>Učitelj pjeva: Mi ne damo zemlje naše/Da je gaze fašisti!</i>	40
Sedmo poglavlje	
<i>opisuje kako se Zdravko zaglavio u željeznom stupu</i>	46
Osmo poglavlje	
<i>u kojem milicija oca optužuje za sabotažu</i>	54
Deveto poglavlje	
<i>u kojem je Dado dobio zeleni metalni</i>	
<i>autić Polizei i kaputić roza boje</i>	58
Deseto poglavlje	
<i>Dado sumnja da ga ne žele učiti njemački kako</i>	
<i>ne bi razumio o čemu pričaju omama i otac</i>	62
Jedanaesto poglavlje	
<i>u kojem je Stipe obećao Dadi prekrasnu francusku</i>	
<i>marku ako mu da kovertu sa stričevim pismom</i>	67
Dvanaesto poglavlje	

<i>u kojem omama kaže: Mi nismo prosjaci, mi smo kraljevi</i>	74
Trinaesto poglavlje <i>Špiclova zanima što će Stipi stričeva koverta poslana iz Njemačke</i>	77
Četrnaesto poglavlje <i>u kojem braća Bilek pričaju kako se na slovenskom kaže molim čašu vode</i>	81
Petnaesto poglavlje <i>Harašo! Juraj ima novi motocikl. Što napravi Austrijanac, ko da je napravio Švabo</i>	84
Šesnaesto poglavlje <i>u kojem Dado pita omamu zašto na kamenom spomeniku piše König</i>	88
Sedamnaesto poglavlje <i>u kojem špiclov strpa Miheljenka na Goli otok</i>	96
Osamnaesto poglavlje <i>u kojem Stipe nestaje, a Kuštro se plaši da je pobjegao preko granice</i>	99
Devetnaesto poglavlje <i>Glas Amerike Dadi šalje tranzistor</i>	102
Dvadeseto poglavlje <i>u kojem tata u tvornici popravlja pokvareni stroj</i>	109
Dvadeset i prvo poglavlje <i>u kojem milicajac udara pištoljem o stol i kaže da drug Kening mrzi državu, kao i njegov sin</i>	113
Dvadeset i drugo poglavlje <i>u kojem teta Nevenka kaže: Platit će mi to, kurvin sin!</i>	116
Dvadeset i treće poglavlje	

<i>u kojem Juraj pita Veroniku koliko joj kasni</i>	121
Dvadeset i četvrto poglavlje	
<i>Učitelj Janko prevodi Trendina pisma Zdravkovojoj mami</i>	124
Dvadeset i peto poglavlje	
<i>Čovjek s brčićima donosi Trendi hlače, cipele</i>	
<i>i košulju, jer u gaćama ne može u kasarnu</i>	128
Dvadeset i šesto poglavlje	
<i>Na partijskom sastanku oca optužuju za krađu žice i kože</i>	132
 TREĆI DIO	
JADNICI	135
Prvo poglavlje	
<i>Špiclov pita dječaka što je s ocem i nudi posao</i>	136
Drugo poglavlje	
<i>u kojem Juraj misteriozno nestaje</i>	141
Treće poglavlje	
<i>u kojem ujak donosi gusku, brašno, mast, grah i vino</i>	144
Četvrto poglavlje	
<i>u kojem Dado stoji na kompi i želi baciti</i>	
<i>roza kaputić, ali mu plan propada</i>	148
Peto poglavlje	
<i>u kojem se priča kako je Arnold Dadinog otatu negdje</i>	
<i>kraj Dravograda nagovarao da bježe u Austriju</i>	152
Šesto poglavlje	
<i>Čovjek s crvenim obrazima ocu za šest rimskih</i>	
<i>novčića isplati tri tisuće dvjesto dinara</i>	156
Sedmo poglavlje	

<i>u kojem Stipe pokazuje ljubičaste fleke po prsima</i>	160
Osmo poglavlje	
<i>u kojem je teta Nevenka našla novog dečka</i>	164
Deveto poglavlje	
<i>u kojem otac uzima pajser i silom otvara vrata dvorišnog zahoda</i>	169
Deseto poglavlje	
<i>Špiclov upada na karmine i svađa se s ocem</i>	173
Jedanaesto poglavlje	
<i>u kojem se raspreda kako špiclov presreće Dadu pred Ribarskim</i>	179
ČETVRTI DIO	
SAMRTNO PROLJEĆE	183
Prvo poglavlje	
<i>u kojem otac veli da je Prizren na granici s Albanijom</i>	184
Drugo poglavlje	
<i>Dadin otac želi prodati tranzistor</i>	188
Treće poglavlje	
<i>Žena iz socijalne službe vodi Evicu u najbolji dom za ratnu siročad u Jugoslaviji</i>	191
Četvrto poglavlje	
<i>u kojem se omama kiti zlatninom i veselo govori: Ja sam majka kraljica</i>	195
Peto poglavlje	
<i>Omama peče kokice, a milicija upada u dvorište</i>	199
Šesto poglavlje	

<i>u kojem milicija kaže da imaju dokaz kako je omama ukrala nakit</i>	205
Sedmo poglavlje	
<i>u kojem se otac sam vraća iz milicije</i>	208
Osmo poglavlje	
<i>Otac se žali kako je omama prvi Kenig u grobnici</i>	212
Deveto poglavlje	
<i>u kojem se špiclov raspituje što Kenigovi govore o državi, Partiji i Titu</i>	217
Deseto poglavlje	
<i>Poštar Franjo primjećuje da na Donjodravskoj 11 nedostaje kućni broj</i>	222
Jedanaesto poglavlje	
<i>u kojem vatra guta Kožaru</i>	226
Dvanaesto poglavlje	
<i>u kojem trojica muškaraca bjesomučno lupaju</i>	232
Trinaesto poglavlje	
<i>u kojem Zdravkova mama i teta Reza nagovaraju Dadinu majku da ode sucu Kupanovcu</i>	237
Četrnaesto poglavlje	
<i>Sudac Kupanovac kaže Dadinoj majci da stvari po njenog supruga stoje loše</i>	240
Petnaesto poglavlje	
<i>u kojem Dado pronalazi pismo pod gredom u šupi</i>	243
Šesnaesto poglavlje	
<i>u kojem nema više Donjodravske obale</i>	246

UMJESTO EPILOGA	250
Rječnik Donjodravске obale	252
O autoru	266
Impresum	268

PRVI DIO

DOBA NEVINOSTI

U *njegovoj* lutriji bilo je sto milijuna srećki a samo jedan dobitak; izgledi su mu zacijelo bili nikakvi.

Edith Wharton, Doba nevinosti

PRVO POGLAVLJE

*u kojem Dado nagovori omamu da kupi
dopisnicu i pošalje je Glasu Amerike*

Smislio sam jednostavan plan.

Kad me otac predvečer pozvao da s njim pođem u Gornji grad, gdje je nekim našim poznanicima trebao popraviti brave, rekoh da ću radije Kuštri na sat engleskog. Znao sam da se otac ne može brzo vratiti. Otići ću Kuštri nešto kasnije nego inače pa kad on, kao i svake večeri, pođe slušati Glas Amerike, zamolit ću ga, onako usput, dok zajedno budemo hodali dvorištem prema dijelu kuće gdje žive Husekovi, da povede i mene.

Silno me zanimalo što to govori Glas Amerike. Činilo mi se kako je očevo objašnjenje da sam premalen i da me neće zanimati politika, da Glas Amerike nije isto što i Veselo veče, koje je pola Donjodravске obale nedjeljom sabijeno uz radio aparat slušalo u tijesnoj Husekovej sobi, samo izgovor.

Mora postojati neki drugi razlog, mislio sam, ali nisam mogao dokučiti što.

Dok sam u sumrak dvorištem hodao prema Kuštri, Veronika, njegova kći, upravo je otvarala vrata zajedničkog zahoda, naslonjenog na veći od dva orahova stabla. Ugledala me, zastala i vratila se nekoliko koraka. Oči su joj sijevale poput mačjih, kad ih u mraku obasja svjetlo reflektora.

- Ti gnjido mala - procijedila je i uhvatila me za uho. - Samo pisni i gotov si. Nema te više. Zavadit ću te i fijknut u Dravu ko mačića. Niš nisi vidio! Jasno?

- Jasno.

- Ni riječ nikom. Niš nisi vidio.

Znao sam da će kao i jučer, i dan prije toga, Husekov podstanar Juraj ući za njom. Zato mi je, zatvarajući za sobom vrata dvorišnog zahoda, priprijetila prstom.

Ušao sam u malu Kuštrinu sobu, baš kad je kukavica iz drvene ure na zidu posljednji put izvirila oglasivši sedam sati. Bio je zadubljen u rječnik. Sjeo sam prekoputa i krajičkom oka kroz prozor opazio Juraja. Pogledao je na ručni sat, osvrnuo se nalijevo i nadesno i zakoračio

ka zahodu.

Čim sam sjeo Kuštro je podigao pogled s rječnika i veselo rekao:

- Boga ti živoga, ja prešao na slovo b. I, bolan, odma nabaso na najvažniju riječ: bread. Kud ćeš važniju od te riječi. Dođeš u Ameriku, a gladan si, boga ti živoga, i kud ćeš, što ćeš, a ti kažeš: bread. To znači kruv. Ako to ne znaš, možeš u Americi crć od gladi. Možeš znat iljadu drugih riječi, džaba ti, ali ako ne znaš kak se kaže kruv, obro si bostan.

Spominjanje Amerike došlo je kao naručeno. Olakšavalo je moj plan.

- Hoćete li me večeras povesti kod Huseka da slušam Glas Amerike? Kaže Stipe da su u Americi svi bogati i da dobro žive. Krajičkom oka gledao sam kroz prozor pitajući se što Veronika i Juraj tako dugo zajedno rade u zahodu.

- Ma povest ću te, bolan, kako da neću. Samo, živoga ti boga, neće to tebe zanimat. Ako misliš da je ko Veselo večer, nije. To je politika, kurbina posla. Nego, ajmo mi na engleski: Kak se ono kaže kruv?

Sat je pokazivao pet do pola osam kad se Veronika vratila. Stala je Kuštri iza leđa i ponovo mi zaprijetila stavivši jedan kažiprst preko usnica, dok je drugim, visoko podignutim, mahala. Zatim je rukama napravila pokret poput Ivičine bake kad piletu zakrene vrat.

- Jesi zapamtio kako se kaže kruv?

- Bread - rekao sam uplašeno. Veronika me prijeteći promatrala.

- Dobar si, pravi Englez - zadovoljno je kimnuo i ustao sa stolice. - Idemo sad Huseku.

Tamo su već sjedili Ferdo i Lorenz, Kuštrin sin Stipe, koji se upravo vratio s omaminog sata njemačkog i podstanar Juraj. Za razliku od Veronike, on nije prijetio, već mi prijateljski, kao starom prijatelju, namignuo kad sam s Ljubim ruke pristojno pozdravio.

Husek je, po običaju, štedio lampe i vrlo tiho odvrnuo radio pa smo sjedili poput lovaca na čeki. A ionako slabi glas s radija stalno se gubio.

- To Rusi ometaju - objašnjavao je Kuštro. Nisam shvatio što to znači, čak ni kada je nastavio: - Amerikanci, živoga ti boga, govore s broda u Grčkoj, a Rusi ih ometaju pa se slabo čuje.

Razabirao sam možda svaku treću riječ, koja je dopirala s Husekovog radija, ali nikako nisam razumio tko su Hruščov, Adenauer i Eisenhower i kakve oni veze imaju s Amerikancima koji – kako mi je pričao Stipe – jako lijepo žive, voze automobile i posjeduju tvornice, banke i velike dućane. Ta imena nisu mi ništa značila pa sam, jedva ih uspijevajući ponoviti, pitao Kuštru tko su ti ljudi, a on je odgovorio da šutim i slušam i da će mi kasnije, kad program završi, sve objasniti. A kad su počeli govoriti kako se Zapadna Njemačka, za razliku od Istočne, zahvaljujući američkoj pomoći, brzo obnavlja i kako ljudi ondje sve bolje žive, Stipe se još više približio radiju, upijajući svaku riječ.

Onda je s radija počeo govoriti čovjek koga su najavili kao Grgu Zlatopera. Nasmijao sam se jer nikada nisam čuo da se netko tako preziva. Zamišljao sam ga kao Indijanca, okićenog zlatnim perjem. Spominjao je druga Tita, Goli otok i Staljina, a Kuštro i Husek, izmijenivši brze poglede, samo su jedan drugom značajno kimnuli glavom.

– Gadovi komunistički – prosiktao je Ferdo i drvenom nogom ljutito udario u pod.

Nakon Grge Zlatopera začuo se veseli ženski glas: „Dragi slušatelji u Jugoslaviji, pripremili smo za vas nagradnu igru u kojoj svatko može sudjelovati. Dovoljno je da na adresu, koju ćemo objaviti na kraju emisije, napišete točan odgovor na naše nagradno pitanje. Ono glasi: tko je bio prvi predsjednik Sjedinjenih Američkih Država? Deset najsretnijih slušatelja, koji budu izvučeni i točno odgovore na naše pitanje, dobit će tranzistorski radioprijemnik. Tako ćete vašu omiljenu emisiju o zbivanjima u Jugoslaviji, Americi i svijetu moći slušati bez obzira na to gdje se nalazili. Glas Amerike, za vas će, dragi slušatelji u Jugoslaviji, platiti i trošak carine“.

Kad su na kraju emisije rekli adresu na koju valja poslati dopisnicu i još jednom ponovili pitanje, Husek nije mogao pronaći olovku, pa sam je ponavljao sam u sebi, da ne zaboravim. Izlazeći iz sobe Husekovih upitao sam Kuštru tko je bio prvi američki predsjednik.

– Ha, boga mu živoga. Pitaj sutra svog uću – rekao je kad smo se rastali na dvorištu.

Mama se iznenadila što me tako dugo nije bilo.

– Već sam te htjela ići tražit.

Nije pitala što sam radio, pa sam prešutio ono s Glasom Amerike. Otac se vratio upravo kad sam završavao s večerom.

– Što je to tranzistorski radioprijemnik?

- To je maleni radio na baterije. Možeš ga nosit po ulici i slušat.

- Stvarno?

- Da. Ali, otkud ti to?

Ma, čuo sam. Veronika je spominjala nekakav tranzistor, ali ona se uvijek pravi važna i jako pametna pa je nisam pitao jer bi mi se sigurno narugala - slagao sam prvi put u životu.

Radio kojem ne treba struja i koji se može slušati i na ulici! Pomisao da bih ga mogao imati potpuno me očarala. Legao sam sav uzbuđen u postelju. Srce mi je snažno udaralo. Sutra ću pitati omamu da mi kupi dopisnicu i marku, pa ću - čim saznam tko je bio prvi predsjednik Sjedinjenih Američkih Država - poslati odgovor Glasu Amerike. Još sam triput, onako kao što s Kuštrom učim nove engleske riječi, ponovio adresu na koju treba poslati dopisnicu, kako bih bio siguran da je neću zaboraviti.

Ujutro, dok je omama čekala da završim s doručkom pa da zajedno krenemo do Kupanovčevih kako bi im pospremila kuću, upitao sam tko je bio prvi predsjednik Amerike.

- Washington - rekla je bez razmišljanja.

- Kako znaš? - zinuo sam u čudu.

- Alzo, to svak zna. Washington je na novčanici od jednog američkog dolara. Zamoli Lorenza da ti pokaže. Često mu iz Argentine u pismu pošalju poneki dolar. Mislim da ih špara. Još se, siroma, nada da će bratu u Argentinu.

- Hoćeš li mi, kad pospremimo kod Kupanovčevih, umjesto čokoladice danas kupiti dopisnicu i poštansku marku?

- Warum? - izletjelo joj je, pa se brzo ispravila: - Zašto?

- Da napišem tko je bio prvi predsjednik Amerike, pošaljem i dobijem tranzistor.

- Hoću - rekla je i ništa me više nije pitala.

A dok sam tog popodneva kod čika Laze, koji je još uvijek imao bijeli povez na oku, u Ribarskom domu pio grenadinu, a omama iz čokanjčica polako cuclala svoj šnaps i listala ogromne stranice Vjesnika u srijedu, zamolio sam je da napiše dopisnicu.

Lazo joj je posudio tintlublaj olovku, rekao sam adresu, a omama je na poledini napisala „Prvi predsjednik Sjedinjenih Američkih Država bio je George Washington“. I na kraju dodala moje ime i adresu. Čovjek s brčićima, u crnoj kožnoj jakni, koji je vječno sjedio u Ribarskom, pažljivo je promatrao omamu dok je ispisivala adresu koju sam joj diktirao. Iskapio sam grenadinu, ostavio omamu i otrčao do Ulice bratstva-jedinstva gdje se, tik uz dućan, na križanju sa Zmaj Jovinom, nalazio crveni poštanski sandučić. Prije nego što sam ubacio dopisnicu, pogledao sam kako je omama, lijepim štampanim slovima, napisala moje ime, a ispod toga: Donjodravsko obala 11, Osijek 3, Jugoslavija.

Te sam večeri, sav uzbuđen, legao u postelju i prije nego što sam utonuo u san čuo tatu kako u pol glasa, zabrinuto, govori mami:

- Idući tjedan, u srijedu, sazvali su partijski sastanak. Bjelivuk kaže da ću bit na tapetu.

Sanjao sam kako važno, dok me Husek, Kuštro i Lorenz zadivljeno gledaju, izlazim na ulicu s tranzistorom u ruci, naslonjenim na uho i tiho, posve tiho, da se ne troše lampe, slušam glazbu.

Dopisnica je ležala u poštanskom sandučiću, čekajući da sutradan krene na put. Nisam tada znao koliko će to promijeniti naše živote.

DRUGO POGLAVLJE

*Dok Ivica sjedi na noši, njegova baka
sjekirom u šupi otfikari kokotu glavu*

Velike krošnje dvaju oraha, poput raširenih zelenih padobrana, lebdjele su nad ciglom popločanim dvorištem, stvarajući ugodnu, sjenovitu oazu u tek započetom, toplom jutru kasnog proljeća. Dječak je sjedio u hladu, promatrajući mrave dok užurbano nose mrvice kruha otpale s okrajka debelo namazanog svinjskom mašću što ga je upravo pojeo. Mogle su mu biti tri godine. Sjedio je na bijeloj emajliranoj noši, možda već cijeli sat.

- Gotof, gootooof.

Ivica uzalud doziva baku treći put tog jutra. Ona je zaokupljenu šurenjem pijetla u kuhinji čija su vrata izlazila na dvorište. U oblaku pare što se pušila iz velikog plavog lonca, čupala je crvenkasto-smeđe perje kokota, koji je do maločas, skaćući na koke, trčkarao dvorištem, sve dok mu u šupi, na panju za cijepanje drva, nije sjekirom odrubila glavu. To je bio brutalan prizor: iz pijetlovog vrata šiknula je krv u tankom mlazu u podmetnutu plitku posudu, dok je kokot, posljednjim trzajima, bespomoćno udarao krilima. Dječak to nije vidio jer je baka za sobom zatvorila drvena vrata šupe. Ali je čuo lupanje krila. No, učinilo mu se da to par veselih grlica u gnijezdu oraha proteže krila pa mu pogled odluta u krošnju.

- Gotof, bako, gootooof!

Dječakova baka ga je napokon čula: na dnu noše već je odavno ostalo ono zbog čega ga je posjela čim je ustao iz postelje. Ali nije marila; imala je važnijeg posla od brisanja njegove male guzice. Dok je sjedio na noši, nije morala na njega motriti i paziti da ne izmigolji na ulicu i ne zbriše niz nasip, prema rijeci. Bio je živahno, radoznalo dijete, zaokupljeno otkrivanjem svijeta. Premalen da shvati kako je djedu i baki bio obveza koju nisu željeli i da su ga primili samo da bi njegovoj majci olakšali novi početak nakon bračnog brodoloma u kojem za malenim dječakom, žureći u nove živote, nisu željeli plivati ni otac ni majka, ipak je osjećao pomanjkanje ljubavi.

Još nekoliko puta, u nepravilnim razmacima, dječaćić bi ponovio ono otegnuto „gootoof“, sad već nalik refrenu otužne, sjetne pjesme. Kad je očerupala pijetla i rasparala mu utrobu, odvojivši pažljivo srce, jetru i želudac, dječakova je baka obrisala ruke o crnu cicanu

pregaču i uputila se u dvorište. Podigla je unuka s noše, presavila ga preko koljena, a njegova sitna ružičasta guza, s urezanim pravilnim bijelim krugom koji je usjekao rub noše, sijevnula je na jutarnjem suncu.

Na stablu oraha bila je okačena mala drvena kutija bez poklopca, iz koje je stršao čavao, na koji bi dječakov djed svakog drugog dana nataknuo dvadesetak pažljivo izrezanih listova novina. Kad bi djed ili baka odlazili u dvorišni zahod, uvijek bi s čavla otrgnuli dva, najviše tri listića i zgužvali ih u ruci, kako bi omekšali. Sada je to učinila dječakova baka i u dva brza pokreta obrisala mu guzu, navukla bijele platnene gaćice i lagano ga pljesnula po turu.

- Lepu si hrpicu napravil!

Dječak se osmjehnuo i veselo otrčao do ljuljačke obješene o granu oraha.

TREĆE POGLAVLJE

*u kojem stisnuti oko radija stanari
s Donjodravске slušaju Veselo večę*

Ivica na noši u dvorištu ispod oraha prvi je prizor kojeg se savršeno sjećam. Prije toga postoji samo šaroliki košmar nepovezanih slika najranijeg djetinjstva. Lik stroge majke i blagog oca, vesele omame Justine s knjigom ili novinama u ruci i obveznom cigaretom u kutu usana, stara kuća koju smo dijelili s još dvije obitelji, strma padina uz Dravu i miris bagrema u svibnju, zatim slika teretnih vagona i parnjače u oblaku dima dok foršibuje prugom do obližnje tvornice koža – sve su to kamičići nepovezanog mozaika, kao nasumce izabrane fotografije iz kakva albuma. Ali slika dječaka pod orahom, mog tri godine mlađeg prijatelja Ivice Huseka, bila je poput odlično sačuvanog, davno snimljenog crno-bijelog filma. I znam zašto mi se toliko urezala u sjećanje: tog proljeća bilo mi je šest godina i ujesen sam krenuo u školu. Kako sam na svijet došao u siječnju, roditelji su odlučili da će me u školu upisati s nepunih sedam, radije nego da u prvi razred krenem tek sljedeće godine, gotovo s punih osam.

Dok sam tog toplog lipanjskog jutra završavao doručak – korica kruha i šalica toplog mlijeka – majka mi je najavila važan događaj.

– Dado, od danas više nećeš na nošu kao Ivica. Kad te potjera, ići ćeš u zahod kao i mi. Ponijet ćeš dva papira, ali ne smiješ uzimati onaj njihov, s eksera iz kutije na orahu. Kad uđeš u zahod, zatvorit ćeš vrata. Vidjet ćeš s unutrašnje strane – sve ću ti pokazati – komad žice. Nju ćeš omotati o savinutu kuku, tako da se vrata ne mogu otvoriti izvana. Ali kad čuješ da netko dolazi i pokušava otvoriti vrata, glasno se nakašlji, ili samo reci: „Ja sam“.

Majčina najava da ću tog dana, za razliku od Ivice, i ja u zajednički dvorišni zahod učinila me beskrajno ponosnim. Bio je to ulazak u svijet velikih, svijet odraslih, pun tajni kojem do tada nisam pripadao. Ići sâm u zahod bila je povlastica velikih. Radovao sam se što nuđu više neću morati obavljati sjedeći na nokširu u šupi, u kojoj smo držali drva i ugalj, kamo me majka sklanjala jer sam se stidio da poput Ivice bespomoćno sjedim na dvorištu, izložen podrugljivim pogledima susjedovih kćeri, Veronike i Evice. Tu plavu, metalnu nošu sada sam gledao osjećajući nadmoć i prijezir, radujući se što će me na njoj, jednog dana, zamijeniti brat ili sestrice, kad ih majka, kako je obećala, jednom rodi.

Ali bio je to tek prvi užitek čudesnog, novootkrivenog raja.

Već tog ljeta, nekoliko mjeseci prije nego što ću krenuti u školu, jedne nedjeljne večeri, uvodeći me u svijet odraslih, otac me prvi put poveo da kod naših susjeda Husekovih, gdje su se odrasli okupljali oko njihovog radioprijemnika, slušam Veselo večer.

Kuća u kojoj smo živjeli bila je dugačka i uska. Mi smo stanovali u uličnom dijelu, s dva prozora na čelu kuće, okrenutim prema Dravi. Imali smo četiri prostorije, no najživlje je bilo u maloj tijesnoj kuhinji, uvijek ispunjenoj mirisima hrane. Prozori kuhinje gledali su na dvorište, vječno u sjeni orahâ. Uz kuhinju je bio mali ganjak, sa zelenim kredencom i stolom za kojim bismo običavali ručati kad bi nam u goste stigli teta i tetak, ili ujak sa sela, s mojim dosadnim, dvije godine starijim bratićem Zlatkom. Iz ganjka se ulazilo u malu omamindu sobu, a iz nje u tek nešto veću spavaću, s velikim bračnim krevetom, gdje su spavali tata i mama, mojim kinderbetom i kolijevkom koju smo čuvali kad se jednog dana rode sestra ili brat.

Stan u kojem su živjeli Husekovi bio je još manji od našeg, okrenut ka dvorištu, u produžetku kuće. Husek, njegova supruga i unuk Ivica nagurali su se u sobu i kuhinju kako bi treću prostoriju mogli iznajmiti. U njoj je živio Juraj, njihov podstanar, šutljivi mladić, zaposlen u Tvornici koža, kao i većina ljudi s Donjodravске obale. Kad su Husekovi kupili radioaparata mama je rekla da oni to mogu jer im Juraj plaća stanarinu i koštu.

U zadimljenoj sobi Husekovih, načičkani oko radioaparata, stisnuli smo se i čekali da počne Veselo večer. Malo nagluhi Kuštro, susjed iz nadograđenog dijela kuće, iza stana Husekovih, što se naslanjao na vrtove stanara Vodeničke ulice, nabio se tik uz prekrasnu lakiranu drvenu kutiju radioaparata Kosmaj 49, boje jantara. Bio sam opčaran tom čarobnom spravom iz koje su se čuli ljudski glasovi, meni nepoznati jezici, glazba, zvonjava crkvenih zvonâ, zvukovi orguljâ ili cvrkut ptica. Husek je ponosno vrtio bakelitno dugme da bi meni, koji sam prvi put u životu te nedjeljne večeri sjedio pored radioaparata, pokazao što se sve može čuti iz te magične kutije. Zadivljen, gledao sam kako se kazaljka na okrugloj, iscrtanoj podlozi, dok Husek vrti malo dugme, pomiče neusporedivo brže od one na satu. Srićući tek naučena slova, čitao sam imena stanica poredanih u krugu. Nisam shvaćao njihovo značenje: Thessaloniki, Luxembourg, Wien, München, Budapest, London... Neka slova nisam poznavao, čudeći se kako ih nema u čitanki iz koje me, kad bi bila dobre volje, učila Veronika, starija Kuštrina kći.

Kuštro je zauzeo najbolji položaj. Sjeo je na šamlicu, nabivši uho tik uz žućkasto platno kojim

je bila prekrivena trećina prednje strane Kosmaja 49. Husek mi je objasnio da se iza platna nalazi zvučnik: „To su usta radija. Tu on govori“. Kad je počelo Veselo večer, omama Justina doviknula je Huseku da malo pojača ton.

- Priđi sim, rekao je. - Ak pojačam, lampe bu brzo otišle.

Radio košta puno penezi, ne mrem ga kupit svakog let.

Ali omama se nije mogla približiti jer su mjesta uz radio već zauzeli Husekov podstanar Juraj, koji je među prvima prispio iz svoje memljive sobice uz podrum, Kuštrin namrgođeni sin Stipe, pa moji mama i tata, stari neženja Ferdo s drvenom nogom, iz kuće do naše i Veronika sa sestrom Evicom, tek dvije godine starijom od mene.

Naćulio sam uši jer mi je tata rekao da pažljivo slušam, ali da se ne smijem preglasno, kako ne bih smetao drugima. No, Kuštro je prasnuo u smijeh čim je program započeo i zagrcnuo se već na prvu šalu, tako da su mu potekle suze i nikako nije mogao suspregnuti kašalj. Hroptao je, pa počeo kihati, pa opet kašljati, a onda se sjetio šale koju je upravo čuo i ponovno se grohotom smijao. Pa se opet zakašljao, naočale su mu poletjele s nosa, nagnuo se da ih uhvati i izgubivši ravnotežu, sa šamlice na kojoj je sjedio, prevrnuo se na pod. Ležao je na leđima, poput bube u tvrdom oklopu, lamatajući nogama i rukama.

- Boga ti živoga, dobra im je bila! - jedva je izustio i sve nas zarazio svojim zvonkim grohotom, pa smo se savijali i valjali od smijeha, gledajući u Kuštru na podu pored prevrnutе šamlice kako mu na suhonjavom, izboranom licu punom mitesera suze sustižu jedna drugu. Kikotao se čak i njegov namrgođeni sin, a ja nisam smio pogledati u Veroniku i Evicu koje su se, kažiprsta uprtog u oca, spustile s klupčice i zajedno s njim valjale po zemljanom podu, previjajući se od smijeha. I omami Justi potekle su suze, mada nije mogla čuti onu šalu zbog koje se Kuštro zakašljao. Ferdo je veselo lulom udarao po drvenoj nozi, a Husek je, nakratko se uozbiljivši, uspio tek reći:

- Kaj ni vraška stvar taj radio? Čoveku mam na oči suze natera.

Pa je i on ponovno prasnuo u glasan smijeh, i pridružio se orkestru naših urlika, grgljanja, hroptanja i stenjanja i sad već bolnog grčenja i probadanja u slabinama. Više ništa nismo čuli: naše gromoglasno smijanje nadjačalo je one tihe, jedva čujne glasove s radija, a kad smo se napokon, umorni i iscrpljeni od kolektivnog smijeha, uozbiljili, Veselo je večer završilo i na programu su već bile vijesti koje nas nisu zanimale.

- Ha, dobro je bilo, boga ti živoga, baš smo se slatko nakesarali – rekao je Kuštro crvenih, vlažnih očiju, podižući se s poda dok su ostali ustajali i dok je Husek vrećom od grubog platna pažljivo pokrivaio radio. A kad je sutradan uvečer otac krenuo Husekovima, skočio sam sa stolice i molio da me povede.

- Ja bih opet slušao Veselo veče – rekao sam molećivo. – Jučer smo se baš slatko smijali.

- Veselo veče je samo nedjeljom.

- A šta ćete slušati danas?

- To nije za tebe – rekao je otac odlučno.

- Ma povedi ga – rekla je majka.

- Znaš da to nije za njega.

U postelji nisam mogao zaspati. Čuo sam oca kad je nakon nekog vremena legao u postelju, nešto šaptao mami pa su se smijuljili.

ČETVRTO POGLAVLJE

otkriva kako se svake jeseni Dadina majka i Ivičina baka posvađaju zbog oraha u dvorištu

Ulazak u svijet odraslih bio je prepun uzbuđenja. Ne samo što mi je bilo dopušteno odlaziti u zajednički zahod i nedjeljom kod Husekovih slušati Veselo večer, već bi mi te jeseni, izjutra odmah nakon ustajanja, omama u ruke gurnula crvenu kanticu s poklopcem i drvenom drškom, i poslala da uz dravsku obalu, na štehu, čim kompa pristane, dočekam Antiku i njegovu ženu Roziku koji su iz Derfla, sela na lijevoj obali, svakog jutra na donjogradsku tržnicu donosili mlijeko, sir, jaja, povrće i voće. Čim bi komparoš Karčika privezao skelu uz mali drveni šteh, postavljen na deset praznih metalnih buradi koja su ga držala na vodi, Antika bi se u trenu, vješto gurajući bicikl uz stepenice, popeo do obale i iz velike aluminijske kante šeflom mi usuo mlijeko. Potom bi se do obale dogegala i Rozika, s tri pletene korpe – jednoj na glavi, a druge dvije u rukama – i uvijek mi tutnula jabuku ili krušku, ponekad vezicu mrkve ili glavicu kupusa. Ali najviše sam volio kada bih dobio jaje, pa sam s kanticom mlijeka u jednoj i jajetom u drugoj ruci veselo odskakutao uz nasip prema kući, dok bi Antika dvije velike korpe tovario na bicikl, a Rozika s onom trećom na glavi krenula prema tržnici. I sav radostan, držeći jaje u ruci, kao da se radi o rijetkom trofeju, uzviknuo još s uličnih vrata:

- Omama, omamice, pogledaj što sam dobio!

- O, danas će bit dobar fruštuk.

Konopcem je zavezala vreću s travom iz koje je netom nahranila kuniće u malim zečinjacima. Volio sam ih, onakve bijele i crvenooke, i često sam znao davati im listove maslačka, pa bih se smijao gledajući kako miču ustima, ispod dugih rijetkih brkova. Bilo mi je žao kad bi otac izvukao kunića iz kaveza namijenjenog za nedjeljni ručak, uhvatio ga za stražnje noge i tresnuo mu glavom o stablo oraha. Ali bih svejedno pojeo pohovani batak, kad bi ga majka, čim bih pojeo juhu, zajedno s krumpirom stavila u moj tanjur.

Baka je izvadila cigaretu iz usta i stavila je na rub stolice, uzela jaje pa se uputila u kuhinju. Iz velikog crvenog lonca s bijelim točkicama izvadila bi žlicu masti, stavila je u tavu, udarila jaje o rub štednjaka i istresla ga u vrelu mast. Prekrasni miris ispunio bi našu malu kuhinju, a omama je već rezala šnit kruha i zapjevala:

- Da je bar još malo špeka, da ti fruštuk bolje šmeke...

Omama je bila najveselija osoba u cijeloj Donjodravskoj obali. Bila je blage ćudi i nasmijana, uvijek dobre volje i nikada se nije svađala sa susjedima, čak ni u jesen kad bi iz zelenih džepova dviju krošnji oraha, zaljuljanih vjetrom, u dvorištu počeli ispadati okrugli smeđi plodovi. Ta su dva stabla davala posve različite plodove: jedan je rađao velike orahe s mekom ljuskom, a drugi sitne s tvrdom, teško lomljivom. Prvi je bio nasuprot našeg dijela kuće, a drugi uz stan Husekovih, pa se svake jeseni zametnula oštra kavga što kome pripada. Husekova je žena tvrdila da svi orasi koji padnu na njihov dio dvorišta pripadaju njima, a moja je mama objašnjavala da su naši oni veliki s mekom ljuskom, jer to stablo raste na našoj strani. I tako smo se s Husekovima posvadili svake jeseni, naljutili se na njih i ne bismo razgovarali nekoliko tjedana. Meni je to najteže padalo jer se, dok je trajala ljutnja, nisam smio igrati s Ivicom, mada sam mu, dok bi sjedio na noši, siguran da me mama ne vidi, znao prići s vrećicom klikera, pa smo se igrali nastojeći šarene staklene kuglice što bliže kažiprstom gurnuti do crte koju sam kredom povukao na ciglama popločenom dvorištu.

Ali posljedice svađe imale su i dobru stranu: dok s Husekovima nekoliko tjedana nismo razgovarali, ni ja ih, poput mame i tate, nisam pozdravljao. Nisam im kao obično, kad bih ujutro ugledao Ivičinu baku, ili kad bi se stari Husek popodne vraćao s posla, morao govoriti „Ljubim ruke“. Nisam volio tako pozdravljati, jer su druga djeca, kad bih s omamom išao na tržnicu, uvijek govorila „Zdravo“. Zato sam nakon svađe s Husekovima bio sretan što bi, tih dana, samo prošao pored njih kao pokraj turskog groblja, kako bi govorila omama za neotesance koji ne pozdravljaju u prolazu.

S Husekovima bismo se pomirili već za dva-tri tjedna, čim bi se orasi osušili i čim bi Ivičina baka u velikoj zdjeli donijela očišćene jezgre, pa s vrata rekla mojoj mami:

- Vidite, susjeda, kaj sam vam donela i sve bum vam dala ak mi zajmite mašinu za mlevenje. A moja mama samo je to čekala, pa je uzela očišćene orahe, no da bi prikrila osjećaj zadovoljstva, hineći da se još ljuti, rekla je:

- To su ionako naši orasi. Stabla su posađena prije nego je vas Husekove onaj prokleti cug dopelal iz Zagorja - narugala bi se majka, ali je produžila do ganjka i bez oklijevanja iz kredenca izvadila mašinicu za mljevenje oraha i dala je susjedi. Tako su opet počeli razgovarati, a ja sam bio sretan - bez obzira na to što sam im ponovno morao govoriti „Ljubim ruke“ - jer sam se opet mogao igrati s Ivicom i jer bismo već sljedeće nedjelje k njima odlazili slušati Veselo veče. Omama tu bi pomirbu uvijek komentirala na isti način:

- Oba je oraha posadio moj svekar Nikola, ali ja se zbog njih neću svađat. Nek pripadnu onom ko ih prvi nađe na dvorištu. I šlus!

PETO POGLAVLJE

u kojem omama zaradi četiri stotine dinara i zastaje u Ribarskom da popije šnaps i počasti Dadu grenadinom

Tata je govorio da je Donjodravska obala najljepša ulica u Osijeku i da nigdje nema takvog zalaska sunca, jer kad se velika vatrena kugla spusti do vrha željezničkog mosta, rijekom se prospe purpur, a voda izborana blagim valovima pretvori u boju zlata. Majka bi onda rekla da tata tako priča zato jer su se u toj kući rodili i on i njegovi i da je svakom ulica gdje je odrastao najljepša. Sve su kuće na Donjodravskoj obali bile s pogledom na Dravu jer je ulica imala samo jednu stranu. Na drugoj je bila rijeka. Naša je kuća nosila broj 11, na povišenom dijelu koji se nije morao bojati poplave.

- Kad bi nas poplavilo, cijeli bi Osijek odavno plivo - rekao bi otac.

Taj se dio Donjodravske obale pružao od Aksmanove kuće, ogromne zgrade na čijem se uglu, onom gdje je iz Huttlerove zavijala u Donjodravsku, nalazio turski top, pa sve do stepenica prema gostionici Ribarski dom i Tvornici koža. Aksmanova je kuća, tvrdila je omama, bila jedina u Osijeku koja je zalazila u tri ulice - našu, Huttlerovu i Vodeničku.

Jedino se na tom dijelu Donjodravske, gdje je bilo sedam - osam kuća, nalazila zgrada i na drugoj strani ulice. Bila je to Proleterka, mala tvornica tutkala. Kad su je gradili, njen su donji dio usjekli u nasip, a na gornjem iskrčili bagreme, pa je od nekadašnjeg drvoreda ostalo samo osam ogromnih stabala.

Iz Proleterke se širio nesnosan smrad, kad bi izjutra iz klaonice zaprežnim kolima dovezli kosti, kožu i druge životinjske otpatke, a rojevi zelenih i plavih muha nasrtali bi sa svih strana sve dok radnici prve smjene, Lacika i Marko, s bijelim povezom oko nosa i usta, ne bi vilama i lopatama sirovinu ubacili kroz ulični otvor, nalik kanalizacijskom šahtu, do dva velika kazana gdje se potom, uz kojekakve dodatke, kuhala ljepljiva kaša. Tada bi Lacika, Marko i ostali radnici žitku smjesu sipali u plitke pravokutne posude i prije nego što se osuši nožem rezali u pločice. A kad se tutkalo posve stvrdnulo razdvajali su ih i pakirali u vreće od grube jute.

Omama mi je, kasnog ljetnog jutra, odškrinula još jedna vrata odraslih. Povala me do kuće profesorice Kupanovac, kamo bi odlazila jednom tjedno pospremiti sobe i oprati i ispeglati

hrpu veša. Suprug gospođe Kupanovac, Nenad, pričala mi je omama dok smo išli prema njihovoj kući, radio je u sudu. Kupanovčevi su bili – važno me pogledala prije nego što je to izustila – prava, pravcata, velika gospoda. Upitao sam što znači velika gospoda, a omama je odgovorila kako ću to vidjeti čim uđemo u njihovu kuću.

– Kuća im je nakrcana, ko vojni magazin. Brašna, šećera, ulja, krumpira, graha, masti; pun tavan kobasica i šunki. Imaju, vidit ćeš, puno soba i veliki badecimer s liht blau pločicama i bijelom emajliranom kadom. Ne kupaju se kao mi u kuhinji, u plehnatoj vani i ne nose vodu s ulice u amperu. U svakoj sobi im kaljeva peći. Zimi, kad nakure, toplo ko u raj. Radio im švapski, veći i bolji od Husekovog, a imaju i gramofon. Pokazaću ti telefon. Gospon Kupanovac je sudac, pa su ga dobili prošle godine. Al ništa ne smiješ dirat, dok budem prala firange, sjest ćeš uz mene, pa ćemo pričat.

Kad smo iza Aksmanove kuće skrenuli u Ulicu Nikole Miljanovića-Karaule, gdje su živjeli Kupanovčevi, upitao sam omamu zašto ulicu ne zove tim imenom, napisanim na plavoj tabli, već uvijek kaže: Huttlerova.

– Promijenili su joj ime poslije rata, jer je jednom od njihovih, koji tu stanuje, previše ličila na Hitlerova. Za me je to Huttlerova, tako smo je oduvijek zvali – rekla je s prkosom, kakav nikad ranije nisam osjetio u njenom glasu. – I nikada Crkvenu neću zvat Ulica bratstva-jedinstva, jer Crkvena se tako vazda zove, otkad je u njoj sagrađena crkva.

Kuća gospodina i gospođe Kupanovac bila je lijepa prostrana prizemnica, s ogromnim sobama punim svjetla. Omama je kod njih godinama spremala i prala rublje. Imali su u nju veliko povjerenje i dali joj ključ. Znala je svaki kutak njihova doma. Dolazila bi jednom tjedno, utorkom izjutra, dok su gospodin i gospođa Kupanovac radili. Ako bi uz uobičajeno spremanje kuće i pranje rublja trebalo još nešto napraviti, gospođa Kupanovac bi, na stoliću u predvorju, ostavila cedulju: „Molim, pokupite otpalo voće u vrtu“, ili „Iznesite iz podruma prokljali krumpir i bacite ga“.

Pratio sam omamu iz sobe u sobu i gledao kako pažljivo mete podove, briše prašinu, pere prozore i lustere, a kad je s tim završila ušli smo u kupaonicu. Iz pletene košare istresla je gomilu prljavog rublja, stavila ga u veliko korito i uputila se u veš kuhinju, omanju prostoriju u dvorištu. Naložila bi vatru u štednjaku i lonac napunila vodom. Na maloj polici nalazilo se nekoliko komada sapuna i kutija „Plavog radiona“. Kad se voda zagrijala istresla bi je u korito i gledajući paru kako se puši ispod brežuljčica pjene u koritu, čekajući da se rublje namoči i voda postane mlaka, omama je zapalila cigaretu i zapjevala:

- Ajnc, cvaj, policaj; draj, fir, grenadir...

I dok je pjevala, počela je marširati po kupaonici poput soldata, a onda na trenutak zastala i salutirala po vojnički. Prasnuo sam u smijeh i glasno zapjevao pjesmicu koju me davno naučila, pa smo zajedno marširali ukrug.

- Ajnc, cvaj, policaj; draj, fir, grenadir...

Kad je rublje oprala i objesila na dugačku žicu u dvorištu i kad su plahte na blagom povjetarcu dobile velike trbuhe pa su ličile na brodska jedra, omama je doviknula:

- Dodaj mi ona dva šprajcera, naherena uz zid.

Sretan što joj mogu pomoći, dodao sam šprajcere, pa je omama podigla rublje na štriku, tako da više nije dodirivalo travu.

- Fino - protrljala je ruke. - Za danas smo fertig. Sa stola, ispod pepeljare, pokupila je četiri novčanice od 100 dinara, novac koji je ostavila gospođa Kupanovac.

- Jako me dobro plaćaju. Lijepo je u šljabok strpat nekoliko stotki. Sad više ne zjapi prazan - rekla je zadovoljno i crvene novčanice spremila u novčanik.

Zaključali smo vrata kuće Kupanovčevih i krenuli prema kiosku. Kupila je samo skopski Ibar i kutiju sarajevske Zete za tatu, jer Vjesnik u srijedu još nije stigao. Svratili smo do apoteke po kombinirane praške i Hoffmannove kapi. Omama je govorila da ima slabo srce i uvijek je u džepu nosila nekoliko kockica šećera, pa čim bi joj srce počelo lupati izvadila bi jednu, nakapala nekoliko kapi iz bočice i stavila je u usta.

- Taj su lijek napravili Švabe, a sve što oni naprave dobro je - rekla je dok smo izlazili iz apoteke i produžili prema dućanu po čokoladicu Životinjsko carstvo. Sav kusur omama mi je tutnula u džep.

- To si zaradio, metni u šparkasu kad dođemo kući.

A onda smo još stali u Ribarskom domu, punom bučnih radnika iz Kožare, koji su tog dana primili plaću. Među njima bio je i Husek, u grupi koja je, ljuljajući se zagrljena, pjevala Lepe ti je, lepe ti je, Zagorje zelene, a onda, kad je Husek ustao i počeo dirigirati, na tren bi zastali pa još glasnije nastavili: Još je lepši beli Zagreb grad. U uglu, leđa okrenutih zidu, sjedio je čovjek s brčićima, u crnoj kožnoj jakni. Čitao je novine i s vremena na vrijeme

pogledavao ljude oko Huseka.

- Čuvaj se onog. Ako te šta pita, pravi se gluv.

Radnici Tvornice koža bili su najčešći gosti Ribarskog doma, ali su onamo rado svraćali i piljari iz Derfla, praznih košara vraćajući se s tržnice. Svraćao bi ovamo i briftreger Franjo, popiti pivo prije nego što bi nastavio dijeliti poštu u Kišpatićevoj. Drveni pod Ribarskog doma bio je premazan naftom. Volio sam taj reski vonj, podsjećao me na miris paste za cipele koji sam obožavao šnjofati dok bi omama jednom tjedno kod Kupanovčevih pokupila svu njihovu obuću, pažljivo je čistila grubom četkom, mazala šuhkremom i potom glancala vunenom krpom.

- Pola deci šnapsa za mene i grenadinu za malog - rekla je omama konobaru Lazi, odjevenom u elegantne tamne hlače i besprijeckorno čistu bijelu kutu. Namignuo mi je onim drugim zdravim okom, otvorivši bočicu narančastog soka iz kojeg su sukljali mjehurići.

- Što je bilo s okom? - upitala je omama, polagano potegnuvši dugi gutljaj iz čokanjčica.

- Ništa, već prolazi - odgovorio je Lazo i dlanom prekrrio snježnobijeli zavoj na lijevom oku.

Sjedio sam uz omamu na drvenoj klupčici, pijući grenadinu.

- Mora da im se fest približio.

- Kome?

- Ah, takav je Lazo. Tura nos tamo gdje ne treba.

Uživao sam u svakom gutljaju grenadine. U Ribarskom domu gdje su kožarski radnici veselo pjevali, život mi se činio prekrasnim. Sve je bilo kao u bajci, osim čovjeka s brčićima koji me strogo gledao. Kako me omama upozorila da ga se čuvam, okrenuo sam glavu.

- Drek od čovjeka. Šuft - rekla je omama prezrivo kad smo odmakli dovoljno daleko da nas ne može čuti.

ŠESTO POGLAVLJE

*iz kojeg saznajemo kako se u Lacikinoj jutenoj
vreći našla drvena noga gospođe Magdić*

Te 1956. ljeto je prohujalo iznenadno poput oluje. U svijetu odraslih dani prolaze brže. Omama je uvijek govorila kako dani lete, a meni su se, do jučer, činili beskrajno dugi. Dok sam ranije vrijeme provodio igrajući se s Ivicom, činilo mi se da sunce oko podneva stane na nebu, kao da je zapelo o najviše grane oraha i satima se ne miče. Trebala je cijela vječnost da se pojavi nad mostom i raspe purpur po rijeci. Ali kad me otac, sad već kao odraslog, počeo voditi po kućama donjogradskih ulica, kamo su ga pozivali da zakrpa kakav lonac ili šerpu, popravi bravu ili napravi ključ, vrijeme je i meni počelo letjeti.

Osobito sam s ocem volio odlaziti u Tvrđu, gospođi Magdić.

- Poručila ona šantava da joj tata dođe popraviti nogu - rekao bi, tri-četiri puta godišnje, poštari Franjo.

Kao i naš susjed Ferdo, i gospođa Magdić imala je drvenu nogu. Naticala ju je na patrljak natkoljenice i kaiševima pričvršćivala oko struka, pa kad bi s vremenom popustio lim koji je remenje spajao s umjetnom nogom, zvala bi oca da to popravi. Imala je i rezervnu i koristila bi je dok otac ne popravi onu drugu. On bi sljedećeg dana sjeo pod orah i drvenu nogu gospođe Magdić, dok bi pribijao novi lim, stavio među svoje, čvrsto je držeći kao u golemom šrafs toku, a Ivica bi se smijao i prstom upirući na oca govorio:

- Cika Tona ima tli noge.

Gospođa Magdić uvijek nas je počastila vanili-kranclama s pekmezom od kajsija i mada me stalno nutkala, pojeo bih samo dvije jer me otac ranije upozorio da nije pristojno uzeti više. No, dok bi otac trpao drvenu nogu u jutanu vreću koju mu je dao Lacika iz tvornice tutkala, gospođa Magdić gurnula bi mi u ruku još dva-tri kolačića, koje bih pokazao ocu tek kad smo odmakli iz Tvrđe.

- Nisi trebo uzet, ali kad već jesi, neka ti je u slast.

Svakog trećeg dana, nakon ručka, otac bi me poveo do velike livade kraj tramvajske remize. Ondje bi srpom kosio divlju djetelinu, a ja bih je tovario u onu istu jutenu vreću u kojoj je od

Tvrđe do Donjodravske nosio drvenu nogu gospođe Magdić. Djetelinom smo hranili kuniće, a dio je otac sušio na malenom limenom krovu zečinjaka i sijeno spremao za zimu. Ali najviše sam volio kad bismo se spustili niz nasip, do Drave, pa polako hodali uz obalu u potrazi za rimskim novčićima. Uvijek me pustio da hodam prvi i najviše je volio kad bi, izvježbanim okom zapazivši novčić, mogao reći: „U ovog si se umalo potepo!“. Pa se sagnuo i dohvatio bakreni novčić, presvučen zelenom patinom. Isprao bi ga u vodi, okrenuo nekoliko puta i rekao zadovoljno:

- Ovakvog još nisam našao.

Kad bismo se vratili kući, brižljivo ga je čistio grubom četkom od sirka kojom je majka ribala daščani kuhinjski pod.

- Ovo bi mogao biti Hadrijan, a možda i Vespazijan. Možda čak i Marko Aurelije – rekao je otac, pokazujući lik rimskog cara. A onda bi dodao:

- Skokni do kuma Karla po bočicu firnajza.

I ja bih otrčao do Vodeničke, u malu radionicu kuma Karla Pfistera, staklara koji je ondje uramljivao prozore i svete slike ili slike s vjenčanja kakve sam, povećane, vidio iznad bračnog kreveta Husekovih i gospođe Magdić. Radionica je bila prepuna kartonskih kutija s čavlicima različitih veličina, trokutića od tankog pleha, šarafa i matica, kuka, špenadli i ziherica. A u vojničkom maslinastozelenom metalnom kanistru kum Karlo držao je firnajz pa bi natočio bočicu u kojoj se ranije nalazio tonikum, tamna tekućina koju nisam volio, ali sam je morao piti jer je liječnik rekao mami da sam slabe građe i pothranjen i da će mi sirup sigurno ojačati kosti.

Otac bi firnajzom obilno natopio lanenu krpicu i u nju pažljivo zamotao Hadrijana, Vespazijana, Marka Aurelija, ili kako li se već zvao taj rimski car s bakrenog novčića, a onda ga nakon tjedan ili dva razmotao, dobro istrljao o rukav vunenog džempera i stavio u kutijicu gdje su već bili drugi rimski carevi. Pretkraj godine, poveo bi mi me Tvrđu u Muzej Slavonije, gdje bismo potražili kustosa i otac bi mu svečano, kao da predaje najveće blago, uručio sve pronađene novčiće.

A onda bi, sljedeće godine, obično u proljeće, u Glasu Slavonije, na dnu gradske stranice, izašla mala rubrika o donatorima muzeja, pa bi otac, sav ponosan, pokazivao majci i omami kako je među darovateljima i njegovo ime.

DRUGI DIO

KRALJEVIĆ I PROSJAK

Ipak, mali Tom nije bio nesretan.
Bilo mu je teško, ali toga nije bio svjestan.

Mark Twain, Kraljević i prosjak

PRVO POGLAVLJE

*Prvog dana u razredu Dado se rasplače kad
u školi sazna da Kenig znači kralj i da je Švabo*

Krajem kolovoza omama me povela do gospođe Faler, njene poznanice koja je stanovala u niskoj, žutoj kući, u Crkvenoj ulici. Gospođa Gita Faler, ili frau Faler, kako ju je omama zvala, imala je šivaću mašinu Singer i uvijek bi nam prepravljala odjeću: mami suknju, omami mantil, a kad bi se ocu izlizali rukavi na kaputu, pažljivo bi ih oparala žiletom, skinula postavu pa rukave okrenula naopako, tako da bolje ušćuvana strana štofa bude izvana. A onda bi se na trenutak zagledala, nekoliko puta zavrtjela glavom, popravila naočale i odnijela kaput do prozora.

- Hm, hm. Neće ovo valjat. Prednjica kaputa i leđa su otrcani. Morat ću ih staviti frkert.

Latila se žileta i oprezno zaparala svilenu postavu, a onda bi zazujala njena singerica.

Stajao sam pred gospođom Faler dok je krojačkim metrom mjerila dužinu od mog struka do pete.

- Kad oparam manšete, hodne će još uvijek biti malo kraće, no bolje nego da ostane ovako - rekla je gospođa Faler. - I malo ću ih na turu proštepiti sivim koncem jer su se prilično izlizale. Neće bost oči, a bit će puno čvršće.

Sljedećeg dana, u sivim hlačama čije je nogavice produžila gospođa Faler, omama me odvela u školu. Vagali su me i izmjerili visinu.

- Ne bi mu falila još koja kila, ali neka ga - rekla je omami žena u bijeloj kuti. - Kad bi se držala propisa, pola ih sutra ne bi u školu.

I tako sam krenuo u prvi razred. Učitelj nam je rekao da se zove Janko Malević, da je strog i da ćemo ga morati slušati. Razmjestio nas je po drvenim klupama. Zapao me drugi red u sredini. Sjedio sam do debelog dječaka koji je neprestano frktao i glasno disao, kao da je upravo dotrčao s ulice. A kad nas je učitelj počeo prozivati i rekao da svatko koga prozove ustane, saznao sam da se zove Zdenko Bukvić.

- Ti Bukviću kao da si od bukve odvaljen - rekao je učitelj i svi u razredu glasno su se

nasmijali. Bukvić je samo frktao, gledajući tupo u učitelja.

- Sjedi drvo na drvo.

Svi su se opet smijali. Učitelj je prozvao još nekoliko učenika, napravio kratku pauzu, prošetao razredom, stao leđima okrenut prema ploči i rekao:

- Moram vam reći da imamo veliku, izuzetnu čast. Imao sam puno razreda u životu, ali mi se, draga djeco, još nikada nije dogodilo da u nekoj od klupa sjedi njegovo veličanstvo, čijim žilama teče plava krv. Među nama je - kralj. Pravi pravcati kralj. Molim, ustanite vaše veličanstvo.

Svi smo se međusobno pogledavali, ali nitko nije ustao. Vladala je potpuna tišina i veliko iščekivanje.

No, Kenig, hajde ustani - rekao je učitelj.

Krv mi je šiknula u glavu, uši se zažarile. Srce mi je lupalo, tupo i ubrzano, gotovo da se moglo čuti tiho bubnjanje, kao da vrabac skakuće po napetom pergamentu.

- Veličanstvo, ustanite, da vas svi đaci vide. Neće vam valjda kruna pasti s glave.

Osjetio sam kako mi noge klecaju pa sam se bojao da ću se srušiti čim ustanem, ali me učitelj prozvao i treći put.

Usta su mi bila suha, grlo se stegnulo, no ipak sam nekako ustao.

- A sada, neka se cijeli razred nakloni kralju - rekao je učitelj i sâm se duboko poklonio pa su onda to isto učinili i svi učenici.

- Kenig vam, djeco, na njemačkom znači kralj, ali naš je mali Švabo zaboravio krunu, pa ga zato niste prepoznali.

I dok su se svi grohotom smijali, meni je šumilo u ušima, a pred očima iskrile su zvjezdice, poput onih s prskalice na božićnoj jelki. A onda se sve izgubilo pa postalo sivo i crno i ništa više nisam ni vidio ni čuo. Kad sam ponovo otvorio oči, ugledao sam lampu na stropu i osjetio kako su mi lice i vrat hladni i mokri, poliveni vodom.

- Sve će biti u redu, ne treba zvati prvu pomoć. Odvedite ga u dvoranu za tjelesni, polegnite na strunjaču, dajte mu čašu zašećerene vode pa kad posve dođe k sebi, pustite ga kući -

rekla je plavokosa žena, unijevši mi se u lice. Sutradan ću saznati da je to direktorica škole, drugarica Katarina Vuković.

A kad sam došao kući, tog prvog dana škole, još sam na vratima briznuo u plač. Gorko sam zaplakao, ridao i nisam se mogao zaustaviti. Majka i omama gledale su me u čudu.

- Što se dogodilo? Što je bilo? - upitala je omama, privukla me i posjela u krilo.

Samo sam plakao, dok su se slane, vrele suze slijevale niz moje lice.

Majka me milovala po glavi, omama zagrlila i stiskala.

- Što je bilo, reci?

- Zašto mi niste rekli da Kenig znači kralj i da je to njemačko prezime? Svi su mi se u školi smijali, i đaci i učitelj, a učitelj mi je još rekao da sam mali Švabo.

- Sad znaš da si kralj i tako se ponašaj. I zato prestani cmizdriti. Kraljevi ne plaču.

DRUGO POGLAVLJE

u kojem Perduka umre, u njegov stan dosele

Zdravko, teta Nevenka i zastavnik Trendo

Na povratku iz škole sljedećeg dana, trčeći uz stepenice od Ribarskog doma do kuće, vidio sam kako su našu usku ulicu prepriječili traktor i prikolica. Dovezli su veliki ormar, krevet, štednjak, drveni sanduk, stol i nekoliko stolica, mnogo kartonskih kutija i vreća, te desetak bukovih cjepanica. Čovjek na prikolici drugoj je dvojici dodavao stolice i kartonske kutije. Kuštro, Veronika i omama stajali su po strani, gledajući kako ono troje skida stvari s prikolice.

- Došle nam nove komšije. Sele u stan gdje je živio Perduka.

Omama i tata kod Perduke su posuđivali knjige, sve dok sredinom ljeta nije umro. Dva sanduka puna knjiga tada su, po njegovoj želji, postala vlasništvo Donjogradske knjižnice. Poklonio im je sve knjige, osim četiri, koje je zapakirao u kutiju od cipela. Na nju je napisao moje ime. Omama ih je, zajedno s ceduljicom na kojoj je urednim rukopisom, napisano zelenom tintom, stajalo: „Dadi, neka ih pročita, kada dovoljno odraste da ih može razumjeti“, spremila u svoj ormar. Nekoliko tjedana nakon toga tata mi je pokazao Glas Slavonije i rubriku na dnu gradske stranice, gdje je najsitnijim slovima ispod naslova Darovatelji Narodne knjižnice i čitaonice bilo i Perdukino ime.

Živio je u malom vlažnom stanu, tri kuće od naše, u prizemlju Donjodravске obale 14, čiji su zidovi graničili s Ribarskim domom. Imao je naočale s debelim staklima i uvijek bi sjedio s knjigom u ruci kraj prozora. Navečer, kad bi se smračilo, stao bi na stol i kao da bere voće s najviših grana, stojeći na prstima i držeći ruke uvis, da bi knjigu što više približio škiljavoј žarulji na viskom stropu, nastavio čitati. Jedino je tako mogao, jer je previsoko postavljena sijalica za njegove slabe oči bacala premalo svjetla.

- Idemo do Perduke - rekao je tata početkom ljeta, tek što smo se vratili kući s vrećom punom divlje djeteline. Nahratio je kuniće, uzeo komad žice i torbu s alatom, uhvatio me za ruku pa smo u tren prošli nekoliko koraka od naše do Perdukinе kuće. U Ribarskom domu sjedilo je tuce kožarskih radnika. Šutke su pili pivo, a čovjek s brčićima, u crnoj kožnoj jakni - koji me nedavno onako strogo gledao - sada je sjedio do vrata, motreći nas preko novina. Buljio je za nama sve dok nismo ušli u Perdukin stan, a onda sam opazio kako nas kradomice

gleda kroz otvoren prozor kraj kojeg je Perduka čitao.

- Donio sam komad bakrene žice iz tvornice. Odšarafit ću žarulju i grlo doštiklati do stola - rekao je otac skidajući sa žice izolaciju. - Kad padne mrak nećete se morat propinjat do plafona. Moći ćete čitat za stolom.

- O, bit će to lijepo - rekao je sretni Perduka i njegove velike oči nasmijale su se ispod debelih stakala.

Onaj s brčićima, na korak do prozora, piljio je u oca dok se penjao na stolicu, odšarafio ziherung i cvikcangama presjekao tanku bakrenu nit koja je virila iz plafona. Žicu koju je donio povezao je s onom na stropu.

Otac je zviždukao, što je uvijek činio kad bi nešto radio, a ja sam, vadeći jednu po jednu iz sanduka, gledao Perdukinе knjige. Sve su bile uredno umotane u novinski papir. One bez korica Perduka je stavio u kartonski omot, izrezan od kutija za cipele. Neke su bile debele, poput Rata i mira, neke dobro ušćuvane poput Zlatarovog zlata, u nekima su listovi poispadali, pa ih je Perduka pokušao zalijepiti tutkalom koje mu je dao Lacika iz Proleterke. Najviše sam volio one sa slikama, kakva je bila Djeca kapetana Granta. Gledao sam kako mornari na jahtu, na čijem je pramcu pisalo Duncan, izvlače velikog morskog psa. Izgledom, bio je nalik na kečigu, kakve je otac ponekad znao uloviti na Dravi, a velik poput soma što ga je proljetos Karčika s kompe satima izvlačio iz Drave, dok je fotograf Miheljenko, bos i zasukanih nogavica, strpljivo stajao u plicaku da što bolje snimi ogromnu ribu. Sliku je kasnije objesio u izlog svoje radnje na Trgu Vladimira Nazora, pa bih - kad su me nedjeljom otac i majka povelі u šetnju ili kad sam s omamom odlazio do trafike gdje je kupovala cigarete - zadržano promatrao ribetinu.

Omama mi je pričala da je Perduka bio bogati trgovac i da je imao lijepu kuću u Gornjem gradu. Poslije rata kuću su mu uzeli, a dok je bio u zatvoru, sve su mu vrijedne stvari odnijeli. Ostalo je samo desetak kištri knjiga koje nitko nije htio pa ih je skupio i donio u mali stan koji su mu dali u zamjenu za kuću. Kad god je bilo prilike i dalje je kupovao knjige. „Svaki roman treba pročitati nekoliko puta“, govorio je omami kad bismo došli posuditi knjigu, „jer se uvijek otkrije nešto novo, nešto što je ranije promaklo“.

Da sam uzeo malo veći komad žice ne bi škodilo - rekao je otac. Potom je spojio grlo, zavrnuo žarulju, vratio ziherung i stisnuo prekidač.

Perduka je bio oduševljen.

- O, pa to je krasno. Sada mogu čitati dok me volja. Već mi je bilo teško stajati i držati ruke u zraku, boljelo me u ramenima, a i koljena mi klecaju. Koliko sam vam dužan?

- Ništa. Posuđujete nam knjige.

Te večeri Perduka mi je poklonio knjigu Kroz pustinju i prašumu.

- Lijepa knjiga, vidit ćeš.

Šest tjedana kasnije je umro. Našli su ga za stolom, glava mu je klonula, a lice mu je bilo priljubljeno na listovima Oliver Twista.

Sada su u njegov mali stan useljavali meni nepoznati ljudi. Tek što su, prilično se namučivši, ona tri čovjeka skinula ormar, pojavili su se žena i dječak. Došli su uz stepenice. Zaokupljen promatranjem stvari koje je troje ljudi skidalo s prikolice, uočio sam ih tek kad su stali uz traktor. Dječak se u tren uzverao na nj, otvorio vrata kabine i sjeo za volan.

- Silazi, vraže balavi! - ljutito je povikala žena i dječak je, jednako vješto kao što se i popeo, sišao s traktora.

- Ja sam Zdravko - prišao mi je i rekao. - Ali svi me zovu Vjeverica. Nema tog drveta na koje se ne mogu popet. Sad ćemo stanovat ovdje. Mama me tu upisala u školu.

Tako sam upoznao Zdravka Vjevericu, pa sam zajedno s njim i ono troje ljudi počeo unositi stvari u bivši Perdukin stan. Nosio sam lonce, kutije s tanjurima i šerpama i lakše vreće u kojima je bila odjeća. Svaki put kad bismo se sreli na stazici između prikolice i stana u koji su useljavali, Zdravko bi zastao i nešto rekao:

- Doselili smo iz Retfale.

- Mama radi u Lanari.

- Stari nas je ostavio još dok sam bio mali.

- Mislim da će se mama udat za Trendu.

- Trendo je jako strog.

- Moj djed na selu ima dva konja.

- Mama stalno viče, al me nikad ne tuče.

I tako sam o Zdravku saznao sve, već prvog dana. Bio je nešto niži, ali krupniji od mene. Imao je kestenastu kosu i male smeđe oči, oblikom nalik na one u pastata, patuljastih somića koje smo otac i ja znali loviti u barama uz Dravu.

Kad smo unijeli sve stvari Zdravkova mama dala je svakom čašu soka, a onoj trojici po bocu piva. Govorila im je gdje da stave krevet, gdje ormar, gdje stol i stolice. I dok su se mučili namještajući štednjak, ona je iz vreća vadila odjeću i slagala je u ormar.

- Trendo ima pravi pištolj. Uvijek ga nosi sa sobom – povjerio mi se Zdravko kad smo popili sok, izašli iz Perdukinog stana i sjeli pod bagrem ispred moje kuće.

- Tko je Trendo?

- Oženit će moju mamu, reko sam ti. On joj je našao ovaj stan.

- Šta će mu pištolj?

- Trendo je oficir. Ustvari zastavnik, al ne voli da ga tako zovu. Vidić ćeš ga. Uvijek dolazi u uniformi, popodne. Večera s nama i ode kad već spavam. Jako je strog. Par puta me izlemo vojničkim kaišem, jednom kad sam mu iz novčanika mazno deset dinara, drugi put kad sam iz futrole izvuko pištolj. I kad sam mu se narugo što ne zna reći konj. Uvijek kad je ljut, kaže da sam kojn: Zdravko, ti si obični kojn. A kad broji ne kaže osam, već osum. Umjesto ključ kaže – kluč. I ne zna reći ...

Zdravko je naglo prekinuo jer se na korak do nas pojavio čovjek u uniformi sa širokim opasačom o kojem je, u smeđoj futroli, visio pištolj. U uniformi, s pištoljem i vojničkom kapom na glavi, onako namrgođen, ulijevao je strah. Zdravko je skočio, stao po vojnički i rekao odrješito:

- Druže Trendo, sve smo stvari unijeli u stan. Mama sprema ormar, a oni ljudi namještaju furunu.

- Dobro.

- Tko si pa ti?

- Zovem se Dado. Stanujem na Donjodravskoj 11.

- Nisu te naučili da staneš mirno, ko po komandi, kad ti se obrati starešina? Loš si ti pionir, nevaspitan!

Uplašio sam se i ustao gledajući u strahu onaj njegov pištolj. Okrenuo se i produžio prema bivšem Perdukinom stanu, a Zdravko je, uspravan poput vojnika, hodao nekoliko koraka za njim. Tako sam upoznao Trendu. A kad sam omami ispričao kako će taj vojnik u uniformi, s pištoljem oko pojasa, oženiti Zdravkovu mamu, odmah je posegnula za kockicom šećera, otvorila bočicu i nakapala nekoliko Hoffmannovih kapi.

- Pored onoga špiclova s brčićima u crnoj kožnoj rekli, samo nam još ovaj fali u firtlu.
- Nisam znao da se onaj s brkovima zove špiclov.
- Nije mu to ime. To mu je zanimanje.

TREĆE POGLAVLJE

objašnjava kako se pred Donjodravskom

12 toči voda u ampere i razmjenjuju vijesti

Ulični vodovod pred Donjodravskom obalom 12, samo kuću dalje od naše, imao je ulogu trga. Tu bi se svakodnevno sretali stanovnici našeg dijela ulice dolazeći s amperima po vodu. Jedino su Kašparovi imali vodovod u dvorištu, a mi ostali po vodu smo odlazili na ulicu. Taj djelić ulice ličio je na oazu u pustinji kamo svi dolaze na pojilo. Stali bi, podbočili se, pričali ili slušali. Pred vodovodom su se saznavale i razmjenjivale važne informacije. Željani novosti, uvijek bih, s omamom ili majkom odlazio po vodu. Bio sam preslab da sâm nosim puno vjedro, pa bih uhvatio drugu stranu ručke, trudeći se pomoći. Upravo tu, pred uličnim vodovodom, moja se majka upoznala sa Zdravkovom. Tako sam saznao da se zove Nevenka. Rekao sam to omami kako je više ne bi zvala soldatušom.

Pred vodovodnom slavinom, dok je tanki mlaz curio u amper, omama i ja saznali smo za Perdukinu smrt. Rekao nam je to susjed Lorenz, a od njega smo čuli i da stari poštari odlazi u penziju i da smo dobili novog. Kuštro je, kad smo omama i ja došli po vodu, baš tu obznanio da je brico iz Crkvene na lutriji dobio 5.000 dinara. Teta Ema, Lorenzova sestra, pred vodovodom bi mojoj majci tumačila snove. Rekla bi: „Ta mutna voda koju ste sanjali ne sluti na dobro. Znači bolest. Da je bar bila bistra, značilo bi sreću“. Majka bi onda cijeli dan bila zabrinuta, a sutradan, kad bismo tetu Evu opet sreli pred vodovodom, rekla bi kako je sanjala da jaše konja. „To je dobro“, veselo je navijestila teta Ema. „Jahanje konja donosi sreću“. Pred uličnim vodovodom stigla je vijest da se gospođa Flajšer jako razboljela. „Otvorili je i zatvorili“, rekla je tužno babica Reza. „Posjetila sam je u šok-sobi, žuta je kao limun, samo gleda u plafon i plače. Onaj gore već je zove“.

Ulični vodovod bio je i mjesto pred kojim bismo se svakog jutra, deset minuta prije osam, sastali Zdravko i ja. Vodovod se nalazio na pola puta između naših kuća pa smo to izabrali kao mjesto odakle ćemo poći u školu. Strčali bismo niz stepenice, Ribarski dom bio je još prazan i u to vrijeme Lazo bi obično sa zaprežnih kola, koja je kočijaš, dolazeći iz Zmaj Jovine, dovezao tik do stepenica, istovarivao velike komade leda. Stavlja ih u limene posude ispod šanka, a onda na njih poslagao pivo. Često smo, na kratkom putu do škole, obično dok smo prolazili kraj Tvornice koža, sretali Antiku i Roziku kako od kompe idu prema tržnici, gurajući na biciklu i noseći u rukama korpe prepune povrća i voća. Rozika bi

mi uvijek u ruku tutnula krušku ili jabuku, a ja bih pod odmorom pojeo pola, a pola dao Zdravku.

U školi mi je, tih prvih dana, bilo silno dosadno. Znao sam čitati i pisati, zbrajati do deset i dosađivao sam se kad bismo po pločicama cijeli sat pisali ravne i kose crte, a onda kružice i križice. I svi su stiskali grifle kao da te kose i ravne crte u pločicu žele uklesati zauvijek, pa je učitelj Janko, da bi zaustavio nesnosno škripanje, svako malo povikao: „Nije pisaljka šilo, a pločica lim, pa da toliko pritišćete“.

Pretkraj zadnjeg sata rekao nam je da dobro načulimo uši, pažljivo slušamo i zapamtimo što će reći pa da to, kad dođemo kući, prenesemo roditeljima.

- Od idućeg tjedna - počeo je - svakog ću dana, osim nedjelje, posjetiti jednog učenika. Doći ću pred večer, iza sedam. Želim razgovarati s vašim roditeljima, čuti gdje i što rade, vidjeti gdje živite, saznati imate li braće i sestara, koliko vas je u kući, gdje učite, s kim se družite. U ponedjeljak ću posjetiti Bukviće, u utorak Dobriće, srijedu Flačerove, u četvrtak Grgićeve, petak Kenigove, u subotu Lehote. Ponovio je raspored još jednom, a onda upitao:

- Bukviću, kad dolazim k tebi? Bukvić je šutio, čulo se samo frktanje:

- Kad dolazim?

- U srijedu - rekao je Bukvić.

- Baš si bukva, prava bukva, Bukviću! U ponedjeljak dolazim, Bukviću, bukvo jedna! U ponedjeljak, zapamti: ponedjeljak!

- U ponedjeljak - ponovio je Bukvić.

- Dobriću, kad dolazim?

- U utorak?

- A kod vas, Flačeru?

- U srijedu.

- Grgiću?

- Četvrtak.

- Vaše kraljevsko veličanstvo Kenig, kad sam kod vas?
- U petak - rekao sam dok su se svi u razredu smijali, a meni su opet počele navirati suze.
- Eto, imat ću i ja čast biti kod kralja. Nadam se da ćete mi prirediti kraljevsku gozbu - dodao je, a smijeh je postao još glasniji. Najviše se smijao Bukvić, samo što nije pao sa stolice.
- Jesi li zapamtio kad dolazim?
- U petak - ponovio sam. - Ali ja nisam kralj, družu učitelju, ni moj tata nije kralj, ni mama nije kraljica - rekao sam kroz suze.
- Pa dobro, smijemo se vajda malo našaliti oko tvoga prezimena. I nemoj odmah cmizdriti i padati u nesvijest. A ti Bukviću, ti se, vidim, najviše smiješ, a siguran sam da si zaboravio kad ću k tebi doći.
- U petak - rekao je Bukvić, a cijeli je razred prasnuo u smijeh. Sad sam se i ja smijao, pa su se one gorke suze od maločas pomiješale i stopile s novima, slatkima od smijeha.

ČETVRTO POGLAVLJE

u kojem se mama boji da učitelj

Janko dolazi po partijskom zadatku

- Što ću sa svetim slikama? Da ih poskidam i odnesem susjedi Kašpar, pa opet vratim sutradan?
- Zašto bi to učinila? Svete slike nisu zabranjene.
- Možda će mali imat problema u školi. Vidiš da mu se stalno ruga zbog prezimena.
- Dado preuveličava. Znaš i sama kako je osjetljiv.
- A što ako dolazi po zadatku Partije? Pa onda ispriča sve što je vidio i čuo.
- Oni koje to zanima ionako sve znaju. Sve sam im reko kad su me ispitivali. I sve su provjeravali i znaju da sam govorio istinu.
- Ali možda još nešto sumnjaju. Možda ti nešto žele namjestit.
- Ništa nemaju.
- A to što se dopisujete s Alojzom?
- Brat mi je, pobogu.
- Znaš kakvi su.
- Siguran sam da otvaraju poštu. I sama znaš, uvijek ti pročitam pismo prije nego ga pošaljem, da jedan drugom pišemo samo familijarne stvari. I jesam li u Dravi ulovio štuku ili šarana. A on kako je kćeri naučio plivat i kako Marta ide na balet.
- Znam.

Nastaje kraća šutnja. Čuje se samo udaranje vekerice na noćnom ormariću.

- Šta ćemo mu ponuditi?
- Imamo još pola boce rakije, a kupit ću litru vina kod Antike. Ti isphaj kunića. Justa nek

napravi krompir salatu.

- Reci joj da se ne plete u priču, da ne vodi glavnu riječ. Znaš kakva je, svašta može izlanut. Teško drži jezik za zubima, pogotovo kad nakvasi grlo.

- Reći ću nek ode kod Huseka slušat radio.

- Nemoj, mali je reko da učitelj želi upoznat cijelu familiju. Može mu bit sumnjivo ako Justa ne bude kod kuće.

Opet tišina. Šuškanje posteljine. Dobošanje kiše o prozor.

- Sumnjivo mi je to nekako.

- Ali ne dolazi samo k nama. Posjetit će sve učenike.

- Kad je reko da ide Flačarovima?

- Mali kaže u srijedu. Tri dana prije nas.

- Odi do njih u četvrtak da čuješ kako je sve prošlo, što je pitao.

- Misliš da je litra vina dosta? Da ipak kupiš dvije?

- Ja ću popit čašu, ti pola, Justa jednu-dvije, mada ona više voli šnaps.

- Kupi dvije litre. Nećemo propast.

- Misliš da će mu šmekat pohovani kunić?

- Isti je ko piletina. Ako mu ne kažeš, neće ni primijetiti. Stanka.

- Ako te pita zašto nisi u Partiji?

- Mnogo ljudi nije u Partiji.

- Šta ako te pita o ratu?

- Reći ću mu.

- I pred malim?

- Jednom to mora saznati.

- A za Tončiku i Karla?
- Reći ću i za njih.
- Bez obzira što ne znaš gdje su i kako poginuli?
- To i nije važno.
- Bojim se nekako njegovog dolaska. Rekla mi jutros Ema kad sam joj ispričala san, nekakve gliste kako plaze svuda uokolo da su to neugodnosti i problemi.
- Ema i njene vračke.
- Što ako pita idem li u crkvu i jesmo li krstili malog?
- Reći ćemo.
- A za vjeronauk?
- I za vjeronauk.
- I da plaćamo lukno?
- Reći ćemo i to.

Onda je opet nastala tišina. Čulo se samo šuštanje posteljine. Malo kasnije tata je nešto rekao, nešto tiho i nerazgovjetno. Čuo sam samo mamu:

- Ne, ne danas. Umorna sam. A i ti moraš rano ustat. Laku noć.

Okrenuo sam se na drugu stranu, odlučan kako ću zapamtiti san i sutradan, kad vidim tetu Emu, pitati je što znači. Ali san mi nikako nije dolazio na oči. Razmišljao sam o svemu što sam čuo.

PETO POGLAVLJE

u kojem špiclov hvali Dadu da je dobar Titov pionir

Kunić je ležao na dvorištu ispred zečinjaka. Stražnje noge su se tresle, kao da ih prolazi lagani grč. Iz usta i ušiju potekla je krv stvarajući majušne crvene mlake. Otac je o nisku granu oraha objesio dvije kuke, podigao kunića i na kraju njegovih stražnjih nogu ostrim nožićem napravio proreze, pa ga vješto okačio. Potom je, odmah ispod proreza za kuke, lagano povukao nož, a onda uhvatio kožu i zajedno s krznom, onako kako se guli banana, oprezno vukao nadolje. Krzno kunića začas je sličilo na izokrenut kaput, jedan od onih u šnajderaju frau Faler.

Otac je krzno odložio u stranu, rasparao utrobu oguljenog kunića, a još topla crijeva pala su na zemlju. I prije nego što se uspio sagnuti dotrčao je onaj veliki Kuštrin pijetao, sada jedini u dvorištu, nakon što je Husekov, s purpurnom krijestom, proljetos završio u loncu. Zgrabio je kljunom crijeva i odvukao ih prema sredini dvorišta, nakostriješivši se na Eminu mačku koja mu se našla na putu, uplašen da bi mu mogla uzeti plijen. Dvije grahoraste kokice dotrčale su ispod zečinjaka pa su utroje čerupali nenadani zalogaj.

Tata je znao sve. Znao je oguliti i tranširati kunića; popraviti drvenu nogu teti Magdić; znao je pronaći jaja u gnijezdu divljih pataka koje su se gnijezdile u Kopačkom ritu, kamo bismo odlazili u ribolov; znao je produžiti bakrenu žicu i približiti žarulju do Perdukinog stola; imao je izvježbano oko i mogao je pronaći rimski novčić pored kojeg bih ja, gledajući među kamenjem i pijeskom na dravskoj obali, uvijek prošao; znao je napraviti ključ za svaku bravu; znao je nacrtati devu, lava i krokodila; znao je kako se zove koja zvijezda na nebu. I uvijek je bio nasmijan i uvijek bi me pomilovao po glavi kad bismo mu omama i ja, još dok je radio u Ljevaonici, donijeli ručak kada bi ostao prekovremeno, sretan što će tog mjeseca zaraditi više nego obično. Bio je posve crn u licu, samo bi mu vesele oči sjale ispod sloja čađi i fine, mrke prašine, u pogonu gdje se usijano željezo lijevalo u kalupe i uvijek bi me poljubio kad sam mu predao zdjelu s grahom ili satarasom, kupusom ili kraucveklama uz koje bi majka stavila komadić mesa ili slanine, čega za nas obično nije bilo.

Ivičina baka tog mlakog jesenskog popodneva, dok je otac nožem odvajao batkove kunića, a ostatke rezao u komade podjednake veličine kako bi ih majka lakše poslagala u tavu s vrelin uljem, stajala je na vratima, u čudu promatrajući što otac radi.

- Kaj se kod vas meso i petkom jede?
- Grijech ne ide u usta, već iz usta. I petak može biti svetak.

Pripalila je cigaretu. Nije željela odgovoriti na pitanje.

- Morte bit da vam važni gosti dolaziju.

Majka je u kuhinji prostrla bijeli stolnjak, koji je, kao i tanjure, zajedno s escajgom, štamplicama za rakiju i čašama za vino posudila od gospođe Kašpar. Nismo imali pet jednakih tanjura, čaše su bile rasporene, a majka je htjela da sve izgleda svečano i uredno. U vazuu, na sredinu stola, stavila je nekoliko hortenzija ubranih iz grma kraj uličnog vodovoda. Stolicu koja nam je manjkala posudili smo od Kuštre. Naša mala, tijesna kuhinja, nikad nije izgledala tako lijepo. Kad bi došao ujak sa sela ili kumovi Pfister, mama bi stavila obični stolnjak s izbljedjelim cvjetnim uzorkom, a jeli bismo iz limenih i porculanskih tanjura, od kojih je svaki bio drugačije boje i veličine.

No, zapazio sam da na zidu u kuhinji, nasuprot prozora, nema raspela, a u omaminoj i spavaćoj sobi svetih slika.

- Gdje su svete slike?
- Odnijeli smo ih kumu Karlu da popravi okvire i učvrsti staklo.
- A raspelo?
- I raspelo, ti znatiželjni. Svuda gurneš nos. I ne muvaj se oko stola, da ne razbiješ čašu il tanjir. Idi pomoć ocu.

Otac je već istraňirao kunića pa je hrpa mesa bila uredno poslagana u veliku plavu šerpu. Pozvao je majku. Preuzela je zdjelu i rekla tiho, ali dovoljno glasno da sam mogao čuti:

- Dobro je da si kupio dvije litre vina. I Flačerovi su kupili dvije i ništa nije ostalo.

Otac je kimnuo glavom i počeo se baviti krznom kunića. Imali smo nekoliko takvih krzna na podu spavaće sobe i bilo je ugodno bosim nogama stati na njih prije nego što bih se popeo u krevet.

Iz kuhinje se ubrzo počeo širiti opojni miris pohovanog mesa. Malo prije sedam, kada je trebao doći učitelj, majka je rekla:

- Sad obuci čistu košulju i hlače u kojima ideš u crkvu, pa odi pred Ribarski dom i kad vidiš učitelja brzo dotrči i javi.

Imao sam važan zadatak. Bio sam uzbuđen i sretan što će učitelj doći k nama vidjeti gdje živim i upoznati moje roditelje i omamu. Odlučio sam pokazati mu knjigu Kroz pustinju i prašumu, koju mi je prije smrti poklonio Perduka, i reći kako bih se i ja ponašao kao Stasio i kako bih štitio Nelu od svih zamki na opasnom putovanju.

Iz razmišljanja prenuo me glas čovjek s brčićima, u crnoj kožnoj jakni, onog kojeg je omama zvala špiclov. Sjedio je u Ribarskom domu i pokazao prstom da dođem.

- Hajde, popij grenadinu. Znam da voliš.

- Ne mogu. Dolazi nam učitelj, pa moram javiti majci čim ga vidim.

- Oho! Baš lijepo.

A onda me strogo pogledao.

- Kad ste ono bili kod Perduke, ti i tata, kad ste mu popravljali svjetiljku, sjećaš se? Odakle je nabavio žicu?

- Donio je iz tvornice.

- Imaš ti dobrog oca. I šta još nosi iz tvornice?

- Jednom je donio komad kože, koji je omama odnijela gospođi Faler. Tu je kožu prišila na laktove rukava tatinog izlisanog džempera.

- Dobar si ti dječak. Dobar Titov pionir – rekao je čovjek s brčićima i kad sam ga htio upitati što znači špiclov, vidio sam učitelja Janka čim je iz Zmaj Jovine skrenuo u Donjodravsku. Potrčao sam uz stepenice, koliko me noge nose, a u ušima mi je odzvanjalo:

- Dobar si ti dječak. Dobar Titov pionir.

- Mama, stiže učitelj Janko! Sad je iz Zmaj Jovine skrenuo u Donjodravsku – povikao sam iz sveg glasa, čim sam otvorio dvorišna vrata.

Ali učitelj nije stizao, pa sam se vratio do stepenica i vidio ga kako razgovara sa špiclovom. Kad me spazio, krenuo je uz stepenice.

ŠESTO POGLAVLJE

Učitelj pjeva: Mi ne damo zemlje naše/Da je gaze fašisti!

Majka i otac čekali su učitelja pred kapijom. Omama i ja sjedili smo u kuhinji. Učitelju smo ostavili najbolje mjesto, ono na kojem inače sjedi tata, uz prozor, do vrata. Tih nekoliko trenutaka iščekivanja podsjećalo me na blagoslov kuća, kada bi, odmah iza Božića, dolazio naš župnik Matijević s jednim ili dvojicom ministranata. Tad bismo se svi lijepo obukli, majka bi se kao i danas namirisala, stavivši na vrat nekoliko kapi kolonjske vode Pokošeno sijeno, pa bismo u tišini čekali župnika. Uvijek bi mi dao neku sličicu, a ja sam ih čuvao u maloj limenoj kutiji, zajedno s onima iz čokoladica Životinjsko carstvo.

Kad je učitelj ušao i kad smo svi sjedili za stolom, tata mu je natočio čašicu rakije, a zatim nasipao omami i sebi.

- Živjeli! Drago nam je da ste došli! - rekao je otac i podigao čašu.

- Znae - počeo je učitelj - želim upoznati sve roditelje, vidjeti gdje i s kim moji đaci žive kako bih ih bolje razumio. Želim saznati gdje uče, tko im pomaže, imaju li braće i sestara. Kad sve to znam i vidim, bit ću pravedniji prema njima. Dado vam je sigurno rekao da sam strog, ali je to u dobroj namjeri. Mi učitelji imamo veliku odgovornost. Ne samo da đake moramo učiti, moramo ih i odgajati, da budu dobri pioniri i da sutra, kad odrastu, pridonesu razvoju našeg socijalističkog društva.

Iskapio je čašicu do dna, tada je odmah dolio drugu, a učitelj je nastavio:

- Eto, zato sam ja danas ovdje. Mislim da je dobro da se ovako sretnemo bar jednom mjesečno, da zajedno rješavamo probleme kad se pojave. To je bolje nago na roditeljskom sastanku, jer imamo više vremena i ne moraju baš svi znati ako se pojavi neki problem. Slažete se?

- Svakako.

Majka je iznosila hranu: prvo kruh, potom zdjelu krumpir salate, ukrašenu s dva kuhana i na ploške izrezana jaja, a onda pohovanog kunića. Batake je okrenula prema učitelju i rekla:

- Izvolte, poslužite se!

- Pa vi ste napravili pravu gozbu! Pravu kraljevsku gozbu! Ali, drugarice Kenig, ja sam se, naravno, samo šalio kad sam malom rekao da se nadam kako ćete mi pripremiti kraljevsku gozbu. Šalio sam se zbog vašeg prezimena. Ma niste se trebali truditi, meni je samo važno da vas upoznam, nije trebala ovakva večera.

A onda je pogledao tatu i rekao:

- Odlična vam je ova rakija.

Tata je dosuo još jednu čašicu. Učitelj je na tanjur stavio batak, potom izgrabio salatu i uzeo komad kruha. Onda su omama i tata uzeli po komadić kunećih leđa, a kad sam se nadao da ću kao i obično dobiti veliki batak, majka mi je na tanjur stavila mali, prednju kunićevu nožicu.

- Izvrsna piletina.

- To je kunić - objasnio sam, a mama me poprijeko pogledala.

- Što god da je, odlično je. Jako ukusno meso. A tek salata.

- Švapski recept - dodala je omama. Majka je prevrnula očima.

- Doda se malo špeka dinstanog na luku.

- Može malo vina?

- Naravno. Meso je odlično posoljeno i baš traži čašu vina.

Učitelj, tata i omama sad su nazdravili čašama vina. Otpili su po gutljaj, a učitelj je ubrzo ostavio nož i viljušku i batak uzeo u ruke.

- Vi ste odlična kuharica, drugarice Kenig. Domaćica ste?

- Da. Radila sam u Lanari, al kad se Dado rodio prekinula sam.

- Važno je da su majke uz djecu.

- Može li još komadić? - upitala je mama i viljuškom zabola onaj drugi batak.

- Toliko je dobro da ne mogu odbiti.

Učitelj se nasmijao i otpio dva duga gutljaja vina.

- Mali vam je pametan, samo je jako, jako osjetljiv. Morate ga malo očeličiti. Znae, ja se volim šaliti s učenicima, a on to ozbiljno shvaća. Kad sam onom neotesanom Bukviću, koji sjedi u istoj klupi s njim, rekao da je bukva, nije ni trepnuo, na jedno mu uho ušlo, na drugo izašlo. A vaš se Dado rasplakao i onesvijestio jer sam mu rekao da je kralj. Bilo mi je poslije strašno žao. Previše je osjetljiv. Ali je dobar i pametan, samo nježan kao djevojčica. Mora očvrnuti, mora postati pravi Titov pionir. Djeca u njegovim godinama u ratu su bili kuriri. Prenosili su poruke partizanima. Boško Buha nije bio puno stariji, ni krupniji od Dade.

Učitelj je iskapio vino do kraja, a otac mu ponovno usuo.

- Kao što vidim, vi ste dobra obitelj, brinete o djetetu, mali dolazi čist u školu, pristojan je. Vidi se kućni odgoj. Kad je naučio čitati i pisati?

- Prošle godine. Slovo, po slovo. I odjednom je počeo čitati.

- Igra li nogomet?

- Nije imao s kim. Ali sad kad je doselio Zdravko, vidim, igraju se i loptom.

- Mislite na malog Žulja?

- Da.

- Čujem da mu se mama ponovo udaje?

- Čula sam i ja - potvrdila je majka.

- Soldatuša - tiho promrmlja omama.

Učitelj je nije mogao čuti, bio je zabavljen vinom. Ponovno je ispio čašu i tata mu je opet natočio.

- Baš je ugodno kod vas. Jako ste me lijepo primili - rekao je onim svojim dubokim glasom, a onda nastavio:

- Imam dva sina, jedan je u vojsci, u Bileći, u školi rezervnih oficira. Zove se Vanja, ustvari Vladimir, ali svi ga zovemo Vanja. Mlađi je Oro, ide u srednju školu, dao sam mu ime po nadimku mog ratnog druga koji je poginuo na Neretvi. Umro mi je na rukama. Junačina kakve majka više na rađa.

- A da uzmete još ovaj komadić? Mi više ne možemo - rekla je majka i viljuškom zabola u onu drugu prednju nožicu kunića, posljednji komadić s pladnja. Stavila ga je na učiteljev tanjur.

- Dobri su mi sinovi. Samo, žena mi je jako bolesna, hik!, više je u krevetu, nego na nogama. Pa ja i kuham i spremam i perem - požalio se učitelj, štucajući svako malo. - I jako mi je teško, hik!, znadete. Imam ženu i nemam je. A nije kriva što je bolesna, ni njoj nije lako.

- Teško je to - potvrdio je otac.

- Ali ja sam vesela priroda, ne dam se. Veseljak sam u duši, hik!, volim društvo, volim muziku, pjesmu. U gostionice ne idem. Radije se družim, hik!, s prijateljima i roditeljima mojih učenika. I volim zapjevati, hik!, ovako uz čašicu.

Kucnuo se s tatom i omamom, otpio gutljaj, pa još jedan, opet štucnuo, a onda ustao i glasno zapjevao:

Po šumama i gorama
naše zemlje ponosne
idu čete partizana,
slavu borbe pronose!

Omama, tata i majka su se pogledavali dok je grmio duboki učiteljev glas. Nastavio je još glasnije:

Crne horde nas ne plaše,
krv herojska u nam vri,
mi ne damo zemlje naše
da je gaze fašisti!

Imao je snažan glas i njegova se pjesma, poput plime, razlila u toploj večeri rane jeseni. Milila je po ciglama popločenom dvorištu, zaplitala se između zatvorenih cvjetova portulka, zavukla pod zečinjake i ispod vrata dvorišnog klozeta, penjala se uz stabla oraha, izašla na ulicu i došla do prvih bagrema i uličnog vodovoda, širila se i kroz otvorene prozore ulazila u Husekov, pa Kuštrin stan. U trenu, pred našim prozorom, u čudu je stala Ivičina baka.

- Jezuš Kristuš!

Potom se pojavio i Kuštro. Na licu mu se ocrtavalo iznenađenje.

- Boga mu, živog, tko to pjeva naše lijepe partizanske pjesme?

- To je Dadin učitelj, Janko - objasnila je omama.

Učitelj, zanesen u pjesmu, nije ih ni primijetio a kada je stao, rekao je:

- Hajde Dado, sada ti. Zapjevaj ti neku.

Pogledao sam majku, pa tatu i omamu. Ona se nasmiješila i namignula mi.

- Ajde - rekla je.

Ajnc, cvaj, policaj; draj, fir, grenadir...

Majka me ispod stola gurnula nogom, a ja sam i dalje pjevao, misleći kako mi hoće reći da pjevam glasnije. Podigao sam glas i nastavio:

...ziben, aht, gute naht.

- Djeca svašta na ulici pokupe.

- Tu me pjesmicu naučila omama. I često je pjevamo i onda marširamo kao vojnici.

Ali nisam bio siguran da me učitelj čuo jer mu je glava klonula na stol, pa je tata priskočio i pomogao mu da se uspravi.

- Još jednu čašu, hik-hok, pa ću kući.

Otac je pogledao majku, a ona slegne ramenima. Tata je u učiteljevu čašu izlio preostalo vino. Kad je popio, učitelju je glava ponovno klonula, pa ga je otac opet podigao, a onda mu pomogao da ustane. Uhvatio ga je ispod ruke, učitelj je teško stajao, zanosio se ustranu i tata ga je jedva držao uspravno. Onda je učiteljevu ruku prebacio preko ramena, onako kako je to činio s jutenom vrećom u kojoj je nosio drvenu nogu tete Magdić, pa ga odvuкао do uličnih vrata niz one dvije stepenice i onda su se polako, korak po korak, uputili prema Ribarskom domu. Konobar Lazo upravo je zaključavao vrata. Rekao je ocu:

- Pomoći ću vam. Znam ja s takvima, a i ne stanuje daleko.

Držeći učitelja ispod ruke, polako su se uputili prema Zmaj Jovinoj i Ulici Sare Bertić - koju je omama zvala Krstova - ulici gdje je stanovao učitelj Janko.

Sutradan, dok sam u kuhinji doručkovao, k nama je došla gospođa Lehota da se raspita kako je prošla posjeta, jer će večeras učitelj doći k njima. Majka ju je odvela u ganjak i zatvorila vrata, pa nisam mogao čuti što su razgovarale, ali kad ju je ispraćala na ulicu i kad su prošle pored otvorenog prozora, čuo sam kako je rekla:

- Kupite barem dvije litre vina.

SEDMO POGLAVLJE

opisuje kako se Zdravko zaglavio u željeznom stupu

Početkom listopada uvjerio sam se zašto Zdravku pristaje nadimak Vjeverica.

Zavolio sam ga, postali smo prijatelji, svaki smo dan zajedno išli u školu, a poslije nastave igrali bismo se loptom ili se skrivali po grmovima bazge na nasipu uz Dravu. Znali smo se penjati i po vagonima koji su danima stajali na tračnicama, a Zdravko me naučio igri koju smo nazvali vodena duga. Otkinuli bismo nekoliko stabljika trske, uz nasip ih je bilo u izobilju, pa smo jednu po jednu umakali u malo spremište za ulje koje se nalazilo iznad kotača vagona. Zatim bismo trsku bacili u Dravu i gledali kako se na površini vode tamno ulje s vrha trske pretvara u prekrasnu mrlju duginih boja.

Zdravko mi je pokazao još jednu igru. Donio je Trendinu vojničku baterijsku lampu, koju je ovaj ponekad znao ostaviti na ormariću njihove spavaće sobe, odvratio debelo, zaobljeno staklo ispred žaruljice, a onda, držeći ga desetak centimetara iznad zemlje, okrenuo prema suncu. Na zemlji se pojavila bliješteća točkica. Zdravko bi je usmjerio k nekom od mrava koji su užurbano hodali između cigli. Mrav bi u tren zastao, počeo se vrtjeti u krug, a onda se zgrčio i stao.

- Gotov je! - uskliknu bi trijumfalno Zdravko, pa dao meni staklo baterijske lampe da i ja učinim isto. Tu ga je igricu naučio Trendo, još dok su stanovali u Retfali. Zvali smo je oganj. Nije često spominjao Trendu, ali mi se požalio kako ga je često znao mlatnuti vojničkim remenom i reći:

- Glup si kao kojn.

Zdravko je bio zanimljiviji od Ivice s kojim sam se jedino mogao igrati špekula dok je sjedio na lonki. Ne samo što me naučio novim igrama, već me oduševljavalo i što se začas mogao uzverati na svako drvo. Ali najviše sam volio kad bismo nedjeljom popodne odlazili na mali donjogradski trg do trafike gdje je omama kupovala VUS i cigarete. Ondje, tik uz trafiku, Besim je prodavao kikiriki, špice i pekao kokice, a oko njega skupili bi se Karan, braća Bilek, Mangula, Ike, Gire, Čipura, Pekar i još neki čija imena ni nadimke nisam znao. Besim je na malu vitrinu u kojoj je nakon pečenja držao kokice stavio radio i dugom šnjurom prikopčao ga na struju pa su svi slušali prijenos nogometne utakmice. Karan i Mangula navijali su za

Dinamo, Gire za Hajduk, a Čipura za Crvenu zvezdu i uvijek su se poslije utakmice prepirali čiji je tim bolji. Nama je to bilo zanimljivo, jer su svi psovali i vikali, a mi smo se samo pogledavali, jer stariji, inače, pred nama nisu psovali.

- Trendo navija za Vardar, ali voli i Partizan, pa kad igraju ta dva tima svejedno mu je ko pobijedi - pričao je Zdravko dok smo išli prema trafici. Ondje su već svi bili oko Besimovog radija, grickali su špice i načulili uši. Mi smo stajali malo po strani, ali dovoljno blizu da možemo čuti prijenos. Za razliku od Huseka, Besim nije štedio lampe svog radioaparata.

Crnković do Čonča, Čonč prema Matušu, Matuš dodaje Lipošinoviću, Lipošinović dribla Šekularca, prodire po desnom krilu, može biti opasno, dodaje Jerkoviću, da li je to ofsajd? Ovaj puca, ali Beara izvodi sjajnu paradu i brani! Bacio se poput pantera i izboksao loptu preko prečke u korner! - čulo se s radija. Čipura je skočio od sreće, dok se Karan uhvatio za glavu.

- Kako to nije zabio?! - rekao je Karan dok je na radiju svirala glazba.

- Ni sto Jerkovića ne može Beari dati gol. Jesi li vido kako je majstorski obranio taj udarac.

- Izvio se kao pantera i izboksao loptu u korner - ponovio je riječi s radija. - To može samo Beara.

A onda se s radija javio spiker:

- Dragi slušaoci, uključujemo našeg reportera Radivoja Markovića koji prati utakmicu Crvena zvezda - Dinamo:

- U Beogradu penaltik! U Beogradu penaltik! Toplak je izvodio korner, u kaznenom prostoru Dinama skočio je buket igrača, Čonč je oborio Kostića i sudija je pokazao na belu tačku.

- Ma kakav penal, odakle penal?! - bjesnio je Karan - Nije ga ni dodirnuo.

- Pa gurnuo ga je, čovječe, u šesnaestercu. Čisti penal. Ko suza! - rekao je Čipura.

- Da vidimo ko će izvesti udarac - nastavio je glas s radija. - Priprema se Kostić, namešta loptu na belu tačku. Kratki zalet, udarac i - gol! Gol! Lopta ne levu, Irović da desnu stranu. Divan gol Kostića, Zvezda vodi jedan nula, Dinamovi igrači pognutih glava idu prema centru.

- Kakav gol, čovječe. Kakav gol! - urlao je Čipura i skakao od veselja. - Kako je samo rastavio golmana. Pucao mu u lijevu stranu, a ovaj se bacio u desnu.

- Jedino tako možete i pobijediti da vam sudac dosudi penal – rekao je Karan i iz sve snage šutnuo pivsku bocu. Poletjela je zrakom i pala na pločnik razbivši se u stotinu komada.
- Ma čist penal, čovječe, povuko ga je za dres i srušio na zemlju – bio je uporan Čipura.
- To ste vidjeli samo ti i sudac – bjesnio je Karan i sočno opsovao.
- Vidio je cijeli stadion!

Svađali su se do kraja utakmice, a Zdravko i ja stajali smo po strani i zabavljali se. Onda smo odjurili kući, Zdravko je donio loptu pa smo se igrali Dinama i Zvezde. Zdravko je šutnuo loptu, potrčao, sustigao je, krenuo lijevo, zatim desno, pa opet lijevo, driblajući zamišljenog igrača.

- Lipošinović dribla Šekularca, prodire po desnom krilu, opasno je, dodaje Jerkoviću, Jerković puca i ništaaa – vikao je Zdravko jureći za loptom.

Brzo nam je dosadilo pa smo sišli niz nasip i igrali se vodene duge.

- Sad ćeš nešto vidjet. Nešto što samo Vjeverica može.

Na blagoj kosini nasipa, desetak metara od Proleterke, uz mjesto gdje se odlagala šljaka i čađ iz velikih tvorničkih peći, u nebo je stršio željezni stup. Bio je visok desetak metara, sastavljen od debelih komada čelika, tek nešto tanjih od željezničkih tračnica, spojenih velikim nitnama. Od zemlje prema vrhu blago se sužavao. Isti takav nalazio se i na drugoj dravskoj obali, a između njih bila je povučena čelična sajla. O njoj je pak, okačena o kotač, visjela pletena čelična žica, čiji je drugi kraj bio pričvršćen za kompu. Nošena vodenom strujom, kompa bi tako s jedne obale Drave klizila na drugu. Sajla joj nije dopuštala otploviti nizvodno. Kompa je imala kormilo, lancima spojeno s okruglim upravljačem na prednjem dijelu, kojim je Karčika, komparoš, okrećući ga, vješto upravljao.

Zdravko se u trenu popeo na vrh stupa.

- To može samo Vjeverica! – viknuo je odozgo, a ja sam ga stojeći ispod, zadivljeno promatrao. Jednako vješto kao što se uspeo, brzo se spustio. Pažljivo je promotrio stup, onaj njegov najdeblji dio, legao na zemlju pa između željeznih rešetki provukao ruku i počeo se uvlačiti u stup. Onom drugom i nogama lagano se odgurivao o zemlju, malo zastenjao i već je do pola bio u stupu. Onda je i drugu ruku uvukao u stup, pa se sada s obje uhvatio za sljedeću, višu rešetku i povukao tijelo prema gore. Donja polovica tijela još je bila izvan

stupa, ali kad se odgurnuo nogama i rukama povukao do sljedeće rešetke, za tren je bio u željeznom stupu.

- Sad si ko majmun u zoološkom vrtu.

- Sad sam ti pokazo zašto me zovu Vjeverica.

- Nisam vjerovo da je moguće uvući se u stup.

Malo se kreveljio i - koliko je to dopuštao uski prostor u stupu - počeo cupkati, imitirajući majmuna. Smijao sam se do suza.

- Idem sad van. Probaj se ti uvući, siguran sam da nećeš moć.

Ali kad se htio izvući, nije išlo. Gurnuo je ruku kroz trokut koji su činile željezne šine, nekako je uspio progurati glavu, ali dalje nije išlo. Zapinjalo je rame. Onda je probao s drugom rukom i opet progurao glavu, ali je iznova zapelo rame.

Pokušao je ponovo i ponovo. Nije išlo. Bio je na rubu plača.

- Zvat ću tatu - rekao sam. - On sve može. Izvući će te iz stupa.

- Nemoj. Ubit će me Trendo ako sazna što sam napravio.

Kroz trokutasti otvor progurao je glavu i lijevo rame, ali dalje nije išlo. Grašci znoja orosili su mu čelo. Uzdahnuo je, pa ponovno progurao glavu i rame, snažno se otiskujući nogama o donje prečke. Zaglavio se i zaplakao.

- Ne mogu van. Krepat ću u stupu, nikad se neću živ izvući.

- Idem po tatu - ponovio sam, ali u tom trenutku otvorila su se vrata Proleterke, a Lacika i Marko sjeli su na drvenu klupu i zapalili cigaretu.

- Kako si momčino? - upitao je Lacika, misleći da sam sâm.

- Zdravko se zaglavio u stupu. Ne može napolje.

Lacika i Marko došli su do stupa.

- Sad ćemo to riješit - najavio je Lacika, otpuhujući dim. - Izvuci jednu, pa drugu ruku, proguraj glavu, a Marko i ja ćemo te povući.

Zdravko je poslušao. No, kad su ga počeli povlačiti za ruke, jauknuo je.

- Boli. Zapiju ramena.

- Moraš malo stisnut zube – savjetovao je Lacika. – Ajde, probat ćemo ponovo.

- Uh, boli. Jako boli!

Lacika i Marko su se pogledali.

- Da skine košulju pa da ga namažemo s tot mašću? Možda bi ga tako skliskog mogli izvuć? – upitao je Lacika Marka.

- Hm. Ne znam. Al kako se dovraga uvuko?

- Uvijek ide lakše unutra nego van – mudrovao je Lacika.

Počela se spuštati večer. Crveni sunčev stup bljesnuo je sredinom Drave. Omama je izašla pred vrata i počela me dozivati.

- Tu sam, kod stupa. Zdravko se uvuko i ne može van.

Omama je došla do ruba nasipa. Lacika, Marko i ja stajali smo kraj stupa. Kad je opazila i Zdravka, prekrizila se, posegnula za kockicom šećera u džepu i iz bočice nakapala nekoliko kapi. Stavila je kockicu šećera u usta i gledajući Zdravka uvučenog u stup rekla:

- Herc će me klofit.

A onda je iz sveg glasa počela dozivati oca:

- Tona, Tona, dođi. Zdravko se zaglavio u stupu!

Odmah iza tate, iz dvorišta su istrčali Kuštro i Ivičina baka.

- Živoga ti boga!

- Jezuš i Marija.

- Idem po Nevenku.

Otac je prišao stupu i Zdravka pomilovao po glavi.

- Ne boj se. Riješit ćemo to. Ak si mogao uć, moraš i izać.

Rekao je Zdravku da prvo gurne jednu ruku, koliko god može, pa onda drugu.

- Probo sam već.

- Ajmo ponovo.

Zdravko se napeo, rame je ovaj put izašlo malo više, ali kad je pokušao izgurati i drugo, nije išlo.

- Hm. Kako si ušao?

- Lego sam na zemlju, provuko ruke i glavu, onda se ufatio za gornju prečku i polako uvuko do pasa. A onda se opet uhvatio za sljedeću prečku i snažno se povuko, pa su noge prošle ko od šale.

- Aha. Idemo sada obrnutim putem. Prvo noge proguraj ispod donje prečke i spuštaj se, pridržavajući se za gornju.

Zdravko je poslušao, nekako je izgurao jednu nogu a drugu gotovo do koljena, ali dalje nije išlo.

- Ajmo još jednom.

- Vraže balavi, u crnu ćeš me zemlju otjerat prije reda - povikala je Zdravkova mati, koju je ovamo doveo Kuštro. Za njom su došli Lorenz i teta Ema.

Mrak se već posve spustio pa je Lacika baterijskom lampom osvjetljavao stup. Od Drave je zapuhao svjež vjetrić.

- Bojim se da ništa nećemo moć bez švajs aparata.

- Bolje da zovemo vatrogasce. Ne smijemo sami rezat stup - upozorio je Lacika.

- Pametno - složio se Kuštro.

- Začas ću ja to. Idem do Kožare po aparat - rekao je otac i potrčao prema tvornici.

Sad je iz dvorišta izašla i majka. Odnekud su se pojavili Juraj i Veronika. A onda je iz Ribarskog doma naišao i onaj s brčićima, u kožnoj jakni.

- Kolko je već dugo unutra? - upitao je, ali mu nitko nije odgovorio.

Lacika je ponovno predložio da Zdravka namažu tot mašću pa da ga, glatke i skliske kože, izvuku iz stupa.

- Ne vrijedi - rekao je Marko. - Da su milimetri u pitanju, možda bi pomoglo. Al njemu zapinje cijelo rame.

- Hladno mi je i gladan sam - rekao je Zdravko plačući.

- Nećeš dobit ništa dok te ne izvuku. Što ti bude manje u želucu, lakše ćeš van.

Što se događa?

Prepoznao sam Trendin glas. Stvorio se odnekud, spustio se niz nasip i, vidjevši Zdravka zaglavljenog u stupu, samo je rekao:

- Kukulele!

A onda je ljutito prosiktao:

- Nisi ti veriverica, ti si obični, glupi kojn.

Svi su se nasmijali, svi osim Zdravka. Oči su mu bile pune suza. Tresao se od straha i svježeg povjetarca s rijeke.

Otac i braća Bilek, koje je pokupio u Ribarskom domu, vukli su dvije velike čelične boce.

- Sad ćemo to riješiti - najavio je otac. U jednu je ruku uzeo nešto što je ličilo na dugačku slavinu, spojenu na gumene cijevi čiji je drugi kraj ulazio u čelične boce. Odvrnuo je jedan, pa drugi ventil i u ruku uzeo metalnu masku.

- Okreni glavu koliko god možeš i ne gledaj u plamen - rekao je Zdravku, a onda se obratio i družini na nasipu. - Nemojte gledat u plamen da vam ne stradaju oči. Najbolje je da okrenete leđa. Brzo će bit gotovo.

Odsjaj plavičastog plamena obasjao je nasip. Čulo se pucketanje, a onda je stotine iskri poletjelo uvis.

- Tako. Samo da se željezo ohladi pa ću te izvući.

Zdravko je oprezno gurnuo jednu, pa drugu ruku. Potom je pažljivo progurao glavu. Nogama se naslonio na donje prečke i oba su se ramena našla na vanjskoj strani. Otac ga je uhvatio ispod pazuha i polagano povlačio. Išlo je lako, jer ona pregradna željezna prečka, koju je otac prerezao, više nije smetala. Izvukao ga je, spustio na zemlju i pomilovao po glavi.

- Ni jedna vjeverica ne voli biti u kavezu - našalio se. Zdravko se na trenutak nasmijao, a onda, ugledavši Trendu, briznuo u plač.

Trendo je u sekundi skinuo vojnički opasač i udario Zdravka po guzici.

- Ti si kojn, obični kojn - vikao je i mlatnuo ga opasačem. Čovjek s brčićima pohitao je prema Ribarskom domu.

OSMO POGLAVLJE

u kojem milicija oca optužuje za sabotazu

- Druže Kenig, s čijim si dopuštenjem rezao stup?
- Spašavao sam dječaka. Zaglavio se i nije mogao van – rekao sam inspektoru.
- Nisam te to pitao. Ne pravi se lud. Ponavljam: Tko ti je dopustio da režeš stup?
- Niko.
- Dal te Lacika iz Proleterke upozoravao da ne režeš stup i da treba zvati vatrogasce?
- Je. Al mislio sam da to mogu napraviti sam.
- Znači, radio si na svoju ruku.
- Da.
- Znaš li da to možemo okvalifikovat kao sabotazu? Možemo te optužiti za neprijateljsku radotu. Ovako si to organizovao: Nagovorio si malog da se uvuče u stup, a onda, pod izgovorom da ga želiš izvući, želio si prerezati stup. Stup bi se srušio, sajla bi pala, kompa ne bi vozila, seljaci iz Podravlja ne bi mogli na pijacu dopremiti povrće. Građani bi ostali bez hrane. Ti si htio napraviti sabotazu, ali previše te ljudi vidjelo, druže Kenig, pa si odustao. Propo ti plan.
- Samo sam želio spasiti dječaka.
- S čijom si dozvolom iz Kožare iznio boce i aparat za autogeno zavarivanje?
- Reko sam portiru zašto mi treba i da ću sve brzo vratiti.
- Znaš li da portir nije nadležan da to dozvoli?
- Portir me pozna. Obojica smo godinama u Kožari.
- I dobri ste?
- Dugo se poznamo.

- I dobri ste?
- Da.
- Tako dobri da pored njega iz tvornice iznosiš što god hoćeš.
- Ništa ne iznosim iz tvornice.
- A žice i kožu?
- Kakve žice? Kakvu kožu?
- Druže Kenig, opet se praviš lud. Možemo mi i drukčije. Odakle ti žica kojom si na Donjodravskoj 14 popravljao lampu?
- To je stara žica iz pokvarenog transformatora.
- Čija je bila žica?
- Tvornička.
- Ko ti je dozvolio da to uzmeš?
- To je komadić žice koji nikom nije trebo.
- Ko ti je dozvolio da uzmeš?
- Nikog nisam pito. Bila su to dva metra žice koja ničem nije služila.
- A ko ti je dao dozvolu da uzmeš kožu, kojom su opšiveni laktovi na rukavima tvoje jakne?
- Bio je to otpadak kože koji bi se ionako bacio.
- Koga si pito da možeš uzet?
- Nikog.
- Vidiš, druže Kenig. Ti imaš lošu osobinu: kradeš narodnu imovinu. Uzimaš žicu, uzimaš kožu, danas si uzeo i aparat za varenje. To je kažnjivo, druže Kenig. U Kožari je prošle srijede ukradena metalna kutija s alatom. Prije toga i škripac. Gdje se to dogodilo, druže Kenig?

- Ne znam.
- Ne znaš? A da nije u bravarskoj radionici, baš tamo gdje ti radiš?
- Ne znam da je tamo išta ukradeno.
- A znaš li možda ko je to mogo ukrast? Da nije isti onaj što bez pitanja odnosio žicu i kožu?
- Nisam ukrao ni kutiju s alatom, ni šrafštok.
- Kako da ti vjerujemo, druže Kenig? Danas si bez dozvole odnio i aparat za varenje.
- Odmah sam ga vratio.
- Ti znaš, druže Kenig, da ti je naša narodna vlast dala šansu. A ti joj sada ovako vraćaš. Šta ti piše brat, druže Kenig? Da je u Njemačkoj bolje nego u Jugoslaviji?
- Ne piše o tome. Samo familijarne stvari. Da su djevojčice naučile plivat i da je šogorica bila na operaciji.

Stanka. Otac i majka kao da nešto osluškuju. Čujem oca kako duboko uzdiše.

- Kako je znao za žicu i kožu ? - šaptom upita majka.
- Ne znam.
- I što je još rekao?
- Javit ćemo u Kožaru, druže Kenig, da te stave na dnevni red partijskog sastanka. Neka to drugovi prodiskutuju. Pa kako Partija kaže, kako Partija odluči, tako će biti. A ti nisi član Partije, druže Kenig?
- Nisam.
- Ne voliš Partiju?
- Nisam član.
- Slušaj, druže Kenig, a da se malo propitaš ko je ukrao škripac i kutiju s alatom? Da slušaš što ljudi govore? Slušaš i zapamtiš, pa nam javiš. Da s nama sarađuješ. Možda bi ti tako mogli pomoć.

- Što si odgovorio?

- Ništa. Šutio sam.

- A on?

- Razmisli, družo Kenig. Dobro razmisli. U tvom je interesu.

Čuo sam kako majka tiho jeca i kako tata šapće:

- Sve će bit u redu. Neće mi ništa za staru žicu i komadić kože.

- Bojim se, Tona - rekla je. - Jako sam se bojala kad su te noćas odveli. Kad su lupali na prozor i vikali: „Milicija“ skoro mi je srce puklo. Hvala bogu da se mali nije probudio i da ništa nije čuo. Važno je da si se vratio, da su te pustili. Laku noć, sada. Brzo će jutro.

Navukao sam pokrivač preko glave, misleći da ću tako brže zaspati.

DEVETO POGLAVLJE

*u kojem je Dado dobio zeleni metalni
autić Polizei i kaputić roza boje*

Zbog uvlačenja u stup, Zdravko je kažnjen i pravo iz škole morao je kući. Nije smio izlaziti, a osim što ga je propisno izmlatio vojničkim remenom, Trendo mu je zabranio i da me pusti u njihov stan, pa je tako bio kao u zatvoru. Družili smo se samo onim kratkim putem do i od škole. Kad je saznao što se dogodilo, kaznio ga je i učitelj Janko, pa je pod velikim odmorom, dok smo se mi vijali po školskom dvorištu, morao stajati u kutu. Postao je šutljiv i činilo mi se da se i na mene ljuti, da mu je žao što ga je moj otac izvukao iz stupa i da bi više volio da je i dalje ondje, da mu mati tri puta dnevno donosi hranu, a navečer pokrivač u koji će se zamotati i zaštititi od studeni.

- Trendo me uvrijedio - jadao se. - Reko mi je da nisam vjeverica. Sve bi mu oprostio i batine i sve drugo što mi je reko, al to ne mogu. I ne želim da oženi moju mamu.

Poslije škole, dok je Zdravko bio u stanu i nije smio izlaziti, bilo mi je dosadno, pa sam se opet počeo igrati s Ivicom. Klikerali smo se, ili dok bi sjedio na lonki pogađali sličice Životinjsko carstvo. Uzeo bih u desnu ruku sličicu lava, u lijevu slona, pa bi ih pokazao Ivici, potom ruke stavio iza leđa i rekao da pogodi u kojoj je ruci lav. Kad bi dodirnuo moju lijevu ruku i rekao: „Tu“, hitro bih promijenio sličice i ispružio lijevu ruku. „Lav“ rekao bih. I kako nikada nije pogodio, brzo mu je dosadilo, pa bih prije podneva otišao na ulicu zajedno s čika Lorenzom čekati poštara.

Naš prvi susjed Lorenz, s Donjodravске obale 12, već bi prije 11, taman kad bih se vratio iz škole, počeo iščekivati poštara, mada je u naš dio ulice dolazio tek iza podneva.

Šetao bi do Aksmanove kuće, provirio u Huttlerovu pa se, s rukama na leđima, vraćao i preko niske drvene ograde viknuo sestri u dvorište:

- Još ga nema, Ema.

Potom bi se okrenuo i ponovno nastavio do Aksmanove, a na povratku ponovio:

- Još ga nema, Ema.

Omama mi je govorila da Lorenz i njegova sestra imaju rodbinu u Argentini i Australiji i da im oni povremeno u koverti pošalju nešto dolara. Ali Lorenz je pričao da poštara to zna i da ih potkrada, vadeći novac iz pisama. Omama je bila sigurna da to nije istina. „Makar vos, ne krade Franjo novac. Lorenz je veliki žmukler“, rekla je. „On izvadi novac iz koverta i sakrije ga od Eme. Hoće se oženit, najveći je kicoš u firtlu. Svako malo je kod brice, kupuje Pitralon kod švercera i uvijek je namirisan“. Omama je i sama, povremeno, od sina Alojza, mog strica kojeg nikad nisam vidio, u pismu dobivala 20 maraka i nikad se, tvrdila je, nije dogodilo da bi poštara Franjo izvadio novac. A kad bi novac stigao, omama mi je važno pokazala novčanicu.

- Sad smo pravi bogataši.

Otišli bismo do Kupanovčevih i promijenili marke u dinare. Omama nije željela mijenjati novac u banci jer bi morala reći odakle joj, a dobila bi i manje dinara nego što bi joj dao gospodin Kupanovac. On je povremeno putovao u inozemstvo, pa su mu - rekla je omama - trebale marke i uvijek bi ih rado kupio čim bi ih ponudila. A mi smo onda svratili do kioska da omama kupi skopski Ibar i kutiju sarajevske Zete za tatu, a ja sam dobio Politikin zabavnik i u dućanu čokoladicu. I još bismo stali kod čika Laze, u Ribarskom domu da omama popije deci šnapsa, a ja grenadinu. Zato sam volio čekati poštara i čim bi rekao da ima nešto za omamu, otrčao bih sav sretan da joj to kažem.

No, tog dana nije stiglo pismo, već paket.

- Imate paket iz Austrije - rekao mi je poštara Franjo. - Zovni baku da dođe potpisat obavijest.

Kao iz topa ispaljen, sjurio sam se niz ulicu i s vrata uzbuđeno viknuo:

- Omama, imamo paket iz Austrije!

- Alzo, sjetila nas se iz Beča stara, dobra teta Irma.

- Možete ga podići popodne u pošti. Ne bi reko da ćete stići do 12, al popodne rade od pet - upozorio je Franjo omamu i pružio joj ceduljicu.

Dok se potpisivala, naslonivši papirić na veliku kožnu poštarevu torbu, gledao sam Lorenza kako prema suncu podiže bijelu kovertu, koju mu je poštara maloprije uručio, gleda u nju časa-dva, krišom je otvara i viče sestri u dvorište:

- Ema, došlo je pismo, ali nema ništa. A Justina je dobila paket iz Austrije.

Lorenz nije bio razgovorljiv, ali ponekad mi je znao dati marke koje bi odlijepio s pisama pristiglih iz Australije i Argentine. Stavljao sam ih u onu istu kutiju u kojoj su bile svete sličice i sličice iz čokoladica Životinjsko carstvo. Imao sam dosta maraka s pisama pristiglih iz Njemačke i Austrije, no australske marke bile su najljepše u mojoj maloj zbirci. Za razliku od njemačkih sa slikama zgrada, malenim i jednobožnim, australske su prikazivale gradove s prekrasnim plavim nebom, modrim morem i širokim ulicama punim zelenila.

Nisam mogao dočekati da se otac vrati s posla, pa da ručamo i oko pola pet krenemo u poštu. Znao sam da će povesti i mene, jer tako mi je obećala omama. Svi smo bili sretni. Teta Irma uvijek je u paket stavila za svakog ponešto. Živjela je u staračkom domu, objasnila mi je omama, kad sam je upitao što znači Caritas Socialis na bečkoj adresi tete Irme.

- Lijepo joj je tamo, radi u šnajderaju, u čistom, toplom i suhom i kao frau Faler popravljala odjeću. Jednom godišnje dozvole joj da nam pošalje paket - pričala je omama dok se miris pirjanog kupusa širio kuhinjom.

- Danas ćemo se malo i pogostit, kupila sam jutros komad špeka pa ću svakome ispržiti šnitlu i staviti je preko kraucvekla.

Omama baš nije voljela kuhati, ali u danima kad je majka prala rublje to je bila njena dužnost. Uvijek bi joj nešto zagorjelo, ili bi joj juha iskipjela, ili bi presolila jelo. Onda bi se pravdala:

- Stavila sam soli kao i obično, valjda je ova sol jača od one koju smo kupili prije.

Ali danas smo svi šutjeli i jeli bez prigovora, što zbog slanine čiji se miris nije često osjećao u kuhinji, što od uzbuđenja zbog pristiglog paketa.

Tata je pogledao na sat i rekao:

- Možemo polako, već je trifrtalja pet.

Mama je ostala peglati rublje, a nas troje pošli smo u poštu. Veselo sam poskakivao, a onda me tata posjeo na paktreger Jurajevog bicikla koji je posudio da na njemu doveze paket. A kad smo u pošti preuzeli paket, tata ga je stavio na mjesto gdje sam do maloprije sjedio, a mene premjestio na štangu. Bilo mi je neudobno pa sam sišao i đipajući uz omamu stiskao njenu ruku.

- Hoće li bit čokoladica ili neka igračka?

- Strpi se još malo.

Kad smo u kuhinji veliku kartonsku kutiju napokon stavili na stol, tata je škarama prerezao špagu ispod plombe, a na vrhu, preko odjeće, ukazao se mali zamotuljak.

- Ovo mora da je za tebe - rekla je omama, pruživši zamotuljak s nekoliko rebara čokolade, umotanih u staniol. Bio je tu i maleni, zeleno-bijeli metalni automobil na kojem je pisalo Polizei. Skočio sam od sreće, ugledavši ga.

- Vidiš kako je dobra teta Irma, nastavila je. - Kad povremeno u domu dobiju po rebro čokolade, ona sačuva i spremi za tebe.

Jeo sam čokoladu i po stolu gurao autić.

- Kakav divan filfeder, i to Pelikanov - uskliknuo je otac oduševljeno.

Majka je premetala bluže, suknje, hlače i košulje.

- Krasne li suknje! Pogledajte te falde! Plisirana suknja! Takve samo dame nose. A tek ova prekrasna bluza! - govorila je ozareno. - A ovo će ti odlično doć za školu kad uskoro zahladi.

Držala je u ruci roza kaputić s mjedenom dugmadi, pa nastavila:

- Možda ti je prevelik, ali brzo rasteš i nagodinu će ti bit taman.

Omama je uzela kaputić, prevrнула ga u ruci i značajno pogledala mamu. Nije mi se sviđao, izgledao je kao kaputić kakve nose djevojčice.

- Morat ćemo do frau Faler da ga malo prepravi.

I svi smo bili sretni, a omama je među hrpom odjeće na stolu pronašla veliku vunenu maramu, ogrnula leđa i pogledala se u ogledalo.

- Švapska kvaliteta - rekla je, veselo mi namignula i zadovoljno zapalila cigaretu.

DESETO POGLAVLJE

*Dado sumnja da ga ne žele učiti njemački kako
ne bi razumio o čemu pričaju omama i otac*

Od onoga dana kad nas je posjetio i s nama pojeo kunića, učitelj me zavolio. Postao sam njegov libling. Više me nije zvao kraljević, a jednom zgodom, kad sam na ploči napisao veliko slovo A i kad sam vodoravnu crticu između dvije nakošene povukao točno u sredini, pohvalio me, uhvatio ispod pazuha i nosao po razredu. To su svi u razredu smatrali posebnom čašću. Znao je tako, povremeno, pokupiti nekog od nas i nositi ga između dva reda školskih klupa. Bila je to privilegija najboljih đaka. Bukvić me gledao sa zavišću, a riđokosa Ivka, iz prve klupe, koju je učitelj često nosio, nasmiješila se.

- Vidite kako je Dado lijepo napisao slovo A - rekao je dok mu se iz usta širio oštar zadah alkohola. - A ono što je maloprije napisao Bukvić, ono nije ni ličilo na slovo A, izgledalo je kao klimave ljestve. Dobro što se nije po njima popeo, jer bi sigurno pukle.

Svi su se u razredu smijali, a učitelj je krenuo ka vratima, produžio prema kaljevoj peći u uglu, spotaknuo se o sanduk za drva i ugljen, izgubio ravnotežu i padajući, ispustio me iz ruku. Poletio sam i zajedno s učiteljevim naočalama završio u sanduku, među komadima ugljena. U razredu nismo imali koš, pa su ondje završavali i ostaci naše jauzne, što je mamilo miševe, koje smo često vidali dok trčkaraju učionicom. Dočekao sam se na ruke i brzo ustao, a onda vidio učitelja kako, onako mršav i visok, leži na leđima. Razred je umirao od smijeha, no čim je učitelj ustao, pronašao naočale i stavio ih na nos, grohot je naglo utihnuo.

- E, Bukviću, Bukviću. Vidiš što su napravile one tvoje ljestve. Da si napisao slovo A, onako lijepo kako je to učinio Dado i da na ploči umjesto slova nisi nacrtao ljestve, ne bih se o njih spotaknuo i Dado i ja ne bismo pali.

Tek kad sam sjeo u klupu vidio sam kako su mi nogavice hlača zaprljane ugljenom prašinom. Uspio sam to nekako očistiti, ali dvije masne fleke od komadića narančastog sira, koji smo iz naše mliječne kuhinje dobivali za užinu, a koji većina đaka nije voljela pa ja završavao među ugljenom, nikako nisam mogao očistiti. Što sam ih više trljao, izgledalo je sve gore.

Kad sam prljavih hlača došao kući, mama nije povjerovala kako su nastale fleke. Rekla je da će pitati učitelja jesmo li stvarno zajedno pali, a ako to nije istina, zaprijetila je, fasovat ću

svoje. Cijelo popodne, dok su se oprane hlače sušile na povjetarcu u dvorištu, proveo sam u kuhinji sjedeći samo u košulji i gaćicama, jer majka nije dala da obučem duge hlače koje sam nosio samo u crkvu, ili nedjeljom popodne kad bismo išli u šetnju.

Već se počeo hvatati mračak kad se, kao i svakog popodneva, u našu tijesnu kuhinju dovukao Stipe, Kuštrin sin, da ga omama uči njemački. Nije volio ruski, koji je imao u školi.

- Što će pekaru ruski? Više volim njemački.

- A što će pekaru njemački? - ljutila se majka na oca i omamu. - I kog ste se vraga toga uopće prihvatili, kao da nemate dovoljno posla. Ako mu se uči strani jezik, neka sjedne sa svojim ocem, pa nek zajedno razgovaraju na engleskom. Stari se Kuštro, taj besposleni pop što krsti jariće, ionako hvalisa da je engleskog već dosta naučio.

I tako se dogodila neobična stvar. Kad bi Stipe popodne došao omami na sat njemačkog, ja sam odlazio Kuštri učiti engleski. Mada bi omama i tata često znali međusobno govoriti njemački, mene nisu htjeli naučiti. Rekli su kako je pametnije da s Kuštrom učim engleski, jer to je svjetski jezik, s kojim se može svugdje, a njemački se govori samo u Njemačkoj i Austriji. Ali ja sam bio siguran da me ne žele učiti njemački, jer bih onda razumio o čemu razgovaraju kad pričaju njemački.

- Boga ti živoga! - pljesnuo je Kuštro rukama kad sam, odjeven u čiste i suhe hlače, ušao u njihovu malu mračnu sobu. - Ti si pametno dijete i znaš da je amerikanski sličan engleskom, a to je pravi jezik. Ali onaj moj bandoglati Stipe navalio na njemački. Kažem mu ja, bolan, i Tarzan u filmu govori amerikanski, pa ga i životinje razumiju. I Gary Cooper i svi dobri glumci govore engleski. Kad naučiš engleski možeš gdje ti volja. Engleski je sličan amerikanskom i australskom, boga ti živoga! Pa mu kažem kako Glas Amerike svaku večer govori da ljudi tamo jako dobro žive, voze aute, a neki imaju i cijeke fabrike i brodove i banke i svoje velike dućane. Kad završi zanat i odsluži vojsku pa se zaposli, nek štedi za kartu i zdimi u Ameriku. Al mora znat engleski, jer u Americi engleski dobro razumiju - objašnjavao je Kuštro i zakašljao se, baš kao onomad kod Huseka dok smo slušali Veselo veče.

Dvije Kuštrine kćeri, Veronika i mlađa Evica, koja je već išla u treći razred, sjedile su stisnute u drugom kraju sobička i kikotale se pod žućkastim, škiljavim svjetlom lampe. Veronika je svako malo pogledavala na sat u obliku drvene kućice, s dva utega nalik na češere i velikim okruglim mesinganim klatnom koje se njihalo lijevo-desno. Obožavao sam taj sat okačen o zid; bio je mnogo ljepši od naše zelene vekerice na polici kredenca u ganjku.

Kuštro je sjedio leđima okrenut malom prozoru bez zavjesa, odakle su se vidjela vrata našeg dvorišnog zahoda. Posjeo me prekoputa i dohvatio se raskupusanog englesko- srpsko- hrvatskog rječnika.

- Znam već više od tristo riječi i uskoro ću doći do slova b. Ne naučim baš svaku jer u engleskom ima puno riječi koje ništa ne znače ili su nepotrebne. Sve podvučene riječi znam napamet. Možeš me pitati. Ajde, ti čitaj na hrvatskom, a ja ću ti govoriti na engleskom.

- Pepeo - pročitao sam prvu podvučenu riječ na toj stranici rječnika.

- Ash - ispalio je Kuštro kao iz topa.

- Pitati.

- Ask.

- Asfalt.

- Asphalt - odgovorio je Kuštro. - To sam lako naučio. Slično je kao kod nas.

- Aspirin.

- Aspirin. Vidiš, to je jako važna riječ jer ako te boli glava moraš znati kako ćeš tražiti lijek. I tko bi uopće mislio da i oni kažu aspirin, ko i mi.

- Pomagati.

- Assist.

Napravo je kratku pauzu, pa rekao:

- Vidiš, tu moraš paziti da izgovoriš dva s. Slušaj, ovako: assist! Ne smiješ reći: asist. To bi bilo pogrešno. Ne kaže se badava da je engleski težak. Al kad ga naučiš, onda si car. A ja sam, za samo deset dana, već skoro naučio sve najvažnije riječi koje počinju slovom a. Pa ću sad dalje, na b, c i tako redom. Engleski nema č ni š, ni ž kao mi, a nema i još neka slova, ali zato ima ona koja mi nemamo, pa to dođe na isto. Ajmo sad zajedno učiti dalje, a tebi ću posuditi rječnik, pa sutra dok se ne vratim s posla iz Saponije možeš učiti one podvučene, koje ja već znam.

- Asthma - nastavio je. - I to je važna riječ, boga ti živoga. A slična je našoj: astma. Vidiš, ja

se često zakašljem, ko da imam astmu, al ne, meni je to, bolan, od ljute škiije, od pušenja. Tu ću riječ naučit jer kad počnem kašljati pred Englezom, a on me upita: Astma?, ja samo zavrtim glavom. Ajmo sad ponovit triput: asthma, asthma, asthma. I moraš zapamtiti da to znači: astma.

- Asthma, asthma, asthma - rekao sam. To znači astma.

- Jesi li zapamtio?

- Jesam. Asthma znači astma.

Na satu obješenom o zid otvorila su se vratašca iz kojih je iskočila kukavica i zapjevala sedam puta. Veronika je ustala i rekla ocu:

- Idem na zahod.

Otrgla je komad novina i gužvala ga u jednoj ruci, dok je drugom žurno uhvatila kvaku.

- Boga ti živog, ti kao da si navijena. Čim je sedam, ti u zahod. Uzmi bateriju iz ormara - rekao je, a onda, uprevši pogled prema meni, nastavio:

- Idemo dalje: astonish. To znači: začuđen.

- Astonish, astonish, astonish - ponavljao sam, gledajući Veroniku kako ulazi u dvorišni zahod i za sobom zatvara vrata. Sljedećeg je trenutka za njom ušao Juraj. Čudilo me zašto se Veronika nije glasno nakašljala ili rekla „Ja sam“, kao što bih to ja učinio, po majčinom napatku, kad sam proljetos prestao ići na nošu i kada bi netko pokušao ući u zahod, a ja ondje već sjedio.

- Astonish - rekao sam smeteno.

- Odlično, to smo naučili. Idemo dalje - važno je rekao Kuštro i zadubio se u rječnik. - Ova nam riječ ne treba, ni ova, ali boga ti živoga, ova treba. Astute. To znači lukav. I to je jako važna riječ. Moramo je naučiti.

Ali ja ga nisam slušao već sam buljio kroz prozor, sav u čudu što su Veronika i Husekov podstanar Juraj zajedno u našem zahodu.

- Ponovi sada tri puta i onda reci na hrvatskom.

- Astonish, astonish, astonish. Začuden - rekoh smeteno.

- Ma, to već znamo. Sada učimo astute.

No ja sam i dalje piljio kroz prozor. Kad su se vrata zahoda napokon otvorila izašao je Juraj, a ubrzo i Veronika. Rukom je popravljala kosu, namještala usku šarenu bluzu i zastala na trenutak prije nego što je stisnula kvaku i ušla u sobu. Vidjela je da je zbunjeno promatram i čim je ušla stavila je prst preko usta.

- Astonish, astonish, astonish - rekao sam potpuno zbunjen.

Iza Kuštrinih leđa još mi je jednom priprijetila da šutim, a onda upitala:

- Što to znači?

- Začuden. Astonish znači začuden.

- Kad odrasteš, nećeš bit.

U njenom glasu istodobno sam osjetio ruganje i prijetnju.

- Dobro, pusti sad to astonish. To smo svladali. Idemo mi na astute.

Pogledao sam Veroniku. Izgledala je nekako drugačija nego kada je prije petnaestak minuta otišla u zahod. Bila je starija, kao da je u tih petnaest minuta prošlo nekoliko godina. Prala je ruke u lavoru i pažljivo ih brisala ručnikom.

- Idem ja sada - najavio sam Kuštri i zbunjen vratio se kući, sudarivši se s ocem na vratima kuhinje.

- Odoh Husekovima slušat radio.

- Glas Amerike?

- Otkud ti to?

- Rekao mi je Kuštro da Glas Amerike kaže kako svi Amerikanci voze automobile, a neki čak imaju i cijele tvornice i velike dućane. Volio bih slušat o tome.

- Nije to za tebe - bio je odrješit otac i više se nisam usudio ponoviti molbu.

JEDANAESTO POGLAVLJE

u kojem je Stipe obećao Dadi prekrasnu francusku marku ako mu da kovertu sa stričevim pismom

Dani su još bili topli pa je Ivica prijedodne i dalje sjedio na noši u dvorištu. Zdravko je, zbog uvlačenja u stup, još uvijek bio u kazni. Dok smo se Ivica i ja igrali klikerima, došao je Stipe i prstom mi pokazao da izađem za njim na ulicu. Lorenz je po običaju nervozno šetao, čekajući poštara, a babica Reza upravo se vraćala iz bolnice nakon završene noćne šihthe i jutarnje vizite. Omama bi, spominjući Rezu, često govorila da Bog zna biti nepravedan. „Tako dobra i poštena žena“, znala bi reći omama kad bi Reza prošla Donjodravskom, „a ne može si naći muža. Samo joj se Lorenz nudio, taj stari, nepopravljivi švaler. Toliko je djece porodila, a njoj Bog ni jedno nije podario“.

- Hajde sa mnom - rekla je i babica Reza i nasmiješila se. - Imam ono što ti voliš. Jučer sam pravila šnenokle.

Ali Stipe je odbrusio:

- Ne može sad. Dovest ću ga kasnije. Nešto moramo razgovarat.

Čim je Reza krenula niz stepenice, upitao je:

- Ti skupljaš marke?

- Da - rekoh uplašeno, jer Stipe nikad ranije sa mnom nije razgovarao.

- Kojih imaš najviše?

- Njemačkih i argentinskih. I jugoslavenskih.

- A što radiš s kovertama?

- Bacim ih čim odlijepim marke.

- Ubuduće ćeš ih dati meni. Ne sve, samo one od strica iz Njemačke.

- Zašto?

- Nije tvoja briga. Ti skupljaš marke, ja kovertu. Jasno? I da nisi nikome ni pisnuo. Čim mi dadeš kovertu, dobit ćeš ovu marku.

Izvadio je iz džepa košulje prekrasnu marku, kakvu još nisam vidio. Neki čovjek penjao se uz strmu liticu, držeći se za uže. Bio je sav u zelenom, sa šilt kapom na glavi i ruksakom na leđima. U pozadini su se vidjeli vrhovi planina, pokriveni snijegom.

- Francuska je. Takvu još nemaš.

- Nemam. Odakle ti?

- Što te briga. Reko sam: Tvoja je čim doneseš stričevu kovertu. Al ni riječi nikom. Jasno?

- Dobro. Samo, stric ne piše često. Već dugo nije stiglo njegovo pismo.

Htio sam sve odmah ispričati omami, ali sam se bojao da će Stipe gledati kamo idem, pa sam se radije uputio do babice Reze.

- Znaš kako si bio malen i crven i kako si plakao kad sam te porodila – govorila je dok sam se gušio u šnenoklama. – Bio si malena, vrlo malena beba. Ali si imao lijepu kosu i čim sam te okupala, počešljala sam te i napravila ti rolicu.

Poljubila me u čelo, a ja sam šmugnuo kroz dugi uski hodnik, istrčao na ulicu i sjurio se do stepenica. Konobar Lazo zurio je u čudu, izvirujući kroz vrata gostionice. Ušavši u našu kuću, pogledao sam je li Stipe u blizini, no nije ga bilo. Samo je Ivica sjedio na noši i opet vikao Goootooof, ali njegova baka nije marila.

- Dobit ću od Stipe francusku marku čim mu dam stričevu kovertu.

- Alzo! – rekla je omama.

- Reko je da nikom ne kažem.

- Što će mu koverta?

- Skuplja ih.

- Nisam čula da neko skuplja kovertu. Mautner iz Banove, skuplja sve, baš sve, ko tursko dupe pamuk, ali kovertu? Stipe je vrlo čudan u zadnje vrijeme. Jučer je tražio da njemu prodam doječ marke kad ih stric pošalje. Pitam se što će mu. I kog li će mu vraga ta koverta?

Previše se druži s braćom Bilek.

Omama je uvijek govorila da su braća Bilek najveći mangupi u cijelom Donjem gradu i da ih se valja kloniti. A onda bi pomirljivo dodala:

- Oni su zapravo huncuti i nisu tako loši kako se o njima priča.

Kad sam počeo sâm odlaziti u mali dućan na uglu ulica Bratstva-jedinstva i Zmaj Jovine – kamo bi me majka povremeno znala poslati po šećer, ulje ili sol – uvijek sam ih gledao sa strahopoštovanjem. Nisu uopće obraćali pažnju na mene. Obično su sjedili na pruži, ispod Ribarskog doma, kartali i pušili. Čekali bi na slobodan čamac, a kad bi ih pozvao Hugo, donjogradski pjeskar, začas bi preveslali Dravu i brzo se vratili s čamcem do vrha punim pijeska. Imali su snažne, mišićave, uvijek preplanule ruke i nitko poput njih nije mogao tako brzo istovariti pijesak iz čamca. Lopate mokrog, teškog pijeska s lakoćom su bacali daleko od obale, pa je Hugo bio zadovoljan. Nije morao prebacivati pijesak do mjesta kamo bi kolima dolazili kočijaši. Zato je braći Bilek čamac pijeska plaćao najviše. Kad su se drugi bunili, samo bi rekao: „Kad natovarite toliko pijeska u čamac kao oni i kad pijesak bacite tako daleko od obale, i vama ću platiti isto.“

Ponekad, braća Bilek znala su sjediti s Lacikom i Markom ispred ulaza u Proleterku. Lacika je s mlađim Bilekom igrao šah, a stariji Bilek i Marko kibicali su sa strane. Tako je bilo i tog prijepodneva i ja sam ih gledao s nasipa, očekujući poštara. Sviđala mi se ona francuska marka i nadao sam se da će stričevo pismo možda već danas stići i da ću sa Stipom kovertu trampiti za marku. Ali Lorenza nije bilo na ulici. Značilo je to samo jedno: poštar je već prošao.

- Vamo dolazi mali.

Uplašio sam se jer je tata pričao kako su braća Bilek pokušala opljačkati banku i da su zbog toga bila u zatvoru. I od tada bi ih, svake jeseni, nekoliko dana prije nego što će drug Tito doći u Baranju, uvijek strpali u zatvor dok lov ne završi. Tata bi to obično obznanio za ručkom:

- Za koji dan drug Tito će doći u lov. Noćas su pokupili braću Bilek.

Ali mi je omama rekla da to s pljačkom banke baš i nije bilo onako kako se pričalo po Donjem gradu. Bileki su uvijek bili spremni napraviti psinu, pa su jednog jutra upali u banku, kraj kapelice Snježne Gospe, držeći ispod mantila drvene dječje pištolje i s vrata

viknuli: „Ruke u vis! Ovo je pljačka banke!“. Dvije službenice u smrtnom su strahu podigle ruke u zrak, a braća Bilek su zauralala: „1. april! Samo smo se šalili, danas je 1. april!“. Stajali su pred šalterom, gledali smrtno blijede službenice, umirući od smijeha. Pa su izašli do donjogradske tržnice i pod tek prolistalim lipama hvalili se Antiki i Roziki te drugim piljarima uz pijačne tezge što su napravili. A onda ih je pokupila milicija, dva ih dana nitko nije vidio, a kad su se nakon mjesec dana pojavili, još su bili puni modrica.

- Dolaz vamo, mali - ponovno je viknuo stariji Bilek, a ja sam se ukočio od straha. Mislio sam da su čuli kad sam omami ispričao ono što mi je rekao njihov prijatelj Stipe, zaprijetivši da nikome ne smijem ni zucnuti.

- Tebi govorim, jebo te, jesi gluv! Što stojiš tamo ko magarac, čega se bojiš, balonjo mali, izdrkani. Ništa ti neću. Dolazi!

Ali ja se nisam bojao samo braće Bilek. Bilo me strah i Lacike jer se o njemu pričalo da uvijek u džepu ima nožić i da štroji dečkiće. Suze samo što mi nisu potekle. Nisam se usudio okrenuti i vratiti u kuću, bojao sam se da će me stariji Bilek, potrčim li, lako sustići. Usta su mi bila suha, knedla mi je stajala u grlu, htio sam u pomoć pozvati omamu, ali nisam mogao izustiti ni slova. Stariji Bilek krenuo je uz nasip. Ukočio sam se i pomislio: Gotov sam, Lacika će me uštrojiti i baciti u Dravu. Osjetio sam kako mi ugodni, topli mlaz klizi ispod nogavica hlača.

- Hajde, jebote - rekao je stariji i povukao me za ruku. - Uzmi ove dvije flaše i trk po pivo u dućan. I kad se budeš vraćo, svrati kod Laze u Ribarski i reci mu da za braću Bilek zamijeni toplo pivo iz dućana, za ono njegovo s leda.

Tutnuo mi je novac u ruke i dodao:

- A sad kifeli! Jako smo žedni.

Osjetio sam silno olakšanje. Potrčao sam koliko me noge nose, samo što nisam poletio, držeći smeđe pivske boce u rukama. I bio sam nekako važan, kao da obavljam strašno opasnu misiju, zadatak kakav se povjerava samo posebno obučenima. Gospodin Šver, prodavač u dućanu, začudio se kad sam stavio boce na pult. Nikada prije nisam kupovao pivo.

- Dva piva za braću Bilek.

- Oho - rekao je Šver. - Moglo bi opet biti veselja. Ovo im je već treći put danas.

A čika Lazo nije ništa pitao kad sam se pojavio s dvije boce piva u ruci. Uzeo ih je mrzovoljno i gurnuo u led, promrmljavši nešto u bradu i pružio mi dvije ledene boce, toliko hladne da su me zabridjeli dlanovi.

- Sad su tebe našli. Dojadilo im da sami idu - rekao je. - Skupo im da piju ovdje kod mene, al gospoda ne vole mlako pivo iz dućana. Majku im geliptersku. Jedan luftiguz gori od drugog - rekao je ljutito.

Bio sam ponosan kad sam starijem Bileku pružio dvije mrzle, orošene pivske flaše. Otvorio ih je zubima. Jednu je pružio Laciki, iz druge potegao dug gutljaj i dodao je bratu. Lacika je učinio isto, obrisao dlanom grlo boce i dodao je Marku.

- Slušaj, jebote - rekao je stariji Bilek. - Znam da tamo u Vodeničkoj onaj klippan Vjeko mlati mlađe od sebe. Bude li te samo pipnuo, reći ćeš mi. Od danas si pod zaštitom braće Bilek i niko ti ništ ne smije. I slobodno mu reci: takne li te, prebit ćemo ga ko mečku.

Taj Vjeko stvarno je bio strah i trepet u Vodeničkoj i jednom mi je uzeo sve klikere i još mi je udario čvrku. Imati zaštitu braće Bilek bila je velika stvar.

Lacika se zagledao u moje hlače.

- Nećete me uštrojit? - upitao sam bez straha, sada siguran zbog zaštite braće Bilek.

- Jesi li se upišo? Hlače su ti mokre.

- Kad sam kod Laze vadio pivske boce iz ledene vode polio sam se - slagao sam postićeno.

- No, dobro - nastavio je Lacika. - Sviđa li ti se ovaj blok?

U ruci je držao blokić u narančastim koricama na čijim su listovima bili kvadratići.

- Dobit ćeš ga, al nešto moraš napraviti. Moraš mi dovest nekog od djece s kojom se igraš, nekog ko ima riđu kosu i pjege na licu. Znaš li takvog?

- Znam Ivku iz mog razreda. Stanuje u Cvjetkovej, odmah pored kina Slavija.

- Pjegava je i crvenokosa?

- Da.

- Takvu djecu prodajem u Saponiju - rekao je Lacika. - I dobro plaćaju. Od njih se pravi

najfiniji sapun. Dovedi je i blok je tvoj.

- Dovesť ću je sutra - rekao sam buljeći u blokić.

S Ivkom se pod odmorima nisam baš često igrao, djeca su je izbjegavala. Rugala su joj se zbog crvene kose i pjega, i govorila da je riđovka. Zbog toga je vječno cmizdrila. Ali imala je drvenog skiru i ponekad mi je dala da se spustim niz blagu padinu od škole do Tvornice koža. Jednom mi je rekla da sam joj jedini prijatelj i zato je samo meni dopuštala da se vozim njenim romobilom.

- Kad je dovedeš, blokić je tvoj - ponovio je Lacika. Braća Bilek su se pogledala, Lacika namignuo i otpio gutljaj piva.

- Dobro - rekao sam, uspeo se uz nasip i vratio kući.

Omama je mijesila tijesto u kuhinji i ja sam šutke sjeo do prozora. Mućilo me kako ću sutra dovesti Ivku Laciki i prodati je za blokić.

- Od čega se pravi sapun?

- Otkud ti to, dijete Božje?

- Zanima me.

- Od životinjskih masnoća i loja. I još se doda koješta.

Šutio sam i gledao kako omama razvlači tijesto, reže ga u komadiće i otvorenim dlanovima valja dok se ne stanje poput prsta.

- Danas pravim šufnudle.

Nisam se smijao kad je tata, uvijek kad bi za ručak bile šufnudle, omami govorio da je napravila fuš nudle. Nisu mi prijale i pojeo sam tek nekoliko. Omama i tata samo su se začuđeno pogledali. Mama je bila zabrinuta, pitala je boli li mi nešto. Kad me tata pozvao da zajedno odemo nabrati travu za kuniće, rekao sam da ću radije ostati u dvorištu. Sjedio sam ispod oraha, sve dok nije došla mama i stavila mi ruku na čelo.

- Mislim da imaš vrućicu. Omama kaže da si se upiškio.

Odvela me u sobu, skinula mi hlače, presvukla gaćice i pokrila toplom dekom.

- Najbolje je da ostaneš u krevetu. Ako ti sutra ne bude bolje, ići ćemo doktoru.

Kad sam ostao sam u sobi pomislio sam na Ivku i zaplakao. Sanjao sam kako je Lacika vuče za ruku prema Saponiji, a ona se nemoćno otima i plače. Probudio sam se čim je svanulo i odmah otrčao niz nasip do Proleterke. Lacika je sjedio sam pred vratima tvornice i pušio.

- Neću dovest Ivku.

- Onda ništa od blokića.

A kad sam pošao uz nasip, viknuo je:

- Evo ti blokić. Zaslužio si ga.

DVANAESTO POGLAVLJE

u kojem omama kaže: Mi nismo prosjaci, mi smo kraljevi

Krajem svakog mjeseca, kad bi nam nekoliko dana prije tatine plaće uzmanjkalo novca, mama bi odlazila gospođi Kašpar. Počešljala me, obukla mi čistu košulju i uhvatila za ruku pa smo pošli dvije kuće niže, do broja 13. Mama bi prije toga uvijek zaplakala i rekla kako joj je strašno teško što pred prvog uvijek zafali novca pa mora posuđivati, jer da sutra – ukoliko ga ne posudi – nećemo imati za kruh. Rekla je kako joj je ugodnije kada idem s njom, da se osjeća sigurnije i da joj je tako lakše zatražiti novac. Bio sam ponosan što je majka uz mene sigurnija, a znao sam i da će me gospođa Kašpar ponuditi finim kiflicama s pekmezom od kajsija, pa sam se veselio što me mama povel.

Gospođa Kašpar bila je tiha, dobra žena. Gotovo da i nije izlazila iz kuće, ali je voljela stajati naslonjena na prozor i gledati što se zbiva pred uličnim vodovodom. Njen zet bio je direktor Tvornice koža, gdje je radio i moj otac. Gotovo svi s Donjodravske, osim Kuštre i Lehote, radili su u Kožari.

– Znam da su plaće male. Nemojte se ustručavati kad vam ponestane novca. Vratit ćete kad vam muž donese plaću.

Gospođa Kašpar sjedila je umotana u kariranu deku u pletenoj fotelji. Zidovi su bili prepuni slika. Najviše mi se sviđala ona s lovcom: u jednoj je ruci držao pušku, u drugoj zeca i fazana. Jeo sam kiflice s pekmezom od kajsija, a kad sam htio uzeti i treću, mama me ošinula pogledom.

– Koliko vam treba?

– Tristo dinara. Samo za kruh i mužu za cigarete, za tri dana. Mlijeko namirim za cijeli mjesec, kad stigne plaća. Danas ću skuhat paprikaš od kunića. Imamo krumpira, brašna i kupusa i pola tegle svinjske masti. Izaći ćemo s tim nakraj dok ne dođe plaća.

Učinilo mi se da je mama blago pocrvenjela kad je gospođa Kašpar otvorila malu drvenu kutiju i pružila joj tri novčanice.

– Treba li vam više?

- Ne. Možda mislite kako bi trebala reći mužu da se odvikne pušenja. Al nemam srca. On toliko puno radi. O svemu se brine, ništa mu nije teško.

Gospođa Kašpar pravila se da to ne čuje. Umjesto odgovora pogledala me i upitala:

- Što, zar ti se ne sviđaju moje kiflice? Zašto ne uzmeš još koju?

Pogledao sam mamu. Jedva primjetno kimnula je glavom, pa sam hitro zgrabio dvije kiflice s tanjura. Topile su se u ustima. Kad smo odlazili gospođa Kašpar tutnula je mami u ruku par dimljenih kobasica. Ugodan miris sušenog mesa ispunio je uski hodnik.

- Ovo mi ne morate vratiti. To je poklon.

Mamine su oči ovlažile. Dlanom je obrisala suzu i rekla:

- Vi ste tako dobra žena. Neka vas bog blagoslovi.

Bilo mi je drago što sam bio uz mamu kad je od gospođe Kašpar posuđivala novac, jer sam osjećao koliko joj je teško. Mama nikada nije prigovarala tati što puši, ali omami jest. I ovaj put, čim smo se vratili, rekla je:

- Da ste dali više novca u kuću, da ne pušite i manje odlazite kod Laze na rakiju, da ne kupujete novine, ne bi svakog mjeseca morala posuđivat kod gospođe Kašpar.

Ali omama je samo odmahнула rukom. Pogledala me i namignula, jer je znala da sam joj saveznik.

- Toga se neću odreć - rekla je, povukla dim i izašla na dvorište kako bi izbjegla svađu.

Pošao sam za njom, pa smo sjeli ispod oraha, ona u drveni ligeštul, ja na šamlicu. Tako smo šutjeli i sjedili i meni je bilo žao omame, jer sam znao koliko voli zapaliti skopski Ibar i popiti svoj šnaps kod Laze. Kao što sam i ja volio popiti grenadinu, pa dok bismo sjedili u gostionici čiji je daščani pod bio premazan naftom, s veseljem bih uzeo onu stranicu Vjesnika u srijedu na kojoj je bio Rip Kirby.

Bili su to predivni trenuci u Ribarskom domu: pio sam grenadinu, čitao strip i divio se kako Kirby i Desmond nadmudruju kojekakve lopove i opasne tipove. I uvijek sam bio nesretan što ću morati čekati cijeli tjedan da saznam kako će se Kirby izvući iz neke nevolje.

Razumio sam omamu i bio sam na njenoj strani: kakav bi to život bio bez grenadine i Kirbyja, bez šnapsa i skopskog Ibra. Ustao sam sa šamlice, prišao omami i poljubio je.

Pomilovala me po glavi, uzdahnula i iz džepa izvadila bočicu s Hoffmannovim kapima.

- Nemoj se ljutiti na mamu. Znam koliko joj je teško kad mora posuđivati novac. Plakala je i rekla da se osjeća kao prosjak.

- Mi nismo prosjaci, mi smo kraljevi. Ti si pametan mali dječak i sve shvaćaš. Sutra kad spremimo kod Kupanovčevih, opet ćemo u Ribarski na šnaps i grenadinu.

- I kupit ćemo novine.

- I kupit ćemo novine. A mami ćemo donijeti fini, mirisni sapun.

Lagano sam se štrečno i pomislio na Ivku i Laciku. Nisam ništa rekao omami, ali sam odlučio kako ću je sutra nagovoriti da mami radije kupi kremu za ruke. Reći ću joj da je koža na maminim dlanovima ispucana od pranja rublja i da joj je od finog, mirisnog sapuna puno potrebnija krema.

TRINAESTO POGLAVLJE

*Špiclova zanima što će Stipi stričeva
koverta poslana iz Njemačke*

- Zovi baku - rekao je poštar Franjo i iz snopa pisama izvukao bijelu kovertu. Bilo je to stričevo pismo. A omama, koja je sjedila u dvorištu, čula je poštara i izašla na ulicu. Lorenz je cupkao i viknuo sestri Emi koja je ispred uličnog vodovoda čavrljala s Ferdom:

- Frau Justa je dobila pismo, mi opet ništa.

A kad smo u dvorištu sjeli pod orah i kad je omama otvorila pismo, pružila mi je kovertu.

- Možeš je dat Stipi, mada ne znam što će mu.

List papira bio je presavijen dva puta i u njemu staniolski omot od čokolade iz kojeg je omama izvukla 20 dojč maraka. Omama je rekla da stric u pismo stavlja staniol jer je neproziran, pa kad se koverta okrene prema svjetlu ne može se vidjeti ima li unutra novčanica. A ja bih uvijek onjušio staniol, i uživao u mirisu čokolade koji je na njemu ostao. Dvadeset dojč maraka omama je stavila u džep svog crnog klot-mantila, onaj u kojem je držala Hoffmannove kapi, i počela čitati.

Odjurio sam do Stipe. Sjedio je s braćom Bilek na bentu i nešto su pričali. Prestali su kad sam se približio.

- Evo koverta.

- Skini marke. Meni ne trebaju.

- Takve već imam.

Zagledao se u poledinu koverta i počeo slovati:

- B-e-r-g s-t-r-a-s-s-e 23, S-c-h-e-i-n-f-e-l-d. To mi treba! - rekao je zadovoljno.

Otkinuo je komad koverta na kojem je bila napisana adresa, a ostatak zgužvao i bacio u Dravu. Gledao sam ga začuđeno. Danima je čekao kovertu, a kad ju je napokon dobio, završila je u Dravi.

- Ne filozofiraj i ništa ne pitaj - opomenuo me. - Evo ti marka koju sam obećao. Sad smo kvit. Slobodan si, možeš ići. Kifeli!

Produžio sam do Ribarskog. Onaj s brčićima, u crnoj kožnoj jakni, sjedio je i čitao novine.

- Hoćeš li sad grenadinu? - upitao je i glavom Lazi dao znak da donese piće. Presložio je novine.

- Sjedi.

- Ima li u tim novina Rip Kirby? - upitao sam ga.

- Nema. To je Borba. A što si to maloprije dao Stipi?

- Kovertu.

- Kovertu?

- Rekao je da skuplja kovertu, a on je meni dao marku.

- Kako skuplja kovertu kad sam vidio da ju je zgužvao i bacio u Dravu.

- Rekao je da mu treba samo adresa s poledine.

- Tko je poslao pismo?

- Moj stric iz Njemačke.

- I što će Stipi njegova adresa?

Nisam znao što bih odgovorio, ali u tom se trenutku pojavio Lazo s grenadinom.

- Treba li čaša? - upitao je, a čovjek s brčićima odmahnuo je rukom. Lazo je produžio do sljedećeg stola za kojim je sjedio mladi par, a onda se hitro vratio do našeg.

- Ona pije kruškovac - rekao je čovjeku u kožnoj jakni, glavom pokazujući na ženu u haljini s cvjetićima. - Bit će tu svašta. Krenu li kompom preko Drave, pripazit ćeš na gostionicu dok se ne vratim.

- Samo se nemoj previše približiti. Da ne prođeš ko zadnji put. Čuvaj oko - rekao je Lazi čovjek s brčićima.

Pio sam grenadinu i uživao. Bilo je to prvi put da sam u Ribarskom domu sjedio sâm, bez omame. Osjećao sam se odraslim, ravnopravan čovjeku s brčićima i Karčiki, komparošu, koji je upravo sjedao za stol do našeg. Skelu je privezao za drveno pristanište i rekao gostima u Ribarskom domu:

- Deset minuta pauza, pa ćemo preko.

Čim je Lazo ugledao Karčiku i vidio da u ruci drži žemičku, donio mu je zdjelicu i čašu vina. Karčika je pažljivo, na podjednake komadiće, trgao žemlju u zdjelicu, a kad je završio, sve je zalio vinom. Pričekao je nekoliko minuta da se žemlja dobro natopi pa je komadiće, s kojih se cijedilo vino, prinio ustima bez zuba. Kad je pojeo i posljednji, prinio je zdjelicu ustima i glasno posrkao preostalo vino.

- Daj još čašu vina. Sad mogu popit kad sam ovako dobro ručo.

Nasmijao se svojim ogromnim ustima, koja su, bez ijednog zuba, izgledala još veća. Pijuckao je vino i pogledavao na sat.

- Idemo - rekao je podigavši se sa stolice, a za njim je krenulo nekoliko piljara s praznim korpama u kojima su jutros na tržnicu donijeli povrće i voće. Ustao je i onaj mladi par. Lazo se uzmuvaio, skinuo bijeli konobarski kaputić i zatvorio vrata gostionice.

- Pripaz malo - rekao je i namignuo čovjeku s brčićima, pa otrčao za putnicima koji su već bili na skeli.

Tek što je kompa zaparala Dravu, ostavljajući iza sebe tanku srebrnu brazdu, pojavio se Trendo. Skočio sam da ga pozdravim, a on je samo kimnuo glavom i sjeo za naš stol.

- Tako se pozdravlja starešina - rekao je i obratio se onom s brčićima:

- Za danas je gotovo. Popit ću pivo dok se Nevenka vrati s posla, a onda se bacam na pasulj. Nabavio sam suva rebarca, ima posle da gruva teška artiljerija.

Otkopčao je opasač i skinuo kapu ispod koje se rasula crna gusta kosa.

- Gde li se Lazo zadeo? - upitao je.

Čovjek s brčićima pokazao mu je na drugu obalu. Karčika je upravo privezivao kompu, a piljari iz Derfla i onaj mladi par hodali su uz obalu. Lazo je neko vrijeme oklijevao pa je i on izašao i uputio se za mladim parom. Piljari su se stepenicama popeli uz nasip, a onda se

spustili prema selu. Na obali, na putu prema šumarku, Lazo je na pristojnoj udaljenosti slijedio mladi par. Malo je zastao, pričekao da odmaknu pa, šuljajući se, nastavio prema šumarku.

- Matori kojn - rekao je Trendo. - Više niš ne može, al voli gledat.
- Vrag će mu biti kriv kad opet zaradi šljivu na oku - rekao je čovjek s brčićima.
- Obični matori kojn. A baš bi mi bio merak popit pivo.
- Sad se odi igrat - rekao mi se špiclov.

Iskapio sam grenadinu do dna i spustio se prema rijeci.

- Moraš mi pomoć - čuo sam kako čovjek s brčićima govori Trendi. - Tiče se njegovog oca.

Kidnuo sam nasipom uz prugu, na kojoj su, kao i uvijek, stajali teretni vagoni. Stipe i braća Bilek još su na nasipu sjedili i razgovarali, pa sam odustao igrati se vodene duge, mada sam već ubrao trsku, namjeravajući vrh umočiti u malenu posudu s masnom, gustom tekućinom nad kotačima vagona. Provukao sam se na drugu stranu pruge da me ne vide i sjeo u malu drvenu kabinu kakve su imali neki od željezničkih vagona. U njima su, rekla mi je omama, putovali željezničari, pratioci vlaka, od jedne do druge stanice. Sjeo sam na metalnu klupčicu i zamišljao kako putujem. Nikada se još nisam vozio vlakom, ali sam bio siguran da to mora biti lijepo i jedva čekao da za Božić s majkom i ocem putujem u Vrbovu, kamo su me obećali povesti, da vidim baku koju nisam zvao omama i jedinog djedu kojeg sam imao.

ČETRNAESTO POGLAVLJE

*u kojem braća Bilek pričaju kako se
na slovenskom kaže molim čašu vode*

- Čim u Vinkovcima sjedneš u vlak moraš bit oprezan. Ne moraš se bojat pajkana u uniformi. Oni vijaju kockare i džeparoše, a ne ovakve kao ti. Al jebote, čuvaj se onih u civilu. Sjednu kraj tebe, započinu razgovor, znaš ona sranja: Kamo putuješ? Kojim poslom? Jesi li već bio u Zagrebu? Koga od rodbine tamo imaš? Gdje stanuju? Ko će te dočekat na stanici? Lijepo s tobom razgovaraju, ponude te cigaretom, pa te onda pitaju kolko si platio kartu i imaš li dački popust. Tako te najlakše uhvate ako lažeš. Zato kartu kupi samo do Zagreba, onda izađi, nemoj daleko od stanice da se ne izgubiš, pa se nakon sat-dva vrati i kupi kartu do Maribora. I kad sjedneš u vlak za Maribor opet će ti doć jedan sličan onom prvom, koji ti se prihefto na putu do Zagreba. Opet će te pitat di putuješ, kojim poslom, jesi li već bio u Mariboru, znaš li kako se slovenski kaže „Molim čašu vode“.

- Šta da im kažem?

- Pričaj što manje. Reci, jebiga, samo ono što te pitaju. Reci da ideš u Zagreb tražit poso, da nagodinu završavaš za pekara pa se ideš dogovorit.

- A što ako me pita kako se zove pekar?

- Reci da ne znaš točno. Jebi ga, kaži da te, svom rođaku, poslo pekar Kajtazi, a da se pekara nalazi odmah uz kolodvor. Uvijek ima neka pekara uz kolodvor i uvijek ima neki Kajtazi, pa im to neće bit sumnjivo.

- U Mariboru izađi, malo hodaj uokolo, jebote, pa ako te neko nešto pita reci da tražiš poso u pekari, da te poslao Kajtazi svom rođaku. A do Šentilja ni za živu glavu ne idi vlakom. Pješke ti treba oko četiri sata, ali nemoj ići cestom, već uz cestu. Kad dođeš, trebat će ti puno sreće.

- U dvorištu, pred prvom kućom, stoji čovjek, u seljačkoj odjeći. Zamolili smo čašu vode i započeli razgovor, pola slovenski, pola hrvatski. Pito je ko smo, što smo. Rekli smo da tražimo posao, da smo drvosječe. A on nas je odmjerio, jebote, onako od glave do pete, pa nakon duže stanke reko:

- Vi bi preko?

Trljao je palac o kažiprst. Tražio je lov.

- Kimnuli smo glavom. Kad je reko da će nam pokazat put, dali smo mu sve dinare koje smo imali. Krenuli smo za njim. Kilometar iza njegove kuće, čim smo zašli u šumarak, dočekala nas milicija. Zajebo nas. Uхватili su nas; dalje znaš.

- Kad ponovo budemo hježali, bit ćemo oprezniji. Razgovarat ćemo s još dvojicom-trojicom i kad pitaju hoćemo li preko, nećemo odmah odgovorit.

- Tu treba puno sreće. Do Bubenberga u Austriji nema ni pol sata, jebote, a kad si tamo, sve je gotovo. Slobodan si čovjek.

- Puno ti je lakše sad kad imaš adresu. Najbolje da je naučiš napamet. Ni za živu glavu nemoj nosit papir na kojem piše adresa. Skinu li te s vlaka i pregledaju ti džepove, najebo si ak ti to nađu.

- A što ću s njemačkim markama?

- Uzmi zavoj, stavi novac ispod i dobro zamotaj nogu ili ruku. Zareži prst nožićem i zamaži zavoj krvlju. Ako te pitaju što ti je, kaži da si pao. To im neće bit sumnjivo.

- Kako će mi vjerovat Dadin stric da sam s Donjodravске obale 11?

- Slušaj, jebote. Kad Miheljenko sa svojim fotoaparatom krene do Laze, uhvati ga još dok je trijezan da te slika s Dadinom bakom. Zagrli je, da se vidi kolko ste dobri, pa tu sliku pokaži Dadinom stricu. Tako će ti vjerovat. A ako ti slučajno nađu sliku, skinu li te s vlaka i pretresu ti džepove, kaži da je to tvoja baka, da ti je slika slučajno ostala u novčaniku.

- Jesu li vas jako tukli tamo na granici?

- Uh, jebote. Dvojica su nas pendrečili, bili smo ljubičasti ko patlidžan. Upišo sam se od batina.

- Šta upišo, usro se, čovječe. Usrali smo se od batina, jebote. Usrali se ko grlice.

- Dado, Daaadooo. Dođi ručat!

- Sad se muvao ovdje. Maloprije sam ga vidio. Mora da je otišo prema Kožari.

- Dođi na ručak, Dado. Čuo sam ponovno omamin glas. Bio je tiši, pa sam zaključio da je već kod stepenica koje vode prema Ribarskom domu. Oprezno sam otvorio vrata drvene kabine vagona, skočio na zemlju sa zadnje stepenice i kroz grmlje bazge, skrivajući se, šuljao se uz nasip. Kad sam se uspeo do ulice, potrčao sam do omame. Spazila me tek kad sam uhvatio rub njenog klot-mantila.

- Gdje si bio?

- Igrao sam se na nasipu.

- A dolje u Ribarskom lijepo društvance: špiclov i ona oficirčina. A sad im se pridružio i poštari. Što dalje od njih.

Krenuli smo prema našoj kući. Ruka joj je bila meka i topla. Dolje uz nasip, na obali, zaklonjeni iza vagona, braća Bilek i Stipe glasno su se smijala.

PETNAESTO POGLAVLJE

Harašo! Juraj ima novi motocikl.

Što napravi Austrijanac, ko da je napravio Švabo

Između uličnog vodovoda i ulaza u kuću Lorenzovih, na Donjodravskoj obali 12, Juraj je sjedio na motociklu Tomos Puch, ponosno kao na bijelom konju. Bilo je toplo jesensko popodne i nikada još u našoj ulici nisam vidio toliko ljudi. Juraja i njegov plavi motor koji se presijavao na suncu okružili su braća Bilek, Stipe, Čipura, Mangula i Gire. Korak-dva dalje stajali su Kuštro, Ferdo i Lorenz, iza njih omama, Veronika i Ivičina baka, a tik do stepenica što vode prema Ribarskom domu Husek i konobar Lazo s povezom na lijevom oku. Onaj s brčićima, koga je omama nekad zvala špiclov, a nekad šuft, držao se malo podalje, iza Lacike. Čak se i Karčika popeo uz nasip da vidi Jurajev motor, nakon što je zavezao kompu za pristanište.

Miheljenko je važno hodao uokolo s fotoaparatom Zenit, škljocajući i neprestano govoreći „harašo“ dok su se na motoru izmjenjivali Stipe, Čipura, Mangula i Gire, a kad je na motor sjeo stariji od braće Bilek, fotograf je napravio korak unatrag, namjeravajući kleknuti na lijevo koljeno. No, kako je šepao na lijevu nogu, izgubio je ravnotežu i pao na bok. Svi su se uglas nasmijali, a Lazo je prvi pritrčao da ga podigne.

- Rekao sam da će ona zadnja bit previše - prigovarao je Miheljenku, otirući prašinu s nogavica njegovih hlača.

- Harašo, važno da je kamera čitava. Još je posve nova, proljetos sam je prinosil ot Sovjetskog Sojuza - rekao je Miheljenko.

Sad se i omama popela na motor, jednom je rukom držala guvernal, a drugom cigaretu. Svi su se opet smijali, a Miheljenko je ponovo pokušao kleknuti i ponovo je pao. Ruka u kojoj je čvrsto držao fotoaparat stršala je u zraku dok se koprcalo na zemlji, uzaludno se pokušavajući podići. Sad su skočili Lazo i Čipura, podigli ga sa zemlje i, pridržavajući ga, pomogli da klekne. Poduprt s dvije strane, Miheljenko je klečeći izoštrio objektiv i škljocnuo. Svi su zapljeskali, a onda je, silazeći s motora, pala i omama. Zapela je nogom o auspuh motora i opružila se koliko je dugačka i široka. Kutija skopskog Ibra izletjela joj je iz džepa, a bočica s Hoffmannovim kapima otkotrljala se do Stipinih nogu. On je hitro pokupio bočicu i cigarete, priskočio omami, pomogao da se dignu, zagrlio je i pozvao Miheljenka.

- Hoću da me slikaš s frau Justinom, mojom učiteljicom njemačkog - rekao je. - I da se u pozadini vidi kuća u kojoj stanujemo.

- Učiteljica njemačkog? Zanimljivo - rekao je špiclov dovoljno glasno da ga čujem.

Dok je omama čistila prašinu s crnog klot-mantila, Miheljenko je namještao objektiv.

- Stanite još malo ulijevo, da se vidi kućni broj. Harašo, harašo!

Juraj je iznenada nogom stisnuo malu sklopku s desne strane motora. Iz auspuha je suknuo plavičasti dim. Motor je zabrujao, a onda, kad je snažno dodao gas, brujanje se pretvorilo u grmljavinu.

- Na kolko je graviran? - pita Čipura.

- A gospe ti, na 80 - kaže Juraj, pokazujući na kilometar sat. Vozio sam ga 70, ali može i brže, gas nije bio do daske.

- Dobar je to motor - veli omama. - Puch pravi dijelove, a Slovenci ga sastavljaju. To je austrijska kvaliteta, zeru slabija od njemačke.

Špiclov ju je pogledao.

- Odličan je to motor - znalački potvrdi Kuštro. - Što napravi Austrijanac, ko da je napravio i Švabo.

- Ipak, švapsko je švapsko - zaključila je omama.

Juraj se odgurne desnom nogom, doda gas i motor krenu. Digla se prašina, začas je stigao do Aksmanove kuće i nestao iza oštrog zavoja. Zadivljeno gledamo, a on se već vraća i naglo koči pred Veronikom.

- Sjedi, gospe ti - rekao je pokazujući na kožnato sjedalo. - Da te malo provozim.

Veronika je stajala kao ukipljena.

- Ajde - bodrio ju je Kuštro. - Sjedi kad te čovjek zove.

Krenula je i sjela postrance, tako da su joj obje noge bile na jednoj strani. Juraj je dodao gas i njena je široka haljina zalepršala na vjetru. Nestali su iza Aksmanove kuće u oblaku prašine. Dok je čekao da se vrate, Kuštro kaže:

- Boga ti živoga, dobra je to stvar. I skupa. Ali lako je Juraju, ne brine on o troje djece ko ja. Mlad je, neoženjen, može si priuštiti.

- Ni imal dost penezi pa je vzel kredit v banki - objasnio je Husek. - Prodal je bicikl, a nešt je imal i zašparatog.

- Gdje su? - upitala je omama nestrpljivo. - Da im se nije što dogodilo?

- Možda im se probušila guma, pa je sada Juraj pumpa - rekao je Gire i značajno pogledao braću Bilek, koji su se nacerekali.

- Ma kakav gumidefekt - uzvratio je Ferdo - Motor je ganc nov.

I taman što je to izustio, iza ugla pojavio se Juraj na motoru, a Veronikina haljina lepršala je poput rublja na žici za sušenje. Bila je uzbuđena i grudi su joj se nadimale dok je silazila s motora.

- Predivno! Kad smo izašli iz Huttlerove i došli do asfalta, mislila sam da letim. Juraj kaže da je vozio 65!

- Skoro 70. Ko je sljedeći, Gospe ti?

Poskočio sam i sjeo na sic, čvrsto uhvativši Juraja oko struka.

- Fest se drži! - povikala ja omama.

Juraj je dodao gas. U Huttlerovoj je kaldrma pa je vozio polako, no kada smo zavrnuili prema Bolnici, na asfalt, motor je poletio. Kosa mi je vijorila, a košulja na leđima nadula se poput balona.

- Kolko voziš? - vikao sam ali me Juraj nije čuo.

Kad smo došli do mosta, okrenuo je motor i prije nego što smo se počeli vraćati, upitao me:

- Ti si, Gospe ti, vidio Veroniku i mene zajedno u klozetu?

- Jesam.

- Nisi to nikom reko?

- Nisam.

- Ni omami?

- Ni njoj.

- Slušaj, ne pričaj to nikom. Budeš li mučao opet ću te ovako vozit motorom. A ići ćemo i dalje. Sve do Stare Drave. Možda čak i do Petrijevac, na kirvaj, gdje nikad nisi bio. Obećaj da o Veroniki i meni nećeš ni pisnut.

- Obećavam - rekao sam svečano.

Dodao je gas. Motor je zagrmio i mi smo poletjeli. Prije skretanja iz Huttlerove, na samom ćošku gdje je naslonjen na zid stajao turski top, ugledao sam Trendu kako se vraća kući. Nešto je doviknuo, ali od buke motora nisam razumio što je rekao.

- Kako je bilo? - upitala je omama kad smo stali.

- Mislim da je vozio 70 - rekao sam.

A Juraj je upitao:

- Idemo, tko je sljedeći?

Mlađi od braće Bilek već je sjeo iza Juraja. Zakovitala se prašina, prohujali su pored Trende, a on je skinuo kapu i počeo otresati prašinu s uniforme. Zakašljao se i prosiktao:

- Obični kojn. Taj Juraj je jedan obični nevaspitani kojn. Ništa nije naučio u armiji. A i onaj Bilek, potrudit ću se, majku li mu njegovu, da ode u pešadiju, da nauči što je prašina.

- Treba njih sve pošteno pritegnut - dodao je čovjek s brčićima i zajedno s Lazom i Trendom spustio se niz stepenice do Ribarskog doma.

- Pritegnula bih ja tebe, ali oko vrata - rekla je glasno omama, uhvatila me za ruku i povela kući. Špiclov se okrenuo i pogledao nas. Sve je čuo, ali ništa nije rekao.

ŠESNAESTO POGLAVLJE

*u kojem Dado pita omamu zašto na
kamenom spomeniku piše König*

Nakon što bi razrednim redarima podijelio krede, debeli podvornik u školi Bratstva-jedinstva, točno u osam izašao bi iz male prostorije, nadomak ulaza, preko puta zbornice i krenuo prizemljem, mašući mjedenim zvonom. Zatim bi se popeo stepenicama koje su se nalazile tik do našeg razreda i nastavio zvoniti na katu. U školi bi zavladao mir, svi učenici bili su u klupama i čekali da u razred uđe učitelj.

Tog tjedna bio sam redar u učionici i stajao do vrata, čekajući učitelja Janka. Ploča je bila čista, spužva i kreda na svom mjestu, a od učenika tog je jutra manjkao samo Lehota. Ponavljao sam što ću reći učitelju kad uđe u razred, a ja stanem mirno, stisnem šaku, podignem je iznad desnog uha i kao pravi pionir uskliknem: „Za domovinu, s Titom!“ I čim učenici glasno odgovore: „Naprijed!“, ja ću reći: „Druže učitelju, sve je spremno za nastavu, a od učenika u razredu nije samo Lehota“.

No, umjesto učitelja Janka u razred je ušla direktorica Vuković. Stajao sam zbunjen.

- Hajde, pozdravi!

- Za domovinu s Titom! - viknuo sam gromoglasno.

- Naprijed! - zaorilo se iz razreda.

- Druže učitelju, ovaj... drugarice učiteljice... ovaj... drugarice direktorice, u razredu je samo Lehota!

Svi su se počeli smijati i tek sam tada shvatio što sam rekao. Osjetio sam kako mi krv nadire u obraze i kako mi se uši žare.

- Sjedi, Kenig - rekla je direktorica. - Što si se tako smuvao? Kao da si ovaj čas ustao iz postelje.

- Slušajte, djeco - nastavila je direktorica. - Vaš se učitelj razbolio. Zamjena će doći tek sutra, a sada se lijepo spremite i idete kući. Ima li pitanja?

U zadnjoj klupi ustao se Zdravko Vjeverica.

- Kako to da je učitelj bolestan? Sinoć je bio kod nas u posjeti posve zdrav i svi smo bili jako veseli... Trendo je sviro harmoniku i zajedno su pjevali Po šumama i gorama.

- No, dobro - kazala je direktorica. - Rekla sam da je učitelj bolestan. Pao je i slomio nogu. Dobio je gips i neće ga biti sigurno mjesec dana. Za to vrijeme imat ćete učiteljicu koja će doći sutra. A sada, torbe u ruke i pravac kući.

- Trendo i učitelj su se napili - pričao je Zdravko dok smo izlazili iz škole. - Jeli smo kobasicu, kruh i luk, a on i Trendo su popili cijeli demižon vina koji nam je poslao djed. I onda im još nije bilo dost pa su završili kod Laze u Ribarskom domu. Tamo je sjedio i onaj s brčićima, u kožnoj jakni, pa su svi zajedno pričali i pili, a mama i ja otišli smo ćorit. Probudilo me Trendino lupanje po vratima. Dozivo je mamu: Otvori, otvori, nisam pono ključ! Ali nije kazo da je učitelj bolestan.

- Možda je pao silazeći niz stepenice - rekao sam.

- Pitat ću Trendu kad se vrati s posla.

Kad smo stigli pred Ribarski dom, čika Lazo je slagao velike kocke leda u metalne kutije. Komparaš Karčika sjedio je za stolom uz ogradu i kvasio žemičku u zdjelicu s vinom, a onaj s brčićima u kožnoj jakni odložio je novine i upitao nas:

- Što je, drugovi pioniri? Škola već gotova?

- Učitelj se razbolio - rekli smo uglas Zdravko i ja.

- Razbolio? Sinoć je bio zdrav ko dren.

- Slomio nogu. Rekla direktorica.

- Onda mora da je pao negdje usput. Dok je bio s nama, ništa mu nije falilo.

- Bio je mutan ko Vardar - rekao je Lazo.

- Misliš na Trendu? On je stalno spominjo Vardar.

- Ne - odvratio je Lazo. - Učitelj je bio ko majka.

- Bolje biti pijan nego bolestan - dobacio je Karčika i stavio u krezuba usta komadić zemlje

natopljene u vinu i usta razvukao od uha do uha.

Zdravko je još bio u kazni pa smo se rastali pred vratima njegove kuće. Prugom uz nasip, lokomotiva je gurala vagone prema Kožari. Stup sivog dima sukljao je iz dimnjaka, a čađavi strojovođa mahnuo mi je kapom. Bio je samo u potkošulji kratkih rukava. Lokomotiva je škripala, a para šišteći sukljala ispod kotača. Omama je upravo izlazila na ulicu, držeći u ruci motiku i grablje.

- Već se vraćaš?

- Učitelj se razbolio pa su nas pustili kući.

- Izgorjela mu džigerica?

- Slomio nogu – rekao sam.

- Dobro da nije glavu – nasmijala se omama i otpuhnula dim. – Ajde sa mnom. Idem na groblje očistiti nekoliko grobova, pa ću i naš.

Utrčao sam u dvorište da ostavim torbu i presvučem hlače i košulju. Ondje je bilo neobično živo. Majka je nasred dvorišta u velikom pocinčanom koritu, punom pjene, prala rublje. Juraj je sjedio na šamlici, u sjeni oraha, i provlačio krpicu između žbica na kotaču motora Tomos Puch. Kao i uvijek, bujnu je kosu, kako bi je ukrotio, povezao maramom. Ispod drugog oraha na noši je sjedio Ivica. Buljio je u motor i čačkao nos. Veronika je sjedila na pragu, ljuštila krumpir i sva zadivljena gledala u Jurajev motor. Do pojasa gol, nadomak dvorišnog zahoda, Husek je stajao nad laborom, sapunao se ispod pazuha i po dlakavim prstima, pjevajući: „Još nijedan Zagorec nije prodao vina, već mu ga je popila vesela družina“. Kuštro je na panju u šupi cijepao drva i svaki put kad bi sjekirom udario o drvo, dvaput bi ispustio glasno: „Huuu, huuu“, kao parnjača.

- Razbolio se učitelj pa su nas pustili kući. Idem s omamom na groblje.

- Dobro – rekla je mama. – Rozika ti je poslala jabuku.

- Uzmi sa stola i pojedij usput.

U trenu sam bio na ulici. Nikad još s omamom nisam išao na groblje. Na uglu, gdje je Donjodravsko obala skretala u Huttlerovu, nalazila se mala drvena klupa na kojoj je običavao sjediti Lorenz, čekajući poštara. I sad je bio tamo. Kraj njega, s olovkom u ruci i

velikim blokom naslonjenim na koljeno, sjedio je čovjek s francuskom kapom na glavi. Crtao je most i Dravu. Znao sam ga vidati i ranije, obično bi predvečer sjeo na bent, crtajući most i šlepove zavezane uz obalu.

- Idete na groblje, frau Justa? Svi ćemo tamo završit jednog dana.

- Što kasnije, tim bolje.

Kad smo prošli Bolnicu i prešli tramvajsku prugu, zašli smo u dio grada u kojem još nikad nisam bio. Prolazili smo pored tvornice iz koje se čulo udaranje čekića. Prozori od debelog stakla na nekim su mjestima razbijeni, pa kroz pukotine vidim radnike kako na velikom drvenom stolu kroje lim i rubove ravnaju čekićima.

- Tu je prije rata tvoj stric izučio limarski zanat - rekla je.

Kad smo prešli još jednu ulicu, zamirisao je kruh.

- Ovo je Sloboda, tvornica kruha - veli omama. - Ali onaj iz krušne peći, koji mi kupujemo u Crkvenoj, kod Pezelja, bolji šmeke od ovog iz državne pekare.

Skrenuli smo udesno, hodali uz željezničku prugu i prošli vekternicu. Između kuća i pruge bile su male bašče. Dvije su sagnute žene, motikom nalik onoj omaminoj, vadile krumpir. Nešto dalje treća je s kolaca brala grah. Bašče su se, dodirujući jedna drugu, kao ogromni, šareni tepisi, prostirale sve do groblja i svaka je bila omeđena niskom ogradom od granja i pruća zabijenog u zemlju.

Oko groblja bila je visoka ograda od crvene cigle. Staza iza širom otvorene željezne kapije vodila je do male oronule kapele.

- Idemo prvo uredit grob Kupanovčevih, onda ćemo do groba Falerovih. Frau Faler nam, u svom šnajderaju, vazda nešto prepravlja. Red je da joj se nekako revanširam. Teško joj je hodat, a ja još, hvala bogu, mogu - rekla je omama.

Skrenuli smo lijevo iza kapelice, uskim stazicama između grobova. Promatrao sam spomenike. Oni najveći i najljepši, od crnog mramora, bili su uz kapelicu. Grob Kupanovčevih nalazio se u trećem redu. Omama je prvo počupala piriku, ali joj nije mogla iščupati korijen.

- Prokleti korov. Već sutra će ponovno narast.

Motikom je okopala dvije ruže i grm zimzelena. Nožićem koji je izvadila iz džepa odrezala je ocvalo cvijeće i bacila ga na gomilicu iščupanog korova. Na kraju je grabljama poravnavala zemlju.

- Metzger. Na spomeniku piše Metzger, a ti kažeš da je to grob Kupanovčevih.
- Kupili su tu grobnicu, ali još nisu napravili spomenik.
- Rekli su da će nagodinu.
- A što će biti s Metzgerovima?
- Prenijet će kosti u zajedničku grobnicu. Polako nestaju i naši grobovi. Ni na groblju za nas više nema mjesta.

Na spomeniku od bijelog kamena, tik do groba Metzgerovih, na čijem se podnožju hvatala mahovina, bila su dva mesingana anđela. Imali su sklopljene ruke, pogled im je bio uprt u nebo i činilo se da će svakog časa zamahnuti krilima i poletjeti. Na nekim spomenicima bile su slike, na drugima samo prezimena: Keller, Schneider, Faller, Bach, Schultz, Müller ... Grob Flačerovih bio je tek nekoliko mjesta dalje i dok je omama motikom okopavala skorenu zemlju, sjeo sam ispod bazge nadvijene nad sivi spomenik. Prvi put sam bio na groblju. Omama je često spominjala groblje i govorila kako je lijepo da ljudi imaju grob kad odu s ovoga svijeta. Govorila je da je strašno kada netko leži u zemlji, bez križa, bez spomenika na kojem piše njegovo ime.

Dok je omama na grobu Flačerovih čupala piriku, žilavo ukliještenu između pukotina u betonskom okviru grobnice, ja sam se – pod krošnjom bazge, promatrajući grozdove tek sazrelih ljubičastih bobica – sjećao igrice koju me tog proljeća naučila omama. Brali smo kamilicu uz štreku koja vodi do Tvornice koža; bagremi uz nasip u punom su cvatu, a grmovi bazge zabijelili su kosinu koja se od Donjodravске obale spušta prema rijeci. Opojni mirisi miješaju se s lahorom, čija svježina, u dodiru s Dravom, stvara omamljujući miomiris.

- Čvrsto zažmiri i obećaj da nećeš otvoriti oči.
- Neću otvoriti oči.

Snažno sam stisnuo vjeđe. Čujem omamine korake kako se udaljuju od štreke, a kad se nakon nekoliko trenutaka vratila, tutnuvši mi pod nos mirišljavi stručak, kaže:

- Što je to?

Duboko sam udahnuo kroz nos i rekao:

- Bazga.

- Točno. A ovo?

- Bagrem.

- Točno. A ovo?

- To je kamilica.

- Točno. A ovo?

- Opet kamilica. Ne, to je bazga!

- Kamilica ili bazga?

Dvojeći se, duboko udahnem i kažem:

- Bagrem.

- Odlično! A ovo?

- Kamilica.

- Kamilica?

- Da. To je kamilica.

- Ne. To nije kamilica.

- Bagrem.

- Ne.

- Onda je bazga.

- Pomiriši još jednom.

Ošamućen mirisima bazge, kamilice i bagrema, njuškam ono što mi se nalazi pod nosom.

- Kamilica - rekoš napamet.

- Pomiriši još jednom.

- Bagrem, kamilica, ili bazga.

- Otvori oči.

Ispod mog nosa širio se miris čokoladice Životinjsko carstvo.

Sjećajući se tog divnog okusa, iz sanjarenja me prenuo omamin glas:

- Idemo sada do našeg groba.

Desno od kapelice, na drugoj strani, bio je naš grob. Na vrhu velikog križa od sivkastog kamena kočilo se uklesano stablo obješenih grana, nalik žalosnoj vrbi. Ispod su bile riječi koje nisam razumio: Hier ruhen in Gott. Omama je rekla da to na njemačkom znači: Ovdje počinjavu u Gospodu. Na spomeniku je bila slika muškarca s bradom i brkovima i žene, čija je kosa bila povezana u raskošnu punđu. Pisalo je: Hilda König, 56 jahre; Nikola König, 88 jahre. A ispod njihovih slika: Ruhen sanft.

- Tko je taj s bradom? - upitao sam omamu.

- Tvoj praotata, Nikola.

- A kakvo je to slovo o s točkicama?

- To je preglášeno e.

- I zašto ovdje piše König, kad se mi zovemo Kenig?

- Tako se zovemo od 1945. Ovo na slici su roditelji tvog djeda.

- A di je moj otata?

- I ja bih to voljela znati. Ne znam gdje je njegov grob. A ne znam ni gdje je grob tvog strica Karla.

- Kad su umrli?

- Poginuli su u ratu.

- Kad?
- Otatino sam zadnje pismo primila u proljeće 1945.
- Bili su partizani? Ko moj učitelj Janko? I kao Trendo?
- Nisu bili partizani.
- Nego što su bili?
- Pitaj tatu. On ne voli kad pričam o ratu i ljutit će se što sam ti i ovo rekla.

Omama je zastala, okrenula glavu i gledala prema kapelici. Šutjela je. Nije htjela da vidim kako su joj krenule suze, no kad je rukavom obrisala jedno, pa drugo oko, bio sam siguran da plače.

- Rat je jako gadna stvar. A za one koji ga izgube, mir je još gori - rekla je omama i obrisala suze. Pa je zavukla ruku u džep svog klot-mantila, prelomila kocku šećera, veću polovicu pružila meni, a na manju nakapala nekoliko kapi i stavila je u usta.
- Tvoja je kocka gorka, a moja slatka - rekao sam da je oraspoložim.
- Da. Gorka je od suza, ne od Hoffmannovih kapi.

Nikada je ranije nisam vidio da plače. Moja uvijek vesela omama sada je otirala suze. U jednu je ruku uzela motiku i grablje, a drugu pružila meni, pa smo pošli kući. Odnekud se čulo crkveno zvono i omama se prekrížila. Polako je podigla ruku, dodirnula prstom čelo, pa prsa, potom lijevo i desno rame.

- Zašto si ih uzeo, moj Bože?

SEDAMNAESTO POGLAVLJE

u kojem špiclov strpa Miheljenka na Goli otok

Miheljenko je imao bujnu kestenjastu kosu, ispucale kapilare po obrazima i veliki, mesnati crveni nos, koji je ustranu gurao pitome, dobroćudne plave oči. Desnom je rukom polako odmatao malu rolu filma, pridržavajući je palcem i kažiprstom lijeve. Sličice filma držao je ispred žarulje, vraćao ih i ponovo gledao.

- Sve tri su uspjele. Harašo! Ovdje sjedite na motoru. Tu ću staviti u okno, ta je harašo. A harašo je i ova, gdje ste sa Stipom. Njemu sam takvu već napravio. Bio je jučer.

- Vidi ti tog luftiguza - rekla je omama iznenađeno. - Nije mi ni pokazo sliku.

- A i maljiček je ispao harašo, smotrite sam kako se mangupski smije - rekao je Miheljenko, pokazujući sličicu filma.

- Sve što je ovdje bijelo na slici će biti čorni.

- Napravite od svake po tri. Jednu ću poslati Alojzu u Njemačku, a drugu teti Irmi u Beč.

- Sjedite dok napravim kartine. Bit će gotove za manje od pol časa. Elza će vas ponuditi pravom ruskom votkom koju sam prineso iz Moskve. A maljiček će dobiti sok od maline. Domaći. Elza ga je zdelala. Otkad smo se oženili zavaljela je maline i počela ih saditi u maminom vrtu, a naučila je i sok zdelat.

- O, himbersaft je odlična stvar, pogotovo kad se pomiješa sa soda-vodom.

- A još bolji kad se umjesto soda-vode dodaje votka.

- Elza! U nas gosti!

Miheljenko je otišao u dvorište, gdje je bila mala prostorija bez prozora u kojoj je razvijao slike.

Elza je došla začas i na drvenoj tacni donijela čašu himbersafta i bocu na kojoj je nešto pisalo slovima koja nisam poznavao. Natočila je omami čašicu i rekla:

- Nećete se ljutiti, ali završavam ručak pa moram u kuhinju.

Čim je izašla, omama mi je ispričala kako je Miheljenko dospio u Osijek.

On je bio vojnik Crvene armije, ranjen kod Batine pretkraj rata kad su Rusi 1944. ondje pokušavali prijeći Dunav. Već je bio na drugoj obali, kad ga je u nogu pogodio metak. Rana na butini silno ga je pekla, krvario je i nekako se domogao nasipa i prvih seoskih kuća. Ruskog vojnika, na početku bašče, uz okućnicu, promrzlog i iznemoglog, opazila je gospođica Elza i s velikim ga naporom dovukla u kuću. Ranu mu je oprala, očistila i htjela dezinficirati rakijom, no kad je mladi ruski vojnik osjetio miris šljivovice i vidio da gospođica Elza kani njome namočiti komad bijele tkanine, uspaničeno je viknuo: „Njet, njet. Eto greh!“ i pružio ruku prema boci. S uživanjem je otpio nekoliko gutljaja, potom još nekoliko, a onda je pogledao prodornim plavim očima, pogledom koji nikad neće zaboraviti. Iskapio je ostatak i zapjevao:

Kaljinka, kaljinka, kaljinka moja,
V sadu jagoda, maljinka, maljinka moja.

Gospođica Elza ništa nije shvaćala, ali pjesma je bila lijepa, a njegov glas topao i ugodan. Pokušavala je pogoditi što znače njoj nepoznate riječi i mislila da pjeva o nekoj djevojci koja se zove Kaljinka i koja ga čeka negdje u Rusiji. Mladi vojnik nije mogao stati na lijevu nogu, rana je izgledala vrlo gadno, no nije se zagnojila zbog obloga od svježeg lišća kupusa i bokvice koju je Elza brala na livadi. Nekoliko dana kasnije prilično se oporavio, a rana je izgledala sve bolje. Ali ruska je vojska već bila otišla prema Mađarskoj. Nitko ga nije tražio, mislili su da je poginuo u strašnoj bitki i da ga je, kao mnoge druge, progutao moćni Dunav. Tako je Miheljenko ostao u Batini, i oporavio se u kući gdje je gospođica Elza živjela s majkom. Rat je završio u proljeće, a do tada je ruski vojnik bio potpuno zdrav. Rana je zarasla i on je tek pomalo šepao na lijevu nogu. Odlučio je vratiti se u domovinu, a Elzi je na odlasku rekao da će ponovo doći, otvoriti fotografsku radnju i zaprositi je. Ali ona u to nije vjerovala. Bila je tužna i često je pjevušila pjesmu kojom ju je osvojio, uvijek preskačući riječ kaljinka. Laknulo joj je kad joj je učiteljica ruskog u Belom Manastiru rekla da kaljinka nije nikakva djevojka, nego ribizla. Nadala se da će ga jednog dana ugledati pred vratima kuće i glasno zapjevati:

Ribizlo, ribizlo, ribizlo moja!
Iz vrta malino, malino moja!

Nakon tri godine, kad je Elza već izgubila svaku nadu, vratio se s koferom u kojem je, uz nešto odjeće, bila velika kamera na nogarima, nekoliko fotografskih ploča i bočice s

kemikalijama. Rekao je da se nije htio vratiti prije nego što kupi opremu s kojom će zarađivati kruh. Elza se rasplakala, a on je izvadio mesingani prsten i rekao: „Vi budete mojej ženom?“ Vjenčali su se u ljeto 1948. i namjeravali preseliti u Osijek. Našli su kuću na Trgu Vladimira Nazora, gdje je htio otvoriti fotografsku radnju.

- Elzina je mama prodala zemlju, pa su Miheljenko i Elza kupili kuću u Donjem gradu, ovdje gdje mi sad sjedimo, i otvorili fotografsku radnju – pričala je omama. – Krenulo im je kad je Miheljenko na velikom platnu u svojoj radnji nacrtio lava s razjapljenim čeljustima, pa izrezo ruhu kroz koju je samo trebalo proturiti glavu da izgleda kako je lav upravo progutao čovjeka. Svi su htjeli imati sliku sa strašnim lavom iz čijih čeljusti viri samo glava.

Onda je Miheljenko nacrtao još jedno platno, s morskim psom iz čijih su ralja virili opasni šiljati zubi. I opet su svi pohrlili u njegovu radnju da bi se slikali s glavom u raljama ajkule. Ali u kasnu jesen, jedne maglovite i hladne noći, na vrata su mu pokucali ljudi iz tajne policije. Odveli su ga, ispitivali, sudili mu i proglasili ga ruskim špijunom pa je završio na Golom otoku.

- Elza je bila nesretna, nastavila je omama. – Danima je plakala i vratila se majci u Batinu i nije ga vidjela pet i pol godina. Njihova fotografska radnja bila je zatvorena, a u izlogu, posve izbljedjele od sunca, još su stajale slike lava i ajkule iz čijih su ralja virile glave nasmiješene donjogradske dječurlije.

- Spakirao mu je to onaj s brčićima. Onaj prokleti špiclov. Prijavio ga je i reko da slika kasarne i fotografije šalje Staljinu u Sovjetski Savez. A sada mu se pravi veliki prijatelj i kod Laze u Ribarskom domu, tapša ga po ramenu i časti rakijom otkako se Miheljenko proljetos vratio s Golog otoka. „Tovariš Miheljenko“, govorio je, „Rusi su naša braća, Slaveni ko i mi i uvijek su nam bili prijatelji, a za sve je kriv Staljin, koji je neopravdano optuživao tovariša Tita“.

Otpio sam gutljaj himbersafta. Bio je fin, ali grenadina kod čika Laze više mi se sviđala.

- Dobra je votka. Pali ko živa vatra – rekla je omama i stresla se kad je iskapila čašicu. – Ali šnaps mi bolje prija.

OSAMNAESTO POGLAVLJE

*u kojem Stipe nestaje, a Kuštro se
plaši da je pobjegao preko granice*

- Boga ti živog - rekao je Kuštro. - Nema Stipe.

Omama je podigla pogled s novina. Stajao sam kraj zečinjaka i kroz rešetke na vratima hranio kuniće lišćem maslačka. Bilo je blago nedjeljno jutro.

- Veronika kaže da je otišo jučer prijepodne. Reko je da ide do braće Bilek. Čudio sam se što ga nema na večeri, mislio, valjda je negdje s njima, doći će već. Al ga nije bilo cijelu noć.

- Jesi li pitao te huncute?

- Kažu da ga jučer nisu ni vidjeli. Eno ih dolje na Dravi, sjede s Karčikom na kompi.

Ivičina baka provirila je iz kuhinje.

- Sem ga videla jučer, oko devet vur. - Nosil je torbu, kak da se v školu uputil.

- Sve su knjige na stolu. Odnio je samo torbu, boga ti živog.

- Onda je nekud otišo - zaključila je omama.

- Bil je sav nekak čudan - dodala je Ivičina baka.

- Moraću na miliciju.

- Nemoj, možda se vrati. Pričekaj do navečer, pa ako ne dođe ni ovu noć, odi ujutro - savjetovala je omama.

- Braća Bilek sigurno znaju gdje je. S njima je kuhan i pečen - uključila se majka izašavši na dvorište.

- Kažu da ga nisu vidjeli - ponovio je Kuštro.

Kunići su pojeli sav maslačak koji sam jutros ubrao na nasipu, ali nisam htio otići po novi jer me zanimalo što Kuštro, omama, Ivičina baka i majka govore.

- Ne znam ni što je nosio u torbi.
- Je li fali što u kući? - upitala je omama.
- Novac nije diro. Ne vidim da je išta ponio.
- Hm - rekla je majka. - Sigurno nije nosio praznu torbu.
- A da nije zdimio preko? - rekla je omama tiho.

Stajao sam kraj zečinjaka promatrajući kuniće kako guraju njuškice kroz rešetke, očekujući hranu. Bojao sam se reći da sam čuo kad su braća Bilek objašnjavala Stipi kako da vlakom putuje do Zagreba i dalje do Maribora.

- Hodi na nasip i uberi još koji maslačak - rekla je majka. - Vidiš kako traže. Gladni su.

Izašao sam na ulicu, ali se nisam spustio niz nasip. Čučnuo sam uz drveni plot, koji je dvorište dijelio od ulice.

- Prekjučer, kad je došo da ga podučavam njemački - čuo sam kako govori omama - tražio je da ga naučim kako se kaže gladan sam. Pa smo ponavljali: ih bin hungrih, ih bin hungrih.

- Što ću ako je pokušao pobjeć preko, živoga ti boga?

- Ako se prebaci, snaći će se. Zna nešto njemački - rekla je omama.

- Ali ako ga naši uhvate, bit će belaja.

- Propitaj se kod braće Bilek. Oni su to prošli. A zna i Ike, onaj iz Crkvene. Njega su proljetos, ošišanog na nulericu, vratili pa je fasovo svoje.

- Samo mi još milicija za vratom fali, živoga ti boga,. Bit će obilježen dok je živ.

- Da sam mlađa i ja bi zdimila preko. Ako uspije bar će se spasit.

Vidio sam Lorenza kako izlazi na ulicu. Bojao sam se da će krenuti prema našoj kući i da ću ga morati pozdraviti, pa će me čuti mama. Šmugnuo sam niz nasip. Braća Bilek sjedila su na kompi s Karčikom. Razgovarali su. Ribarski dom bio je prazan, samo je onaj s brčićima sjedio za stolom, preko puta čika Laze i listao novine.

- Čujem da je Stipe nesto...

- Jučer oko devet. Odnio je torbu, a knjige je ostavio na stolu. Kaže Kuštro da će na miliciju.
- Možda milicija prije dođe k njemu – rekao je stariji Bilek i nacerio se.

Onaj s brčićima, na spominjanje milicije, stao je uz ogradu koja je dijelila terasu gostionice od željezničke pruge.

- Što će milicija kod Kuštre?

- Samo se šalim – viknuo je s kompe mlađi Bilek dok je Karčika micao uže s drvenog stupa pristaništa. Kompa je zaparala površinu Drave, lijeno klizeći prema drugoj obali. Vidio sam kako stariji Bilek prstima mlađem prelazi preko kose, kao da ga šiša. Smijali su se, ali nisam čuo što govore.

- Je li ti Stipe reko što će mu ona adresa s pisma koje vam je poslao tvoj stric? – upitao je čovjek s brčićima.

- Nije.

Otrčao sam uz nasip da me špiclov dalje ne ispituje. Ubrao sam nekoliko stručaka maslačka i krenuo prema kući. Kuštro je upravo izlazio na ulicu i polako se uputio prema Ribarskom domu.

DEVETNAESTO POGLAVLJE

Glas Amerike Dadi šalje tranzistor

Sljedećeg popodneva, Zdravko se iznenada pojavio pred uličnim vodovodom, upravo kad smo majka i ja krenuli napuniti ampere vodom.

- Napast će nas Rusi. Trendo je reko da ide s vojskom na mađarsku granicu, da će tamo spavat pod šatorima i ostat mjesec, možda dva, a ja se opet mogu igrat na ulici - rekao je pobjedonosno. I za čas se uzverao na najviše grane bagrema.

- Samo se više nemoj uvlačit u stup - viknula je majka da bi je na vrhu bagrema Zdravko mogao čuti.

Sad smo se, nakon dugo vremena, mogli ponovo igrati. Zdravko je ispričao da mu Trendo nije ukinuo kaznu, ali kako je sad s vojskom na mađarskoj granici, ne mora se bojati da će se iznenada pojaviti i uloviti ga na ulici. Odao mi je tajnu: Trendo je iz kasarne donio sivomaslinasti drveni kovčeg i rekao njegovoj mami da ga pošalje u Strumicu, na adresu koju joj je ostavio, ako ga ubiju Rusi kad iz Mađarske krenu prema Jugoslaviji. Ali, pričao je Zdravko, Trendo ih je uvjeravao da nam Sovjetski Savez ne može ništa jer da je naša armija, na čelu s drugom Titom, nepobjediva i da su uvijek jači oni koji brane svoju domovinu od mrskih neprijatelja koji napadaju i žele uzeti tuđe. Rekao je kako je njegova mama zaplakala kad je Trendo svečano obećao da će, ako zatreba, golim rukama zaustaviti sovjetske tenkove i da je spreman položiti život za domovinu.

- Mama je jecala, a Trendo je stalno ponavljao da će bit krvi do koljena ako Rusi pokušaju ući u Jugoslaviju, ali da su svi naši vojnici, a on prvi, spremni dat život da ih u tome spriječe. A mama je samo plakala i plakala. Onda na odlasku, kad je Trendo već počeo zatvarat vrata, pitala je: Kad se vratiš s granice, hoćemo li se vjenčat? A Trendo je rekao: „Dajem ti časnu oficirsku reč.“

Dok smo hodali niz nasip prema vagonima koji su stajali na pruzi da bismo se igrali vodene duge, Zdravko mi se povjerio da ga silno zanima što se nalazi u Trendinom koferu. Bio je siguran da su ondje pištolj i meci, kompas, baterijske lampe, vojnički nož, čaturica, metalna porcija, aluminijska žlica, viljuška i nož.

- Trendo je reko šta mora imati svaki vojnik i siguran sam da je sve to u koferu - govorio je.

- Ali zašto sve to šalje u Strumicu?

Ubrali smo uz put na nasipu po dvije trske, podigli mali poklopac iznad kotača vagona i umočili vrh u gustu crnu tekućinu. Prije nego što smo trske bacili u Dravu da bismo uživali u bojama koje će se pojaviti na površini vode, Zdravko reče:

- Nikom to nemoj govorit, ali otvorit ću ja Trendin kofer. Kad mama ujutro ode na poso, prije nego što krenem u školu, skinut ću ga s ormara, odrezat konopčić ispod crvenog pečata, otvorit ga i vidjet što je unutra. Poslije ću šibicom ugrijeti pečat i konopčić gurnut na mjesto gdje je bio. Trendo neće primijetiti da je konopčić bio prerezan.

- A možda ga ubiju Rusi, pa nikad neće vidjet da si otvorio kovčeg.

- To bi bilo najbolje. Onda bi izvadio pištolj i metke i mama ne bi ni znala da u Strumicu šalje kofer u kojem to fali.

Gore uz nasip na Donjodravskoj obali Lorenz je čekao poštara. Franjo je upravo iz Huttlerove skrenuo u našu ulicu, pa smo potrčali da vidimo ima li pošte. Zdravkovej mami ponekad je pisala sestra iz Pule. Poštar Franjo čim me vidio reče:

- Dođi vamo, mali Kenig. Dobio si paket iz Njemačke. Zovi mamu ili baku da potpišu obavijest.

Bio sam zbunjen. Franjo se nekad znao šaliti, pa reći Lorenzu da se potopio brod koji iz Argentine prevozi poštu i da mu zato ne dolaze pisma. Ali sada je u ruci držao žuti papir i glavom mi pokazao prema vratima naše kuće.

- Omama! - viknuo sam iz sveg glasa. - Poštar kaže da sam dobio paket iz Njemačke.

S tek zapaljenom cigaretom izašla iz dvorišta.

- Mali je dobio paket. Potpišite ovdje i možete ga preuzet na pošti.

Sad je i omama gledala u nevjerici.

- Alzo! Paket za Dadu iz Njemačke?!

- Tako piše...

A onda se omama sjetila:

- To mora da mu stric nešto šalje, gospon briftreger!

- Ne znam što je, ali znam da je iz Njemačke.

Lorenz je viknuo preko ograde:

- Ema, opet ništa za nas. Mali Kenig dobio paket iz Njemačke.

- Iz Njemačke? - začudila se Ema. - Sigurno je od Alojza. Ali me čudi da paket nije adresiran Justu, već malom.

Pogledao sam omamu i počeo skakati od sreće.

- Dobio sam paket! Dobio sam paket!

Odněkud se na ulici stvorio Kuštro. Radio je drugu šihu, pa je prijepodne bio kod kuće.

- Boga ti živoga! - rekao je. - Paket iz Njemačke!

Odjurio sam u dvorište i uletio u našu kuhinju. Širio se miris dinstanog kupusa. Majka je kuhačom miješala kupus.

- Dobio sam paket! Iz Njemačke!

- Kakav paket?

- Frau Ema misli da je od strica Alojza.

U kuhinju je uletjela omama. Nosila je mala žutu ceduljicu i mahnula majci ispred nosa.

- Baš sam najgerih zašto Alojz šalje paket malom.

- Čudno. Nikada nam nije poslo paket. A da nije od tete Irme iz Beča? - upitala je majka.

- Nije. Piše da je iz Njemačke. A u Njemačkoj nemamo nikog osim Alojza.

- Neobično. Možda je Alojz malome poslao drvene bojice, jer mu je Tona piso da ih u Osijeku nismo mogli nać.

- Popodne ćemo na poštu pa ćemo vidjet što je to Alojz poslao malom - rekla je omama.

Sjeo sam na hoklicu i mislio što se to nalazi u paketu poslanom iz Njemačke. Na zelenoj

vekerici koja je kucala u ganjku tek je prošlo podne. Tata dolazi s posla oko dva i petnaest, onda ćemo ručati, pa potom na poštu. Nalaktio sam se o stol na kojem smo ručali, na kojem je majka pripremala jelo, prala suđe u velikom plavom vajnlugu s bijelim točkama, a ja pisao zadaću ili slagao marke u mali album koji sam sâm napravio. Taj drveni stol bio je mjesto našeg okupljanja i najviše sam volio kada bismo navečer uza nj posjedali tata, majka, omama i ja, uz veliku zdjelu punu kokica i kartali šustera. Tata bi u crvenu rajndliku sipnuo malko ulja, potom stavio zrnca kukuruza kokičara koji se prije toga u klipu danima sušio obješen iznad šparheta. Onda bi poklopcem pokrio rajndliku i svako je malo protresao. Ubrzo, začulo se kako kokice skaču udarajući o poklopac kao bumbari kad se zalete u prozorsko staklo. Vatra je pucketala, u kuhinji je bilo toplo i ja sam bio sretan.

Kad bismo kartali, omama i ja uvijek smo sjedili jedno nasuprot drugog i kada bi tata podijelio karte, pogledao sam omamu. Ako bi jednom namignula, značilo je da ima sedmicu, a kad bi brzo namignula dvaput, imala je dvije sedmice. Tada sam ja mogao igrati keca ili desetku, siguran da će omama odnijeti štih. Tata i majka nisu znali da omama i ja imamo tajne znakove i jedno drugom javljamo tko ima sedmice. Tako smo ih lako pobjeđivali, a kad bismo završili igru, omama bi rekla: „Ne možete vi s majstorima“. Kada tata i majka ne bi bili raspoloženi za kartanje, omama bi iz fijeke kredenca izvadila špil, dobro promiješala karte i poslagala ih u četiri reda, u svakom po osam i rekla: „Poželi nešto“. Onda bi redom doticala karte i govorila: „Sedam, osam, devet, deset, unter, ober, kenig, kec“. I kada bi se dogodilo da se prst nađe na sedmici kad ona izgovori „sedam“, ili na unteru kada bi rekla „unter“, tu bi kartu maknula ustranu. I nastavila: „Sedam, osam, devet, deset, unter, ober, kenig, kec“, pa nastavila micati karte kad bi se prst našao na onoj čije bi ime izgovorila. Kada bi ostale dvije posljednje karte i kad bi se dogodilo da su jedna za drugom u nizu, kao devetka i desetka, ili ober i kenig, omama bi svečano rekla: „Želja će ti se ispunit“, ili „Želja ti se neće ispunit“, ako bi ostale sedmica i unter, devetka i kec, ili neke druge dvije karte koje nisu jedna za drugom u nizu.

Stol je bio tik uz prozor i najviše sam volio sjediti na tatinom mjestu s pogledom na ulična vrata, pa sam prvi mogao vidjeti tko ulazi u dvorište. Čekao sam da se na vratima pojavi tata, no cager na vekerici išao je sporo i morao je opisati još cijeli krug.

- Hajde mi vraćaj, omamice - rekao sam.

Nasmijala se i donijela špil. U tren je poslagala karte, brzo po njima prelazila kažiprstom i jednako brzo izgovarala njihove nazive, od sedmice do keca. Na kraju, ostale se su devetka i desetka.

- Ispunit će ti se želja – rekla je. – Baš me zanima što si poželio.

- Ne smijem ti reći, jer se onda želja neće ispunit. Tako mi ti uvijek kažeš.

Poželio sam da u paketu iz Njemačke bude prava, kožna nogometna lopta, kakvu nitko u našem firtlu nije imao i s kakvom smo nogomet igrali jednom u školi, na satu tjelesnog, dok učitelj Janko još nije slomio nogu.

Napokon, ulična su se vrata otvorila i na njima se pojavio tata.

- Dobio sam paket iz Njemačke!

- Paket iz Njemačke?

Omama je brzo maknula karte sa stola, izvadila iz kredenca tanjure, uz svaki stavila žlicu, pa posegla za rajndlikom. Šeflom je svakom u tanjur izvadila kupus, a majka je rezala kruh.

- Meni šercl, molim, čušpajz je odličan.

- Od kupusa noge zebu – našalio se otac.

Nisam volio kupus, ali sam halapljivo gutao samo da što prije završimo ručak. I omama je već pojela i zapalila cigaretu. Tata je, po običaju, koricom kruha čistio tanjur.

- Što li to iz Njemačke šalje moj brat?

Put do pošte nikada nije bio tako dugačak. Kad smo na kraju Zmaj Jovine došli do prazne tržnice, prešli tramvajsku prugu, pa skrenuli ulijevo i prošli pored Saponije, srce mi je počelo udarati. Tata me držao za jednu, a omama za drugu ruku, no činilo mi se da od uzbuđenja i radosti ne dodirujem zemlju. Pošta je bila u niskoj, dugačkoj zgradi, a odjel s paketima na kraju prostorije kroz koju je vodio dug hodnik. Čovjek iza staklene pregrade uzeo je žutu ceduljicu i uputio se prema policama na kojima su stajali paketi. Začas se vratio s omanjom kutijom.

- Vi ste dječakov otac? – upitao je i kad je tata kimnuo glavom pružio mu nekakav veliki blok iz kojeg je virio indigo.

- Potpišite ovdje.

Bio sam siguran da je u sivkastoj kutiji nogometna lopta. Dok se otac potpisivao, gledao sam

paket. Na strani okrenutoj prema meni bila je slika čaše.

Otac je uzeo paket, pogledao ga i rekao:

- Nije od Alojza.

Omama je zriknula na naljepnicu i rukom posegnula u džep za bočicom Hoffmannovih kapi.

- Dobit ću hercšlag. Pa to je od Glasa Amerike. Piše: Voice of America.

- Kakav Glas Amerike? - zinuo je tata.

- Otvori paket pa ćeš vidjet.

Tata je iz džepa izvadio nožić na sklapanje, otvorio ga i odrezao špagu kojom je paket bio omotan. Onda je pažljivo odlijepio pakpapir i otvorio kartonsku kutiju. Maknuo je tanke daščice koje su držale još jedan karton i u kutiji se ukazala nekakva smeđa sprava s ručkom.

- Tranzistor! - rekao je otac. - Isuse Bože, pa to je tranzistor.

U nevjerici sam pogledao spravu u paketu, pa omamu, pa oca.

- Ali tko je to poslo malom?

- Poslali smo dopisnicu Glasu Amerike s Dadinim imenom i odgovorili ko je bio prvi američki predsjednik. Izvukli ga i dobio je tranzistor.

Otac je problijedio. Čelo mu se orosilo sitnim kapljicama znoja.

- Navukli ste mi vraga na leđa. Samo mi je još to falilo. Polako je vratio daščice i karton u kutiju, zamotao je u papir pa smo šutke, svatko u svojim mislima, krenuli kući. Meni se činilo da sanjam i pribojavao sam se kako ću se svakog časa probuditi i da će san otprhnuti poput vrapca zatočenog u ruci kad se otvori dlan. Nisam mogao vjerovati da kući nosimo tranzistor, sto puta bolji i ljepši od Husekovog radija. A ja ću, jedini u našoj ulici, možda u cijelom Donjem gradu, imati tranzistor. Sada više nećemo ići kod Huseka slušati Veselo večer i gurati se u njegovoj maloj, tijesnoj sobi, bojeći se da ništa nećemo čuti kad se Kuštro zakašlje.

A kad smo stigli kući, otac je ponovo otvorio kutiju, izvadio tranzistor i stavio ga na stol. Dok je omama zbunjenoj majci objašnjavala tko mi je poslao tranzistor, otac je uzeo knjižicu iz

paketa na kojoj je velikim slovima pisalo Grundig Boy L i počeo čitati.

- Upute su na engleskom, njemačkom i francuskom. Dok je čitao, omama, majka i ja nijemo smo buljili u tranzistor. Sam, na stolu, izgledao je još ljepši nego u kutiji. Imao je pet bijelih tipki pri vrhu, i uz njih, sa svake strane, dva nazupčana kotačića. Ispod je bila mala ploča, kao i na Husekovom radiju s imenima radiostanica, ali se meni činilo da ih je više. Sa svake strane bijelo dugme i crvena kazaljka u sredini. Bio sam potpuno opčaran.

Otac je odložio knjižicu i rekao:

- Vrlo je jednostavno. Ovdje se uključuje i isključuje i određuje glasnoća, ovdje se traže stanice. Tipkama se biraju valovi: dugi, kratki, srednji, ultrakratki... Ovo je za boju zvuka, a ovo za basove.

Onda je otac zavrnuo lijevo dugme i našom se kuhinjom zaorila glazba.

- Čul sam da tranzistori baš ne duraju dugo, da je radio boljši jer ima lampe - rekao je Husek.

- Ovo je švapska kvaliteta - rekla je važno omama. - Ne može se vaš Kosmaj ni sve njegove lampe mjeriti s našim Grundigom.

- Ali da ni bilo mog Kosmaja, vi nikad ne bi videli tranzistor.

Uzeo sam tranzistor sa stola, držao ga čvrsto objema rukama. Još nisam vjerovao da je samo moj. Znao sam da će mi svi zavidjeti. Bio je to najsretniji dan u mom životu.

DVADESETO POGLAVLJE

u kojem tata u tvornici popravlja pokvareni stroj

Četiri dana nakon što je Stipe nestao, pred vratima Donjodravske obale 11 zaustavila su se crna milicijska kola. U taj dio ulice, od Aksmanove kuće do stepenica prema Ribarskom domu, nikada nisu dolazili automobili. Samo bi triput tjedno, obično rano izjutra, veliki zeleni kamion iz klaonice do Proleterke dovezao i istovario ogromnu hrpu smrdljivih životinjskih koža i kostiju. Bio je to, uz povremene Jurajeve odlaske motorom, sav promet tim komadićem ceste.

Čim je čuo buku automobilskeg motora, Lorenz je izletio iz kuće i dok se oblak uskovitlane prašine još nije ni slegnuo, viknuo iz sveg glasa, nadjačavši glazbu s mog tranzistora:

- Ema, milicija. Došla je crna marica ispred Justine kuće!

Braća Bilek, koji su do tada kartali s Markom i Lacikom ispred Proleterke, u trenu su šmugnuli i šuljajući se, zaklonjeni iza teretnih vagona, nestali iza tvornice. Praveći se kao da se ništa nije dogodilo, Marko i Lacika nastavili su kartati, sklonivši ustranu dvije pivske boce iz kojih su do maločas pila braća Bilek.

Omama se, na uličnim vratima, umalo sudarila s dvojicom milicajaca. Izašla je da vidi što se zbiva taman kad su zakoračili na stepenice, želeći ući u dvorište.

- Antun Kuštro i Justina Kenig. Stanuju li ovdje? - upitao je krupniji milicajac.

- Da - rekla je omama - Justina sam ja.

- A Kuštro? - upitao je niži milicajac.

- U dvorištu, treća vrata.

- Drugarice, ideš s nama - rekao je krupniji.

- S vama?! Što ću ja s vama?!

- Saznat ćeš ondje gdje te vodimo - odgovorio je, držeći se službeno, onaj drugi. Krupniji se uputio prema Kuštranim vratima.

- Što se ovdje događa? - pitala je mama.
- Ti se, drugarice, smiri. Tebe ne tražimo .
- Kažu da moram s njima.
- Vi, s njima? Nikud vi nećete.
- Drugarice, odbij!

Onaj drugi, krupniji, vraćao se s Kuštrom.

- Boga ti živog, vode me u miliciju.
- I mene.

Stajao sam skamenjen, srce mi je udaralo, a suze udarile na oči. Majka je bila sva zajapurena, grudi su joj se nadimale od uzbuđenja. Kuštri je drhtala brada, dok su ga Veronika i Evica nijemo gledale, uplašene što im milicija odvodi oca. Omamino lice bilo je pepeljasto sivo, kao površina Drave u sumrak.

- Ponesite legitimaciju.
- Zašto ih vodite? Oni nikome ništa nisu skrivili.
- Umukni, drugarice! Tebe ništa ne pitamo i miči se odavde. Je li jasno? Ili da ti s ovim objasnim? - izderao se onaj krupniji milicajac pokazujući rukom na pendrek.
- Vi ste narodna milicija? - vikala je majka. - Vodite mirne ljude koji nisu krivi.

Ivičina baka uhvatila je majku za ruku.

- Šuti. Budu te zmorili.
- Još jednu drugarice pa ćeš i ti s nama!

Omama se vraćala s legitimacijom, šibicama i Ibrom. Krupniji policajac otvorio je stražnja vrata milicijskih kola. Kuštro je ušao prvi, a kad je omama zakoračila, skočio sam i zaurao iz sve snage, čvrsto je uhvativši oko nogu. Niži milicajac zgrabio me oko struka, pokušavajući me odvojiti od omame. Prilijepljen kao pijavica, vukao sam omamu toliko snažno da je zateturala. Tada je skočio drugi milicajac, grubo mi otvorio jednu pa drugu šaku. Ugrizao

sam ga za ruku, a on me snažno povukao za kosu. Vrištao sam još jače, dok je onaj prvi zatvarao vrata automobila. Učinilo mi se kao da se omama nasmiješila prije nego što su zatvorili vrata i kao da mi je namignula, onako kako to ona zna, kad smišljamo kakvu huncutariju.

- Džada, mali - rekao je krupniji milicajac i sjeo u automobil. Nestali su u oblaku prašine.

Sad je i Evica zaplakala, pa nas je majka oboje zagrlila i pavela u dvorište. Svi troje sjeli smo pod orah, ondje gdje se omama voljela odmarati. Veronika je stajala sa strane i šutke, grickajući donju usnu, tupo piljila u zemlju.

- Zašto su ih odveli? Zašto su odveli moju omamu?

Ali majka nije ništa odgovorila. Sada, kad su i Evici i meni presahnule suze, dvorištem je vladala grobna tišina. Sjedili smo potpuno nijemi, a onda je Veronika briznula u plač. Naglo, kao da je u njoj nešto puklo, nešto što je stiskala svim silama i pokušavala zadržati u sebi. Bio je to strašan krik iza kojeg je slijedila provala suza.

- Stipe je nestao, a tatu su nam odveli. O, majko jedina, da si bar ti živa.

Evica je ponovno zaplakala kad je ugledala sestru. Onda sam, pomislivši na omamu, počeo plakati i ja. Bojao sam se da je više nikad neću vidjeti. Veronika je prišla majci, naslonila se na nju i ridala, a Evica i ja, stisnuti uz majčine skute, glasno smo plakali, osjećajući kako suze donose olakšanje. Nas troje ličili smo na piliće koji traže zaštitu u mekom, toplom paperju, skrivajući se pred nasrtljivim kopcem. Ivičina baka stajala je u dovratku, kao okamenjeni kip, kakav sam vidio na ulazu u muzej kad me otac vodio da predamo rimske novčiće nađene na obali Drave. Dvije suze klizile su niz njeno lice. Tek probuđen iz sna - jer baka bi ga oko podneva stavila u postelju na sat-dva - Ivica nije znao što se događa, pa je i on zaplakao. A onda se slomila i mama i zajecala posve tiho. Nikad je prije nisam vidio da plače. Omama bi ponekad znala govoriti da majka ni nema suza i da je ono malo što ih je možda bilo zauvijek presušilo.

Kad je zaškrpala brava na uličnim vratima, obradovao sam se misleći da se otac vraća s posla. Ali u dvorište je ušao čika Štromar iz Vodeničke, koji je s tatom radio u Tvornici koža. Stao je zbunjeno, a onda, pribravši se, pokazao majci prstom da mu priđe. Nešto joj je šapnuo i otišao. Majčino se lice promijenilo; tugu i suze dugo je uspijevala prikriti, ali sada je na njenom licu u sekundi bljesnuo strah. Pomilovala me po glavi i tiho rekla:

- Tata je ostao raditi prekovremeno. Doći će vrlo kasno.

Otišla je u kuhinju i vratila se sa zdjelom krafni koje je omama prijepodne ispekla. Stavila ih je na panj gdje bi otac cijepao drva, ali nitko ih nije ni taknuo. Tako smo šutke sjedili, sve dok sunce nije zašlo za Proleterku, a duge sjene oraha počele nestajati, stapajući se sa sumrakom.

- Kad će doći tata?

- Ne znam. Imaju puno posla. Pokvario se stroj pa ga moraju popraviti.

- A kad će doći omama?

- Brzo.

- Danas?

- Kad se sutra probudiš, omama će biti ovdje. Sad ćemo večerati pa ćeš brzo na spavanje. Uzmi tranzistor, stavi ga na jastuk, kraj uha i slušaj. Bit ću u kuhinji, čekati tatu i omamu i ugasiti ću tranzistor kad zaspiš.

DVADESET I PRVO POGLAVLJE

*u kojem milicajac udara pištoljem o stol i kaže
da drug Kenig mrzi državu, kao i njegov sin*

- Pustili su me pol sata prije Juste - rekao je otac. - Čekao sam ju da ne ide sama po mraku. Kuštro je još unutra.

- Prijetili su da će me strpat u zatvor, ako ne priznam kako je Tona nagovarao Stipu da bježi preko granice - pričala je omama. - Rekli su: Imamo dokaz. Dala si mu Alojzovu adresu u Njemačkoj, učila ga švapski, rekla mu da stavi lažni frbant oko noge i ispod njega sakrije 50 dojuč maraka. To je dovoljno za pet godina zatvora, furt su ponavljali.

- Kad su došli po tebe? - upitala je majka.

- Odmah iza jauzne. Pravo iz tvornice odveli su me u podrumsku sobu i stalno ponavljali isto: „Zašto si nagovaro Stipu da bježi preko granice?“. I kad god bih reko: „Nisam“, mlađi od dvojice bi kazao: „Druže Kenig, samog sebe sve dublje guraš u govna. Ako priznaš, bolje ćeš proć“. Onda bi obojica izašla iz sobe, zaključala vrata i vratila se nakon pola sata. I opet isto pitanje. I tako, pet šest-puta.

- O, bože - rekla je majka. - Jesu li te tukli?

- Nisu.

- A vas, Justa?

- Ni mene. Ali prije nego što su me pustili fraj, kad sam zapalila cigaretu i zatražila ašenbeher, jedan od njih je rekao: „Bacit ću ti ga u glavu sve dok ne naučiš da se to zove pepeljara!“.

- Popodne je došo treći - nastavio je otac. - One dvojice nije bilo. Sjeo je nasuprot mene, gledao me u oči i šutio. Imao je revolver, vrtio ga je na stolu. Šutio je pola sata, možda duže, ne znam. Onda je upito: „Druže Kenig, zašto ti mrziš ovu državu? Zašto rovariš? Zašto nagovaraš mlade ljude, naše omladince, našu budućnost, da iz nje bježe?“. Snažno je udario revolverom po stolu da se zatresao onaj mali podrumski prozor. I opet je dugo šutio, a onda nastavio: „Oprostili smo ti što si bio u fašističkoj vojsci, dobio si posao, narodna ti je vlast

ostavila dio kuće. Oprostili smo ti sabotazu, onda kad si htio srušiti onaj stup, oprostili smo ti što si iz tvornice krao žicu i kožu, ali ti i dalje rovariš. Ti mrziš ovu državu, družo Kenig. I ne samo da je mrziš nego tu mržnju prenosiš i na druge“. Pa je opet snažno udario pištoljem po stolu. „Sina, koji je tek pošao u školu vodiš da sluša Glas Amerike. Kako je dobio tranzistor? Baš on?“ – nastavio je. – „Učiš ga njemačke pjesmice, a kad se pjevaju partizanske, on šuti. Šuti, jer ih ne zna. Jer, se takve pjesme u tvojoj kući ne pjevaju“.

– I mene su pitali zašto maloga učim švapski. I jesam li napisala onu anžihtskartu koju je slao u Glas Amerike. Jako ih je to zanimalo. I da u Ribarskom domu stalno burgijam protiv komunista i da hvalim Njemačku. A to im sve cinkari onaj špiclov s brčićima. Samo šuti, pravi se da čita novine i sluša ko šta priča.

– Jeste li vidjeli Stipu?

– Ne. Stalno su mi pod nos gurali nekakve papire i govorili da u njima piše sve što je Stipe rekao. Stipi ne gine pola godine.

– A mene su pitali zašto sam Stipu učila njemački kad je u školi učio ruski. Šta će pekaru njemački? Da bolje peče kruh? A ja sam ih pitala šta će mu vraga ruski, jer mu ni ruski ne treba da bi pekao kruh. Onda se je jedan od njih izdero da je za bježanje preko granice bolje znat njemački nego ruski. I da ja to dobro znam, samo da se pravim luda.

– Što su rekli kad su vas pustili?

– „Mi sve o tebi znamo“, rekao je onaj što je udario revolverom o stol. „Družo Kenig, mi sve znamo. Znamo da petkom postiš i za jautnu jedeš samo kruh, znamo da malog šalješ u crkvu, znamo da u stanu imaš svete slike, znamo da slušaš Glas Amerike i znamo da mrziš ovu državu. Ali, družo Kenig, ti razmisli o svemu. Dobro razmisli. Zvat ćemo te za mjesec-dva, pružit ćemo ti još jednu priliku. Mi nismo kao popovi da opraštamo grijehe za pet očenaša. Mi ih pamtimo, mi ih bilježimo, družo Kenig. Ti ih već imaš dosta. Popovi te uče da s puno grijeha završavaš u paklu. A ti zaključi gdje ćeš završit kad ti mi zbrojimo grijehe. Zato promatraj sve oko sebe, osobito u tvornici, slušaj što ljudi pričaju, pamti, zapisuj. Možda saznaš nešto važno, pa mi sve ovo nekako zaboravimo. Zabašurimo. Naše ponude pametni ljudi ne odbijaju“. I ponovo je udario pištoljem o stol da se zatresla cijela ona tijesna soba, pa zauriao: „Marš van, da te više ne vidim!“.

– Što je s Kuštrom? Veronika i Evica uplašene su i same?

- Ne znam. Nisam ga vidio. Svakog od nas ispitivali su u posebnoj sobi. Ali siguran sam da Stipu nisu slomili, siguran sam da im nije reko da sam ga nagovaro na bijeg. Da su to imali, ne bi me pustili.

- Možda će lomit Kuštru.

- Kuštro je čestit. On mi neće tovarit.

- Što im je značilo ono da će te zvati za mjesec-dva?

- Što god da je značilo, ja im neću drukat.

Nastala je šutnja, a onda je omama rekla:

- Idem do Veronike i Evice i bit ću s njima dok se Kuštro ne vrati. Jest da je njihov brat žmukler, jest da me usosio, ali one nisu krive.

Cvokotao sam zubima od studeni, bosonog, samo u gaćicama i majici bez rukava, naslonjen na vrata koja su spavaću sobu dijelila od omamine, stisnuo sam kvaku i zaslijepljen svjetlom ugledao omamu, majku i tatu kako na njenom krevetu sjede pod lampom.

- Žedan sam. Puno sam plakao danas, pa sam ožednio. Svi su se nasmijali. Omama me stisnula i ljubila, tata me pomilovao po glavi, a majka je rekla:

- Popij vode i natrag u krevet. Sutra moraš u školu.

DVADESET I DRUGO POGLAVLJE

u kojem teta Nevenka kaže: Platit će mi to, kurvin sin!

Otkako je Trendo otišao na mađarsku granicu braniti Jugoslaviju od Rusa, Zdravkova mama nas je svaki dan posjećivala. Uvijek je nosila malu limenu kutiju iz koje bi istresla šaku kave, a onda izbrojala osamnaest zrnaca, odvojila ih u stranu, a ostatak vratila u kutiju. Devet zrnaca dovoljno je za šalicu kave, rekla je, pa bi ih stavila u mesingani fildžan i počela mljeti. Mi smo pili Divku, a omama je govorila kako je cikorija zdravija od kave. Zdravkova je mama pričala da je Trendo u oficirskoj kantini povoljno nabavio pravu brazilsku kavu, jer si ona ne bi mogla priuštiti taj luksuz. I tako su majka i teta Nevenka popodne pijuckale kavu, čavrljale i smijale se kad je teta Nevenka rekla kako je Lorenz dočekuje kod Aksmanove kuće i stalno joj govori da bi s njom o nečemu htio ozbiljno razgovarati.

Znam ja o čemu – rekla je majka. – Stari bi se jarac ženio. A ja sam u ganjku držao u krilu tranzistor, mijenjao stanice i slušao glazbu. Čim bi Nevenka ušla, omama bi otišla iz kuhinje i preselila se na šamlicu pod orah. Nije željela imati s njom posla jer misli da je Trendo ukrao kavu.

– Špila damu, a obična je soldatuša.

Otkako se dogodilo ono s milicijom, omama je bila potištena, uvukla se u sebe. Voljela je biti sama i često bi znala reći:

– Ti si moje najbolje društvo!

Ivičina baka nekako je nanjušila kad se u kuhinji kuhala prava kava, pa bi uvijek našla neki razlog da dođe pod naš prozor, čim se miris proširio dvorištem.

– Uh, kakti fino miriši – rekla je stojeći kraj otvorenog prozora, duboko uvlačeći zrak kroz nos pa ga polako ispuštala, onako kako bi to omama činila s dimom prve jutarnje cigarete.

– Prava brazilska – odgovorila je Zdravkova mama, ali je nikad ne bi pozvala da s njima popije kavu.

– Vi, bumo rekli, uživajte kakti prava gospoda.

Teta Nevenka i majka nisu prekidale razgovor, ignorirajući Ivičinu baku. Znale su da i ona

želi piti brazilsku kavu. A ja bih pokupio tranzistor, od kojeg se nisam razdvajao, i sjeo kraj omame na još toplu zemlju kasnog jesenskog popodneva.

- Podmetni klocnu pod guzu i stavi papndekl, nije više za sjedenje na zemlji - rekla je, blago me prekorivši.

Vrtio sam stanice na tranzistoru i tanku crvenu skalju zaustavio svaki put čim bih naišao na glazbu ili govor.

- Ovo je mađarski - rekla je omama.

Ili:

- Ovo je talijanski.

Ili:

- Ovo je francuski.

- A kad bi rekla: „Ovo je engleski“, načulio sam uši. Ništa nisam razumio. Engleski koji sam učio kod Kuštre zvučao je posve drugačije.

- Jesi li sigurna da je to engleski? - upitao sam.

- Zihier. Ne špreham engleski, ali ga prepoznajem. Kao i francuski i talijanski i mađarski i ruski.

- Večeras, kad budem išo Kuštri učiti engleski, ponijet ću tranzistor i pustiti mu ovu stanicu da kaže o čemu pričaju.

Omama se nasmijala. Ulična vrata su se otvorila, na njima se pojavio Zdravko i prstom mi pokazao da izađem na ulicu. Odnio sam tranzistor u kuhinju i rekao majci:

- Odoh se igrati sa Zdravkom.

Ulica je bila pusta, jedino je dolje u Ribarskog domu, za tri stola koje je na malu terasu iznio Lazo sjedilo nekoliko kožarskih radnika. I naravno, onaj s brčićima, u kožnoj jakni.

- Čujem da si dobio tranzistor.

- Da.

- Tko ti ga je poslao?

- Dobio sam od Glasa Amerike. Napisali smo tko je bio prvi američki predsjednik, omama je kupila dopisnicu, poslali smo i izvukli me.

- Sretan si ti. Nisam znao da slušaš Glas Amerike. I što kažu Amerikanci, hoće li nas napast Rusi?

- Bio sam samo jednom kod Huseka, kad me poveo Kuštro. Inače me tata ne pusti.

- A on sluša?

- Da.

Onda smo šmugnuli u mali Zdravkov stan. Upro je prstom na ormar. Između nekoliko dunja, kočio se, pun tajni, Trendin sivomaslinasti drveni kovčeg.

- Ajmo ga otvoriti - rekao je Zdravko. - Moja je mama s tvojom tek počela pit kavu.

- Misliš da imamo cajta?

Kimnuo je glavom. Napravio sam lopovske ljestve i Zdravko se vinuo do ormara. S lakoćom je podigao kofer.

- Hm. Prilično je lagan.

Spustio je kofer na otoman. Uzeo je škare i prerezao tanku špagu provučenu od bravice do poklopca. Oba kraja špage bila su zalijepljena za poklopac crvenim pečatim voskom.

- Kad vidimo što je unutra - najavio je Zdravko - opet ćemo ga zatvorit. Šibicom ću ugrijat vosak, vidio sam kako to radi djed kada pečati boce napunjene rakijom.

Ali bravica je bila zaključana. Zdravko se na trenutak zamislio, a onda ispod ormara izvukao kartonsku kutiju punu alata, šarafa i čavlića.

- Sve to Trendo je ukro iz kasarne - rekao je, uzeo šrafčiger sa sivomaslinastom drškom i vješto odvertio četiri vijka koji su držali malu bravu. Svečano je podigao poklopac, a na licu mu se pojavilo razočaranje. U koferu je bilo uredno složeno tamnoplavo prugasto odijelo, crne cipele, siva košulja i vesta, gaće i čarape, tri kutije brazilske kave i frulica u kožnoj futroli, te mnogo pisama i slika.

- Sranje - rekao je.

Uzeo je nekoliko slika i pažljivo ih počeo gledati. Na jednoj od njih Trendo je stajao na tenku, između nekakve šume i rijeke. Na drugoj je sjedio na travi s grupom vojnika. Jeli su nešto iz metalnih porcija i svi su se smijali. Trendo je bio u sredini, s frulom prislonjenom na vrh usnica. Svi su gledali u njega.

- Nisam znao da svira frulicu - rekao je Zdravko, a onda počeo prevrtati po pismima.

- Ko mu je to piso? - upitao je gledajući u kovertu.

Nismo raspoznavali slova napisana tamnom tintom na plavim omotnicama.

- To je sigurno na makedonskom.

U sljedećem pismu Zdravko je pronašao dvije slike. Na njima je bila žena u haljini s velikim ružama. Do nje su stajale dvije djevojčice, obje u bijelim haljinicama i prugastim mornarskim bluzicama. Kosa im je kečkama bila svezana u repiće. Smijale su se. Žena u haljini s velikim ružama držala je u naručju bebu, zamotanu u jastuk iz kojeg je virila majušna glava. Na drugoj slici žena je gurala duboka dječja kolica, a djevojčice su, svaka s jedne strane, išle uz nju. Zdravko je kopao dalje. Pronašao je još dva pisma sa slikama i opet je na njima bila ista žena, ali sada u zimskom kaputu i s maramom. Djevojčice su imale kratke kaputiće i kape na glavi. Bebe nije bilo.

- Ko mu je to? - rekao je Zdravko pa podigao Trendino odijelo da se uvjeri nije li možda pištolj na dnu kofera. Ali nije ga bilo.

- Bio sam siguran da su u koferu pištolji i meci jer je Trendo reko da ga ne smijemo otvoriti ni za živu glavu - jadao se. - Vojna tajna, reko je.

Razočarano, počeo je spremati pisma i slike, kad su se iznenada otvorila vrata.

- Isuse i Marijo! - uskliknula je teta Nevenka. - Ti vraže mali! Zašto si otvorio kofer? Trendo će te ubiti zajedno sa mnom.

Stajala je nasred sobe. Zdravko se povukao u kut, a ja sam se skamenio na otomanu.

- Vraže balavi! Nesrećo jedna! - urlala je teta Nevenka i opalila Zdravka po glavi. Ali kad je ugledala pisma i slike u koferu, zastala je. Polako se sagnula, uzela slike, dugo promatrala ženu u haljini s ružama i nasmijane djevojčice s kečkama.

Kad je pogledala one gdje je žena bila u kaputu, strah je nestao sa Zdravkovog lica. I meni je laknulo, jer sam se bojao da će reći mami kako sam zajedno sa Zdravkom otvorio Trendin kofer. Sva njena pažnja sada je bila usmjerena na slike i ženu u haljini s velikim ružama. Kao da ju je iznenada obuzela silna slabost, sjela je na otoman, pokrila dlanovima lice i zaridala.

Malo se pribrala, pa rekla:

- Platit će mi ovo. Krvavo će to platit, jebeni kurvin sin!

DVADESET I TREĆE POGLAVLJE

u kojem Juraj pita Veroniku koliko joj kasni

- Neeeeemoj. Molim te, nemoj. Ne mogu danas.

- Ali, samo malo, gospe ti. Samo malo.

- Ne mogu. Ne želim danas.

Duga šutnja. Čulo se nekakvo trzanje, šuštanje odjeće, koju kao da je netko htio skinuti na silu.

- Neeee.

- Samo malo.

- Neee. Ne danas. Ne mogu.

- Kolko ti kasni?

- Kolko ti kasni, gospe ti?

- Pet tjedana. I muka mi je svako jutro, povraćam. I samo bih jela nešto kiselo. Kisele krastavce, kiseli kupus. A meso mi se gadi.

- Ma, dobro. Možda sve bude u redu. Možda je to samo mali poremećaj.

- Neee.

- Zašto si takva, gospe ti? Bit će nam lipo.

- Neee. Ne mogu.

- Dođi.

- Ne danas..

- Kako ću to reć ocu, kako ću mu to reć sada kad je Stipe u zatvoru? Dobar je ko kruv, ali bit će povrijeđen. Bit će silno povrijeđen. Ne znam kako ću mu to reć. Kako ću reć: Tata, ja sam

trudna, nosim bebu. I kako će on objasniti komšijama da će mu ćer roditi kopile? Jedva je preživio Stipin zatvor. Neće to podnijeti.

- A da pitaš Rezu, pa da to sklonite? Ona je babica. Ona to zna.

- Ti si lud. Govoriš ko da sam flundra. To je grijeh, veliki grijeh. Ne mogu to. Kaznit će me Bog. Već me je kaznio.

- Šta ćemo?

- Ne znam. Ti si kriv. Reko si da ćeš paziti, ali nisi. A preklinjala sam te.

Juraj je rekao nešto što nisam razumio. Nastupila je duga šutnja.

- Kako ćemo živjeti? Tamo nikoga ne poznajem.

- Za početak bit ćemo kod moje sestre. Imaju veliku kuću i dat će nam jednu sobu. Split je velik, mogo bi lako naći poslo.

- Nisam nikada bila na moru.

- Prekrasno, vidit ćeš. Svidat će ti se.

- Kako ćemo putovati?

- Mojim motorom. Ako krenemo rano ujutro, navečer smo tamo.

- Moram sada ići, da tati ne bude sumnjivo.

- Ostani još samo malo, gospe ti. Jako te želim.

- Nemoj danas. Molim te neeeemoj.

Začulo se uzdisanje, pa tiho stenjanje. Izgledalo je kao da se Juraj i Veronika hrvaju, njihovo dahtanje bilo je sve brže. Onda se čuo Jurajev dugački uzdah i sve se smirilo. Odmaknuo sam uho od drvenih vrata našeg dvorišnog zahoda i, čvrsto držeći tranzistor pod rukom, uputio se prema Kuštrinom stanu, prekoputa. Sjedio je za stolom, s naočalama na nosu, zadubljen nad rječnikom.

- Boga ti živoga, ajde, upali tranzistor, nađi onu stanicu na engleskom, mora da je to London. Slušat ćemo i ja ću prevoditi. Ako ne budem znao neku riječ, tu je rječnik.

Upalio sam tranzistor, ali je svirala nekakva glazba. Vrata Kuštrinog stana su se otvorila. Ušla je Veronika; oči su joj bile uplakane i crvene, kao u kunića iz našeg zečinjaka, a grudi ispod uske bluze nadimale se kao da će iskočiti poput zrelog ploda oraha iz raspucale zelene kore kad postane pretijesna.

DVADESET I ČETVRTO POGLAVLJE

Učitelj Janko prevodi Trendina pisma Zdravkovej mami

- Strah me da se Nevenka zbog nečeg naljutila - rekla je majka omami kad se s limenom kutijom prave brazilske kave ni trećega dana zaredom Zdravkova mama nije pojavila u našoj kuhinji. - Moram vidjeti što se dogodilo.

Bilo mi je žao što majci ne mogu ispričati zašto teta Nevenka ne dolazi, jer sam obećao Zdravku da ću šutjeti kao riba o onome što je ispričao. Očekivao je da će dobiti šibom po turu onoga dana kad nas je njegova mama uhvatila kraj otvorenog Trendinog kofera, no ona je pomno gledala pisma i dugo proučavala slike, i plakala sve jače i jače. Zdravko je stajao postrance i bilo mu je gore nego da je dobio šibom po guzici. Požalio je što je otvorio kofer i osjećao se krivim: bilo mu je teško što mama plače. A ona je ridala, suza je stizala jedna drugu. Zdravko ju je zagrlio i poljubio, i njene suze ovlažile su mu lice. Njegova pažnja ju je smirila. Odlučno je ustala, umila se, obukla haljinu u kojoj je izlazila, s ormara skinula bocu rakije zapečaćenu crvenim voskom, uhvatila Zdravka za ruku i rekla:

- Idemo učitelju Janku, on zna ćirilicu. Zamolit ću ga da mi pročita pisma.

Dok su išli prema učiteljevom stanu, u Ulici Sare Bertić, koju je omama zvala Krstovom, teta Nevenka više nije plakala.

- Osvetit ću mu se. On je prevarant i lažov. On je pokvareni kučkin sin.

Učitelj Janko, pričao mi je Zdravko, silno se obradovao kad ih je vidio. Sjedio je na kauču, sam u polumraku male sobe čiji je prozor gledao na dvorište. Veći dio prozora pokrivala je vinova loza, ispletена o željeznu ogradu. Soba je bila oskudno namještena: kauč, stol i mala peć uz koju je stajao prazan sanduk za drva i ugalj. Na drvenom stoliću, oko tanjura s ostacima hrane, letjelo je nekoliko muha. Učitelj je držao kratki štap na čijem je kraju bio komadić kože, ne veći od dlana, pa je njime fijuknu kao da u ruci ima kandžiju, ciljajući muhe. Bio je neobrijan, a sedmodnevna brada prošarana sijedom dlakama činila ga je drugačijim od onog učitelja kakvog smo naučili viđati u razredu. Iako mu je noga bila u gipsu, hitro je ustao i vješto se oslanjajući o štaku iz susjednog je sobička dovukao dvije stolice. Teta Nevenka dala mu je bocu rakije.

- Ovo je prava domaća šljivovica. Ispeko moj otac.

- Sjećam se. Stvarno je bila dobra. Pio sam svakakvih, ali ona kod vas i Trende bila je najbolja.

- Ne spominjite mi tog gada.

Iz džepića je izvadio sklopivi nožić, skinuo pečat s vrha flaše i, zaokupljen otvaranjem boce, nije čuo što je rekla. Izvadio je čep i potegao dobar gutljaj.

- Aha. Ta sve liječi.

Učitelj se požalio kako ga nitko ne posjećuje otkako je slomio nogu.

- U kratkom sam vremenu obišao skoro sve učenike, a mene već dva tjedna nitko ne posjećuje. Vi ste prvi. Baš mi je drago što ste došli.

Ponovno je potegao dug gutljaj, pričao mi je Zdravko, i jadikovao kako mu je teško, s nogom u gipsu i bolesnom ženom o kojoj mora brinuti. Sinovi mu pomažu koliko mogu, ali glavnina je posla na njemu. I jedva čeka da prođe još tih mjesec dana pa da mu skinu gips. Nakon trećeg gutljaja, upitao je veselo:

- Koje vas dobro nosi?

- Nije dobro, druže Janko. Donijela sam neka pisma na ćirilici. Zamolit ću vas da ih pročitate.

- Vrlo rado - rekao je učitelj. - Ne pravim razliku između latinice i ćirilice. Čitam jedno kao i drugo.

Iz trošne crne torbice iskrzanih ručki, Zdravkova je mama izvukla nekoliko pisama. Pružila ih je učitelju. Fotografije je držala u drugoj ruci.

- Ovo je na makedonskom - rekao je učitelj namještajući naočale i pogledavši pismo. - Ne znam baš svaku riječ, ali je jezik prilično sličan našem. Tko vam je pisao?

- To su pisma koja je primao onaj gad.

Začuden, učitelj je skinuo naočale i pažljivo ih brisao rubom košulje. Ponovo ih je stavio, nakašljao se i počeo čitati:

- Dragi naš Trendo, prvo da ti javim da smo djeca i ja dobro, što i tebi od srca želimo.

Zastao je i shvativši o čemu se radi na trenutak se kolebao da li da nastavi. Šutio je nekoliko sekundi, kao da traži riječ koju ne zna kako prevesti. Ipak, nastavio je:

- Svima nam jako nedostaješ. I djeci i meni...
- Biljana i Elena rastu kao..., rastu kao.... pečurki, ... kao gljive, a Kiril već ima četiri zubića.

Teta Nevenka je bezuspješno pokušavala suspregnuti suze. Učitelj je presavio pismo i tupo gledao. Nije znao što bi rekao pa je štapom, na čijem je kraju bio komadić kože, zamahnuo prema muhama. Jedna je ostala zalijepljena za stol. Potegnuo je još jedan gutljaj rakije. Šutjeli su neko vrijeme dok se Zdravkova mama nije malo smirila.

- Taj gad je prevarant. Ima ženu i djecu, dolje u Makedoniji, a meni je pričo da će me oženit
- rekla je, pružila učitelji slike na kojima je bila ona žena u haljini s velikim ružama i djevojčice s kečkicama. Ponovno je briznula u plač.

- Hm, hm. Činilo se da je Trendo hrabar starješina, dobar čovjek i pošten drug. Djeluje onako vojnički, odrješito. Ulijeva povjerenje. Rekao bih da je pravedan i svjestan drug.

- On je lažov, obična hulja. Zavlačio me, iskorištavao, jeo i spavao kod nas. I stalno je govorio i obećavao: „Strpi se još malo, sad kad napredujem i dobijem viši čin, bit će i plaća bolja, pa ćemo se vjenčat.“ Reko je to i sad, kad je otišo na granicu. Bila sam strpljiva i vjerovala mu, a on dolje u Makedoniji ima ženu i troje djece i ko zna što još. Lažov prokleti. Ne bih žalila da ga Rusi, tamo na granici, ubiju ko kera.

Učitelj je onim štapićem s kožom na kraju ponovno mlatnuo po stolu, ali ovaj put je promašio, muhe su bile brže. Rakija u boci brzo se smanjivala, manjkala su već dobra tri prsta.

- Tko bi to rekao za druga Trendu. A da razgovarate s njim kad se vrati i kažete mu da se odluči: ona, ili ja.

- Nema tu više razgovora. Zavlačio me i iskorištavao, uzimo mi najbolje godine. Dvije sam godine života izgubila s njim. A bilo je i drugih prilika.

Sada je učitelj bio precizniji. Još je jedna muha ostala zalijepljena na stolu. Teta Nevenka se ustala, pokupila pisma i slike, i prije nego što ih je strpala u torbicu zastala je i na trenutak se predomišljala. Ponovno je pružila pisma učitelju i upitala:

- Kako se zove ta žena?

Učitelj je prelistao pisma i rekao:

- Vasja. Zove se Vasja.

Teta Nevenka uzima pisma i zajedno sa slikama pažljivo ih stavlja u torbicu. Hvata Zdravka za ruku i kaže:

- Hvala vam, druže Janko. Odmah sam slutila o čemu se radi čim sam vidjela slike. Nisam blesava. Ali sad sam sigurna. Sada znam tko je Trendo Hristovski: pokvareni gad, prevarant i, da prostite - obično ljudsko govno.

Na putu do kuće njen gnjev je rastao.

- Gad, prevarant i lažov!

- Osvetit ću se tom kučkinom sinu!

- Vidjet će on koga je zavlačio i pravio budalom!

- Nitkov jedan, gad prevarantski!

Zdravku je bilo žao mame, ali je bio zadovoljan jer je znao da Trendo k njima više neće dolaziti. Bio je ponosan što je otvorio kofer, jer da to nije učinio mama ne bi znala da je Trendo prevarant. Poskakivao je dok su se vraćali kući, sretan zbog onoga što je ponavljala:

- Osvetit ću se kučkinom sinu! - rekla je po deseti put.

Zdravko ju je čvrsto držao za ruku. Mama je sada bila samo njegova. Pogledao ju je veselo i sav važan rekao:

- Mama, Trendo je obični kojn. On je jedan obični kojn. Pravi pravcati kojn.

A meni je bilo žao što sve to nisam mogao ispričati majci i reći kako teta Nevenka nije ljuta na nju, već na Trendu.

DVADESET I PETO POGLAVLJE

*Čovjek s brčićima donosi Trendi hlače, cipele
i košulju, jer u gaćama ne može u kasarnu*

- Alzo, da su lastavice i rode mogle znat kako će lijepa i duga biti ova jesen, požalile bi što su otišle.

Omama i ja sjedili smo u dvorištu pod orahom zbog kojih smo se svađali s Husekovima. Orahe sam najviše volio dok je jezgra bila još svježja i mliječno-sočna, kakvi su netom kad ispadnu iz napukle zelene ljuske. Ogulio bih tanku gorkastu ovojnicu i mljackao. Kad bi ujutro ustala prije svih da pokupi orahe pale tokom noći, Ivičina baka obično bi zaboravila zaviriti ispod zečinjaka i među naslage cigli koje su stajale tik do dvorišnog zahoda i kojima je Husek namjeravao fastrovati nepopločani prilaz šupi. Tu sam, kao i ovog jutra, pronašao nekoliko oraha i pažljivo ih, da ne smrvim jezgru, tucao tatinim čekićem, guleći polako žućkastosmeđu ovojnicu ispod koje bi se pojavio bijeli plod.

Učitelj Janko još je bio na bolovanju, pa smo nastavu imali tek od jedanaest sati. Tako sam ujutro mogao s omamom sjediti ispod oraha i uživati na blagom suncu koje se probijalo kroz granje sa sve manje lišća. Stavio sam tranzistor na panj gdje je otac cijepao drva, pa smo slušali glazbu. Omama je najviše voljela kada bi svirali talijanske kancone.

- Niko ne pjeva tako lijepo kao Talijani. Majstori. Što jest, jest: pjesme su im ljepše od švapskih. Julia De Palma je anđeo.

Sad, kad sam imao tranzistor, sami smo u našoj kuhinji slušali Veselo veče. Kuštro je i dalje odlazio kod Husekovih, jer je naša kuhinja bila toliko mala da smo se u nju i mi jedva natiskali. Tako smo napokon mogli čuti sve što kaže Čkalja, ali se ipak nikada nismo tako slatko smijali kao onda kad bi se Kuštro zacenio i zakašljao i kad smo se više smijali njemu nego onom što smo čuli s radija.

Tata se više nije protivio ni da slušam Glas Amerike. Načulio sam uši kako bih čuo što se događa u Mađarskoj, da bih sutradan Zdravku mogao reći hoće li Sovjetski Savez napasti i nas, što je on jako želio, jer je mislio da će Trendo tada sigurno poginuti. No, ništa nisu govorili o tome, već su pričali kako tenkovi Crvene armije pucaju po ulicama Budimpešte. I baš kad sam mislio da vijesti koje sam sinoć čuo neće obradovati Zdravka on se, sa školskom

torbom u ruci, pojavio u našem dvorištu. Dok je Trendo bio na granici, Zdravko bi svakog dana došao po mene u 15 do 11 pa smo zajedno išli u školu. Ali sada je stigao puno ranije i urlao je od smijeha.

- Trendo je osto samo u vojničkim gaćama - rekao je Zdravko, gušeći se od smijeha. - Uniformu u kojoj je navečer došo mama je po noći bacila u Dravu, skupa s onim koferom.

Čuvši Zdravka kako se smije, majka je izašla na dvorište. Brisao je oči od suza i nastavio:

- Kad se sinoć vratio s granice, jer im je stigla zamjena, mama se pravila kao da je sve u redu, ništa mu nije govorila, samo mu je točila rakiju. On je pričao da je na mađarskoj granici bilo jako opasno, da su Rusi po njima djelovali, ali se njemu, kao prekaljenom vojniku, ništa nije dogodilo. Zarobio je dva ruska vojnika, hvalio se, i sigurno će dobiti orden za hrabrost. Mama mu je samo dolijevala rakiju, ništa nije govorila. Onda je, nakon još jedne čašice, rekao da je ustvari zarobio petoricu, ali da su trojica pobjegla, jer je vojnik koji ih je čuvo zaspo. Sigurno će dobit i viši čin i veću plaću pa će onda, rekao je, oženit mamu. Zadrijemo je za stolom, a mama je rekla da popije još jednu prije spavanja, a kad je počeo hrkat, uzela je njegovu uniformu, šinjel i čizme, a meni glavom pokazala da ponesem onaj drveni kofer i pođem za njom - pričao je Zdravko i svako malo prasnuo u smijeh. Majka i omama ništa nisu razumjele i, slušajući ga s nevjericom, gledale ga u čudu.

- Izašli smo na ulicu, majka je Trendinom baterijskom lampom osvjetljavala put do kompe. Nikog nije bilo u blizini. Kad smo se popeli na kompu, u Dravu je šuknula Trendin šinjel, pa vojničke čizme, pa jaknu, hlače i remen, kapu, potkošulju i čarape. Uzela mi je iz ruku kofer, izvadila ono Trendino odijelo, pa i to zavitala u Dravu. A onda je istresla sva pisma i slike i potom bacila u vodu i kofer. Na kraju, u Dravi je završila i baterijska lampa. Rekla je: Gad jedan lažljivi, svinja pokvarena, prevarantska. Nek sada ide gol u kasarnu - pričao je Zdravko, držeći se za stomak i klebareći se kao lud.

- Zašto je to uradila? - zgranuto je upitala majka.

Umalo sam pregrizao jezik, jer samo što nisam izustio i rekao da Trendo u Makedoniji ima ženu i djecu, no u posljednji sam se trenutak sjetio obećanja da o tome neću govoriti. Znao sam da će Zdravko sve ispričati.

- Fala Bogu da je to napravila - rekla je omama zadovoljno. - Napokon da je shvatila: Trendo je običan oficirski šljam.

- Prije nego što je otišla na posao, mama me probudila, prstom mi pokazala da šutim i dala znak da se obučem. Trendo je tvrdo spavo, hrko je ko medvjed, sva se soba tresla. Otišli smo na vodovod, napunili dva ampera, a kad smo se vratili mama je prišla krevetu, podigla pokrivač i izlila vodu na njega. Još se nije ni snašo, a već ga je zalila drugim amperom. Skočio je izbezumljen, kao da su ga napali Rusi, a mama je pojurila prema stepenicama, na ulicu, vukući me za ruku.

- Gade jedan lažljivi! Stidi se! Imaš ženu i troje djece, a mene si obećao ženiti. Da se više nisi pojavio u moj kući, smradu jedan, jer ćeš proc' puno gore nego sad - vikala je mama, vukući me za sobom.

- Ti si luda! - urlao je. - Platit ćeš za ovo!

- Gaće su mu bile posve mokre, počeo se brisat pokrivačem i tražit uniformu. Ne znam što je dalje bilo, jer je mama rekla da stojim na vrhu stepenica i s ulice promatram što će se događat, sve dok, do pojasa gol, Trendo nije provirio kroz prozor. Vidio me i poviko: „Kojnu jedan, dođi vamo“, ali nisam ga poslušao jer je mama rekla da se ne vraćam kući dok ona ne dođe s posla. A Trendo je svako malo izvirivo kroz prozor, nadajući se da će neko naić, jer onako gol, samo u mokrim gaćama, nije mogao iz kuće. Čuo sam ga kako psuje, sve dok nije došao čika Lazo i otvorio Ribarski dom. Trendo se smirio, nešto su pričali, a čika Lazo je otišao i ubrzo se vratio. Odmah za njim stigao je onaj s brčićima. U ruci je nosio hlače, košulju i cipele. Pružio ih je Trendi, govorili su tiho i nisam čuo o čemu su pričali, a onaj s brčićima ljutito je klimao glavom. Sakriven u grmlju vidio sam da se Trendo obuko, pa su zajedno otišli. Izgledao je smiješno u preširokoj košulji i hlačama koje su mu bile velike. Sve dok nisu zamakli za ćošak, čuo sam kako bijesno psuje - pričao je Zdravko i opet prasnuo u smijeh.

- Kako je mama saznala da Trendo ima ženu i djecu?- upitala je majka.

- Našli smo slike i pisma na makedonskom u njegovom koferu. Mama ne zna ćirilicu, pa nam je učitelj pročitao, pa je sve saznala - odgovorio je Zdravko. Bio je silno sretan što Trendo više neće dolaziti u njihov stan. Na putu do škole ispričao mi je kako je namjeravao pobjeći djedu u Čađavački Lug jer ne bi htio živjeti s majkom da se udala za Trendu.

- Pojeo je šunku i sve kobasice koje nam je poslao djed, a kad bi mama pekla pile poždero je oba bataka i zabataka, a ja sam jeo krilca. I svako malo me udaro, čupo za kosu i vuko za uši. Kad ga već nisu ubili Rusi, bar ga je mama otjerala.

To popodne, dok sam za stolom u kuhinji pisao zadaću, teta Nevenka je ponovno došla s

onom metalnom kutijicom u kojoj je držala pravu brazilsku kavu i ovaj put, jer je sada i omama pristala sjesti s njima, izbrojala 27 zrnaca.

- Pit ćemo još koji dan, dok je bude, a sada ću vam ispričat zašto kave više neće biti.

Majka me pomilovala po glavi i kazala da se odem igrati dok oni popiju kavu. Znao sam što će im ispričati teta Nevenka, pa me njihov razgovor nije zanimao. Uzeo sam tranzistor i odlučio sjesti ispod oraha. Izlazeći iz ganjka, čuo sam tetu Nevenku:

- Mislio je da sam njegova kurva, pokvarenjak jedan. Ja sam poštena žena i sa mnom se niko ne može igrat. I nek bude sretan da mu nisam satarom odcaparila onu stvar.

DVADESET I ŠESTO POGLAVLJE

Na partijskom sastanku oca optužuju za krađu žice i kože

- Ipak ću ja do gospođe Kašpar. Ona je dobra žena, a njen zet je direktor Kožare i mogao bi pomoć.

- Ne vjerujem - rekao je otac slomljeno. - To ne ovisi o njemu. Partija je tako odlučila. Sigurno su nekog pitali i u Komitetu. A kad Partija odluči, niko se u to neće petljat.

- Je li Štromar dobro prenio što je bilo na partijskom, jesu li baš rekli: otkaz?

- Da, rekli su: otkaz. Sekretar partije naveo je da sam krao žicu i kožu iz tvornice, da za to imaju dokaze i da sumnjaju kako sam ukradio i alat.

- Je li iko išta reko u tvoju korist? Imaš dijete, mater i ženu koji ne rade. Smiješno je da te optužuju za metar stare žice i komadić kože.

- Štromar kaže da me branio.

- Možda samo tebi tako kaže. On je prilična kukavica. Ne bi on protiv Partije.

- Kaže da je reko da sam dobar radnik i da bi žica i koža koju sam uzeo ionako završila na otpadu. Ali misli da su komad žice i kože samo izgovor. Svi znaju da to ne vrijedi ni pišljivog boba.

- A što je onda razlog? Znaju da radiš sam i da nas troje ovisi o tebi.

- Rekli su da dijete ne odgajam u socijalističkom duhu, da se u kući govori njemački, da slušamo Glas Amerike i da je mali od njih dobio tranzistor. Taj tranzistor jako im smeta. Sumnjivo im kako ga je baš mali dobio. Opet su govorili kako sam pokušao sabotazu i da sam htio srušiti onaj stup kad se Nevenkin sin u njega uvuko.

- Neko nas druka. Možda nas je prijavio Dadin učitelj. Ide po kućama svojih đaka, špijunira, sluša i cinkari. Pretvara se da je dobroćudni pijanac. Sumnjam i na Trendu i na poštara. Čak i na Huseka, jer su bili silno zavidni kad je mali dobio tranzistor. Ni za Lazu nisam sigurna. Svaki se đavo kod njega skuplja. Ali Justa je uvjerena, više mi je puta rekla, da nas druka onaj s brćićima što vječno sjedi u Ribarskom domu, sluša što se priča i cinkari. Ne može on

baš sve znat.

- Sve oni znaju, imaju doušnike na sve strane. Rekli su kako oma Justa veliča sve što je njemačko i da ne priznaje nove nazive ulica. I da primamo pakete iz Austrije. I da nam Alojz piše iz Njemačke. No, najviše mi zamjeraju tranzistor i Stipin bijeg preko granice. Kažu da sam ga na to nagovaro, a Justa mu pomagala, učila ga njemački, dala mu Alojzovu adresu i slikala se s njim pred kućom. Slika je trebala bit dokaz Alojzu - rekli su - da povjeruje Stipi i pomogne mu da ostane u Njemačkoj.

- Bože, što ćemo sad? I ovako jedva preživljavamo.

Tata je šutio. Čuo se samo njegov duboki uzdah.

- Ova jesen je blaga. Vodostaj je nizak i dok se bude moglo vadit ću pijesak iz Drave. Može se lijepo zaradit. A kad počnu kiše i Drava se digne pa poplavi šume uzvodno, moći ću čamcem nahvatat grana i panjeva. Imat ćemo za ogrjev ove zime. Štromar je reko da pozna čovjeka koji otkupljuje rimske novčiće, pa ih više neću davat u muzej. Prodat ću ih njemu. Sigurno ću ih još nać uz obalu dok je voda ovako niska. Preživjet ćemo nekako dok ne nađem novi poso.

- Neće to bit lako - rekla je majka. - Gdje god budeš tražio poso, znat će za tvoj grijeh.

- Zamolit ću brata da nam pomogne. Može nam dat krumpira, brašna, par kila graha i luka. Nije ni njemu lako, ali na selu imaju hrane.

- Napravit ću još jedan zećinjak. S desetak kunića, pored ovih koje imamo, bit će mesa za još mjesec dana. A i ribe se u Dravi može ulovit sve dok led ne pokrije površinu.

- I reci Justi da bi nam mogla dat novac kojeg potroši za šnaps. Ti si joj sin, drugaćije je kad ti to kažeš. A ni Vjesnik u srijedu ne mora kupovat.

Otac je šutio. Kad sam već pomislio da je zaspao, rekao je:

- Nije ni njen život lagan. Izgubila je sina i muža, drugog sina nije vidjela 16 godina.

Promeškoljih se u krevetu. Majka ustaje provjeriti jesam li pokriven. Prilazi krevetiću, miluje me po glavi i šapće:

- Spavaj lijepo, anđelu moj maleni.

Pravio sam se da spavam. Bilo mi je žao omame jer sam znao koliko je voljela šnaps. Kad bi potegla gutljaj iz čokančića, lice bi joj postalo opušteno. Izgledala je mlađa i postala veselija. Gledajući je, dok smo sjedili u Ribarskom, činilo mi se da šnaps iz nje istiskuje tugu, da joj vraća snagu i životnu radost. Izgledala je nekako drugačije nego kad sjedi zamišljena pod orahom, kad joj misli odlutaju i kad joj moram dvaput reći da bi me čula. Tada bi se trgnula iz dubokih misli, kao da ju je netko u mraku uplašio.

TREĆI DIO

JADNICI

More, to je neumoljivi mrak društveni,
u koji kazneni sustav baca svoje prokletnike.
More, to je beskrajna bijeda.

Victor Hugo, Jadnici

PRVO POGLAVLJE

Špiclov pita dječaka što je s ocem i nudi posao

Bosonog, do koljena u vodi, otac izbacuje mokri pijesak iz čamca. Braća Bilek upravo su svoj istovarila i zaveslala prema malom pješčanom riječnom otoku, nekoliko stotina metara nizvodno od željezničkog mosta. Voda je bila uglačana poput stakla, tek je njihov čamac ostavljao srebrnu brazdu na površini. Na putu do škole, Zdravko i ja zastajemo na bentu. Jutro je svježije, tiho i sunčano. Kompa stoji na drugoj dravskoj obali, a Karčika, s pojasom za spašavanje pod glavom, leži na jednoj od drvenih klupčica, pričvršćenih uz željeznu ogradu kompe. Sve je tiho i čuje se kako pjeva:

Sve ptičice iz gore,
spustile se na more.

Ribarski dom zjapi prazan, Lazo je nešto spremao oko šanka. I on je čuo Karčikinu pjesmu s druge obale, pa je tugaljivo nastavio dubokim glasom koji je u tren ispunio gostionicu:

Samo jedna ostala
koja nam je pjevala,
koja nam je pjevala
o nesretnoj ljubavi.

Otac nas je primijetio tek kad smo se niz bent spustili do obale.

- Uzo sam godišnji odmor. Prijepodne ću prevest nekoliko rundi, a kad se vratiš iz škole ići ćemo uz obalu tražit novčiće. A predvečer ćemo na pecanje, kaže Karčika da grizu protviši i keseg. A i štuka raubuje.

- Kako je dobar tvoj stari. Drago mi je da se mama riješila Trende i volio bi da nađe nekog ko tvoj tata. Trendo me nikad ne bi vodio na pecanje, a za rimske novčiće nikad nije ni čuo i nikada mi ne bi rekao da ih idemo tražit uz obalu.

Bio sam ponosan što govori o mom ocu. Još da je znao kako tata i ja nedjeljom rano izjutra, u proljeće, kompom odemo do Derfla, pa prečicom preko livada i kroz šumarke hodamo do Stare Drave i kako gledamo divlje patke dok lete iz prolistale trske kad prođemo šipražjem tik pored njihovih gnijezda s jajima, iz kojih će se uskoro izleći pačići. I kako zastanemo kad

uz put naiđe bjelouška, a otac je vješto uhvati, odmah iza glave i podigne u zrak, a ona, zbunjena, bespomoćno vijuga repom i čim je pusti nestane u travi. Ili, kad ugledamo kornjaču dok se sunča na panju, usred plitke bare pune pastata, koji se nisu povukli na vrijeme zajedno s nabujalom vodom i ostali zarobljeni među žabama u mlaki što je brzo kopnila pod sve snažnijim suncem. I kako radosno beremo poljsko cvijeće, pa peteljke obložimo muljem, omotamo lišćem vodenog bilja i čička da šareni buket perunika, zvončica, turskog karanfila, potočnica i ivančica ne uvene dok ga donesemo kući i dok ga mama, sretna zbog našeg dara, ne stavi u vazu.

Nisam o tome htio govoriti Zdravku ni spominjati kako otac i ja na Staroj Dravi lovimo sunčane karase, blaumajzle, crvenperke i kedere, pa ih očistimo nožićem, natakemo na zašiljenu šibu topole ili vrbe i polako pečemo na žaru lagane vatre, a onda ih, još vrele, posolimo i onako hrskave jedemo bez kruha. On nikada nije okusio te slasne zalogaje i nisam mu o tome htio govoriti da ga ne rastužim. Ali kad smo se vratili iz škole i kad je Zdravko produžio u svoj stan, zastao sam uz obalu i pričekao da se otac, s čamcem punim pijeska, vrati s druge strane Drave.

- Kako je bilo u školi? Je li se vratila ona pijandura od učitelja? – upitao me, cerekajući se kroz zube, stariji od braće Bilek. Jednom je rukom bio naslonjen na lopatu, a drugom nagnuo bocu piva i potegao dug gutljaj, dok je mlađi iz čamca izbacivao mokri pijesak.

- Ti nekom govoriš da je pijandura, boga ti materinog – dreknuo je Karčika s kompe, ali stariji se Bilek pravio da ne čuje.

- Čekam tatu – rekao sam starijem Bileku, ne želeći odgovoriti je li se vratio učitelj Janko. Volio sam ga i bilo mi je žao što ga naziva pijandurom.

- Sad će tvoj matori. Dobar je, ovo mu je peti čamac danas, jebote.

Tata je već veslao pa su braća Bilek svojim preplanulim, snažnim mišićavim rukama požurila izbacivati pijesak da pomaknu čamac. I tek što su se otisnuli i zaveslali, otac je pristao na njihovo mjesto. Dvije hrpe pijeska u čamcu, koje je otac zaoblio na vrhu, onako mokre i srebrnastosive, izgledale su poput oklopa divovskih kornjača. Otac je vješto iskočio na obalu, pazeći da se čamac ne zaljulja i da se voda ne prelije preko ruba, koji je samo prst virio iznad površine. Išcupao je dva drvena štapa zabijena u pličak koja su ondje ostavila braća Bilek i njima ogradio čamac da ga voda ne odnese, a veslo i ispalac bacio na obalu.

- Gotovo za danas? – upitao je otac.

Kimnuo sam glavom, gledajući kako lopatom izbacuje pijesak na obalu. Nekoliko potočića vode cijedilo se s hrpe mokrog pijeska, tražeći put do Drave.

- Može li i Zdravko danas s nama kad budemo išli tražit novčiće?

- Da. Al, slušaj, nešto ti moram reć. Nisam htio jutros pred njim. Ne radim više u Kožari, dobio sam otkaz. Bit će nam teško dok ne nađem novi poso.

Otac je nastavio s izbacivanjem, a tupi zvuk vlažnog pijeska, kada bi udario o gomilu na obali i stopio se u ogromnu sivu pogaču, podsjećao me na pljesak omaminog dlana kada je mijesila tijesto za care, pa ga oblikovala u loptu prije nego ga stavi u vangl i pokrije bijelom krpom.

- Zašto si dobio otkaz?

Možda zbog onog komada žice i kože i zato što je prepilio rešetku na stupu u koji se uvukao Zdravko Vjeverica. I zbog tranzistora iz Glasa Amerike, mislio sam.

- Premalen si da bi shvatio. Odi sada gore, omama te čeka. Eto i mene čim istovarim pijesak. A kad ručamo zovi Zdravka pa ćemo uz obalu zajedno tražit novčiće.

Dok sam prolazio pored Ribarskog doma, onaj s brčićima pokazao mi je prstom da pridem.

- Kako Titov pionir?

- Dobro.

- Što je s ocem? Vidim, nije u tvornici.

- Dobio je otkaz.

- Otkaz? Zašto?

- Reko je da sam premalen da bi svatio.

- Možda bi mu ja mogao pomoć da nađe novi.

- Dadooo! Požuri kući!

Kad sam se popeo uz stepenice, omama me uhvatila za ruku i rekla u pola glasa:

- Kloni se tog špiclova. Što te pito?

- Pito je zašto je tata dobio otkaz.
- Zna on dobro, šuft jedan. Jako dobro zna.
- Reko je kako će pomoć tati da nađe novi poso.
- Poso kojeg on nudi, tati ne treba.

Prije nego što smo ušli u dvorište iz džepa je izvadila kockicu šećera, natopila s nekoliko kapi i stavila na jezik. Na nudlpretu, u kuhinji, sušile su se šufnudle. Iz crvenog lonca na šparhetu sukljala je para. Majka je u mesinganom avanu tucala kockice prženog kruha.

- Još malo i ručak je gotov. Mora da si gladan. Nemamo ulja, ni masti, pa ću šufnudle samo posipat prezlima. Dobit ćeš malo šećera, znam da ti tako bolje šmekaju.

Omama je namignula i glavom pokazala da izađem na dvorište. Iz kredenca u ganjku izvadila je praznu bocu ulja, posegla rukom u džep, dala mi crvenu novčanicu od 100 dinara i rekla:

- Trkni u dućan, kupi pola litre ulja i pola kile šećera. Ali pazi kad ti Šver bude vago šećer. Prefrigan je. Kad grabi šećer iz vreće, u škarnicli ostavi kašiku. Vaga pokazuje točnu mjeru, ali s kašikom. Zato mu reci da je izvadi kad bude vago šećer. I pazi da na drugi dio vage stavi geviht od poli kile. Znam ja njega.

I tako smo te večeri pekli ribu. Otac je ulovio tri velika protviša, a Zdravko i ja četiri kesege. Kuhinja se ispunila divnim mirisom pržene ribe i dok je majka budno pazila da protviš i kesege ne zagore, omama je gulila kuhani krumpir i rukom otirala suze kad je prešla na luk. Tata, Zdravko i ja pažljivo smo četkom čistili rimske novčiće, uklanjajući zemlju i prljavštinu iz sićušnih pukotina, a potom ih glancali vunenom krpom. A onda je tata, zadovoljan, svih šest novčića – kao kakav rijedak trofej – poredao po stolu. Uzeo je najveći, onaj najbolje očuvani, pogledao ga, nekoliko puta okrenuo i rekao:

- Ovo je sigurno Marko Aurelije. On je imao takvu bradu i takav nos. A ono bi mogao biti Hadrijan, čak možda i Trajan.
- U cara Trajana kozje uši. Ako ima kozje uši, sigurno je Trajan. A sada mičite sa stola te vaše careve, večera je gotova. Carevi u ganjak, a kraljevi za stol.

Otac je novčiće pažljivo zamotao u lanenu krpicu i stavio u kutiju u kojoj su bila još četiri. Riba je mirisala, salata bila na stolu.

- Riba je fina, reš pečena.

Zdravko je mljackao, gušio su u krumpir salati.

- Fina je vaša salata.

- Kad se ima dosta ulja, napraviti krumpir salatu nije nikakav kunst. Još da je bilo koje kuhano jaje.

Hrpa ribe s tanjura brzo se smanjivala, a dno zdjele sa salatoma u tren je zablistalo.

- Nisam dugo ovako fino večero.

Kad sam ga ispratio na ulicu, tužno je rekao:

- Kak si ti sretan, kak je vama ljepo. Kad bi bar ja imo oca i kad bi moja baka živjela s nama.

DRUGO POGLAVLJE

u kojem Juraj misteriozno nestaje

- Meni ne duguje ništa - rekao je Lazo, i još jednom pažljivo prolistao bilježnicu s plavim, tvrdim koricama. - Kad su ga počastili drugi, sjeo bi za stol u ćošku i popio pivo, ali nikad nije plaćo sam.

- Nikome ni reči ni rekel, sam je nestal - vrtio je Husek glavom.

Omami je objasnio da je Juraj, zajedno sa svojim motorom Tomos Puch, nestao.

U Lazinoj bilježnici s plavim, tvrdim koricama bili su zapisani svi dugovi, jer bi kožarski radnici i svi kojima je vjerovao pili „na knjigu“. Meti to Lazo na knjigu. Ili, samo: Na knjigu. Ili još kraće: Piši.

I on bi odmah točio. Tako je sada i omama pila svoj deci šnapsa i rekla mu da, zajedno s mojom grenadinom, sve stavi „na knjigu“. No, Jurajevog imena u Lazinoj bilježnici nije bilo. Zagonetni nestanak Husekovog podstanara nije ga uzbuđivao.

Jednom su braća Bilek sakrila Lazinu bilježnicu, pa je tada pobjesnio i rekao da je gotovo s veresijom i da može piti samo onaj tko odmah plati. Iznad šanka na zid stavio je uramljeno pravilo: „Čast svakome, veresije nikome“. Nekoliko dana kasnije istaknuo je još jedno: „Danas za novac, sutra na veresiju“.

- Dobro. Onda ću po svoju čašu vina doći sutra - mislio je Karčika.

Ali sutradan je pisalo isto, pa je shvatio mudrost Lazinog pravila. Kao furija izletio je iz Ribarskog doma, našao pred kompom braću Bilek pa svojim ogromnim, dlakavim ručerdama obojicu uhvatio za kragnu, dobro ih prodrmao i rekao:

- Boga vam materinog, vraćajte onu Lazinu teku!

Vratili su isto popodne. Lazo se samo nasmijao i zadovoljno stavio bilježnicu na stolić kraj šanka. Potom je sa zidova maknuo ona dva uramljena pravila, pa je u gostionici opet bilo sve po starom.

- Nema ni njega, ni motora. Bil sam jutros u miliciji i pital da mu se ni kaj dogodilo, ali su

rekli kak im niš ni javljeno. Da je samo tak otišel, bez zbogom, ne mrem verovati.

Juraja nije bilo već četvrti dan. Jučer se, pred uličnim vodovodom, pričalo tko ga je i gdje posljednji vidio. Lorenz nije bio siguran je li to bilo u četvrtak, ali se sjećao da je Juraj motorom zašao iza Aksmanove kuće upravo kada se poštarić Franjo odande promolio. Ivičina baka bila je sigurna da je još u petak izjutra, dok je njen unuk sjedio na noši, Juraj glancao svoj Tomos Puch, a Ferdo ga je isto vidio u petak, samo ne zna koliko je bilo sati, ali pamti da je tek završio s ručkom i da je odlučio, s obzirom na ugodno toplo popodne, radije prošetati, nego odspavati uobičajenih sat-dva.

Teta Reza upravo se vraćala iz noćne šihite, odmah nakon vizite, kad je Juraj gurao svoj motor iz dvorišta. Kao i obično, stavio je široku dasku preko one dvije stepenice i po njoj gurao motor, kako se ne bi oštetili amortizeri. Omama bi se mogla zakleti da ga je vidjela u petak navečer, kad se odnekle vraćao i dala bi ruku odrezati da je pod orahom nešto šaputao s Veronikom. Gospođa Kašpar jedina nije govorila kad je zadnji put vidjela Juraja i samo je blagim pogledom svojih dobrih očiju pratila što tko govori.

Teta Ema, Lorenzova sestra, nije vidjela Juraja cijeli tjedan, ali je u petak sanjala kako iz košnice vadi med, što znači smrt bliske osobe. Nekako je slutila da to s Jurajem i njegovim motorom neće završiti dobro, i plaši je taj ružan san, taj med u saćama koji je vadila iz košnice. I dodala je: sigurno se Juraju nešto dogodilo, jer tko bi sad napuštao dom i ostavljao posao, kad je zima pred vratima.

- Braća Bilek vele da je Juraj otišao za nekom curom pa su se cerekali, pokazujući prostote rukama i gibanjem tijela.

- Boga mu materinog - rekao je Karčika - ne može se čovjek izgubit. Nije čovjek igla pa da nestane. Doći će on već.

Kuštro je bio uvjeren da je s Jurajem razgovarao u subotu izjutra i da mu je objašnjavao kako se na engleskom kaže voziti i triput ponovio - drive, drive, drive. Veli, sigurno je bila subota, jer je tog dana u kino Slavija išao gledati film Tarzan i djevojka rob s Lex Barkerom, koji mu se ni približno nije sviđao kao Johnny Weissmuller. Kuštro je tako bio posljednji koji je vidio Juraja i od tog subotnjeg jutra računa se njegov nestanak.

O Juraju smo vrlo malo znali. Po tome što je govorio „asti gospe“, „fažol“ ili „mudante“, omama je zaključila da je iz Dalmacije. Huseku je jednom rekao da ima sestru u Splitu, ali mu nikada nije pisala, pa Husek nije znao ne samo adresu već ni njeno ime. Kad su ga

primili na stan i koštu, došao je samo s polupraznim koferom, s nekoliko košulja i nešto donjeg veša. Nije imao ni šlifere, ni jorgan, ni peškire.

- Bil je kakti crkveni miš. Ni imal penezi, ali posle je bil šparan, škrt kak ti sam vrag. Tak je i mogel kupit motora. I nikaj drugoga ni imal, vse je strpal u onaj kofer i otišel.

- Najgori su takvi povučeni, samo šute i misle svoje - ubacio se Lazo. - Nikad ni riječi od njega, jedva da je pozdravio. I kad bi znao sjest s dečkima iz Kožare, samo je slušo.

- Nemojte tako - rekla je omama. - Juraj je bio šlifovan dečko, ali ubijala ga je samoća. Možda je kupio motor da lakše nađe curu. Ako hoće mladu sa štafirom i on mora nešto imat. Taka su vremena.

Onaj s brčićima koga je omama zvala špiclov popeo se uz stepenice i sjeo za stol do našeg. Omama je u trenu ispraznila čokančić i ustala, uhvatila me za ruku i rekla Huseku prkosno i dovoljno glasno da špiclov čuje:

- Odoh ja, ne sviđa mi se društvo. Gute naht.

- Doći će gica na kolica - promrmljao je špiclov.

S Drave je dopirao svjež povjetarac, a boje su gubile sjaj na škrtim zrakama sunca.

Gdje li je sada Juraj?

- Idem do Kuštre, na engleski.

Kuštro je sjedio sam u polumraku sobe okrenute prema dvorištu. Glavu je držao u rukama i kao da sam ga prenuo iz drijemeža, trgnuo se kad sam otvorio vrata.

- Ne znam što ću. Već tri dana ne izlazi odatle, plače ko rodna godina, ništa ne jede i ništa ne govori. Boga ti živoga, uvenut će od plača u onom krevetu. Ništa joj nisam napravio, ne znam, bolan što joj je, samo plače li, plače.

Bilo mi je žao Kuštre, ali nisam mu mogao reći zašto Veronika plače. Obećao sam Juraju da nikome neću govoriti da se s Veronikom sastajao u dvorišnom zahodu i nadao se da će me, kad se vrati, ponovo provozati svojim Tomos Puchom, možda čak do Valpova, u kojem se nalazio stari, veliki dvorac.

TREĆE POGLAVLJE

u kojem ujak donosi gusku, brašno, mast, grah i vino

Dugim putem, od Donjodravске obale 11, do željezničkog kolodvora u Gornjem gradu, otac me gurao na taličkama koje smo tog nedjeljnog jutra posudili od Lorenza. Tamni oblaci u sivo su obojili jutro. Kiša je počela jučer, još dok je na drugoj strani neba bilo vedro, pa je omama rekla da sada vrag tuče svoju mater.

- Kad sunce sja, a kiša lije, vražja mater fasuje - rekla je i brzo počela skupljati veš sa žice, razapete između dva oraha i šprajcerom poduprtom u sredini.

Jučerašnja kiša je ohladila zrak, a barice uz cestu prekrpio je tanak, prozirni sloj leda. Osjećao sam studen kako prodire i štipa kroz moj isprani džemper i hlače na hozntregere, koji su nogavice podizali dobrano iznad gležnja, pa sam svako malo skočio s talički i, cupkajući uz oca u plitkim cipelama, gurao ih neko vrijeme, da se zagrijem.

- Trebao si obući kaputić koji je poslala teta Irma. Zima je na pragu, miriši na snijeg.

Nisam ništa odgovorio. Mrzio sam taj roza kaputić, i nadao se da će topla jesen potrajati i da ga neću morati ni obući. Ali već je zahladilo. Bio sam nesretan, nije mi se sviđala ružičasta boja, toliko nalik boji haljinica kakve su nosile djevojčice iz razreda. Još sam više prezirao onu sjajnu, mjedenu dugmad.

Vlak kojim je dolazio ujak stizao je petnaest minuta iza deset, ali mi smo na kolodvoru bili mnogo ranije. Veliki sat na staničnoj zgradi, iznad table na kojoj je latinicom i ćirilicom pisalo Osijek, pokazivao je da valja čekati još pola sata. Bilo je tek nekoliko ljudi na peronu, koji su, kao i mi, čekali vlak iz Slavonske Požege. Sjedio sam na taličkama dok je otac šetkao peronom.

- Malo smo uranili. Ali bolje da mi pričekamo ujaka, nego on nas.

Nisam znao hoće li s ujakom doći i bratić Zlatko. Bio je stariji od mene dvije godine i jedini u familiji koji je obožavao Ruse. Kad su nas posjetili za Uskrs prošle godine i donijeli dimljenu plećku, kojom smo se potom sladili danima, Zlatko je stalno pričao o Rusima. Imaju najbolje tenkove, motori koje naprave neuništivi su, a puške su im bolje od američkih. A tek satovi! Švicarci se mogu sakriti.

Ujak Mato pričao je tati kako se Zlatko družio s unukom njihova susjeda, čiji je sin bio oficir. Nakon rata školovao se u SSSR-u, a onda, 1949. – jer je previše veličao Sovjetski Savez završio na Golom otoku. Odležao je pet godina i kad se vratio obitelj mu se raspala: sina je poslao djedu u Čaglin, a on se ponovno oženio, otišao nekamo u Liku, i više za njega nije mario. „Zaludio ga je Rusijom, to je sve što mu je ostavio“, rekao je ujak ocu. „A on to prenio na Zlatka, pa ovaj priča samo o Rusiji“.

Grozio sam se pri pomisli da ću večeras, ako s ujakom dođe i moj bratić Zlatko, morati s njim dijeliti ionako tijesni ležaj. Bio sam siguran da me majka ne bi pustila spavati kod Zdravka, na njegovom prostranom kauču, neusporedivo većem od mog krevetića. Zato je nisam ni pitao. Znao sam da bi rekla: „Ako se tata i ja možemo zgurati na jednom kraju kreveta, da bi na drugom spavao ujak, a znaš koliki je on, možeš i ti podijeliti krevetić sa Zlatkom“.

U oblacima bijelog dima parna je lokomotiva uletjela u stanicu i počela se zaustavljati uz škripu kotača. Odmah sam spazio ujaka čim je, onako gorostasan i s ogromnim trbuhom, zakoračio na stepenice vagona. U jednoj je ruci držao jutenu vreću, u pod drugom gusku. Kad je stao na peron, prije nego što smo došli do njega, kondukter mu je dodao još jednu vreću, pleteni sepet, poveći demižon i crvenu limenu kantu s poklopcem. Laknulo mi je kad sam vidio da Zlatko nije došao s ujakom.

– Sunce mu kalajisano, jedva me s ovim primili u vlak – rekao je ujak veselo, glasno se nasmijao i kondukteru nešto tutnuo u ruku. Ocu je gurnuo gusku, a mene ščepao ispod pazuha, podigao u zrak i poljubio, očešavši mi obraz oštrom bradom.

– Nešto si mršav, morat ćemo te malo udebljati. Više slanine, kruva i luka i bit ćeš prava momčina.

Volio sam ujaka jer je, kao i omama, uvijek bio dobre volje. Onakav velik i jak, svako bi se malo grohotom nasmijao i držao se rukama za stomak. Mogao je sam podići zadnji dio traktora, a u seoskoj gostionici rado je pristajao na opkladu da će s dvojicom bilo kojih momaka odmjeriti snagu, puštajući im da zajedno pokušaju oboriti njegovu ruku. Uvijek je pobjeđivao. Jednom, na vašaru u Požegi – pričao je ujak nakon pete čaše vina kad je prošlog Uskrsa zajedno s mojim bratićem bio kod nas – neki je Cigan doveo medvjeda i pitao tko će se za hiljadu dinara hrvati s medvjedom, nudeći da će onom tko medvjeda obori na leđa dati trostruko više. I, naravno, javio se ujak.

Zavezanog lancem oko zadnje noge, Cigan je medvjeda štapom natjerao da se uspravi, a

ujak mu prišao, obuhvatio ga onim ogromnim, rutavim rukama, naglo ga povukao k sebi i toliko snažno stisnuo da se čulo neugodno puckanje, kao da se lomi mlado stablo. Medvjed se stropoštao na zemlju.

Cigan ga je udario štapom i tjerao da se podigne, no medvjed je bio bespomoćan. Zadnje noge bile su mu ukočene, a prednje se trzale, dok je hroptao i dok mu je pjena izlazila na usta.

Ujak se uhvatio za glavu. Shvatio je što se dogodilo. Slomio mu je kičmu. Pozvali su lovce pa su ustrijelili medvjeda da mu prekrate muke. Cigan je plakao i govorio kako će bez medvjeda propasti jer je s njim zarađivao kruh svojoj velikoj obitelji. Žalostan i snužden, ujak ga je zagrljio, skinuo sat s ruke i dao mu ga zajedno sa svim novcem iz novčanika. Pričao je kako su o tome pisale novine, govorio da negdje u kutiji s dokumentima i obiteljskim slikama ima sačuvan taj članak, ali ga nitko nije vidio, pa je mama – kad je ujak otišao priču proglasila izmišljenom.

- Uvijek je volio pretjerivat – rekla je majka. – Gdje čovjek može slomit kičmu medvjedu? Mato je snažan, al medvjed je medvjed.

Sada, držeći me jednom, a demižon drugom rukom, ujak je veselo čavrljao cijelim putem.

Dvije vreće, velika crvena kanta i sepet na kojima je povezanih nogu i krila sjedila uplašena guska, jedva su stali na taličke.

- Ovo je milošće od nas – rekao je majci kad smo stigli kući. – Vreća krumpira, vreća brašna, luk, grah i nešto jaja u sepetu, kanta masti, demižon vina i ovaj prgavi gusak, sunce mu kalajisano.

- O, bože...

- Što plačeš sestro, niko nije umro.

- Sad kad smo dobili masti i brašna, imamo sve što je potrebno za langošice. Od cvajera bit će još bolje nego od nulera – rekla je veselo omama, iz ganjka donijela zdjelu, u nju usipala malo mlijeka, dodala germu i brašno i počela mijesiti tijesto.

- Gdje je mali?

- Za kaznu je osto u Čaglinu. Nakupio jedinica u školi, pa ga nisam htio povest. Mangup,

ljenčina, šta da ti kažem. I nikako da ga okrenem od tih Rusa. Onaj komšijin unuk par puta ga pošteno izlemo i više se ne druže, ali on i dalje: Rusi, pa Rusi. Sunce ti kalajisano, ne mogu to više slušati.

Majka je izvadila čaše i iz demižona natočila vino ujaku, tati i omami.

- Nije kršteno. Nismo imali vode, presušio nam potok – smijao se ujak grohotom.

Otac je otpio gutljaj i rekao:

- Ajnc a.

- Sad mogu i ja probat dok se tijesto digne. Šnaps mi je draži, al i vino šmeke.

S ogromnim ujakom, koji je sam zauzeo dio između šparherta i stola, naša je kuhinja bila posve puna. Omama je stajala s druge strane stola, uz zdjelu s tijestom pokrivenu krpom, a ja sam se gurao između majke i oca.

Mast se topila u tavi, špricajući sitne kapljice po šparhertu. Omama je među dlanovima mijesila komadiće tijesta i, kad bi ih dovoljno stanjila, stavljala ih u vrelu mast. Tijesto je cvrtilo na masti, miris langošica ispunio je kuhinju.

- Tako volim kad smo svi na okupu – rekla je majka.

Langošice su se topile u ustima, majka je natočila još po čašu vina, a ujak je ponovo započeo svoju omiljenu priču kako se hrvao s medvjedom na sajmu u Požegi.

- I tako zgrabim ti ja međeda, sunce ti kalajisano, privučem ga k sebi i stisnem ovim mojim ručerdama...

Stišao sam glazbu na tranzistoru, pomno slušajući ujaka.

ČETVRTO POGLAVLJE

*u kojem Dado stoji na kompi i želi baciti
roza kaputić, ali mu plan propada*

- Veronika već dva dana nosi nekakvu čudnu, široku crvenu klajdu, u kojoj je nikad prije nisam vidila. Baš sam najgerih raste li nešto ispod nje.

Omama je prebiralala na podu kuhinje krumpir koji je rano jutros istresla iz vreće, kako bi je vratili ujaku. Pažljivo je okrenula svaki gomolj, slažući krumpir u drvenu kištru. Otac samo što se nije vratio s kolodvora, kamo je ispratio ujaka na jutarnji vlak. Nevoljko sam se spremao u školu, jer je majka rekla da danas moram obući kaputić.

- Što mu fali? Hajde, reci što mu fali? Hladno je, moraš se dobro obući da se ne preladiš ili da, ne daj Bože, navučeš upalu pluća.

Kad je donijela kaputić, jedva sam suspregnuo suze vidjevši ga onakvog roza s mesinganom dugmadi. Radije bih trpio hladnoću i išao u školu samo u onom ispranom smeđem džemperu, nego nosio taj kaputić.

- Što mu fali? Bit će ti toplo, to je najvažnije.

Omama je stavila prst preko usta. Namignula je i nastavila prebirati krumpir. Nisam shvatio što je željela reći, ali sam bio siguran da je nešto smislila.

Zdravko se začudio kad je, kao i svakog jutra, petnaestak minuta prije osam, ušao s ulice u dvorište da bismo zajedno pošli u školu. Nisam se osvrtao na njegovo zabezeknuto lice.

- Takav kaput ima i Crvenkapica. Pokazat ću ti u slikovnici kad se vratimo iz škole.

Šutio sam i čvrsto odlučio da ću se na povratku iz škole, kad Karčika ode u Ribarski dom i nakvasi žemičku u zdjelicu s vinom, popeti na kompu i zavitlati kaputić u Dravu, isto onako kako je to učinila teta Nevenka, bacivši Trendin vojnički šinjel. Odnijet će ga voda, nitko ga nikada neće naći, a ja ću mami reći da je kaputić nestao u školi, da su ga ukrali iz hodnika, ispred vrata učionice, gdje ostavljamo kapute i cipele. Tako ću ga se riješiti zauvijek.

Dok smo pred školom, po dvoje u redu, razvrstani po razredima, čekali da podvornik otvori velika drvena školska vrata i pusti nas u zgradu, prišao je Vjeko iz Vodeničke. Išao je u treći

razred, bio je veći i snažniji od nas iz prvog, pa je uživao – dok smo stajali u redu, čekajući da uđemo u školu dijeliti nam čvrge, koje su pekle kao da je na tjemenu pala žar. Vidjevši me zastao je i, dok sam očekivao da me po glavi udari kažiprstom odapetim o palac, viknuo sam:

– Ja sam pod zaštitom braće Bilek. Ako me takneš, prebit će te kao mečku.

Vjeko me pogledao, nacerio se i rekao:

– Ne boj se. Nikada ne tučem curice. Pogotovo ne one u tako lijepim kaputićima.

Svi su se u redu počeli smijati, a Bukvić je dobacio:

– Pogledajte kraljevića u ženskom kaputiću!

Tada su se počeli smijati i đaci iz susjednih redova. Pokrio sam lice dlanovima i zaplakao. Osjetio sam kako me netko dodiruje po ramenu i vidio riđokosu Ivku. Pogledala me, rukom uhvatila jedno od one žute dugmadi na kaputiću i nježno rekla:

– Baš je lijep taj tvoj kaputić. Sviđa mi se, ljepši je od mog. Voljela bih ga imati.

Ona mi se jedina nije rugala. Sjetih se kako sam je htio dovesti Laciki u Proleterku da je proda u Saponiju za fini dječji sapun, jer mi je zauzvrat obećao dati blokić. Zbog toga sam još sam jače zaplakao.

– Pusti ih. Baš te briga što pričaju. Kaputić je baš lijep.

Podvornik je otvorio vrata i razvrstane po razredima počeo puštati učenike u školu. Kad je red došao na naš, sagnuo sam se, praveći se da vežem pertlu na cipeli, i šmugnuo iza debla platane. Odlučio sam provesti plan: otrčat ću do Drave, krišom se popeti na kompu, baciti kaputić u rijeku i brzo se vratiti u školu. Ulazna će vrata još biti otvorena, a budem li zakasnio na početak školskog sata, učiteljici ću reći da sam morao na zahod. Kad nastava završi, praveći se da ništa ne slutim, poći ću s ostalom djecom u hodnik da iz plakara izvadim kaputić. Tad ću primijetiti da ga nema, pa nestanak prijaviti učiteljici. Svi su me jutros vidjeli u njemu i ništa neće biti sumnjivo. A kad dođem kući, istu ću priču ispričati i majci.

Plan se činio savršenim. Potrčao sam prema Dravi. Nisam vidio Karčiku na kompi, mora da je fruštukao i sjedio s čika Lazom iza zatvorenih vrata Ribarskog doma, umaćući žemičku u zdjelicu s vinom. Gore, uz nasip, na malom prostoru ispred uličnog vodovoda, nije bilo nikog.

Još je bilo rano da Lorenz krene pred poštara i previše hladno da bi Lacika sjedio na drvenoj klupi ispred Proleterke. Popeo sam se na kompu, pažljivo pogledao oko sebe i skinuo kaputić. Drava je narasla, bujica mutne vode nosila je površinom granje, panjeve i stotine oblačića pjene, nalik na goleme kugle sladoleda.

Popeo sam se na prazne klupe pričvršćene uz ogradu kompe i taman kad sam htio zavitlati kaputić u rijeku, ugledao sam oca u čamcu. Spuštao se nizvodno i hvatao cjepanice koje je nabujala rijeka nosila iz uzvodnih šuma. Bio je zaokupljen tovaranjem u čamac i nije me primijetio. Ali znao sam da me može ugledati čim voda malo okrene čamac pa sam se, s kaputićem u ruci, sjurio s kompe niz drveno pristanište koje je plivalo na metalnoj buradi, preskočio onih nekoliko stepenica do pruge i sakrio se iza stabla bagrema. Voda je bila brza i čamac se začas udaljio, a kad sam izašao iz očeva vidokrug spazio sam Karčiku kako izlazi iz Ribarskog doma. Tri koraka za njim hodao je špiclov. Potrčao sam prema školi. Ali na pola puta sam stao. Pomislio sam da ne mogu u razred, opet će mi se rugati vide li me u tom kaputiću.

Krenuo sam kući. Omama je sjedila u dvorištu, držeći gusaka među koljenima. Jednom mu je rukom otvorila kljun, a drugom iz posudice s vodom trpala u grlo vlažni kukuruz. Gusak se otimao, ali kako su mu noge i krila bili svezani, samo je tresao onim dugim vratom, silom gutajući zalogaje.

- Što se dogodilo? Plako si.

- Boli me stomak.

- Da nije od masnih langošica? Ne bi trebalo. Sve je bilo friško.

Omama je izvadila kockicu šećera, natopila je s nekoliko Hoffmannnovih kapi i pružila mi , govoreći:

- Nek se polako topi u ustima. Kapi su gorke, al šećer će to ublažiti.

Uzeo sam kocku šećera i oklijevao.

- Sad je već bolje. Sad me više ne boli.

- Samo uzmi. Ništa ti neće bit. To je frtalj od onoga što ja uzimam.

Stavio sam kockicu šećera u usta i stresao glavom i vratom, poput gusaka dok je silom gutao

kukuruz.

- Od ovog će te proć. To je odlična medicina.

U zdjelici iz koje je omama vadila kukuruz, šopajući gusaka, ostalo je još nekoliko zrna. Uzela ih je među prste čekajući da gusak proguta onaj raniji zalogaj i prodorno me pogledala.

- Znam da ne voliš taj kaputić i da te od njega zabolio stomačić. Ali, langsam. Otići ćemo do frau Faler, ona će promijenit kopčanje i stavit drugačiju dugmad. A onda ćemo ga odnijet u kemijsku čistionicu da ga ofarbaju u braon. I imat ćeš najbolji kaputić u razredu, jer to je švapski štof. Bit će hercig, vidjet ćeš.

Poljubio sam omamu, a ona je ispustila gusaka iz ruku, pritišćući ga i dalje koljenima, izvadila kutiju skopskog Ibra, zapalila cigaretu i duboko povukla dim.

- Ne boli me više trbo. Pomogle su mi tvoje kapi.

Na uličnim vratima pojavio se otac, širom ih otvorio i iz Lorenzovih talički, fićukajući zadovoljno, počeo bacati vlažne cjepanice u dvorište.

- Bolje je imat Dravu, nego njivu. Drava je naš dobri anđeo: Ova će nas drva zimi grijati, do jučer sam zarađivao vadeći iz Drave pijesak, Drava nas je počastila dobrom večerom kad smo ulovili one protviše i keseg, a danas ću prodati rimske novčiće koje smo pronašli na obali. Štromar mi je našao kupca.

- Ali onda ti više neće izaći ime u novinama.

- Sad ideš sam na zahod, pa dobro znaš gdje završavaju novine.

PETO POGLAVLJE

u kojem se priča kako je Arnold Dadinog otatu negdje kraj Dravograda nagovarao da bježe u Austriju

- Ovo vam govorim u najvećem povjerenju - rekla je frau Faler.

Njena šivaća mašina je utihnula.

- Kunem se - jedva se čuo omamin glas.

- Tiče se vašeg muža. I Karla.

- Alzo!

Šivaća mašina nakratko je ponovo zarondala.

- Arnold mi je poslao opširno pismo. Jadni moj sin, ne vjeruje da će još dugo.

- Oh, majn got.

- Rak. Doktori to tamo kažu pacijentu. Rekli su mu: mjesec, najviše dva.

- Majn got - ponovila je omama.

- Arnold se slučajno sreo s vašim Tončikom, kod Dravograda kad su se povlačili. Drugi dan su se razdvojili, ali večer prije toga o svemu su pričali. Tončika se strašno boja za vašeg Karla. Mjesecima prije toga ni glasa od njega nije bilo.

- Znam. To je i meni napiso u posljednjem pismu. Karlo se zadnji put javio u jesen 1944.

- Tončika je ispričao mom Arnoldu da je Karlo u Princ Eugen diviziji. Bojao se za njega, stalno je bio na fronti, u borbi. O drugom sinu, vašem Toni, nije toliko brinuo jer je znao da je u francuskom zarobljeništvu, na sigurnom. Na popisu je Crvenog križa. Za Alojza je reko: On je najstariji i najsnalažljiviji. Ali za Karla me strah. Na ratištu je, nema još ni 18.

Omama je rekla nešto vrlo tiho. Kao da je zajecala.

- Može šnaps? - upitala je frau Faler.

Čulo se zveckanje čaša i udaranje potpetica po drvenom podu.

- Arnold mi nikad ništa nije piso o ratu. Nije čak piso ni kako mu je u Njemačkoj, ni što radi. Ne znam je li se oženio, ima li djecu. Ovo je prvi put da je spomenuo rat. Piše da je na Dravogradu bio potpuni kaos, rasulo. Bili su kao u toru, izgubljeni, bespomoćni, prepušteni sami sebi, ko ovce koje čekaju mesare. On i Tončika pronašli su na rubu šume nekakvu baraku, nekakvu šupu s alatom i tamo se sklonili da prenoće. Ostali su izgubljeno hodali uokolo, kao da traže nekog poznatog, nekog ko bi im mogao pomoć.

Omama je glasno srknula iz čaše, kao da je rakija bila natočena do vrha, pa je, bojeći se da ne prosipa, otpila gutljaj dok je čaša još bila na stolu.

- Tončika vas je stalno spominjo i govorio: Jadna moja Justa, sirota moja Justa. Sama je u onoj velikoj kući, muž i tri sina su u vojsci. Što će bit s njom, Njemačka gubi rat. Arnold ga je tješio i govorio da je sada najvažnije izvuć živu glavu i bodrio ga da učini sve da se nekako izvuče želi li vas ponovno vidjeti. Predlago je da pod okriljem noći nekako pokušaju doć do Austrije, da nađu u nekom selu dobre ljude i zamole da im dopuste da se kod njih skrivaju mjesec-dva, a onda, kad se sve malo smiri, nastave u Njemačku. Ali Tončika nije htio, mislio je da je s vojskom sigurnije, pa je Arnold otišo sam.

- Karlo je bio naš libling. Umiljato dijete, vunderkind. Nisam ga mogla nagovoriti da ostane uz mene, kad su mu otišla oba brata i otac, reko je: Idem i ja. Sjećam se kako je uzeo najnužnije stvari, poljubio me i otišo. Gledala sam za njim, dok je hodo štrekom uz Dravu, s pinklom na ramenu, a onda se okrenuo, nasmijao, mahnulo mi i nastavio sve do željezničkog mosta. Tad sam ga zadnji put vidjela.

- Arnold je sljedećeg dana, kad se uspio prebaciti u Austriju, našao neke dobre ljude, seljake, pomogo im u polju, hranili su ga, spavo je na balama slame, u štali, pored njihovih krava. Tek sad mi je to napisao. Prije ni riječi o ratu, još manje o onom što radi. Samo bi mi, dva puta godišnje, za Božić i rođendan, poslao anzishtkartu ili pismo. „Draga mama, dobro sam, živ i zdrav, nadam se da je tako i s tobom“. I to je bilo sve. Tek toliko da znam da postoji. Nikada nije poslo adresu, jedino sam po štambilju znala da je u Holckirchenu. Na atlasu komšije Fridriha vidjela sam da je to blizu Münchena. I to je sve što sam znala.

Ponovo se začula šivača mašina.

- Okrenula sam kaputić na muško kopčanje i proštepala rupice. Kad ga ofarbate, štepanje se neće vidjet. Malo sam popravila ibercug. Još samo da promijenim puceta - rekla je frau

Faler.

- Je li Arnold još nešto napiso?

- Ne znam da li da vam to kažem.

- Morate, frau Faler.

- Napiso je da mu je Tončika reko, prije nego su se razišli, kako vjeruje da je Karlo mrtav. I da sluti kako ni on neće dobro završit. Zaplako je kad su se oprostili. I tad su jedan drugom obećali: Tko od nas dvojice preživi, neka javi našim familijama gdje smo se zadnji put vidjeli.

- Arnold vam to nije reko sve do sad?

- Nije. Sad je napiso da se osjeća krivim što nije Tončiku, svog majstora kod kojeg je izučio zanat, nagovaro da pođe s njim. Mnogo kasnije, kad je već bio u Njemačkoj, saznalo je da su sljedećeg dana Tončika i njegova jedinica pobijeni. Drava je bila crvena od krvi. Ovaj dio pisma ću vam pročitati.

Čuje se omamin uzdah i tupo udaranje potpetica po drvenom podu. Zatim škripa ormara, pa ponovo udarci potpetica. Škripa stolice. Nekoliko sekundi potpune tišine.

- Evo ovdje - govori frau Faler. - Ovdje to piše: „Volio bi da je Tončika živ, da se vratio u Osijek, ali znam da to nije tako. Znam da je pogino. Pa reci Justi, ako je još živ, da sam sreo Tončiku i ispričaj joj sve što sam ti napiso. Dao mi je na rastanku svoj džepni srebrni sat. Reko je: Meni više neće trebat, ja znam koliko je sati. I zaplako. Taj sam sat poklonio onim seljacima u Austriji, u čijoj sam se štali skrivo nekoliko mjeseci. Dao sam im ga na rastanku. I ne ljuti se što ti nisam o tome pismo, želio sam iz sebe istisnut taj prokleti rat. Ali obećao sam Tončiku da ću, ostanem li živ, nekako javiti Justi o našem zadnjem, slučajnom susretu. Više bi volio da je Tončika bio u prilici javiti to tebi. Uvijek se sjetim onoga što je rekao poklanjajući mi sat: 'Ja znam koliko je sati'. Sada i ja znam koliko je sati, moja vekerica neće još dugo“.

- Ni moj Tona ne želi govoriti o ratu - rekla je omama nakon duge pauze. - Kad god spomenem Tončiku i Karla, samo odmahne i kaže: Mi im ne možemo pomoć. Mrtvima niko ne može pomoć.

Šivaća mašina kratko je rondala, a omama je nastavila:

- Kad budete pisali Arnoldu, pošaljite mu moje pozdrave.

- Neću mu pisati, jer ne mogu. Nije poslo adresu. Arnold me kažnjava na strašan način. Zna koliko patim što mu ne mogu odgovoriti sve ove godine. I sad kad je pri kraju, kad je napisao ovo što je želio da vam prenesem, i sad, frau Justa, on mi se osvećuje. Leži negdje na samrti, u nekakvoj njemačkoj bolnici, pati se, skrhan je od bolova, ali uživa što mu ne mogu odgovoriti na pismo. A tolko mu želim napisati da mi je žao što sam ja bila ta koja ga je nagovarala da ode u vojsku. Ja sam mu rekla: „Arnolde, to je tvoja šansa. Kad rat završi moći ćeš birati što ćeš. Vidiš kako nam je teško otkako ti je umro otac, vidiš kako mi se grbe leđa uz šnajdersku mašinu. Ne mogu te školovati, godine ti idu“. A on je samo gledao u zemlju i rekao: „Bojim se mama. Nisam ja za rat“. Onda sam se izderala na njega, rekla sam da ga može biti stid, da je kukavica, da su svi njegovi vršnjaci iz ulice ošli u vojsku, spomenula sam mu i vašeg Karla i Tonu i Alojza. Ja sam, frau Kenig, kriva što je otišao. Vi ste vašeg Karla htjeli zaštititi, sačuvati ga, a ja sam mog Arnolda otjerati u rat. I znam da mi se zbog toga sveti, da mi to nikada nije oprostio. Zato mi ni sad, kad umire, ne želi poslati adresu i pružiti priliku da mu napišem: „Oprost sine, pogriješila sam, žao mi je“. Možda se, da je osto ovdje, ne bi razbolio, možda ga ne bi zakačila ta opaka bolest. Strašno se grizem, frau Kenig, žderem samu sebe i nema ni jedne suknje, ni jednog kaputa, ni hlače, na kojima nisu ostale moje suze dok sam ih prepravljala.

Dvije žene ponovo su zajecale.

- Ja sam fertig s poslom - rekla je frau Faler nakon duge stanke.

Skočio sam kao ofuren i iz mračnog forcimera istrčao na dvorište. Sjeo sam na ljuljačku okačenu o granu trešnje i nogama se odgurnuo od zemlje. Zrak je zafijukao, grane se zanjihale, nekoliko suhih listova palo je na zemlju, a par nemirnih grlica vinulo se u nebo.

- Dado, dođi. Kaputić je gotov. Sada ga nosimo na farbanje. Sišao sam s ljuljačke i u tren se stvorio pred omamom. Gospođa Faler izlazila je iz mračnog predsoblja u kojem sam do maločas čučao sakriven iza hrpe kaputa, hlače i haljina. U ruci je nosila maleni smotuljak.

- Ovo je za tebe. Čim si došao s omamom, odmah si otišao na ljuljačku, nisi ih ni probao kad sam te ponudila. Znam da voliš vanil krancle.

ŠESTO POGLAVLJE

*Čovjek s crvenim obrazima ocu za šest rimskih
novčića isplati tri tisuće dvjesto dinara*

Prošlo je više od tri tjedna kako je Juraj nestao zajedno sa svojim motorom Tomos Puch i nitko na Donjodravskoj obali nije znao što se s njim dogodilo. Stipe je još bio u zatvoru i Veronika je sada zajedno s Lorenzom svaki dan iščekivala poštara. Pričala je kako je Stipe dovoljno snalažljiv i da će već nekako prošvercati pismo i napisati gdje je i kad će ga pustiti iz zatvora. Ali omama je govorila da se Veronika ne nada Stipinom, već Jurajevom pismu.

- Mislim da su se njih dvoje unterthaltovali - rekla je majci jednog prijepodneva kad je Veronika izašla pred poštara.

- Vraga bi ona tako čekala Stipino pismo, to je samo dobar izgovor da ide pred briftregera.

Majka nije ništa odgovorila. Rukom je otrla znoj sa čela, a komadić pjene iz korita u kojem je prala veš ostao joj je na obrazu, kao da se upravo vratila iz snježne mećave. Omama je sjeckala luk, brisala zapešćem oči i nastavila:

- I jako mi je sumnjiva ta njena široka klajda.

Pred uličnim vodovodom svatko je imao svoju priču o tome što se dogodilo s Jurajem. Husek je sumnjao da je pobjegao zbog dugova za motor:

- Je da je bil škrt kak ti sam vrag, al ni mogel tolik ušparat. Posudil je penezi, ni ih mogel vratit, pa je zbrisal.

Kuštro je bio siguran da je Juraj, skupa s motorom, pobjegao preko granice:

- Zaletio se, boga ti živoga, i punom brzinom prešo granicu. Nisu mu, bolan, stigli ni soli stavit na rep. He, he, he.

Lorenc je tvrdio da su ga ubili banditi i negdje zakopali, a motor ukrali, prefarbali i prodali.

Ferdo je pomislio da se vozio željezničkim mostom, naišao vlak i odbacio ga u Dravu zajedno s motorom. Čika Lazo nije gubio nadu da je otišao da mu guzica malo vidi puta i da će se vratiti kad mu ponestane para. Karčika nije dvojio da je našao neki bolji posao: nema

obaveza, nema familiju, ledičan je, može kamo hoće. Stariji od braće Bilek bio je siguran da mu je zavrtjela dupetom neka ženska i pomutila mu pamet. Sad su u ljubavnom gnijezdu, a kad proda motor i na nju spiska pare, vratit će se kao usrani golub. Teta Nevenka gorko je dodala da su svi muškarci isti, da s njima nikad nisi načisto:

- Što god da je napravio, ništa me neće iznenadit.

Samo je Veronika šutjela, ne upuštajući se u razgovor kad se zapodjenula priča o Jurajevu nestanku.

Luk se pržio na masti i slatkasti miris širio kuhinjom.

- Čudno je da Veronika ništa ne govori kad se razgovara o Juraju. Samo sagne glavu i gleda u zemlju. Kad o nečem drugom pričamo, uvijek ima što za reć.

- Možda joj je žao što je otišo. Juraj je zgodan muškarac, i motor je imo.

- I Veronika je feš, ne može se reć.

- Da, lijepa i razvijena. Velike, čvrste grudi, sva zaobljena, kao da je već žena.

- Ne znam kamo je otišo Juraj, ali znam zašto je otišo. Omama je vadila cigaretu iz kutije škopskog Ibra.

- Mislim da se odgovor krije ispod Veronikine klajde. U blagoslovljenom je stanju.

Majka je zaustila da nešto kaže, ali tog su trenutka u kuhinju ušli otac, čika Štromar i čovjek kojeg nisam poznao. Malo je kad u naš dom dolazila neka nepoznata osoba. Uglavnom su svraćale komšije s našeg dijela Donjodravске obale, kum Karlo ili neki od tatinih poznanika koji su radili u Tvornici koža. Ali otkad je otac dobio otkaz, osim Štromara, nitko više nije navraćao.

Čovjek koji je ušao s tatom i Štromarom imao je debele crvene obraze, kao da je ispod svakog držao šljivu, sitne oči i klempave uši, čudno zašiljene i prozirne, kao krila klozera. Nisu ga poznavale ni majka ni omama, jer kad je ušao upitno su se pogledale, a omama je samo slegnula ramenima.

- Malo ćemo sjest - rekao je otac. - Već ćemo se nekako stisnut.

Majka je povukla korito prema štednjaku, a otac je donio dvije stolice koje smo držali u

ganjku. Ja sam se premjestio na šamlicu pa su se otac, čika Štromar i onaj čovjek zgurali uz stol.

- Da vidimo - rekao je čovjek s debelim obrazima.

Tata je na stol stavio drvenu kutijicu, polako i važno, poput svećenika kad na oltar spušta kalež. U njoj je držao rimske novčiće, odmotao ih i poslagao na lanenu krpu.

- Šest komada.

- Mogu vam skuhati čaj od kamilice, lipe ili bazge - tiho je upitala majka.

- Ja sam Jelić - rekao je onaj s debelim crvenim obrazima. - Nisam se ni predstavio, odmah smo prešli na poso.

- Može čaj?

Zagledani u rimske novčiće, Jelić i Štromar nisu mogli vidjeti kad je tata namignuo majci.

- Ili čašicu rakije?

- To bi radije.

- Kolko tražite za sve? - upitao je Jelić oca dok je majka u štampe sipala rakiju.

- Ne znam - rekao je otac. - Vi bolje znate. Nisam ih nikad prodavo, poklanjo sam ih muzeju.

- Ova dva imaju falingu. Da su svi ispravni mogo bi vam dat tri tisuće dinara.

- Tri tisuće petsto.

- Tri i dvjesto. To je zadnja ponuda. Da su ona dva bez falinge, dao bi vam tri i petsto.

- Dobro.

Jelić je izvadio debeli svežanj novčanica. Pažljivo je izbrojao 32 komada i pružio ih ocu.

- Javite Štromaru kad budete ponovo imali. Naravno, o ovome nikom ni riječi. Pazite da mali ne brblja okolo - prstom je pokazao na mene.

- Uzdravlje, za dobar poso - nazdravio je Štromar.

- Sad je visok vodostaj - rekao je otac, otpio gutljaj rakije, pa štamplu pružio omami. - Ali čim voda opadne sigurno ću naći još kojeg.

- Koliko ste ih dali u muzej? - upitao je Jelić.

- Ne znam, možda stotinjak.

- Mogli ste bit bogat čovjek.

- Nisam znao da ih itko otkupljuje.

- Imam ja svoje kanale preko. Pouzdane. Sve što nađete mogu prodat. Samo pametno, sve mora ostat među nama.

Otac je kimnuo glavom. Jelić je ispio rakiju, lice mu je bilo još više crveno, a sad su mu pocrvenjele i prozirne uši. Potapšao je čika Štromara po ramenu, pa su obojica ustala.

- Ispratit ću vas do ulice.

Dok su izlazili i tek nakon što se čulo škljocanje brave na uličnim vratima, omama je rekla:

- Taj Štromar mi se ne sviđa.

- Ni meni.

- Napravili smo dobar poso - rekao je otac čim se vratio.

Ali ni majka ni omama nisu ništa odgovorile.

- Sad bar imamo za kruh do kraja mjeseca.

Skoknuo sam do ganjka i vratio se s tranzistorom. Odvrnuo sam dugme upravo kad je završavala vesela slovenska pjesma.

- Našu emisiju, Splet pjesmama i igara naroda Jugoslavije, nastavljamo šetnjom po Makedoniji.

- Gdje li je sad Trendo? - komentirala je omama najavu spikera.

SEDMO POGLAVLJE

u kojem Stipe pokazuje ljubičaste fleke po prsima

Jedva sam prepoznao Stipu kad je ćelav, blijed i mršav ušao u našu kuhinju. Ni traga od njegove bujne kose; tjeme kao ljuštura morskog ježinca, jedne od onih kakva je među školjkama i pužićima izložena u maloj staklenoj vitrini pred kabinetom za biologiju u našoj školi.

Omama i ja kartali smo šustera. Majka je otišla do tete Nevenke, a otac se s kumom Karlom uputio u Gornji grad, da mu pomogne uramiti stakla na prozorima kuće nekih njegovih poznanika. Vani su lepršale prve snježne pahulje, u kuhinji toplo, širi se ugodan miris čaja od bazge.

- Frau Justa, jako mi je žao što ste zbog mene morali u miliciju.

- Ljuta sam na tebe, i to fest - rekla je omama i otpuhnula dim cigarete. Otkako je tata ostao bez posla, omama je rijetko pušila i tek bi ponekad zapalila cigaretu, ali nikad više pred majkom. Gledala ga je prodorno nekoliko trenutaka, a onda rekla:

- Stvarno sam fest ljuta, ali ne zbog toga što sam morala na miliciju, nego zato što si pacer i nisi uspio zdimit.

Stipe šuti i sagne ošišanu glavu.

- Lijepu su ti frizuru napravili - rekla je omama i dlanom prošla po Stipinom tjemenu. - Sad će cure poludit za tobom.

- A pogledajte ovo!

Stipe je svukao džemper i raskopčao košulju. Koža na prsima, ispod koje se vidjelo svako rebro, bila je prepuna ljubičastih masnica, obrubljenih žućkasto-zelenkastim okvirom. Stajao je nekoliko trenutaka, pa se okrenuo da bismo mu vidjeli i leđa. Dvije ljubičaste fleke, jedna iznad desnog bubrega, druga ispod lijeve lopatice, gotovo su se spojile.

- Slomili su mi dva rebra. Kad se nakašljem ili kihnem, vidim sve zvijezde. Mlatili su me čime su stigli, najviše pendrekom.

- Siroto moje dijete.

- Sve je bilo u redu do Zagreba, ali kad sam sjeo u vlak za Maribor, negdje iza Celja, u vagon su ušla dva milicajca. Prošli su hodnikom, pogledali me, a onda se vratili i pitali kamo putujem. Reko sam da ću u Mariboru radit u pekari. Nisu ništa odgovorili, ali su ubrzo došla dvojica u civilu i naredila da pođem s njima u susjedni vagon. Dovedi su me u kupe gdje su, s lisicama na rukama, već sjedila trojica momaka. Imo sam zamotanu ruku, pa me jedan od one dvojice u civilu pito što mi se dogodilo. „Ruku mi prignječila drvena ograda kamiona kad smo istovarivali vreće s brašnom“, reko sam. „Je li bilo gadno?“, upitao je. „Prilično“, odgovorio sam. Ščepao me čvrsto ispod miške i naglo strgnuo zavoj s ruke, ispod kojeg su ispale dvije novčanice od 20 maraka i slika na kojoj smo nas dvoje, frau Justa, kad nas je Miheljenko slikao kraj Jurajevog motora. U pozadini se vidi naša kuća i na njoj broj 11. „Stvarno gadno“, rekao je onaj u civilu. „A sad će biti još gadnije“ – bilo je zadnje što sam čuo prije snažnog udarca u glavu. Kad sam došao k svijesti imao sam lisice na rukama, baš kao i ona trojica stisnuta u kutu kupea. „Misliš da si pametniji od milicije?“, rekao je onaj drugi civil i laktom me udario u rebra. „Znamo mi sve vaše trikove, majku vam jebem“, nastavio je i munuo me još jednom u slabine.

Omama je pružila Stipi šalicu čaja.

- Bazga je zdrava. Dobra je za bubrege, a ti si dobio po njima.

- U Mariboru su me ispitivali, pitali odakle mi doječ marke i zašto sam htio pobjeć preko granice. Dugo su gledali sliku na kojoj smo ja i vi, frau Justa. Pitali su o vama i kome sam nosio tu sliku. „Htio sam je dati sinu gospođe Kenig, ako ga sretnem u Njemačkoj“, rekao sam, a jedan od one dvojice pljusnu me po licu. „Kakva gospođa, majku ti jebem, da ti majku jebem“, rekao je. „Tko te je to naučio?“. Onaj drugi u desnu je ruku uzeo pendrek i počeo se lagano udarati po ispruženom lijevom dlanu. „Zašto si nosio sliku?“, dreknuo je pa me opendrečio po leđima. Onda sam priznao. Ispričao sam kako sam došao do Alojzove adrese. „U Njemačkoj nikog ne poznajem pa sam htio pronaći čovjeka koji će mi pomoć dok se ne snađem“, rekao sam. „Namjeravao sam nekako doć do njega, a kako bih ga uvjerio da ne lažem, ponio sam sliku na kojoj se vidi Alojzova mati Justa i kuća u kojoj je odrasto“. Pitali su me kako bih ga našao. „Znam nešto njemački“, reko sam. „Gdje si naučio?“, nastavili su. Odgovorio sam da ste me učili vi i Tona. „Ko je Tona?“, prosiktao je onaj drugi. Rekao sam, frau Justa, da je Tona Alojzov brat, vaš sin. Opet su me ćušnuli, neko se vrijeme pogledavali, jedan od njih potom je izašao iz sobe i vratio se nakon petnaest minuta. „Provjerili smo sve“, rekao je. „Nazvali smo Osijek. Sve znamo. Odmah ćemo te pustit priznaš li ko te nagovaro

na bijeg u Njemačku.“ „Niko“, rekao sam. „Niko me nije nagovaro. Sâm sam to odlučio“. Bubnuli su me pendrekom po leđima, prvo jedan pa drugi. „Tko te nagovaro, majku ti jebem đubretarsku?“, urlali su. „Priznaj, tko te nagovorio“. Ali vjerujte mi, frau Justa, iako su me tukli, reko sam: „Možete me ubiti, ali govorim istinu. Nisu me nagovarali ni Justa ni Tona“.

Otpio je čaj.

- Znam. U miliciji su mi rekli: „Imaš sreće, drugarice Kenig, što Stipe nije priznao da si ga nagovarala. Da je to rekao zatvorili bi te. Ovako, možeš kući, ali mi znamo da ste ga ti i tvoj sin nagovarali. Dali ste mu sliku, adresu tvog sina u Njemačkoj, dali ste mu 40 maraka, učili ste ga njemački. Mi znamo da vi ne volite ovu državu i da biste najradije da svi iz nje odu“. Isto su rekli i Toni.

- Frau Justa, jako mi je žao što vas je zbog mene ispitivala milicija.

- Bilo pa prošlo.

Stipe je pokrio lice dlanovima.

- Strašno mi je i zbog oca. Boji se da bi mogao dobiti otkaz. Rekao je da ga u Saponiji drukčije gledaju, izbjegavaju i ne pričaju s njim otkad se proćulo da sam bio u zatvoru zbog bježanja preko granice. U miliciji su mu rekli: „Lijepo si odgajao svog sina. Ti partizan, a on bježi preko granice iz države za koju si se borio“. Stalno to ponavlja i govori: „Od čeg ćemo živjeti ostanem li bez posla? Ne znam plivati i ne mogu ko Tona vaditi pijesak iz Drave, a ne znam ni popravljati brave, ni krpiti lonce. Znam samo nositi vreće na grbavim leđima“. Proklinje me, govori da sam ga izdao, da se razočarao, jer mi je vjerovao. Teško mi je, frau Justa. „Gdje ćeš sada naći posao, ko će te primiti kad svi znaju što si napravio“, stalno govori i plače. Teško mi ga je vidjeti kad plače.

- Sve će to proći i brže nego što misliš. Kad se otopi snijeg koji sad pada, kad grane proljeće, više niko neće o tome pričati.

Snijeg je pao sve gušće. Gledao sam pahulje kako dodiruju prozorsko okno i klize niz staklo, topeći se i pretvarajući u sićušne kapljice.

- Frau Justa, ima još nešto. To će dotući oca.

- Mislim da znam.

- Veronika mi je rekla da je u drugom stanju. „Moram to nekom reć. Ne mogu više izdržat“, povjerila mi se. Očajna je, ne zna što da radi. Onaj prokleti Juraj napravio joj je dijete i pobjego. Otac neće preživjet kad to sazna. Što da radimo, frau Justa? Bojim se i za oca i za Veroniku.

Omama je šutke posegnula za kockicom šećera iz džepa svog crnog klot mantila, natopila je s nekoliko Hoffmannovih kapi i stavila u usta.

- Svi će govorit da je fuksa, a Veronika to nije. Iskoristio ju je onaj šuft i hohštapler - govorila je gurnuvši jezikom kockicu šećera pod obraz.

- Bojim se za tatu, frau Justa. Ni Veronika ni ja ne možemo mu to reć. Uskoro će saznati, sam će vidjet, trbuh joj je već velik. Što da radimo?

- Nad ovu se kuću nadvio nekakav maler. Na Donjodravskoj 11 do rata su živjeli samo sretni ljudi. Muž i ja uživali smo u naša tri sina. Alojz se tek oženio i živio je s Lidijom tu gdje su sada Husekovi, a tamo gdje ste vi, bili su svekar i svekrva. Muž je radio u trgovini, prodavao je prave engleske štofove za gospodu. Svake druge godine mogo si je priuštiti novi ajncug. Imala sam pun ormar klajdi, djeca zbigecana. Onda je došo vražji rat. Poginuli mi sin i muž, drugi sin osto je preko, Tona se pati ko Isus na križu, ja spremam tuđe kuće i perem tuđe klozete i usrane gaće. Vaša se mati razboljela i u ovoj kući umrla; sad je nesreće pogodila tebe i Veroniku. Kao da smo ukleti. Što li će nas još trefiti?

- Frau Justa - započeo je Stipe i zastao. Maknuo je dlanove s lica i vidjelo se kako mu niz obraze klize suze. - Frau Justa, možete li mom tati reć za Veroniku?

- Moram prvo s njom razgovarat - rekla je omama, čvrsto zagrlivši Stipu jednom rukom, a dlanom druge pomilovala ga po golom, ošišanom tjemenu.

OSMO POGLAVLJE

u kojem je teta Nevenka našla novog dečka

S novom dugmadi i nakon što ga je gospođa Faler okrenula – kako je omama rekla – na mušku stranu, moj u smeđe obojan kaputić grijao je kao furuna. Zavolio sam ga: nije to više bio onaj ženski, roza kaputić s mjedenom dugmadi, zbog kojeg su me u razredu ismijavali. „Kenig ima nov kaput, pravi kraljevski“, rekao je Vjeko dok smo izlazili iz škole. Nije bilo smijeha ni podrugljivih pogleda. Nitko, pa ni Zdravko, nije znao da je to isti onaj kaputić zbog kojeg sam bio toliko očajan da sam ga želio baciti u Dravu. Sada sam bio sretan što to nisam učinio. Zapuhao je sjeverac, sante su plivale površinom rijeke, a prozori u školi, s vanjske strane, bili su zaleđeni do polovice.

- Hladno je – Zdravko je drhturio dok smo se vraćali iz škole hodajući po snijegu.

- Mene grije kaputić.

- Kad se mama vrati s posla doći ćemo k vama. Kupila je štof za novu haljinu pa će zamolit tvoju omamu da je odvede vašoj šnajderici. I još ti nešto moram reći: Mama ide na doček Nove godine u Hotel Central. Vodi je Janez. A znaš ko je Janez?

- Ne.

- Janez je mamin novi dečko, Slovenac. On je isto vojnik, ali nije ko Trendo. Dono mi je čokoladu, a mami kutiju kave. Stalno se smije i govori mi: Hudič prekleti.

- Reći ću omami da ćete doći.

Kad sam se rastao sa Zdravkom, ušao u kuhinju i htio reći da će popodne doći Zdravko i njegova mama, koja ima novog dečka, omama je držala ručnu vagu, na čiji je drugi kraj, glavom okrenut prema zemlji, za noge bio obješen naš gusak. Mada su mu bila podvezana, lamatao je krilima, a njegov dugi vrat kretao se poput zmije.

- Točno osam i pol kila. Ko manje prase. Dobro sam ga utovila – ponosno je rekla omama i oslobodila gusaka. – Mislim da vrijedi hiljadu i pol.

- Tražit ćemo više – predložila je majka. – Cijenu uvijek možemo spustiti.

- Sutra je subota. Ići ćemo na pijacu prodat gusaka – kazala mi je omama i namignula.
- Ali ujaku ste rekli da ćemo ga ispeći za Božić.
- Prodat ćemo ga – odbrusila je majka. – Ponestaje nam brašna i krumpira, potrošili smo grah, a u kanti s mašću već se vidi dno. Za Božić ćemo ispeć kunića, zajedno s krumpirom, i bit će bolji nego gusak.
- Doći će nam teta Nevenka da je omama vodi kod frau Faler. Ide sa svojim dečkom na doček Nove godine, pa joj treba haljina.

Majka i omama su se pogledale.

- Otkud ti to znaš? – iznenadila se majka.
- Reko mi Zdravko. Kaže da se zove Janez i da je isto vojnik ko i Trendo.

Gusak na podu trzao je zavezanim nogama i mahao krilima. Sitno paperje poletjelo je po kuhinji. Htio sam ga dodirnuti, ali je ispružio vrat i nasrnuo kljunom.

- Idemo – rekla je omama, uzela ga pod mišku i uputila se prema šupi. Gusak se posve stopio s bjelinom snijega i činilo se da omama, hodajući po dvorištu u crnom klot mantilu, nema ništa pod rukom.
- Tata će doć tek navečer, pa ćemo nas troje sad ručat – rekla je majka kad se omama vratila, stavljajući zdjelu na stol.
- Fini cušpajz od kelja – rekla je omama i uzela šeflu. – Da ti izgrabim?
- Samo pola tanjura. Nisam gladan – odgovorih. Mrzio sam kelj. Ponekad, uz kelj, omama je znala napraviti i faširane šnicle. Jako sam ih volio, ali danas ih nije bilo.

Jeli smo šutke, a onda je omama rekla:

- Ako je Janez, mora da je Slovenac. Gdje li Nevenka samo nađe te svoje hofirante?
- Feš je i uvijek dotjerana, a na putu do posla i natrag prolazi pored kasarne, pa im zapinje za oko – rekla je majka. – Dok sam radila u Lanari, kao sad ona, uvijek su ti luftiguzi kibicali s prozora kasarne i dobacivali kojekakve prostote.
- Nevenka je dobrodržeća fircigerka. Jasno mi je da se želi udat, da joj treba muškarac, al

kog se vraga drži tih oficirčina.

I taman što je to izustila, teta Nevenka je otvorila ulična vrata, držeći Zdravka za ruku.

- Možemo li malo smetat? - rekla je sva razdragana i iz cekera izvadila mesingani fildžan, limenu kutiju s kavom i oveći zamotuljak u bijelom papiru na kojem je pisalo Narodni magazin. - Kupila sam štof u Nami, pa sam vas htjela zamolit da me preporučite vašoj šnajderici. A htjela sam vas i počastit kavom jer je Janez, preko veze, nabavio pravu brazilsku kavu. S njim se odnedavno zabavljam.

Zdravko i ja sjedili smo u kutu, slušajući što pričaju.

- Uzmi tranzistor i karte, obuci kaputić, pa sjednite u ganjak i igrajte se. Odškrinut ću vrata da vam ulazi toplina - rekla je odlučno majka i pokazala nam da sjednemo u susjednu, nezagrijanu prostoriju.

Upalio sam tranzistor, uzeo špil karata i sjeo nasuprot Zdravka uz mali stol u ganjku.

- Stavi glasnije - rekao je.

- Ne mogu. Troše se lampe - odvratio sam sjetivši se Huseka, kad smo u njegovoj sobi slušali Veselo večer. Zanimalo me što u kuhinji govore majka, teta Nevenka i omama, pa sam stišao tranzistor i sjeo bliže kuhinjskih vrata.

- Janez je sasvim drugačiji od Trende - rekla je Zdravkova mama, a ja sam još malo stišao tranzistor.

- Je li ledičan? - upitala je omama.

- To sam prvo provjerila. Tražila sam da mi pokaže krsni list. Nije ga imo pa je piso u Ptuj, gdje je rođen. Nisam mu dala blizu dok ga nije donio. A tražila sam da mi pokaže i kovertu od plaće da vidim prima li dječji doplatok. Dosta mi je bilo ono s Trendom. Naučila sam školu.

- Sedmica - uzviknuo je Zdravko i odnio mog keca.

- Da samo čujete kako svira harmoniku - nastavila je teta Nevenka. Kroz odškrinuta kuhinjska vrata vidio sam da na stolu broji zrnca pržene kave i stavlja ih u fildžan. - I prekrasno pjeva. Kad zapjeva „Na planincih sončece sije“ nasmije se i, pokazujući rukama prvo na mene, onda na sebe, pa kad nastavi „gor pojejo drobne ptičke“, sva se naježim. On

je pravi gospodin, a ne ko Trendo, seljačina s frulom.

- Još jedna sedmica – skočio je Zdravko i odnio moju desetku. Bacio sam kralja, ali i njega je imao i odnio štih.

- I zamislite – veselo je pričala Zdravkova mama – vodit će me na doček Nove godine. Još nikada nisam bila na hotelskoj zabavi, ne možete ni zamisliti koliko se radujem.

- Tancate li? – upitala je omama.

- Tango i pomalo valcer.

- Šuster si! – graknuo je Zdravko tako glasno da je teta Nevenka skočila sa stolice.

- O dijete božje – rekla je. – Ne moraš toliko vikati.

- Pobijedio sam. Dado je šuster. Nije dobio ni jedan štih.

Sad je ustala i majka i još malo pritvorila kuhinjska vrata.

- Bit će nam hladno ovdje u ganjku – rekao sam, ali majka nije marila.

- Još nešto vam moram ispričati – čuo sam tetu Nevenku. – Nećete vjerovati kad vam kažem. Zaprošio me susjed Lorenz.

- Lorenz?! – rekle su uglas majka i omama.

- Stari panj Lorenz? – nastavila je u čudu majka.

- Sreo me jučer pred vodovodom i reko: „Gospojo Nevenka, htio bi nešto s vama razgovarati“. „Recite“, odgovorila sam. „Znate, moja je supruga davno umrla. Teško mi je biti sam. Sestra mi skuha i opere, ali meni treba i žena. Znate na što mislim. Udajte se za mene. Ni Ema ni ja nemamo djece i kuća u kojoj živimo jednog će dana ostati vama“.

- O Isuse i Marijo!, Lorenz vam može biti otac! – čuo sam mamin glas.

- Bilo mi ga je žao pa sam rekla: „Zauzeta sam, gospodine Lorenz. Zaručit ću se sljedećeg mjeseca“. A Lorenz je nastavio: „Ako vas on ostavi, ja ću vas čekati, gospojo Nevenka. Mislio sam da ste sami otkad više ne vidim Trendu“.

- Sedmica! – viknuo je Zdravko, toliko glasno da je teta Nevenka ponovo skočila.

- Završite partiju pa ćemo s frau Justom do šnajderice.
  - Da ja vas nešto zamolim. Prodajemo gusaka. Pitajte u Lanari ak neko želi kupit?
  - Dobro da ste rekli. Čula sam da majstor Vinko uskoro udaje ćer i znam da se raspitavo gdje može kupit gušćje perje. Dali su šit posteljinu i jastuke za štafir.
  - Idemo prije nego što padne mrak – rekla je omama. Ogrnula je kaput i zamotala se u maramu koju je, zajedno s mojim kaputićem, jesenas iz Beča u paketu poslala teta Irma. Nad Donjodravskom obalom spuštao se mrak. Čuli smo graktanje divljih gusaka dok su prelijetale rijeku, a njihove se siluete ocrtavale na purpurnom nebu. Pod nogama je škripao snijeg, a sante leda šuštale su poput lišća bagrema na laganom povjetarcu, lijeno klizeći površinom Drave. Omama, visoka i mršava i teta Nevenka, za glavu niža i sva zaobljena, ruku pod ruku, išle su ispred nas. Kad smo sišli niz stepenice i došli do Ribarskog doma, onaj s brčićima stajao je pred vratima. Umjesto jakne, sada je imao dugi crni kožni kaput. Ne želeći ga vidjeti, omama je okrenula glavu na drugu stranu.
  - Kamo se uputila družina?
  - Gledaj svoja posla. Dosta mi je takvih ko ti. Znam dobro čim se baviš, Trendo mi je sve ispričo – odbrusila je teta Nevenka.
- Iznad Tvornice koža pojavio se mjesec, krupan, narančasto-crven i okrugao, poput koluta sira izvađenog iz konzervi UNRA-e, prije nego što ga isijeku na ploške i stave na šnite kruha u mliječnoj kuhinji naše škole. Donjodravsku obalu stezala je studen. Kaputić je grijao.

DEVETO POGLAVLJE

*u kojem otac uzima pajser i silom
otvara vrata dvorišnog zahoda*

- Napravili smo odličan poso - rekla je omama sijajući od zadovoljstva. Prerezani vrat gusaka zamotala je komadom bijele krpe i oprezno čupala perje, pazeći da ga ne zamrlja krvlju. Glava gusaka, na kojoj su oči bile širom otvorene, njihala se poput klatna na satu. Iščupano perje omama je stavljala u platnenu vreću. Svaki put kad bi gurnula ruku prema dnu pa je potom izvukla, pažljivo bi zatvarala vreću pazeći da se perje ne razleti. Majka je na drugom kraju kuhinje prala rublje, a otac u dvorištu popravljao vrata zečinjaka.

- Dado i ja stajali smo dva sata na pijaci. Žene prolaze, pitaju pošto je guska, neke je uhvate u ruke, odvažu i odu. Samo se jedna nalickana frajlica cjenkala, nudila iljadu i dvjesto. „Za te novce možeš dobit drek na šibici, a ne ovakvog gusaka“, rekla sam joj. Onda se sjetih da je danas subota i da su Kupanovčevi kod kuće pa smo ošli pitat treba li im guska. Odma su pristali, ali je frau Kupanovac rekla: „Kupit ću je samo ako je zakoljete i očistite“. „Dvije iljade“, kažem ja, a frau veli: „Tisuću osamsto i ne treba nam perje, ni iznutrice“. Pristala sam. Vrat, glava, krila, noge, jetra, želudac, srce - sve to ostaje nama. A to je ziher kila mesa. I još sam uhvatila krv u lonac, pa ću je ispeć na luku. A od sitneži napraviti ću bogovski ajngemahtes, uz to paradajz sos i pire krumpir. I još ćemo perje prodat onom Nevenkinom majstoru.

- Još nešto - rekla je omama dok je paperje letjelo uokolo i hvatalo se, poput snježnih pahuljica, za njen crni klot mantil. - Srela sam jutros Kuštru na ulici, taman je punio amper vodom pa sam mu rekla ono za Veroniku. Bojala sam se da će ga strefit hercklopf. Ali samo je sagnuo glavu i dugo šutio. A onda je prišao Dadi, pomilovo ga po glavi i reko: „Došo sam do slova e“. Jedva sam dočekao da omama spomene što mi je rekao Kuštro, da se i ja mogu uključiti u razgovor:

- Znaš li kako se na engleskom kaže „kraj“ - upitao me pa odmah rekao: „End. Samo ne znam zašto na kraju filma uvijek piše the end, kad se kaže end“.

Kad smo se Dado i ja uputili prema pijaci - nastavila je omama - samo je reko: „Boga mu živoga, zašto se baš sve na mene obrušilo?“.

- Jadan li je, baš mi ga je žao - rekla je majka. - Tako dobar čovjek, a djeca mu prave probleme. Prvo Stipe, sad Veronika. Krasna čestitka za Božić.

- Možda sam trebala pričekat i reć mu poslije Božića, ali Veronika me preklinjala da to učinim što prije. „Ne mogu više izdurat, frau Justa. Stežem se maramom kolko god mogu, al već se jako vidi. Recite mu vi, ja ne mogu“, govorila je plačući. Pa sam mu rekla danas, dva dana pred Božić. Možda baš zbog Božića sve lakše podnese.

Uhvatio sam majčin pogled dok je omamu glavom upozoravala na mene, dajući joj znak da dalje o tome ne govori.

- Krasan je gusak - skrenula je omama razgovor na drugu temu. - I perje je dobro, ajnc a klasa. Očijat ću ga večeras da ga Nevenka u ponedjeljak može odnijet. Reći ću da traži dvjesto dinara. I šlus. Nije previše.

Gusak je već bio gotovo posve očerupan, kad je u kuhinju ušla Ivičina baka.

- Vrata od zahoda nemreju se otperti - rekla je.

- Bila sam maloprije, ali je neko bio unutra - odgovorila je majka.

- Ja sem bila već tri put u pola ur. Ali furt je zaprto.

- Možda su se vrata smrzla od hladnoće - rekla je majka. - Zvat ću Tonu da pogleda.

Majka je pokucala na kuhinjski prozor i kažiprstom pozvala oca.

- Nešto nije u redu s vratima zahoda. Vjerojatno su se smrzla.

- Sad ćemo vidjet - odvratio je otac i uputio se prema zahodu. Kroz kuhinjski prozor promatrao sam kako povlači vrata. Nije išlo. Uhvatio je s obje ruke, snažno potegao, ali vrata se nisu otvorila. Pokušao je ponovo. Ali kad opet nije uspio, otišao je u šupu i vratio se s pajserom. Jedan kraj metalne šipke gurnuo je između vrata i štoka, a drugi povukao s obje ruke. Komadić drveta frcnuo je u zrak i vrata su se otvorila. Otac je na trenutak stao kao ukopan, onda je brzo zatvorio vrata i jurnuo do kuhinje.

- Kaj je bilo?- upitala je Ivičina baka.

- Ništa - rekao je otac. Bio je blijed u licu. Obratio se omami:

- Odi do Kuštre, pokupi Evicu, vrati se po Dadu i odvedi ih babici Rezi.

Majka i omama začuđeno su se pogledale. Vidio sam oca kako im očima daje znak da ništa ne pitaju. Omama je ostavila gusaka na stolu, zatvorila vreću s perjem i ogrnula jaknu. Izvadila je iz džepa kockicu šećera, nakvasila je s nekoliko kapi i gurnula pod jezik. Tata joj je nešto promrmljao na njemačkom.

- Mogu li ponijet tranzistor? – upitao sam majku. Kimnula je glavom, ali kad joj je tata prišao i nešto šapnuo, rekla je zbunjeno:

- Ne, ostavi ga ovdje.

- Da se nij neka lošega dogodilo? – ponovo je upitala Ivičina baka. Majka joj je pokazala prstom da izađu. Zatvorila je vrata kuhinje, a onda sam čuo kako Ivičina baka u ganjku tiho kaže:

- Jezuš, Marija i Duh Sveti!

Kad su ponovo ušle u kuhinju, omama se vratila vodeći Evicu za ruku.

- Bila je sama. Kaže da je Stipe otišao u Krstovu cijepat drva nekoj ženi, a Veronika u Gornji grad naviklat kosu prijateljici.

- Ti i Dado ćete kod tete Reze – rekla je majka Evici i pomilovala je po glavi. – Dugo vas nije vidjela. Sigurno će vas ponuditi kakaom, oboje to volite.

- Brzo ću natrag – kazala je omama i gledajući tatu nastavila na njemačkom. Razumio sam samo riječ „policaj“, iz pjesmice koju me naučila omama. Čuo sam tatu kako joj odgovara na hrvatskom:

- To ću ja obaviti. Ti samo odvedi djecu Rezi. I odi po Stipu u Krstovu. Vрати se brzo jer će bit posla.

Teta Reza stanovala je u Zmaj Jovinoj, prekoputa naše škole. Stigli smo za tren, hodajući po ugaženom snijegu. Imala je iznajmljenu sobu i kuhinju u dvorišnoj kućici u kojoj je prije rata, pričala mi je jednom zgodom omama, živjela sluškinja bogatog trgovca Kellera. On je stanovao u velikoj kući do ulice. Bio je strastveni lovac, a kuća je, govorila je omama, bila puna trofeja i lovačkog oružja. Ubili su ga partizani, a poslije rata u njegovu se kuću uselio oficir koga je nedjeljom ujutro, kad bi odlazio u lov, znala viđati sa sačmaricom preko

ramena. Bila je to ista ona puška s kojom je prije rata, odjeven u mrko zeleno odijelo, sa šeširom o koji je bilo zataknuto prepeličje pero, u lov išao Keller. „Bio je pristojan, uljudan gospodin i uvijek bi pozdravljao s kistihand, a ovaj mulac ne pozdravlja nikog, šepuri se tuđom puškom, digne glavu i prođe ko pored turskog groblja“, govorila bi omama.

- O, vidi krasne dječice - razveselila se teta Reza ugledavši nas.

- Pričekat ćete u ajnfortu - rekla je omama - da nešto kažem teti Rezi. Djeca baš ne moraju sve znat.

Pokazao sam Evici veprovu glavu s razjapljenim ustima iz kojih su stršale oštre kljove, okačenu na zidu ispred vrata kroz koja su prošle omama i teta Reza. Čekajući, gledali smo uramljene slike jelenâ i nekoliko rogova obješenih o zid haustora. Preparirana lisica i ris bili su na suprotnom zidu, odmah do fazana i jarebice. Zanimalo me što to u sobi govore omama i teta Reza, ali kroz debela hrastova vrata, koja su odvajala haustor od dvorišta gdje je bila Rezina kućica, ništa se nije čulo.

Omama je brzo izašla i rekla na odlasku:

- Doći ću po vas čim završim nešto važno. I ona i teta Reza izgledale su vrlo zabrinute.

DESETO POGLAVLJE

Špiclov upada na karmine i svađa se s ocem

- Cugni, nikaj ti ne bu! Dobro je za krf.

Pogledao sam vide li me tata i majka, ali oni su bili zaokupljeni razgovorom s Lacikom i Markom. Njih dvojica skoknula su na čas iz Proleterke, u prljavim plavim radničkim odijelima, da popiju čašicu. Svi osim njih bili su lijepo odjeveni, u odjeći koja se čuvala za nedjeljnu misu i svečane prilike. Ribarski dom bio je zadimljen i krcat. Lazo je skuhao veliki lonac vina i sve je mirisalo po klinčićima. Grijući toplom čašom prozeble ruke, otpio sam gutljaj. Bilo je fino. Slatkasto vino kliznulo je niz grlo i osjećao sam kako grije cijelu utrobu. Popio sam još jedan gutljaj, pa još jedan.

- To je puno bolje neg grenadina. Buš živel sto let. Posle buš dobil još.

Vino me ugrijalo i osjećao sam da mi se žare uši. Dok smo stajali kraj Kuštrinog groba, puhao je sjeverac i, mada sam imao topli kaputić, drhtao sam od zime. Donjogradsko groblje tik je uz Dravu, na uzvisini, ali Kuštrin grob bio je na samom rubu strme padine, okrenut prema rijeci.

- Ovaj je iz Šihtinog sindikata - rekla je omama čim je kepec u crnom kaputu stao pred grobnicu. Nisam nikada prije bio na sprovodu, pa mi je omama šapćući objašnjavala:

- Održat će govor.

Gledao sam Evicu kako stoji tik do kepeca u crnom kaputu i kako joj suze sustižu jedna drugu. Nije imala kapu i Stipe je, stojeći iza nje, dlanovima grijao njene obraze. Bio je blijed, ali nije plakao. Njegova crna neposlušna, sada tek prst dugačka kosa, provirivala je ispod vunene kape. Veronika nije mogla zakopčati sivi kaput, ispod kojeg je provirivala široka crvena haljina. Borila se s vjetrom držeći rubove tijesnog kaputa. Tek povremeno, obrisala bi koju suzu. Pogled je spustila prema smrznutoj zemlji uz rub rake.

Omanji čovjek u crnom kaputu svako bi se malo nakašljao, praveći duge stanke između riječi. Govorio je kako je Kuštro bio dobar radnik i drug, kako je pridonio razvoju Saponije i da će svima nedostajati. Onda se opet nakašljao, pogledao u papir koji mu je iz ruke otimao vjetar i nastavio, obećavši da će se Kuštrin kolektiv pobrinuti o njegovim kćerima i

omogućiti im da završe školu.

- Mi brinemo o radničkoj klasi i kad umre - rekao je čovjek iz Šihtinog sindikata. - Drug Kuštro više ne može brinuti za svoje kćeri, ali mi možemo. Naša radnička klasa je složna i solidarna.

Omama je prevrnula očima i laktom blago gurnula Lorenza, koji je stajao tik do nje. On je samo zavrtio glavom pa pogledao Ferdu, koji je učinio isto. Braća Bilek stajala su do poštara Franje i nešto međusobno šaputala. Teta Reza pod ruku je držala svoju majku, a otac je stajao između nje i gospođe Kašpar. Zdravko i teta Nevenka bili su s druge strane grobnice, prekoputa omama i mene. Karčika je, krupan i širok u ramenima, od vjetra štitio Ivičinu baku, koja se drhtureći stisnula uz Huseka. Iza njih stajali su gospodin i gospođa Miheljenko, on s crnim šeširom na glavi, ona s maramom koja joj je otkrivala samo oči, usta i nos.

Dok je čovjek u crnom govorio o doprinosu druga Kuštre narodnooslobodilačkoj borbi, meni je pred licem igrao Kuštrin lik. Radovao sam se kad bi srijedom popodne Evicu i mene poveo do trafike da vidi je li dobio što na lutriji. Svakog bi tjedna kupio dvije polovine srećke, uvijek birajući one koje završavaju na 33 ili 55. „To su sretni brojevi“, rekao je, ne obazirući se na nagovor tete Elze, trafikantice, da je bolje kupiti jednu cijelu, jer će mu tada, izvuku li njegovu srećku, pripasti cijeli dobitak. „Boga ti živoga“, rekao bi tada Kuštro, „ak izvuku svoju srećku bit ću dvostruko sretan: zato što sam dobio ja i zato što će druga polovina pripasti nekom drugom. Što bi ja, bolan, sa sto iljada dinara?! Pedeset mi je dosta“. Ali tek svaki treći-četvrti put dobio bi ulog, no i tada je bio zadovoljan. „Danas ne moram potrošiti novac za novi loz“, znao je reći, „pa ću vam kupiti čokoladu“. A onda bismo, grickajući čokoladicu Životinjsko carstvo, otišli do kina Slavija, u Tucovićevu, da u izlozima na ogradi kina pogledamo koji filmovi dolaze. „Nema Tarzana ni ovaj tjedan“, rekao bi Kuštro i pomirljivo dodao: „Možda bude sljedećeg“. Pa smo se polako vraćali kući, a on bi svako malo zastao i upitao: „Što na engleskom znači dust?“. Ja bih kao iz topa ispalio: „prašina“. „A što znači clever?“. „Pametno“, uzviknuo sam, ponosno ga pogledavši. „Do kraja godine naučit ćemo najvažnije engleske riječi do slova M, a nagodinu ostale. Onda ćemo moći razgovarati ko pravi Englezi“, rekao je i u širok osmijeh razvukao svoje naborano lice, oko očiju i nosa puno točkica mitesera.

Čovjek u crnom kaputu još je uvijek pričao, a četvorica grobara odložila su lopate i cupkajući s noge na nogu pokušavali se zagrijati. Kad je, govoreći još nekoliko minuta kako je Saponia važna za našu državu i narodnu higijenu, napokon rekao „Slava mu!“, grobari su prišli lijesu,

uhvatili užad, svaki sa svoje strane i mrtvački sanduk počeli pažljivo spuštati u grob. Tada je Veronika kriknula. Bio je to užasan, bolan krik, pa sam i ja zaplakao, vidjevši kako su majci, omami, gospođi Emi, čak i Lorenzu, potekle suze. Veronikin vrisak pretvorio se u ridanje, koje je postajalo sve glasnije kako se lijes polako, sve dublje spuštao u grobnicu. A kad su grobari lopatama počeli bacati zemlju na mrtvački sanduk i kad je prvo omama, a potom i ostali, prišla grobu i bacila grumenčić zemlje, Veronika je plakala tako bolno da je Stipe pozvao svoju majku da mu pomogne pridržati je. Vjetar joj je istrgnuo iz ruku rubove sivog zimskog mantila i njena crvena haljina, među crnim kaputima ostalih, bljesnula je poput munje kad iznenada zapara nebo ispod tamnih, mrkih oblaka.

- Morat ću joj ofarbat tu klajdu - šapnula je omama gospodinu Lorenzu. - Ne može ovaka hodati u koroti.

Grobari su zatrpali raku, pokupili užad, lopate i dvije široke debele daske na kojima su stajali dok su spuštali lijes. Jedan od njih uzeo je vijenac od borovih grančica i zimzelena s crvenom petokrakom u sredini, koji je donio kepec koji je održao govor, i položio ga na humak. Veronika se tek tad smirila i prestala je jecati.

Mlađi od braće Bilek glasno je rekao:

- Lazo je pozvo sve na kuhano vino u Ribarski dom. On časti.

U normalnim državama ljude se ne pokapa na Božić - rekla je omama dok smo od groblja, tresući se od hladnoće, išli prema Ribarskom domu. Kad smo bili nadomak kuće učitelja Janka, Zdravkova je mama predložila:

- Hajde da ga bar pozovemo u Ribarski, kad mu već nismo javili za sprovod.

Držeći Zdravku za ruku, povukla ga je za sobom kroz usku drvenu kapiju kuće u kojoj je stanovao učitelj.

- Sad će on, samo da se obuče - rekla je teta Nevenka kad nas je sustigla samo nekoliko koraka ispred Ribarskog doma.

Husek mi je ponovo gurnuo u ruke čašu s kuhanim vinom. Otpio sam još tri gutljaja i osjetio da mi je u glavi nekako drugačije. Odjednom je sve postalo ljepše, obuzela me neka radost i želja da se počnem glasno smijati. Želio sam da se svi smijemo kao nekoć, slušajući Veselo veče, kad se Kuštro zakašljao u zadimljenoj sobi Husekovih, gdje smo se stiskali uz njegov radioaparat. A onda me uhvatio panični strah da ću prasnuti u smijeh tu u Ribarskom, gdje

su svi bili ozbiljni i tužni zbog Kuštrine smrti. Pa sam skliznuo ispod stola, čvrsto stisnuo usta dlanom i sakrivajući se iza rubova stolnjaka došao do omaminih visokih kožnih čizama. Prepoznao sam cipele tete Reze i sjeo na drveni, nauljeni pod, između njenih i omaminih nogu.

- Tona ga je skinuo sa štrika - čuo sam omamu kako govori. - Zavezo je štrik za fosnu ispod krova zahoda. Sigurno se popeo na klozet, stavio omču oko vrata i skočio. Tona je pozvao miliciju, došli su, pogledali, slikali i otišli.

- Strašno - rekla je teta Reza. - Bože moj, zašto je to učinio?

- Nije mogo podnijeti blamažu. Prvo Stipe, sad Veronika.

- Vidim, u blagoslovljenom je stanju. Zna li se s kim?

- Onaj švindler Juraj. Napravio joj dijete i - aufviderzen.

- Čim je kidnuo, znala sam što u je pitanju.

- Pa, Bože moj - čuo sam tetu Nevenku - nije ni prva ni zadnja. Događa se to danas. Kad bi samo znali koliko takvih dolazi u bolnicu da se očiste.

- Tužan Božić - rekla je omama. - dan prije Badnjaka sam mu to rekla, jer me molila Veronika. Ona nije imala hrabrosti. Mislila je da će otac lakše podnijet kaže li mu to neko drugi. Poslušala sam je, dan prije nego što kriskindl nosi darove, ja sam mu rekla vijest koja ga je ubila. Trebala sam pričekat da prođe Božić. Sad si to ne mogu oprostiti.

- Ništa vi niste krivi. On bi učinio isto i da ste mu rekli poslije.

- Prije sprovoda otišla sam Veroniki. Tješila sam je. A ona me nijemo gledala, kao da ne čuje što govorim. Kao da je gledala kroz mene. Pričala sam joj kako je njen otac bio nesretan kad mu je umrla žena, kako mu je bilo teško bit sam, kako ga je pogodilo to sa Stipom, ispitivanje na miliciji, neugodnosti koje smo zbog toga imali Tona i ja. Htjela sam joj pomoć i olakšat, reć da nije samo ona kriva za očevu smrt. Da nije jedini razlog. I znate što mi je rekla, nakon što je briznula u plač i gorko zaridala? Rekla je: „Frau, Justa, ja sam kriva za tatinu smrt. Samo ja. Ostavio je poruku. Jasnu poruku: 'Veronika, zbog tebe sam to učinio. Ti si me otjerala u grob'“. „Kakvu poruku?“, upitala sam, misleć da je Kuštro iza sebe nešto ostavio. A ona je rekla: „Znate li zašto se objesio baš u zahodu? To je poruka meni, frau Justa. Objesio se u zahodu, baš na mjestu gdje se začelo to jadno djetešce koje nosim. I da

mi nije pod srcem i da ga ne osjećam kako se miče u mojoj utrobi, sutra bi se i ja objesila. Ali nemam pravo ubiti ga. Nisam to htjela ni kada me Juraj nagovaro da ga uklonim i slao da razgovaram s babicom Rezom“.

- Sirota Veronika – rekla je omami teta Reza. – Što li će sad njih troje? Stipe će teško nać poso, sad kad je obilježen. Veronika će morat brinuti o bebi, a ne može brinut ni o sebi. Evica je još dijete.

- Mi ćemo ih uzeti na koštu. Nije ni nama lako, al moramo...

Čuo sam kako su se naglo otvorila vrata Ribarskog doma. Hladnoća s ulice prostrujala je malom prostorijom. Žagor je prestao kao presječen. Svi su umuknuli.

- Oho, društ Vance slavi Božić.

Prepoznao sam glas onog s brčićima, onog koga je omama zvala špiclov.

- Slušaj – čuo sam očev ljutit glas – gledaj svoja posla i mići se odavde. Pokopali smo našeg susjeda i prijatelja. Nisi dobro došao ovamo. Svi znamo da si bijedni cinkaroš.

Vladao je potpuni tajac.

- Vidim ućo i ti si ovdje. Gdje je vino, evo tebe.

- Umukni! – izderao se otac. – Ostavi nas na miru.

- Gle ti fašiste – prosiktao je špiclov. – Nešto si hrabar postlo, kad malo popiješ. Ti da meni komanduješ! Nismo se bojali fašista ni u ratu, još ih se manje bojimo sad. Dođi vamo, majku ti fašistićku, da te propustim kroz šake.

Čućeći ispod stola, vidio sam tatine cipele kako se pomiću, a onda čuo škripanje stolica i spazio kako se kreću i bakandže braće Bilek. U trenu našle su se ispred očevih cipela i zagratile mu put. Visoke kožne čizme onog s brčićima stajale su ukopane u mjestu, korak do vrata Ribarskog doma.

- Pustite me da zgazim tog šufta – čuo sam oca. Njegove lijeva cipela krenula je pola koraka naprijed, ali su je zaustavile bakandže braće Bilek. Onda sam vidio kako su se pred očevim cipelama ispriječile Husekove gojzerice, potom i Lorenzove cokule. Na kraju i lakirane cipele čika Laze, koje je uvijek nosio u gostionici.

- Smiri se Tona! - viknula je majka.

- Srest ćemo se mi već - nastavio je špiclov. - Neću vam kvarit karmine koje ste pretvorili u proslavu Božića. Ali ovo neću zaboravit. Ti da mene tjeraš iz gostionice, govno fašističko.

Vidio sam kako se prvo okrenula njegova lijeva cipela, potom i desna. Zatim opet lijeva, pa desna. Čula se škripa vrata i njegove su cipele izašle. Potom su se i cipele svih drugih vratile na svoja mjesta. Noge su me boljele od čučanja, pa kad sam ruke spustio na pod, da na njih prebacim težinu, zapeo sam za omaminu nogu. Pogledala je ispod stola i, opazivši me, rekla:

- O, kako si se uplašio, pa šmugnuo pod stol. Ne boj se, sjedi na hoklicu kraj mene. I srkni malo vina da se okuražiš, od jednoga gutljaja ništa ti neće bit.

JEDANAESTO POGLAVLJE

*u kojem se raspreda kako špiclov
presreće Dadu pred Ribarskim*

Zima je stegnula, Drava se zamrzнула pa kad je Karčika, gurajući ispred sebe dugačku debelu dasku, prešao na drugu obalu, svi su se ohrabрили. Prvih su nekoliko dana oprezno slijedili njegove stope, a onda se okuražili i hodajući po ledu sami pravili svoj put. Antika je, umjesto kompom, koju je Broko na znakove prvog leda brodićem oteglio u Zimsku luku, sada natovarao sanke krumpirom, kiselim kupusom, repom i bundevama, prevozeći ih na tržnicu. Rozika bi, gegajući se, hodala za njim i gotovo da nije bilo dana kad se ne bi okliznula i pala na led.

- Dobro da imala velika, debela guzica pa ne bolilo puno kad padneš - zadirkivao ju je, ali je bio pažljiv i uvijek bi je, kad su se vraćali u Derfl, posjeo na sanke, baš onako kako bi otac ili omama znali vući mene kad bismo išli u dućan, na pijacu ili kod kuma Karla. Ponekad, kad bi se vraćali s tržnice, Rozika mi je znala dati komad bundeve, koji tog dana nije uspjela prodati.

- Sladak kao med, poslije prste lizala.

Nisam mogao dočekati da omama na kriške izreže bundevu i ispeče ih u rerni. A onda je još teže bilo čekati da se ohlade i da se divni okus, meke, sočne bundeve rastopi u ustima, između jezika i nepca.

Cijele zimske praznike Zdravko i ja proveli smo kližući se na zamrznutoj Dravi. Imao sam sanke napravljene od tankih željeznih šina koje su savršeno klizile po ledu. Dok je radio u Ljevaonici, otac je na otpadu kupio tanke šine i njih navario na cijevi koje su držale drvenu sjedalicu, pa su moje sanke bile čvrste i brze i nitko od djece koja bi zimi dolazila spuštati se niz padinu u Vodeničkoj nije imao takve. Ponekad, mlađi od braće Bilek, kad bi se ondje zatekao, uzeo bi moje sanke, uhvatio ih u ruke, zaletio se pet-šest metara i onda se, zajedno sa sankama, bacio na snijeg niz strminu. Poletio je poput kamena iz pračke, sitni je snijeg frcao za njim, a sanke se nisu zaustavile sve do zida Kožare. Ni jedne druge to nisu mogle. Sada smo Zdravko i ja radije bili na ledu smrznute Drave, pa bih s desne obale na lijevu ja vukao njega, a on mene s lijeve na desnu. I tako bezbroj puta. Bili smo tužni što mrak brzo pada i što smo igru morali prekinuti.

Otkako je umro Kuštro, Stipe, Veronika i Evica dolazili su k nama na ručak. Kod Husekovih su večerali. Tako su se moja majka i Ivičina baka dogovorile prvi dan iza sprovoda.

One večeri kad smo se vratili iz Ribarskog doma, kad sam prvi put okusio vino, majka je bila zabrinuta i nekoliko je puta rekla ocu da je pogriješio što se obrušio na onog s brčićima.

- Izložio si nas opasnosti. Znaš tko je on i što sve može. Nisi mu to trebo reć.

- Prekipjelo mi. Nisam više mogo izdržat.

A kad sam uvečer, nakon sprovoda, legao u krevet, još mi se malo vrtjelo u glavi, pa nisam odmah zaspao. Zato sam čuo kad su u sobu došli majka i otac i kad su tiho razgovarali, bojeći se da me ne probude.

- Moramo se pobrinuti o toj djeci - rekla je majka. - Dat ćemo im ručak, vidjet ću s Husekovima da im oni osiguraju večeru, a s gospođom Kašpar da im kupi kruh i mlijeko za doručak. Dok se nekako ne snađu. Onaj iz Šihte obećao je da će tvornica pomoć.

- Ne vjerujem u to previše - rekao je otac.

- Bit će nam teško. Smanjit ćemo obroke. Ponestaje masti, vreća graha je pri dnu, brašna još nešto imamo. Srećom, s krumpirom i kiselim kupusom stojimo dobro. Bilo je pametno da smo prodali gusku i kupili dvije vreće krumpira. A mogla bi pisat bratu da nam još nešto pošalje. Njima na selu ipak je lakše.

- Samo da dođe proljeće, da Drava opadne, pa da opet mogu vadit pijesak. I da nađem koji rimski novčić. Sad imam sigurnog kupca. A kum Karlo obećao mi je posuditi pecštange pa ću sa Šanjikom, njegovim prijateljem, na dravske limane i Sakadaš, na štuke i šarane. Bit će nam lakše kad dođe proljeće. Zima je najgora.

Čuo sam još mamu kako spominje Veroniku i tetu Rezu i nekakav frizerski salon, a onda je njihov govor postajao sve tiši pa mi se činilo da to negdje u daljini nešto govore meni nepoznati ljudi. Ugrijan pod perinom, vidio sam Kuštru kako sjedi u svojoj sobi, nagnut nad rječnikom, a kukavica iz njegovog zidnog sata upravo je izletjela. Kuštrino dobroćudno, izborano lice, načičkano sitnim miteserima, razvuklo se od čuđenja. Ponovio je, od riječi do riječi, onu posljednju rečenicu kad smo ga omama i ja sreli pred uličnim vodovodom:

- Znaš li Dado, boga ti živoga, kako se na engleskom kaže „kraj“? Kaže se: „end“. Samo mi nije jasno zašto na kraju filma uvijek piše „the end“, kad se kaže „end“.

A onda se dogodilo nešto neobično. U Kuštrinoj se sobi odjednom pojavila omama. Kuštro se ustao, uhvatio me za jednu ruku, a omama za drugu. Izašli smo na dvorište i odjednom počeli letjeti. Bilo je čarobno. Ali kad smo nadvisili krošnje orahâ, Kuštro je rekao: „Spustit ćemo maloga na zemlju. Bojim se, boga ti živoga, da nam ne ispadne“. Pa smo se polako spustili. Ostavili su me nasred dvorišta, između zahoda i sobe u kojoj je prije stanovao Juraj. Držeći se za ruke, Kuštro i omama ponovo su poletjeli. Začas su bili iznad krošnji orahâ, pa se vinuli iznad crvenog krova Proleterke. Kao da plivaju, Kuštro je lagano pomicao lijevu, a omama desnu ruku. Letjeli su iznad Drave, prema željezničkom mostu, a omamin crni klot mantil lepršao je na vjetru. Gledao sam ih sve dok se nisu pretvorili u sitnu točku i nestali u plavetnilu.

Ujutro sam omami ispričao san. Mijesila je tijesto za šufnudle, podigla nudlvolger, zastala na tren i rekla:

- Svašta nam dođe u san. Ne vjerujem, kao frau Ema, da snovi imaju neko značenje, al se nadam da me to Kuštro ne šlepa za sobom. Život nam baš nije ružičast, al što bi ja gore na nebu, bez tebe.

Obrisala je brašnjave ruke, stisnula mi dlanovima obraze i poljubila me u čelo. Obraza rumenih od studeni, majka je ušla u kuhinju. Čistila je snijeg na ulici koji je napadao noću.

- Sanjao sam Kuštru - rekoh majci.

- O, Bože! - začudila se. - Ali nemoj to govorit pred Stipom, Veronikom i Evicom kada dođu na ručak.

Obradovao sam se ugledavši Zdravka kako otvara ulična vrata.

- Dođi - rekao je sav zadihan. - Janez je donio skije pa će nas učiti skijati. Pito sam možeš li doć i ti, a on je rekao: Neka prihaja i taj hudič prekleti!

Brzo sam se obukao, zgrabio sanke iz dvorišta i izjurio na ulicu. Čuo sam kako omama viče da ne ostanem dugo jer će brzo biti gotov ručak, ali je pomisao na skije i vožnju sankama po ledom okovanoj Dravi odagnala glad. A kad sam prolazio pored Ribarskog, onaj s brčićima me primijetio i u tren se stvorio pred stepenicama.

- Slušaj - rekao je bijesno - znam da ti nisi kriv, ali znam i da jabuka ne pada daleko od stabla. Reci svom blesavom ocu: Zapamtit će koga je tjerao iz Ribarskog doma. Pa neka poslije svojom ludom glavom udara u zid kad ne budete imali kruha. I pitaj ga ima li za

prodaju koji rimski novčić. I još nešto: Pozdravi mamu.

ČETVRTI DIO

SAMRTNO PROLJEĆE

Što će biti s nama,

što će biti od nas kad odrastemo?

Lajos Zilahy, Samrtno proljeće

PRVO POGLAVLJE

u kojem otac veli da je Prizren na granici s Albanijom

- Ajmo, druga šihta! - viknula bi omama kad smo Veronika, Stipe, Evica i ja završili s ručkom.

Stol u kuhinji bio je premalen da svi sjednemo oko njega, a peć preslaba da zimi zagrije i ganjak u kojem se nalazio drugi stol, pa smo ručali u dvije smjene. Omama je dijelila hranu: ocu, Veroniki i Stipi uvijek bi nagrabila dvije pune šefle, a ostalima šeflu i pol. Kada bi na dnu preostalo još nešto hrane, svečano bi objavila:

- Ima repete.

Prvo je pitala Veroniku, oca i Stipu žele li još, a onda su na red došli ostali. Ovisno o tome koliko nas se javilo, omama bi rasporedila preostalu količinu tako da svatko dobije bar malo.

- Ostalo je još 17 šufnudli - rekla je omama, prebivši kuhačom po dnu rajndlike, pa pogledavši Stipu, Evicu, Veroniku i mene, rekla: - Javilo vas se četvero. Podijelit ćemo ovako: Evici, Dadi i Stipi svakom po četiri, a Veronika će dobit pet, jednu više od vas. A znate li zašto? - upitala je veselo i, ne čekajući što ćemo reći, odgovorila: - Zato što Veronika mora jest za dvoje.

Stipe se uvijek javljao kad je bilo repete, ali ja sam preskakao ćoravi paprikaš jer nisam volio krumpir, mrkvu i nokle u juhi crvenoj od aleve paprike dok površinom tanjura plivaju komadići luka i žućkasti kružići masnoće.

Ali kad bi ostalo granatirmarša, kraucvekli ili šufnudla, pekmez tački, rezanaca s makom, pa i graha s kiselim kupusom ili krumpira u rerni s rižom, donosio bih svoj tanjur koji sam strpljivo držao u krilu, čekajući da s ručkom završi druga šihta i nadajući se da će omama obznaniti kako je još hrane ostalo u tepsiji, rajndlici ili loncu. Repete nikad ne bi bilo nedjeljom, kad se kuhala sarma ili kad se u rerni, zajedno s krumpirom, peklo kunića. Omama bi zamotala 12 sarmi, koliko se moglo napraviti od 60 deka mljevenog mesa, koliko bismo subotom kupili u Kolčićevoj mesnici, na uglu Cvjetkove i Crkvene. Volio sam ići s omamom kad bi odlazila u mesnicu jer mi je mesar, dok smo čekali u redu, uvijek odrezao šnit u parizera, ili jegervuršta, ponekad i šunkarice.

- Da brže narasteš – pružio mi je šnit u salame na vrhu velikog mesarskog noža. Ja bih tada stao u kut mesnice, pažljivo ogulio crijevo, pazeći da na njemu ne ostane ni komadić salame i s uživanjem, polako, u što manjim zalogajima, bez kruha, jeo parizer, jegervuršt ili šunkaricu.

- U svaku sarmu pet deka mesa i pet deka riže – govorila je omama nedjeljom izjutra, kad bi među dlanovima izvaljala kuglice i motala ih u listove kiselog kupusa.

Uvijek bih sjedio uz nju, čekajući da mi dâ komadić lista kupusa, koji bi škripao među zubima dok sam ga žvakao.

- Imamo 12 sarmi: tati, Veroniki i Stipi, svakom po dvije, a nama ostalima jedna i pol. Al dobit ćeš još i firtalj od moje, pa ćeš se najest. Bit će i dinstanog krumpira i niko neće ostat gladan – govorila bi omama.

A kad bi pekla kunića, omama je bila na mucu: tati i Stipi stavila bi na tanjur veliki batak, kako smo zvali stražnje noge kunića, Veronika je dobila dva mala bataka, prednje noge kunića, a majci, Evici i meni, podijelila je ostatak, na kojem, baš kao i na glavi koju je uzela sebi, gotovo da i nije bilo mesa. Ali tata bi uvijek, prije nego što je počeo jesti, odrezao komadić bataka, namignuo mi i stavio ga u moj tanjur. Evica je cuclala tanka rebarca, skidajući ono malo mesa između njih, a Stipe joj nikada nije dao ni komadić kunićevog bataka.

- I ja ću jest batak kad budem velika.

Stipe, Veronika i Evica s nama su ručali cijeli siječanj. Kad se veljača približila kraju, zima počela popuštati, snijeg kopniti, a Karčika proglasio fajrunt prelasku Drave po ledu, koji je, govorio bi, postao truo i tanak, za ručkom smo imali dvoja usta manje.

- Odoh ja u Prizren. Dobio sam poziv za vojsku, moram se javiti u Vojnu poštu 9650, u ponedjeljak. Pito sam Čipuru, on je služio vojsku u Prizrenu, gdje je to i kako ću do tamo. Veli: „Bogu za leđima, nadrljo si ko žuti mačak. Ubio bih se da još jednom moram tamo na dvije godine“.

- Daleko je to. Na granici s Albanijom. Tamo šalju one koji su bježali preko granice.

- I Čipura je bježio preko granice, pa su ga poslali u Prizren. Prvi dan, pričao mi je, čim su obukli uniformu, njih dvadesetak strpali su u vojni kamion, dovezli do nekog sela na samoj granici. Kad su sišli s kamiona, vodnik se izdero: „Vi volite preko granice. Sad mrš u

Albaniju“. Niko se nije ni pomako, kaže Čipura, stajali su uz rijeku, gledali albanske vojnike na drugoj obali, a sa Šar-planine kroz kosti im je puhao ledeni vjetar. „Šta je, nećete u Kukeš? Tamo je isto kao u Austriji i Italiji, gde ste hteli pobeć. Šta čekate?“, urlao je vodnik. Ali niko se nije ni pomako, pričao je Čipura, a onda je vodnik još glasnije zaurlo: „Skidaj čizme i čarape!“. Kad su se izuli i čizme, zajedno s čarapama, stavili u kamion, kako im je naredio vodnik, rekao je: „Sad mrš peške u kasarnu! Ko ne dođe do pet, sedam dana zatvora“. Vodnik je sjeo u kamion i odvezao se u kasarnu, a oni su hodali dvadesetak kilometara, bosi, po smrznutoj zemlji i kamenju. Niko nije došao do pet sati jer su pomagali dvojici vojnika čiji su tabani bili potpuno krvavi, a kad su se, u mrkli mrak, nekako dovukli do vrata kasarne, vodnik je pred spavaonicom postrojio ostalu vojsku. Rekao je: „Evo stigli turisti. Sad će nam pokazat suvenire“. Svi su, pričao je Čipura, morali dić prvo lijevu, pa desnu nogu i postrojenoj vojsci pokazat krvave tabane. Tresli su se od zime, a onda su morali pjevati „Po šumama i gorama“ i tek ih je potom vodnik pustio u zgradu.

- Možda Čipura pretjeruje. Možda vama to neće radit.

Stipe je šutio, gledao u prazan tanjur ispred sebe, pa kazao zabrinuto da je Čipura reko: „Pišat ćeš firnajz, moj Stipe. Zapamtit ćeš Prizren dok si živ“.

Omama je skupljala tanjure i escajg i sve stavljala u plavi vangl dok je majka sipala vrelu vodu i počela prati suđe. Stipe je bio snužden, a njegovo se neraspoloženje prenosilo na ostale.

- Moram krenut dan ranije - reko mi Čipura, jutarnjim za Vinkovce, pa do Beograda, a odatle na vlak direktno do Prizrena. Biću tamo drugi dan ujutro.

Dan nakon što je Stipe, pozdravivši se sa svima, otišao u vojsku, majka i omama odvele su Veroniku u bolnicu. Kad se nakon ručka, poput mačke, skvrčila u kutu naše kuhinje i držeći se ispod velikog trbuha tiho zajaukala, majka i omama su se pogledale.

- Čini se da je počelo. Žalila se još jutros. Brzo moramo s njom u bolnicu.

- Srećom da imam dva jastuka pa ćemo jedan ponijet da može umotat bebu.

A kad se sutradan babica Reza vratila iz noćne smjene, još je s vrata kuhinje radosno uskliknula:

- Dječak! I to pravi: tri i pol kile i pedeset dva centimetra! Zove se Adam!

- Sad u kući imamo i Adama i Evu - omama je pomilovala po kosi Evicu, koja je cijelo jutro provela u našoj kuhinji.

- Porod je prošao dobro i mali Adam već sisa. Samo... Teta Reza je zastala pa, pogledavši omamu i majku, kao da se ispričava, nastavila s nelagodom u glasu:

- ...Veronika će morat s djetetom u dom. Bili su iz socijalne službe.

Omama je uzdahnula, a majka je zabrinuto pogledala tetu Rezu.

- Nema ni šesnaest godina. I doktor se iznenadio da je tako razvijena. I da vam kažem: jadni naš Kuštro, šteta što je već gore na nebu, jer da je tu, sigurna sam, procvjeto bi od sreće i reko: „Boga ti živoga, mali je isti ko ja!“ A mali Adam stvarno je isti on. Široki Kuštrin nos, plave oči, mesnate usne.

- Bože, prazni nam se kuća. Odlaze jedan po jedan. Juraj pobjego, Kuštro umro, Stipe otišo u vojsku, Veronika i beba će u dom. Ko da je ukleta ova Donjodravsko obala 11. Ni kuga nas ne bi tako prorijedila.

I tako smo, od sljedećeg dana, opet jeli samo u jednoj šihti. Kad bi Evica došla na ručak, omama je iz ganjka donijela stolicu, stavila je tik uz moju, pa smo Evica i ja dijelili kut stola, na kojem su se sudarali naši tanjuri.

DRUGO POGLAVLJE

Dadin otac želi prodati tranzistor

- Noseća sam. Sad nam je samo još to falilo.
- Divno. Željeli smo još jedno dijete. Stalno si pričala o curici.
- Da. Samo ne sad kad si bez posla.
- I mali će biti sretan kad dobije brata ili sestru.
- Lijepo je imati djecu, imala bi ih hrpu da ih možemo podići na noge.
- Izvuć ćemo se nekako. Krajem ožujka počinje građevinska sezona i trebat će pijeska. Bit će prilike da uskoro nešto zaradim. Dani su još kratki, ali pet-šest čamaca moći ću prevest.
- Nećemo do tada izdržat. Imamo još samo nekoliko kila krumpira, brašno je pri dnu, graha je svega nekoliko šaka. Kiseli kupus smo pojeli. Da na ručku sve ovo vrijeme nismo imali Stipu i Veroniku, Evicu ne računam jer jede ko vrabac, izdržali bismo.
- Morali smo im pomoć.
- Naravno. Mi smo im prvi komšije. Šutnja.
- Vodostaj opada pa ću u potragu za rimskim novčićima. Sad imam sigurnog kupca.
- Ne znam kolko je to pametno.
- Štromar je pouzdan, ne vjerujem da je pričo okolo.
- To nikad ne znaš. Motre te, stalno su ti za vratom.
- Lazo mi je obećo izdat ribolovnu dozvolu, a moći ću mu platiti na rate. Kad se voda povuče svaki ću dan uhvatiti nešto ribe. Što pretekne, prodat ću. Zaradit ćemo neki dinar. A nešto mogu zamijeniti s Antikom za luk, kupus i krumpir. Obožava fišprikaš.

Majka je šutjela.

- A da posuđiš nešto novca od gospođe Kašpar? Ona će sigurno pomoć.

- Ne mogu posudit kad ne znam kako ću vratit.
- Čim počnem vozit pijesak, vratit ćemo.
- To nije rješenje, trebao bi nać stalni poso.
- Tražim. Al i sama znaš da me odbiju gdje god dođem. Samo su mi u Šibicari obećali poso, ali tek na jesen.
- Daleko je to.
- I Justa nešto zaradi spremajući stanove. Valjda ćemo nekako izdržat.
- Lako je to reć, ali tri put dnevno treba nešto stavit na stol. Pogledaj malog kako je mršav i neishranjen. Strah me da se ne razboli, da ne navuče nešto na pluća. Trebao bi mlijeka svaki dan, a dajem mu šalicu svaki drugi ili treći.

Majka je duboku uzdahnula.

Onda je tata rekao nešto što nisam razumio.

- Ne možemo to učinit, znaš kolko ga voli. To mu je sve, to je jedina njegova igračka, sve što ima.
- Znam, ali od toga novca mogli bi živjeti bar mjesec dana.
- Tona, ne možemo mu to učiniti. Dobro je dijete, nije to zaslužio.
- Izletjelo mi je. Strašno mi je što sam to uopće reko, ali ništa drugo nemamo za prodat.
- Pogledaj samo koliko je sretan taj mršavi dječčić kad sjedne u kut kuhinje, prisloni ga na uho i jedva čujno otvori, a kad ga pitam zašto sluša tako tiho, kaže: „Da se ne troše lampe“.

Tada sam shvatio da govore o tranzistoru. Riječ „prodat“ ubola me kao nož. Osjetio sam oštru bol u grudima, grlo mi se stegnulo. Pluća su se kidala dok sam susprezao plač. A onda, kao da je sve u meni puklo, kao da sam staklena vaza koja se, udarivši u pod, rasprsnula u stotine komada. Zajecao sam, glasno i bolno.

- Dijete drago! - viknula je majka skočivši iz kreveta. Upalila je svjetlo. Lampa na stropu zaslijepila me kao da sam pogledao u sunce.

- Što se dogodilo, dijete drago? Mora da si nešto ružno sanjo.

Omama je dotrčala iz susjedne sobe. Otac je stajao uz moj krevetić, gledajući me uplašeno.

- Nešto si ružno sanjo. Donijet ću ti čašu vode - rekla je omama.

- Sanjo sam... da s tatom plovim... u čamcu i da mi je... tranzistor ...ispao u Dravu - jedva sam izgovorio gušeći se u suzama. Samog sam sebe iznenadio kako sam brzo smislio laž.

- Eno ga na kredencu. Donijet ću ga pa ga stavi na šlifer kraj sebe, da budeš siguran da nije završio u Dravi.

Vratila se s plavim lončićem iz kojeg smo pili vodu i tranzistorom.

Stavio sam ga na grudi i čvrsto držao s obje ruke.

- Niko ti ga neće uzet, ne boj se, dijete drago - rekla je majka i poljubila me u vlažni obraz. Ugasila je svjetlo, a ja sam osjećao zadovoljstvo i veliko olakšanje što je tranzistor u mojim rukama. Ali laž o snu kojeg nije bilo neugodno me žarila, kao da sam golih ruku i bosonog utrčao u koprive.

TREĆE POGLAVLJE

Žena iz socijalne službe vodi Evicu u najbolji dom za ratnu siročad u Jugoslaviji

Prepoznao sam ga čim je otvorio ulična vrata.

Miris rascvjetanih ringlova dopirao je iz vrtova Vodeničke ulice. Ivica je sjedio na lonki ispod oraha i prebirao zelene resice otpale s grana, slažući ih u hrpice. Evica, Zdravko i ja nakon škole igrali smo Čovječe ne ljuti se na malom stoliću ispred naših zečinjaka. Majka je, svako malo, premještajući tepihklofer iz lijeve u desnu ruku, snažno udarala po sagu ovješenoj o žicu razapetu između dva oraha i svaki put kad se čulo „puuuf“, uzvitlao se oblačić sivkaste prašine. Proljetno sunce sve nas je, kao guštare, izmamilo na dvorište. Tata je cijepao drva, a omama gulila krumpir, dovikujući se s Ivičinom bakom, koja je oprana stakla na prozorima sobe u kojoj je nekoć stanovao Juraj glancala novinskim papirom. Prodorni glas tete Eme iz susjednog dvorišta nadjačavao je glazbu s mog tranzistora. Voljela je pjevati opere.

- A sad moja omiljena arija Elizabete iz opere Tanhojzer - najavila je teta Ema glasom kakvim su govorili spikeri na mom tranzistoru. Nakon pauze od nekoliko sekundi zaorilo se:

Dih tojre hale gris ih vider
fro gris ih dih, gelibter raum!

Kad je kepec u crnom odijelu ušao u dvorište nastao je tajac, samo se još čuo sopran tete Eme:

In dir ervahen zajne lider
unt veken mih aus distrem traum.

Odišlo kepeca bilo je isto ono koje mu je provirivalo ispod kaputa kad je na Kuštrinom sprovodu držao govor. Pratila ga je žena u sivom kostimu s naočalama na nosu, čija su stakla ličila na ona s vojničke baterijske lampe kakvu je imao Trendo, a Zdravko je kradom donosio da njome, na ciglom flastrovanom dvorištu, usmjeravajući sunčeve zrake, pržimo mrave.

Dolazak neočekivanih gostiju na Donjodravskoj obali 11 život je zamrznuo u sekundi, kao kad se u Slaviji pokvari kinoaparatura pa se film odjednom prekine i svi se glumci ukopaju u mjestu: Tatina sjekira ostala je u zraku, majčin tepihklofer prilijepljen za sag, omami je ispao

napola oguljeni krumpir, Zdravku kocka zastala u ruci, a Ivica se zagrcnuo rekavši „gooo“ i progutao ono „tooof“. Njegova baka u trenu mu je obrisala guzu, navukla gaćice i hlače, a lonku hitro odnijela u dvorišni zahod. I stala ukopana kao kip.

- Dolazim iz socijalne službe. Ko je ovdje predsjednik kućnog savjeta? – strogim je glasom upitala žena u sivom kostimu. Imala je veliku crnu punđu ukroćenu s nekoliko harnadli. Ivičina baka prikrala se do omame i škiljeći promatrala ženu s punđom.

- Bio je gospon Kuštro, al je umro- rekla je omama.

- Imate li zamjenika?

- Ja sam, Justina Kenig.

- Dobro, drugarice Kenig, mi ćemo danas zapečatiti stan u kojem je živjela obitelj Kuštro. Vi ćete biti odgovorni i ako vidite da je netko skinuo pečat, prijavit ćete miliciji. Bit ćete prisutni kada budemo pregledali stan, popisivali stvari i napravili zapisnik. Je li djevojčica ovdje?

- Ostavite nam barem njene stvari – rekla je omama, pokazujući prstom na Evicu.

- Djevojčica će s nama. Najnužnije stvari će ponijeti – uključio se kepec. – Bit će smještena u dom za ratnu siročad u Zrenjaninu. Tamo će ići u školu, imat će sve što je potrebno.

Evica se stisnula uz mene i čvrsto me uhvatila za ruku. Drhtala je, gledajući uplašeno onim velikim, očima crnim poput ugljena.

- Ako se sjećate – kad sam držao govor na grobu druga Kuštre, obećao sam da ćemo se pobrinuti za njegovu djecu.

- Ostavite je ovdje. Mi ćemo brinut o njoj kao i dosad, kod nas je na košti – rekla je omama.

- Drugarice Kenig, o tome nećemo diskutovati. Pođite s nama da pregledamo i prekontrolišemo stan, popišemo stvari i sastavimo zapisnik. Djevojčica neka spremi ono što će ponijeti.

Evica je zaplakala, skočila sa šamlice i objeručke zgrabila skute moje majke.

- Pođimo prema stanu obitelji Kuštro – naredila je žena s punđom pa, kao vojnik, odlučno krenula od uličnih vrata prema omami.

- Evica će ostat s nama - rekao je otac, naslonjen na sjekiru.

- Tebe, družo, nitko ništa nije pitao.

- Ostat će s nama - ponovio je otac odlučno.

Majka ga je uplašeno pogledala. Evica se tresla, glave zabijene u majčinu haljinu.

- Nemoj, družo, da moram zvati miliciju. Ne ometaj narodnu vlast dok postupam.

Majka je stavila kažiprst preko usana, pokazujući ocu da šuti. Omama je krenula prema Kuštrinom dijelu kuće, a žena u sivom kostimu odlučno ju je slijedila. Kepec je klipsao za njima.

- Ima punđu kakti Titina Jovanka - šapnula je majci Ivičina baka, čim je mala povorka odmakla nekoliko koraka.

Stajali smo na dvorištu šuteći. Tepih na žici razapetoj između oraha njihao se na blagom povjetarcu. Iz krošnje oraha oglasio se par grlica.

- Gu, gu - gukao je Ivica, gledajući u krošnju.

Omama je nakon petnaestak minuta prva izašla iz Kuštrinog dijela kuće. Za njom čovjek u crnom odijelu, pa žena s punđom. Zatvorila je vrata, iz torbe izvadila pečatni vosak, oblikom nalik na kedu kakvom smo pisali u školi. Upalila je žigicu, zagrijala ga, prislonila na vrata šareni konac i vosak nakapala na vrata. Potom je prislonila mjedeni pečat i čvrsto ga stisnula. Zatim je povukla konac do okvira vrata, pa na njegov kraj također stavila nekoliko kapi voska i stisnula pečatom. Kad se uvjerila da vosak na oba kraja čvrsto drži šareni konac, rekla je omami pokazujući na komad papira:

- Potpišite ovdje.

Omama je pod mišku stavila smotuljak Evičine odjeće, prislonila papir na okno prozora, potpisala se i pružila list ženi s punđom.

- Ovaj ćeš pinkl ponijet sa sobom - kazala je omama Evici. - Rekli su da je to dovoljno i da ćeš sve drugo dobit u domu. Dijete drago, nek ti je sa srećom.

Evica se ponovo rasplakala i još čvršće se pritislula uz svoju majku.

- Idemo - žena s pundom je energično povukla Evicu.

- Moraš ići, dušo. Bit će ti dobro tamo gdje ideš.

- Dom za ratnu siročad u Zrenjaninu među najboljima je u Jugoslaviji - rekao je s vrata čovjek u crnom odijelu.

Otac je blijed kao krpa stajao uz panj za cijepanje drva, dok je dvoje ljudi odvodilo Evicu.

Nešto je na njemačkom rekao omami, a ona je samo odmahнула rukom, prozborivši tiho:

- Još jedan manje na Donjodravskoj obali 11. Juraj, Kuštro, Stipe, Veronika, sad i Evica. Tko je sljedeći?

Dok su Evica i ono dvoje odmicali prema Aksmanovoj kući, teta Ema iz susjednog dvorišta, ne znajući što se dogodilo, veselo je najavila:

- A sada arija Elze iz opere Loengrin.

Nakon nekoliko sekundi zaorio se njen sopran:

Ajnzam in triben tagen
hab ih cu got geflet...
des hercens tifstes klagen
ergos ih im gebet.

- Gu, gu - oglasio se Ivica, prstom upirući na dvije grlice kad su se premjestile s jedne na drugu granu oraha.

ČETVRTO POGLAVLJE

u kojem se omama kiti zlatninom

i veselo govori: Ja sam majka kraljica

Otkad smo prestali kupovati Vjesnik u srijedu, omama me svakog četvrtka, kad bi išla pospremati stan Kupanovčevih, povela do trafike i zamolila frau Elzu da nam posudi primjerak novina, koji bismo vratili na povratku kući.

- Evo bedinerice i njenog unuka - rekla je veselo omama, a teta Elza ništa nije ni pitala, već bi samo presavila novine i tutnula ih omami u ruku.

- Nećete vjerovat, frau Elza, ali danas briftreger donese dvije anziskarte. Jedna od Stipe iz Prizrena, druga od Evice iz Zrenjanina. Stipe kuka i žali se na male porcije i da ih gadno abrihtuju, a jadna Evica pisala je tintoblaj olovkom, suze su se razlijevale po papiru i sve zamrljale. Pola nismo mogli pročitati. Kaže da je u sobi s deset djevojčica, da joj falimo i da bi jako voljela da je posjetimo.

- Jadno dijete - rekla je teta Elza.

- I dajte mi pet komada skopskog Ibra, ali sad nemam novca. Platit ću vam kad vratimo novine. Gospođa Kupanovac uvijek mi ostavi novac pod ašnbeherom, na stolu.

- Ma ne brinem ja za vas - odvratila je teta Elza i iz kutije izvadila pet cigareta, otkinula komadić prozirnog papira iz kutije i zamotala ih.

- Nemam fajercajg - rekla je omama, a teta Elza je pružila kutiju žigica. Omama je kresnula drvce, zapalila cigaretu i duboko povukla dim.

- O, kakav gušt - rekla je zadovoljno ispuštajući oblak dima. A kad smo stigli pred kuću Kupanovčevih i kad joj je cigarete već dogorjela do prstiju, dok je otključavala vrata, uvlačeći posljednji dim, dodala je:

- Nemoj reć majci da sam kupila cigarete. Na povratku ćeš dobit čokoladicu, a ja ću, kad majci predam novac, kazat da sam kupila Hoffmannove kapi i kombinirane praške. A ove preostale četiri cigarete popušit ću dok budem spremala, pa niko ništa neće znati.

- Dobro - odgovorih veselo.

Radovao sam se čokoladi. Omama me posjela za veliki stol u dnevnoj sobi Kupanovčevih, stavila pred mene novine i rekla:

- Pažljivo čitaj, nemoj da ostanu magareće uši.

Gutao sam Rip Kirbyja. Prvo bih pročitao cijeli strip, a onda se vraćao na početak, pažljivo razgledajući svaku sličicu. Kad sam došao do posljednje na kojoj je Kirby prstom pokazivao preko jezera, govoreći Desmondu da bi pucanj mogao doći odatle, mislio sam kako mora da je lijepo biti crtač stripova. On uvijek zna što će se dogoditi u sljedećoj sličici i ne mora, kao ja, čekati cijeli tjedan da to sazna. Iz razmišljanja me trgnuo omamin glas:

- Kupka je spremna, mladi gospodine. Napunila sam kadu vodom, stavila mirišljave soli, pa uživaj. Voda će sigurno bit topla dok pometem ajnfort i spremim forcimer, a ako se ohladi ranije, peškir je na veškorpi.

Uživao sam u kadi punoj tople vode. Pjena me šakljala, sol je mirisala, a s gramofona, koji je omama uključila u velikoj dnevnoj sobi, pjevao je Ivo Robić:

Moj brod kad je pošo u dalek tuđi svijet,
Taj put nitko meni ne dade barem cvijet.
Ja kad napustih tužno svoj rodni grad,
U zrak bijeli golub poleti tad.

Kad je omama ušla u kupaonicu pjevušeći pjesmu s gramofona, nasmijao sam se i rekao:

- Baš imamo dobro prezime. Ni kralju nije ovako. Namignula je, nasmijala se i šmugnula u jednu od soba Kupanovčevih. Vratila se u tren sa zlatnom ogrlicom oko vrata, na obje ruke stavila je narukvicu, na prsa broš, u kosu srebrnu ružu, a na sve prste, osim palčeva, prstenje.

- Ja sam kraljica majka! Sva sam u srebru, zlatu i dragom kamenju! - uskliknula je i šepureći se pokazivala nakit. Iskoračila je lijevom nogom, podbočila se, oholo podigla bradu uvis, glavu blago okrenula ulijevo, zauzela otmjenu pozu i zapalila cigaretu upaljačem gospodina Kupanovca te polako otpuhnula dim poput Ave Gardner u filmu Snjegovi Kilimandžara. Bio je to posljednji film koji sam gledao s Kuštrom. Kad smo, tjedan-dva pred Božić, u hladnu zimsku večer izlazili iz kina „Slavija“, rekao je da je odličan, skoro dobar kao i filmovi o Tarzanu, jer je u njemu bilo mnoštvo divljih afričkih životinja.

Omama je s uživanjem otpuhnula dim.

- Fali mi još samo kruna. Šteta što je frau Kupanovac nema među nakitom. Tada bih bila prava kraljica!

Slatko smo se smijali, a kad je omama nastavila sa spremanjem sjetio sam se kako smo u istoj toj kupaonici nedavno marširali i pjevali „Ajnc, cvaj, policaj“. No, voda se hladila brže nego što je omama spremala, pa sam prekinuo sanjarenje, izašao iz kade, obrisao se, obukao i potražio omamu. Sjedila je na krevetu i pažljivo, u crvenu plišanu kutiju, spremala nakit.

- Fertig sam s poslom. Sad ćemo vratit novine u trafiku, pa pravo po čokoladicu – rekla je stavljajući pažljivo kutiju s nakitom u malu ladicu. A onda, pogledavši se u velikom ogledalu u kojem se iscrtavana cijela njena mršava figura, rekla:

- Sad sam opet samo bedinerica. Bez nakita bi i kraljice izgledale ovako kao ja.

Zapalila je posljednju od pet cigareta pa smo Huttlerovom pošli prema trafici na malom trgu. Mirisale su lipe. Za koji dan, znao sam, otac će uzeti platnenu vreću i pozvati me da idemo brati lipov cvijet. Onda ćemo ga sušiti u dvorištu na novinskom papiru, u hladu oraha, okrećući cvijet svakih nekoliko sati, a za tri-četiri dana majka će ga premjestiti u limenu kutiju i staviti na vrh kredenca.

- Dobar je za pluća – govorila je zimi, kad bi miris lipovog čaja ispunio kuhinju. Sada se takav miris širio malim trgovom. Pijačne su tezge bile već gotovo prazne, samo su Antika i Rozika još stajali kraj hrpe salate, rotkvice i mladog luka. Kad me spazila, Rozika je ispružila ruku i pozvala me mičući kažiprstom. Potrčao sam, a ona je s hrpe uzele vezicu luka i tutnula mi u ruku.

- Kako je narasla vaš dečko – rekla je omami, prstom pokazujući na mene, pa su se obje nasmijale.

Znao sam da će omama, čim se vratimo kući, odrezati debelu šnit kruha, namazati je svinjskom mašću, posoliti i posipati tucanom crvenom paprikom. Odrezat će vrhove perca luka, a ja ću sjesti pod orah, s mladim lukom u lijevoj, a šnitom kruha u desnoj ruci, i gledati mrave kako se skupljaju oko mrvica popadalih na dvorišne cigle. I već sam vidio Ivicu kako sjedi na lonki i promatra svaki moj zalogaj, sve dok mu ne bih prišao i otkinuo komadić kruha. U dućanu kod čika Bera koji je, široko se osmijehujući, kad nikog ne bi bilo u radnji, omamu uvijek pozdravljao s kistihand, kupili smo čokoladicu. Bio sam razočaran jer sam ponovo dobio sličicu s brojem 96, kakvih sam imao već nekoliko. Barsku kornjaču bilo je teško promijeniti za neku drugu sličicu, jer su je svi imali. Ali divan okus čokolade ublažio je

kratkotrajnu tugu.

Pred Ribarskim domom, naslonjen na vrata, stajao je špiclov, pa je omama kad smo prolazili okrenula glavu, ne želeći ga vidjeti. Na drugoj strani rijeke spazio sam oca kako u plićaku grabi pijesak s dna Drave i, čekajući da se ocijedi voda s lopate, tovari ga u čamac. Mahnuo sam mu i viknuo, ali me nije ni vidio ni čuo.

PETO POGLAVLJE

Omama peče kokice, a milicija upada u dvorište

Kad se otac pojavio na uličnim vratima, njegova duga sjenka protegnula se sve do oraha. Bilo je kasno svibanjsko popodne i jato mušica lepršalo je u dvorištu, obasjano niskim suncem. Činilo se da plešu prateći stihove očeve pjesme. „Bruder Jakob, bruder Jakob“, pjevao je zadovoljno, a kad bi došao do onog „Ding, ding, dong; ding, ding, dong“, mušice su zaigrale gore-dolje, gore-dolje, kao da su, poskakujući, slijedile ritam. Bila je to omiljena očeva pjesma, himna kojom je izražavao zadovoljstvo. Čim je ušao u kuhinju, čvrsto stisnute šake veselo je pružio prema majci.

- Ljevica ili desnica? - upitao je, blistajući od zadovoljstva.

Majka je na trenutak razmišljala.

- Desnica!

Otac je otvorio šaku. Na dlanu su sijevnule četiri crvene novčanice od sto dinara. Lijevu je i dalje držao zatvorenu.

- Ova te ne zanima?

- Što je u njoj?

- Ja znam! - viknuo sam. - Rimski novčić!

- Umalo si pogodio - rekao je otac i polako otvorio lijevu šaku. - Da si rekao par, pogodio bi.

Na dlanu su osvanula dva bakrena novčića.

- Vrijede bar petsto dinara. Danas je bio jako, jako dobar dan. Četirsto dinara za pijesak, a još ću petsto dobiti za dva novčića. Ne može mi ništa apcigovat jer su odlično očuvani. Eh, kad bi tako bilo i sutra.

Omama je podigla pogled s knjige.

- Dobar razlog da ispečemo kokice prije večere - rekla je i otišla do ganjka po crvenu rajnglu. Nauljila je dno i čim se zagrijalo na štednjaku nasula je šaku žućkastog zrnja.

Ubrzo, kokice su dobošale o poklopac, kao krupne kišne kapi po limenom krovu za iznenadnog ljetnog pljusk. Ugodan miris ispunio je kuhinju, zagolicavši nosnice. Kad se bubnjanje ispod poklopca smirilo, omama je istresla kokice u zdjelu i posula ih solju. Ličile su na ogromne pahulje snijega, a tako su se i topile u ustima.

Omama je voljela peći kokice i obično bi to činila zimi, kad se večer rano spuštala. Čim bi se počeo hvatati sumrak, rekla bi da odem po Evicu i Zdravka, jer će mi biti slađe kada i oni budu jeli. Istrčao bih na dvorište, skoknuo do Kuštrinog prozora i povikao: „Kokice, kokice, friške kokice!“. Kuštro bi podigao glavu s englesko-hrvatskog rječnika i nasmijao se gledajući Evicu kako žurno oblači kaputić. „He, he, boga ti živoga, al’ mirišu“, rekao je dok bi Evica otvarala vrata, pa smo zajedno istrčali na ulicu, jureći prema stepenicama. „Kokice, kokice, friške kokice“, vikali smo iz sveg glasa ispod Zdravkovog prozora, sve dok nas ne bi čuo. A kad smo se svi troje vratili, omama je već ispekla pun vangl kokica. Podigla bi poklopac i pustila da kokice frcaju iz rajngle sve do plafona, pa mi smo ih lovili u zraku, trpali u usta i mljackali u toploj kuhinji. Ali, večeras sam jeo sâm.

- Vrlo neobično - rekao je otac glancajući lanenom krpom rimske novčiće nakon što ih je pažljivo očistio četkom. - Popodne su pokupili i zatvorili braću Bilek. To znači samo jedno: Tito sutra stiže u Baranju. Nikada dosad nije dolazio u lov potkraj proljeća.

Omama je nešto rekla na njemačkom, pa su se oboje slatko nasmijali.

- A možda mu je i dosadno.

- Tito u lov, braća Bilek u rešt, a mi pečemo kokice - rekla je omama i nasipala u rajnglu novu šaku sitnog zrnja kukuruza.

- Taman su se vratili iz Vinkovaca - ispričao mi je Karčika, gdje su sa zidarima radili nekoliko dana. Zaradili su nešto novca pa su večeras htjeli neke cure odvest u kino. Kad za ručkom, eto ti milicije s crnom maricom: Pokupili ih, ali neobično je što su im ovaj put stavili lisice. Prije to nisu radili.

- Žao mi je tih huncuta. Nisu to loši dečki. Dragi su mi, jer nemaju zorta, nikog se ne boje.

- Zato su sad na crnoj listi. Ona glupa igra s pljačkom banke pratit će ih cijeli život. Kad te jednom stave na popis, gotovo je.

Slane kokice blago su pržile jezik. Uzeo sam punu šaku iz zdjele pa jednu po jednu drugom rukom trpao u usta.

- Zadnja tura - rekla je omama i u rajnglu stavila ostatak kokičara. A kad su kokice počele udarati ispod poklopca, ulična vrata naglo su se otvorila, kako se ponekad znalo događati kad s Drave iznenada zapuše oštri sjeverac. Mislio sam da je Zdravko namirisao kokice pa se zaletio u dvorište, no umjesto njega na vratima su bila dvojica milicajaca. Gotovo su utrčali u dvorište, za njima još dvojica.

- Justina Kenig! - proderao se iz sveg glasa najviši među njima, stojeći pred otvorenim prozorom kuhinje. Omami je ispala rajngla iz ruku, poklopac se bučno otkotrljao pod stol, a kokice rasule po podu. Majka je zgranuto pogledala oca.

- Justina Kenig! - ponovo se izderao milicajac.

- Ja sam - rekla je omama uplašeno.

- Izlazi! Uhapšena si! - zagrmio je milicajac. Ostala trojica stajala su iza njega, držeći se za pištolje.

- Langsam. Što se dogodilo? - upitala je omama. Glas joj je drhtao.

Otac je skočio sa stolice, majka se stisnula uz njega. Ivičina baka u tren se našla na dvorištu.

- Jezuš i Marija, kaj se događa?

Onaj visoki policajac banuo je u kuhinju. Pod njegovim čizmama na podu su se mrvile rasute kokice. U trenu je izvadio lisice i stavio ih omami na ruke.

- Ideš s nama. Ali ćemo prvo napraviti pretres stana.

Otac se ispriječio na vratima.

- Zašto je vodite? Što je skrivila? - vikao je. Brada mu se tresla.

Dvojica milicajaca priskočila su i gurnula ga s vrata. Četvrti je i dalje stajao na dvorištu s rukom na pištolju. Onaj visoki naglo je povukao omamu kroz kuhinjska vrata i izvukao je na dvorište. Sad su ona dvojica s dvorišta upala u ganjak.

- Tko si ti? - upitao je jedan od njih Ivičinu baku.

- Ja sam, kak bi se reklo, suseda.

- Ti ćeš biti svjedok na pretresu.

Otvorio je vrata kredenca i pogledao po policama. Maknuo je tanjуре pa gurnuo ruku u kutiju s brašnom. Izvadio je ladicu s escajgom, pa otvorio onu sa šivaćim priborom. U maloj kartonskoj kutiji bile su sličice iz čokolade Životinjsko carstvo i nekoliko svetih sličica koje sam dobio na vjeronauku. Istresao ih je na stol. Zatim je pregledao moju školsku torbu. Prodrmao je tranzistor pa ga vratio na stol. Kad je otvorio ladicu kuhinjskog stola, za oko mu je zapela nauljena lanena krpa. Izvadio ju je oprezno, a dva rimska novčića zazvečala su na stolu.

- Što je to?

- Stari rimski novac.

- Odakle ti?

- Našo sam na obali. Milicajac je vrtio glavom.

- To ćemo izuzet - rekao je.

U omaminoj sobi, koja je povezivala ganjak s najvećom prostorijom u stanu, gdje smo spavali majka, otac i ja, bio je samo veliki crni ormar, krevet, stolić i stolica. Jedan od dvojice milicajaca pažljivo je s nahtkastna uzeo tabakeru, a onda otvorio bočicu s Hoffmannovim kapima i tutnuo je onom drugom pod nos.

- Što je to?

- Ne znam, valjda nekakav lijek.

Otvorili su ormar. Prvo im je za oko zapeo paketić zamotan u novinski papir. U njemu su bile četiri knjige koje mi je ostavio Perduka. Zatim su pregledavali džepove omaminog kaputa i njenog sivog kostima, koji je rijetko nosila. Izvrnuli su džepove jedinog očevog odijela sa širokim reverom, koji je, kao i omamin kostim, u paketu iz Beča poslala teta Irma. Kad je policajac s aufhengeru skinuo očev tamnoplavi prugasti prsluk, u kojem sam tatu vidio samo jednom, kad je Evica išla na krizmu, sjetio sam se kako je Kuštro, na putu do crkve, rekao ocu: „Boga ti živoga, Tona, izgledaš ko Gary Cooper u filmu Točno u podne“. A kad je u unutrašnjem džepu prsluka milicajac pronašao okrugli plosnati srebrni sat na dugačkom lančiću, s ugraviranim slovima N.K., koji je nekoć pripadao tatinom djedu Nikoli, rekao je onom drugom:

- I ovo ćemo izuzeti. Pogledaj što piše na poklopcu: N.K. Kao Nenad Kupanovac.

- N.K., kao Nikola Kenig, djed mog muža. To je bio njegov džepni sat - rekla je bijesno majka i prije nego što su dvojica milicajaca napustila omaminu sobu, uzela me za ruku i izvela na dvorište. Sjeo sam pod orah. Omama me nije vidjela, stajala je na korak do ulične kapije, s lisicama na rukama, gledajući u drveni plot. Milicajac je stajao uz nju, držeći je za nadlakticu. Kad su ona dvojica napokon završila pretres i pojavila se na dvorištu, povukao je omamu za mišku, pa su sva trojica, zajedno s njom, izašla na ulicu. Potrčao sam za njima. Lorenz i Ferdo već su bili vani, a ispred Proleterke Lacika i Marko gledali su u čudu što se događa. Dvojica milicajaca ugurala su omamu kroz stražnja vrata tamnoplavog kombija. Bila je prestrašena.

- Ostavite moju omamu! - vikao sam iz petnih žila. - Ostavite moju omamu!

Posjeli su je na klupu u stražnjem dijelu kombija, stavivši je u sredinu, a onda sjeli kraj nje.

- Omama! Omama! - vikao sam iz sve snage.

- Kad se vratim, zajedno ćemo preko... - rekla je, upravo kad je treći milicajac naglo zalupio vrata, a tupi zvuk metala prekinuo njenu rečenicu. Četvrti je već sjedio za volanom i upalio motor, čekajući da onaj zatvori stražnja vrata i da sjedne do njega. Blijed kao krpa, otac je stajao na uličnim vratima. Maka je dotrčala iz dvorišta, panično vičući:

- Čekajte, donijet ću joj Hoffmannove kapi. Ima slabo srce, mora uzimat lijek.

Policajac za volanom nije se obazirao. Onaj koji je zatvorio vrata gurnuo me ustranu i sjeo do vozača.

- Pričekajte, moram joj donijeti lijek! Ima slabo srce! - sva zajapurena vikala je majka i otrčala u dvorište, no crni kombi već je kretao. Kad se majka vratila, držeći u ruci bočicu s Hoffmannovim kapima i nekoliko kockica šećera, crna marica jedva se nazirala iza oblaka uzvitlale prašine i u tren vozilo je zašlo za ugao iza Aksmanove kuće.

- Zašto su odvezli frau Justu? - uplašeno je upitao Lorenz.

- Ne znam - rekao je otac. - Idem se obući pa ću u policiju.

- Zakaj su je otpelali? - upitao je Husek koji se, kad su omamu gurali u kombi, penjao uz stepenice, dolazeći iz Ribarskog doma. Na polovini skalina, promatrajući što se zbiva, stajao je špiclov, a stepenicu niže čika Lazo. Iza njegovih leđa, na nebu se promolila zvijezda Danica. Briznuo sam u plač i glasno zajecao.

- Idemo u kuću - rekla je majka. Plakao sam. Pluća su me pekla kao da sam progutao žar.

ŠESTO POGLAVLJE

*u kojem milicija kaže da imaju dokaz
kako je omama ukrala nakit*

- To je strašno, kažu da je Justa Kupanovčevima ukrala zlatninu.
- Isuse bože!
- Netko je provalio u kuću Kupanovčevih i odnio im zlatni i srebrni nakit.
- Ali zašto misle da je to učinila Justa? Već godinama radi kod njih i nikad im ništa nije falilo.
- Kupanovčevi ne sumnjaju na nju. Kad sam u miliciji saznao zašto su je odveli, otišao sam k njima. Odmah s vrata su mi rekli: „Mi znamo da to nije uzela Justa, ona je poštena žena“.
- Kad su primijetili da im fali zlatnina?
- Oko frtalj dva gospođa se vratila iz škole, spazila da su vrata ormara u sobi otvorena i da je odjeća razbacana. A kad je otvorila malu ladicu ispod psihe, vidjela je da nema zlatnine. Telefonirala je suprugu i on je pozvao miliciju.
- Zašto milicija misli da je to učinila Justa?
- Prvo su posumnjali na braću Bilek. Pokupili su ih za ručkom, u njihovoj kući, odvezli u podrum milicije i dobro propustili kroz šake. Ali braća Bilek još su u džepu imala vozne karte. Provjerili su njihovu priču pa ih pustili. Posljednja tri dana, sve do danas u podne, bili su u Vinkovcima, a onda sjeli na vlak. Sada milicija kaže da je zlato ukrala Justa. Čuli su od Kupanovčevih da ima ključ od njihovih ulaznih vrata.
- Pa kakav je to dokaz? Justa taj ključ ima godinama.
- Kad je milicija pustila braću Bilek, vratili su se u stan Kupanovčevih i pitali ko je posljednjih dana dolazio u njihovu kuću. Rekli su: „Niko osim Juste“. „A ko je Justa?“, pitali su. „Ona je bedinerica, sprema nam kuću i pere veš“. „Kako se preziva?“. „Kenig“. „Kolko dugo je kod vas?“, pitali su. „Već pet godina. Imamo u nju puno povjerenje. Dali smo joj i ključ od kuće“. Onda je policija otišla, ali su se vratili nakon sat vremena. „Sigurni smo da je ona ukrala zlato“, rekli su Kupanovčevima. „Kako ste to zaključili?“, upitala je gospođa.

„Vidite, njen je sin osto bez posla prošle jeseni. Niko u kući ne radi. Bez stalnih su prihoda. Što mislite od čega živi njih četvero?“.

Majka je briznula u plač.

- Ak' smo sirotinja, nismo lopovi.

- Nemaju oni nikakvih dokaza. Ali, najjednostavnije im je optužit Justu. I ona je, kao i ja, na crnoj listi. Imaju pik na našu familiju i sad im se sve odlično poklopilo: Justa je odlazila u njihovu kuću, imala je ključ. Znaju da već mjesecima ne radim, da nemamo božjeg dinara, da nam treba novac. Justa je ukrala zlato da bi ga prodala. Kad su im Kupanovčevi rekli da kod njih sprema već godinama i da im nikada nije falila ni jedna maramica, odgovorili su: Dok joj je sin radio, imali su za život. Sada ne radi, pa je ukrala, bez dinara su.

- Sirota Justa.

- Dok sam razgovarao s Kupanovcem i njegovom ženom, zazvonio je telefon. Zvali su ih iz milicije. „Imamo dokaz“, rekli su. „U jednom odjevnom predmetu u ormaru drugarice Kenig našli smo sakriven džepni srebrni sat. Na koricama su slova N.K. To je sigurno sat druga Nenada Kupanovca, jer su to početna slova njegovog imena i prezimena“. „Nismo imali srebrni džepni sat“, rekao im je Kupanovac.

- Bože! Pa rekla sam im da slova N.K. znače Nikola Kenig i da je to bio sat tvog djede Nikole.

- To sa satom ih je pokolebalo. Mislili su da imaju dokaz. Rekli su Kupanovcu da su na više mjesta u njihovoj kući našli otiske Justinih prstiju. A on im je odgovorio u slušalicu: „Čujte, ja sam sudac. Pa kakav su vam dokaz njeni otisci, kad je žena dolazila u našu kuću da bi spremala“. Onda su ih pitali za one rimske novčiće, jesu li im pripadali.

Nastala je stanka, samo se čulo majčino jecanje.

- Neće je valjda zlostavljat?

- Nadam se da narodna milicija ne tuče starice.

- Sigurno će tražit da prizna.

- Justa je tvrda. Kako da prizna nešto što nije učinila. Morat će je pustiti. Sutra će sigurno izać. Otići ću ujutro pred nju.

- Ponesi joj Hoffmannove kapi, ako je ipak ne puste.

- Pustit će je sigurno. Ne mogu držat nevinu ženu.

Čuo sam kako se stolice pomiču i znao da su majka i otac ustali i da iz kuhinje kreću prema spavaćoj sobi.

- Isuse, što ovo dijete radi ovdje?! - začudila se majka kad me spazila u omaminom krevetu.

Pomilovala me po glavi. Pretvarajući se da me njen glas probudio, otvorio sam oči.

- Hajde u svoj krevetić - rekla je.

- Spavat ću ovdje u omaminom krevetu, a kad se vrati, premjestit ću se u svoj.

- Dobro. Lijepo spavaj.

Poljubila me u čelo i otišla za ocem u spavaću sobu. Usnuo sam omamu kako stoji pred psihom u sobi Kupanovčevih, sva u zlatu. Na svakom prstu, osim na palčevima, presijavao se prsten. Zlatna ogrlica visjela joj je oko vrata, minđuše su svjetlucale na ušnim resicama, na prsima je sijao broš, oko zapešća narukvice. A na glavi je blistala velika zlatna kruna, na kojoj su blještali dijamanti.

- Ja sam majka kraljica - rekla je ponosno, iskoračivši lijevom nogom. Isprсила se, blago nagnula glavu udesno, isturivši bradu. Onda smo oboje prasnuli u zarazni smijeh, a omama se toliko zacenula da se zgrčila i uhvatila za stomak, pa joj je kruna sletjela s glave. Nekako suspregnuvši smijeh, uspjela je reći:

- Ipak sam prošla bolje nego Marija Antoaneta. Meni je pala samo kruna, ali je glava na ramenu.

- Tko je Marija Antoaneta?

- Pričat ću ti jednom. Imamo dobro prezime. Ne zovemo se uzalud Kenig. Sada si moj princ, a kad odrasteš bit ćeš kralj.

SEDMO POGLAVLJE

u kojem se otac sam vraća iz milicije

Da je bila tu, omama bi sigurno rekla: Ova kiša zlata vrijedi!

Tako je uvijek govorila kad bi počelo kišiti. Iako nismo imali vrt, rekla bi: „Dobro će doć salati“. Ili: „Grašku treba vlage“. Ili: „Bez kiše, krastavci su gorki“. Koliko god da kiša padala, omama je uvijek mislila da je premalo. Ako bi kišilo cijelo jutro pa prestalo predvečer, rekla bi: „Jedva da je zemlju pofajtalo. Ni prašinu nije pokupilo“. Ili: „Boje bi se zemlja nakvasila da se žaba popišala“.

Kišilo je cijelo jutro, kapi su klizile niz stakla kuhinjskog prozora, a ulična vrata vidjela su se nejasno, mutno kao u izmaglici. Sjedio sam u kuhinji, tužno buljeći u toplu svibanjsku kišu, očekujući da omama zakorači u dvorište. Cigle, kojima je bilo flastrovano dvorište, prekrio je tepih mrkozelenih resica opalih sa stabala oraha. Otac je u zoru, još dok sam spavao, otišao u miliciju vidjeti što je s omamom. To mi je rekla majka, čim sam se probudio, a onda je zašutjela. Bila je potištena i nije, kao inače, pjevušila radeći u kuhinji. Ogulila je krumpir, izrezala ga na ploške i počela birati rižu, čisteći je od kamenčića i smećkastih, sitnih okruglih sjemenki korova.

- Evo ih! - uskliknuo sam kad se otvorila ulična kapija.

Vidio sam crni očevo kišobran. Sklopio ga je čim je ušao u dvorište, polako se okrenuo i zatvorio vrata. Omame nije bilo.

- Nisu je pustili? Otac je šutio.

- Gdje je omama?

Sjeo je za stol, na mjesto na kojem bi, dok smo jeli, uvijek sjedila omama.

- Nisu je pustili?

- Justa je umrla.

- Tona, što pričaš?!

- Justa je umrla sinoć, dok su je ispitivali, pozlilo joj je. Uхватила se za srce i srušila.

- Isuse, bože - povikala je majka. - Ubili su nedužnu ženu.

Gledao sam kako kišne kapi udaraju o prozor, razbijaju se i pretvaraju u potočiće koji se spajaju klizeći niz staklo. Majka je briznula u plač. Otac se ustao i zagrlio je. Nijemo sam promatrao taj prizor. Majčina se kosa rasula po očevoj pokisloj košulji. Glava joj se tresla od plača. Lice joj nisam vidio, prislonila je glavu na očeve grudi.

- Justa je umrla! - zvonilo mi je u ušima, ali rečenica nije dopirala do moje svijesti. Znao sam da omama ne može umrijeti. Bio sam siguran da se pritajila tamo u miliciji, da ih prevari. Zatvorila je oči, glava joj je klonula, prestala je disati. Ali čim su je odnijeli u drugu prostoriju, otvorila je jedno oko i, škiljeći, pogledom pretražila sobu. Na prstima se došuljala do vrata, tiho ih otvorila, iskrala se prema izlazu i nestala. Sada je, bio sam posve siguran, u Ribarskom domu i uz deci šnapsa, otpuhujući dim skopskog Ibra, govori Lazi:

- Ova kiša zlata vrijedi! Pada u pravi čas. Kad sam jučer na pijaci kupovala grincajg, Rozika i Antika žalili su se na sušu.

A onda je namignula i tiho šapnula Lazi, pazeći da je ne čuje špiclov u uglu:

- Utekla sam miliciji. Pretvarala sam se da me udario srčani šlog. Sad ću, kad se okrijepim šnapsom, gore uz štenge, pokupit Hoffmannnove kapi, pozdravit se sa sinom i snahom, uzet Dadu za ruku i direkt u Njemačku, kod Alojza. Stipe mi je pričo kojim putem treba bježat preko granice. Stara žena i dijete neće im biti sumnjivi.

Na izlasku iz Ribarskog doma, posve se približila Lazi i šapnula mu u uho, kako je špiclov, samo nekoliko koraka dalje, ne bi mogao čuti:

- Zapiši ovaj šnaps u tefter. Čim dođem u Njemačku i zaradim prve doječ marke, poslat ću ti u pismu. Dobit ćeš i tringeld.

Pa se nasmijala, namignula mu i izašla na kišu.

Bio sam uvjeren da će se omama svakog časa pojaviti na kapiji. Sjetio sam se njene rečenice koju je, blijeda i uplašena, izgovarala kad su je jučer gurali u crnu maricu. Nisam čuo kraj, jer je milicajac zalupio vrata. „Kad se vratim, zajedno ćemo preko...“, rekla je, a udarac automobilskih vrata spriječio je da čujem što je dalje govorila. „Kad se vratim, zajedno ćemo preko granice“, bio sam siguran da je rekla upravo to.

Majka je i dalje plakala, glave zabijene u očevu košulju. Ustao sam sa stolice i rekao ocu:

- Uzet ću tvoj kišobran i idem po omamu. Sigurno u Ribarskom, čeka da prestane kiša.
- Omama je umrla, sine.

Tek sad, kad je to četvrti put izgovorio, shvatio sam što priča.

Vratio sam se i sjeo na stolicu. Nisam mogao plakati. Ali u grudima me stegnulo i zapeklo, kao da sam dugo trčao uzbrdicom, iz sve snage. Omama, koja je maločas iz čokančića potegnula gutljaj rakije, otpuhnula dim cigarete, nasmijala se i namignula Lazi na izlasku iz Ribarskog doma, sada je ležala u lijesu. Lice joj je bilo voštano, sivo. Oči zaklopljene, a usnice stisnute, kao da je nešto htjela reći, a onda se naglo predomisli. Vidio sam sebe, kao u snu, u kratkim bijelim hlačicama i svijetloj košulji, odjeven kao za prvu pričest, kako stojim kraj smeđeg drvenog lijesa, sâm u mrtvačnici, nalik onoj u kojoj je ležao Kuštro kad smo ga sahranili na Božić. Vrata mrtvačnice bila su odškrinuta i zrake tek izašlog sunca probijale su se u gustom snopu. Vani su cvrkutale ptice. Miris raspupanih ruža, vlažnih od jutarnje rose, širio se grobljem. Sâm, kraj omaminog lijesa, sav u bijelom, ličio sam na anđela. Miris ruža i cvrkut ptica, blago jutarnje sunce i lahor koji se pleo u granama javora bili su slika raja kako sam ga zamišljao dok nam je na satu vjeronauka časna sestra Honorabilis govorila da anđeli duše umrlih vode u raj. Jesam li omamu doveo do vrata raja i je li trenutak da se ovdje oprostimo i da ju, usnulu, ostavim?

- Bože dragi, kako ćemo je sahraniti? Majčin glas vratio me u stvarnost i tek sad sam spazio da je sjela uz stol kraj oca. On je zabio ruke među dlanove. Nije odgovorio.

- Morat ću kod gospođe Kašpar. Znam da će mi posuditi novac, al ne znam kako ću ga vratiti.

- Jutros u miliciji tražio sam da mi vrate ona dva rimska novčića. Rekli su: To ionako nije tvoje, družo Kenig. To je kulturno blago koje pripada državi i narodu. Dat ćemo ih u muzej.

- Kuštrin sprovod, čula sam, koštao je više od sedam tisuća. Dobro, možemo uzeti skromniji lijes i ne moramo kupiti vijenac, al ipak, to je ipak novac.

- Snaći ćemo se već nekako. Alojzu neću slati brzojav. Ionako ne može doći. Poslat ću mu pismo.

- Kad bi nam bar on malo pomogao. Justa je i njegova mati.

Ustao sam, prišao ocu i majci i oboje ih čvrsto zagrlio.

- Prodat ćemo moj tranzistor - rekao sam i zaplakao. Plakao sam dugo, osjećajući olakšanje i kad su suze presahnule činilo mi se da sam lagan kao perce i da bih, da poskočim, odletio do vrha oraha. Kao onda, u onom snu, kad su me Kuštro i omama uhvatili za ruke i kad smo se, lagani kao ptice, vinuli u zrak. Da smo bar onda odletjeli, pomislio sam.

Pogledao sam majku.

- Ne plaćem zato što ćemo prodat tranzistor. Plaćem jer više nema moje omame.

OSMO POGLAVLJE

Otac se žali kako je omama prvi Kenig u grobnici

Karčiki su, kao prst debele, iskočile žile na vratu, u licu je bio crven poput paprika spletenih u vjenčić, kakve je Rozika u jesen prodavala na pijaci. Zvuci velike mesingane trube u koju je puhao ličili su na bolno jecanje, kao da cijeli svijet plače za omamom. Mali plehorkestar Dobrovoljnog vatrogasnog društva Donji grad stajao je tik uz omaminu raku. Lehota je, gledajući u visoke grane javora, udarao činele, a čika Štromar odsutno dobošao palicama po bubnju. Lacika i Marko iz Proleterke, pogledom uprtim u zemlju, puhali su u dvije manje trube, koje su se, zajedno s onom ogromnom, Karčikinom, presijavale na mlakom svibanjskom suncu. Svi su imali plavkaste vatrogasne uniforme i srebrne šljemove na glavi.

Stajao sam, zajedno s ocem i majkom, ujakom Matom i bratićem Zlatkom, tik do Karčike i pokušavao razabrati kaplje li to s njegovog crvenog lica znoj ili suze.

A onda mi je pogled kliznuo na spomenik. Gledao sam slike Julijane i Nikole Köning. Volio bih da je ondje bila i omamina slika, ali na malom drvenom križu, naslonjenom na spomenik, samo je pisalo: Justina Kenig □ 1895 – † 1957.

Nikada još na jednom mjestu nisam vidio toliko ljudi: čak i kad su svi razredi iz jedne smjene čekali u dvorištu da uđu u školu, nije nas bilo toliko kao sada na omaminom grobu. Gospodin i gospođa Kupanovac stajali su u prvom redu, s druge strane grobnice. Do njih, ukočen kao vojnik, učitelj Janko, a iza njega cijeli moj razred. Miheljenko i njegova supruga bili su uz gospodina i gospođu Kašpar, a njihov zet Pajo, direktor Tvornice koža, gdje je otac nekoć radio, hladio je lice slamnatim šeširom. Braća Bilek, svaki s jedne strane, ispod ruke su držali čika Lazu. Husek i Ivičina baka virili su iza Antike i Rozike, teta Reza stajala je između Ferde i Lorenza, a poštari Franjo tik do tete Eme. Ona je, sat prije sprovoda, prišla tati i pitala može li omami, kad lijes spuste u raku, otpjevati ariju Elizabete iz opere Tanhojzer, ali je tata rekao da će Karčika dovesti limenu glazbu i da nije potrebno.

- Frau Justi bi bilo drago da je ispratim švapskom operom. Teta Nevenka je u ruci držala buketić crvenih ruža, stojeći između Janeza i Zdravka. Šnajderica Faler naslonila se na javor, nadomak groba, a njeno teško disanje čulo se čim bi zanijemila Karčikina truba. Uz kumove Pfister, vidio sam trgovca Švera, s kojim se omama vječno svađala, prigovarajući mu da vara na vagi. Mesar Kolčić stalno mu je nešto šaputao u uho. Čak i sad, na sprovodu,

Šver je za uhom imao zataknutu olovku, čijim se nezašiljenim krajem uvijek počeo po tjemenu, prije nego što bi na škarniclu ispisao cijene kupljene robe i počeo računati. Njima prekoputa vidio sam trafikanticu Elzu, a kad je otac tiho rekao majci: „Najradije bih otišao tamo i otjerao ga“, bio sam siguran da iza javora i gospođe Faler proviruje špiclov. Majka je kasnije pričala kako je bilo i puno radnika iz Kožare i ljudi iz Crkvene, Vodeničke, Banove, čak iz Cvjetkove i s kraja Kišpatičeve, čija imena nije znala.

- Imala je lijep, velik sprovod. A i svećenik Matijević krasno je govorio - rekao je Lazo kad smo polako odlazili s groblja.

- Pozovite sve koje želite u Ribarski dom. Braća Bilek nabavila su ribu, Rozika je dala papriku i luk, pekar Pezelj kruh, a Flačer je skuhao fiš-paprikaš, zato ga i nije bilo na sprovodu. A ja sve častim čašom vina, rakije i piva. Ostalo piće svatko plaća sam, al može i na knjigu.

Svi stolovi u Ribarskom, kao nikad do tada, bili su prekriveni bijelim stolnjacima. Lazo ih je spojio u dva reda, samo je jedan, onaj najbliži šanku, za kojim je uvijek sjedila omama, ostao na svom mjestu. Uz tanjur i žlicu, na njemu je stajao čokančić rakije i kutija skopskog Ibra.

- Ovo je za Justu. Ako nam se vrati - rekao je Lazo dok smo sjedali za stolove.

Bilo je toplo popodne, a zrak ispran jučerašnjom kišom upijao je mirise iz grozdova bagremova cvijeća i širio ga ulicom. Dvije divlje patke brčkale su se u dravskom plićaku. Dalje, uz maticu rijeke, motor brodića je kašljucao, vukući nizvodno šlep natovaren trupcima topole.

- Voze drva za Šibicar - progundao je Karčika.

U vrijeme cijelog sprovoda nisam pustio ni suzu, ali kad smo sjeli, zaplakao sam i brzo se sagnuo, pretvarajući se da vežem pertle na cipeli, da nitko ne vidi moje suze. Obrisao sam lice o rub bijelog stolnjaka i sjeo na stolicu.

- Rekli su mi u vatrogasnom društvu da ne sviramo na sprovodima gdje je pop, ali mi smo došli. Boga mu materinog, svirali smo Justu, a ne popu - govorio je Karčika, kvaseći koricu kruha u čašu s vinom.

- Jeste li čuli šta se priča - govorio je Ferdi u pol glasa poštar Franjo, pokazujući prstom prema Kožari. - Nestalo je puno kože iz tvornice.

- Niko tolko ne krade ko komunisti. Bagra je to velika - odgovorio je Ferdo i lupnuo lulom o drvenu nogu.

- Ozbiljno je. Neko bi mogao iza brave.

- Neće oni svoje - zaključio je Ferdo.

Sjedio sam do oca, slušajući što odrasli pričaju. Ali bratić Zlatko naljepio se uz mene, stalno mi pokazujući svoj ručni sat Kama i govoreći kako su ruski satovi bolji od švicarskih.

Navaljivao je da odemo do Drave, obećavši kako će sat staviti pod vodu i držati ga pet minuta, a kad ga izvadi, radit će kao da nije bio u vodi.

- Švicarski satovi to ne mogu - bio je uporan. Ali kad sam odbio otići s njim do Drave, počeo je novu priču: Lav Jašin najbolji je golman na svijetu. Zahvaljujući njemu nogometaši Sovjetskog Saveza osvojili su zlatnu medalju na Olimpijadi u Australiji.

- Znaš li koliko su medalja osvojili? - pitao je.

- Ne.

- Devedeset osam. Najviše od svih, čak 24 više od tvojih Amerikanaca.

- Umukni! - dreknuo je ujak Mato s druge strane stola. - Dosta već s tim Rusima, sunce ti kalajisano.

Zlatko je zašutio. Priljubio sam se uz oca, slušajući što priča Lehoti, koji je sjedio prekoputa.

- Osjećam se užasno. Pokopo sam Justu u grob ko uljeza. Ona je prvi Kenig koji leži u tom grobu. Svi prije nje bili su König. Promijenili smo prezime, uzeli su nam kuću, Alojza ne puštaju majci na sprovod, dali su mi otkaz i mojoj djeci uzeli kruh. Što još oće od nas?

Lehota je nijemo kimao glavom. Otpio je gutljaj rakije, namrštitio lice i prodrmao glavom, tako da mu se cijelo tijelo zatreslo.

- Kad sam se vratio iz zarobljeništva - nastavio je otac - nisu mi sudili. Nisu imali zašto. Imao sam 16 godina kad sam otišao u rat. Možda sam se i ja, kao Alojz, mogao domoć Njemačke i ostat ondje, al sam se vratio zbog Juste. Znao sam da su brat i otac poginuli, znao sam da je Alojz u Njemačkoj, pa sam se odlučio vratiti da Justa ne ostane bez igdje ikog. Izučio sam za šlosera, počeo raditi, oženio se. Al ne ostavljaju nas na miru. Sada nas žele prikazati lopovima, kradljivcima alata i tuđe zlatnine. Ni ja ni Justa nismo lopovi. Al valjda su

shvatili, valjda im je ovo poruka. Zar bi tolko ljudi došlo na sprovod da je Justa bila kradljivica?

Lehota je ponovno kimnuo i otpio još jedan gutljaj. Flačer je u gostionicu unio veliki kotlić iz kojeg se pušila para. Crvena tekućina još je ključala, nekoliko ribljih mjehura plivalo je na površini, a miris fiš-paprikaša ispunio je prostoriju.

- Gdje je Janko? - pitao je Lazo, držeći u ruci veliku aluminijsku šeflju. Flačer je objema rukama pridržavao kotlić, a Lazo je, idući od stola do stola, grabio fiš-paprikaš.

- Nije mu bilo dobro pa je otišo kući - viknula je teta Nevenka iz drugog reda. - Zdravko ga prati od kuće.

Tek tada primijetio sam da Zdravko nije u gostionici. I upravo kad mi je Lazo iz kotlića izvadio komad kuhane ribe, a onda nasuo i šeflju vrele juhe, Zdravko je utrčao u prostoriju.

Provukao se ispod stola, došao do mene i šapnuo:

- Janko je povraćo krv.

Pogledao sam ga. Bio je uplašen.

- Kazo je da o tome ne pričam, al tebi sam reko.

- Pogledaj moj sat - hvalio se Zlatko gurajući ruku prema Zdravku. - Kama, ruska marka, bolji je od švicarskih.

- Začepi gubicu - ponovo je viknuo ujak Mato, opomenuvši Zlatka. - I jedi dok se fiš ne oladi.

- Takog je imo i Trendo, al uvijek je kasnio i stalno ga je nosio na popravak - rekao je Zdravko.

Žlice su udarale o tanjure, čulo se glasno srkanje i mljackanje.

- Šarf je! Šarf je, ali šmeka! - rekao je Lorenz, brišući oznojeno čelo. Potegao je pivo iz boce i podrignuo.

Srknuo sam vrelu juhu i zakašljao se.

- Ne mogu, ljuto je.

Zamijenio je tanjure. Na njegovom je bio komad ribe, u obliku potkovice.

- Pojedi ribu i kruh. Ja više volim juhu.

Kad smo pojeli, nikom nije bilo do razgovora pa smo šutjeli i pogledavali se. Svatko je bio u svojim mislima. Karčika je, žvačući koricu kruha nakvašenu u vinu, ustao prvi.

- Idem presvuć vatrogasno odijelo pa ću na kompu. Ako neko oće u Derfl, nek pričeka. Evo me za firtalj sata.

Potom su ustala braća Bilek, pa Marko i Lacika, u za njima teta Nevenka.

Idemo i mi - rekla je majka.

Prije nego što smo ušli u dvorište, otac je s kapije skinuo partecetl, pažljivo uklanjajući četiri rajsnegele s uglova. Presavio ga je uzduž, pa poprijeko, stisnuo kvaku i polagano odškrinuo vrata, oprezno zakoračivši u dvorište kao da se bojao da netko ne istrči.

- Nema više Juste - rekao je, a majka i ja krenuli smo za njim. Ujak Mato morao se sagnuti da uđe kroz kapiju. Zlatko je pogledao na sat.

- Točno je pet sati, 12 minuta i 37 sekundi - rekao je.

DEVETO POGLAVLJE

*u kojem se špiclov raspituje što Kenigovi
govore o državi, Partiji i Titu*

Najtanja kazaljka velike zidne ure na kolodvorskoj zgradi, trzajući se, polagano je opisivala krug na brojčaniku, a druge dvije, oku neprimjetno, lijeno je slijedile. Zlatko mi je pod nos gurnuo lijevu podlakticu i svoj ruski sat gotovo nabio u oko.

- Pogledaj - rekao je ponosno dok smo stajali na željezničkoj stanici čekajući vlak. - Vidiš koliko je onaj sat veći od mog, a nije točan. To je zato što nije ruski. Ispod broja šest piše Insa, a to nisu ruski satovi. Kasni minutu i 11 sekundi. Sada je pet sati, 16 minuta i 12 sekundi.

Majka i ujak stajali su nekoliko koraka dalje, tiho razgovarajući. Na peronu je čavrljala grupa vojnika.

Putnički vlak za Našice, veza Pleternica, Slavonska Požega, stoji da drugom kolosijeku. Polazi u 17 sati i 25 minuta.

Ujak i Zlatko popeli su se u vagon i za tren se pojavili na prozoru.

Ujak je viknuo:

- Dogovorili smo se. Dolaziš nam čim počne ferije. Kimnuo sam glavom.

- Vidjet ćemo!

Iz stanice je izašao željezničar. Imao je crnu šiltkapu s crvenim vrhom. Mahnuo je okruglom pločicom na kratkom štapu i puhnuo u zviždaljku. Oblak pare nadvio se nad lokomotivom. Strojovođa je povukao sirenu, parnjača je zaškripala i, stenjući, polako se pokrenula. Ujak je mahnuo, a Zlatko je kažiprstom desne ruke pokazivao na svoj sat. Nešto je govorio, ali ga od škrife lokomotive nisam čuo.

- Ne volim Zlatka - rekao sam dok su vagoni nestajali u oblaku pare.

- On ti je bratić, gotovo brat.

- Stalno se fali i sve najbolje zna. I opće mu nije žao što je omama umrla. Ne želim ić k njima na ferije.

- Dobro.

Hodali smo šutke ispod drvoreda ogromnih lipa. Raskošne krošnje zastirale su nebo. Pred Tvrdom, majka je rekla:

- Samo što nisu procvjetale.

- Ispred mosta lani smo ih omama i ja brali.

- Moramo požurit. Učitelj Janko doći će iza sedam. Tata će se vratit s Drave tek oko osam, pa ga neće imat ko dočekat ako zakasnimo.

- Jako je blijed i stalno kašljuca. Zdravko mi je jučer ispričo da je Janko povraćo krv kad ga je od groblja pratio do kuće.

- To nije dobro - rekla je majka zamišljeno pa smo opet šutjeli sve do Aksmanove kuće. Kad smo skrenuli u Donjodravsku, učinilo mi se da sam ispod bagrema, pred uličnim vodovodom, ugledao omamu. Ispustio sam majčinu ruku i samo što nisam potrčao, a onda stao shvativši da omame više nema. Kraj vodovoda stajala je teta Ema, čekajući da se amper napuni vodom.

Vidjevši nas, mahnula je majci.

- Frau Kenig - gotovo je šapnula. - Vi ste na Donjodravskoj obali 11. Sve donedavno u toj vas je kući bilo 11: vi, Tona, Justa, vaš mali; Husek, njegova žena i Ivica; Kuštrto, Stipe, Veronika, Evica i Juraj. Gledala sam jučer knjigu o brojevima. Broj 11 je jako baksuzan broj. Donosi samo nevolje i nesreće, velike opasnosti. Pogledajte i sami: Justin muž i sin poginuli su u ratu. Drugi sin osto u Njemačkoj. Onda je, još mlada, umrla Kuštrina žena, pa se on poslije, jadan, objesio. Mali Ivica živi s bakom i djedom, jer ga je mati zanemarila. Juraj je nesto i niko ne zna gdje je. Veronika je onako nesretno prošla s njim i sada je s kopiletom u domu. Jadna Evica završila je u sirotištu. Sada ovo s Justom. Jedanaest donosi nesreću. Opasan je to broj. To je broj crne magije. Ne plašim vas, al morala sam vam to reći. Budite oprezni, frau Kenig.

Majka je zaustila i taman kad je nešto htjela reći, na stepenicama se pojavio učitelj Janko. Polako, korak po korak, penjao se uz stepenice. Otac, koji se upravo vraćao s Drave,

pomažući mu, držao ga je ispod ruke.

- Jedva sam se popeo. Ovako teško nije mi bilo ni kad sam slomio nogu.

Kad smo sjedili u kuhinji, nastavio je:

- Sjelo mi na pluća. Ali doktor kaže da ću se brzo oporaviti na svježem morskom zraku.

Otpio je gutljaj vina, pogledao oca i rekao:

- Ne bih smio, ali jedna čaša valjda neće naškoditi. Iskašljao se, iz džepa izvadio maramicu i pljunuo. Na rupčiću je ostao krvavi trag.

- Došao sam se oprostiti. Sutra idem u Veli Lošinj. Mislio sam ostati još dva tjedna, do kraja školske godine, ali doktor mi veli: „Ne smijete, družo Janko, više čekati“. Zaključio sam sve ocjene. Dado je odličan. Čista petica. Imamo još sedam odlikaša u razredu. Do kraja školske godine zamjenjivat će me kolegica, ali ja sam sve ocijenio. Ne možemo raspustiti razred već sad, pa će ponavljati gradivo ova dva tjedna.

- Samo da vi ozdravite.

- Htio sam vas nešto zamoliti - nastavio je učitelj, okrenuvši se majci. Moja žena leži nepokretna pa kad biste je povremeno obišli... Znaite, Oro i Vanja, moji sinovi, to ne mogu. Treba je presvući, oprati. U razredu je 27 učenika i kad bi svaki roditelj to učinio, došli bi na red jednom u četiri tjedna. Napravio sam raspored pa ako biste malo povelj računao o tome. Za dva-tri mjeseca, kad ozdravim i vratim se, opet ću ja brinuti.

- Dobro - rekla je majka. - Meni to neće bit teško. Vjerujem da će i ostali pomoć.

Otpio je gutljaj vina i s tanjura prstima uzeo komadić kobasice, koju je, dolazeći na omamin sprovod, donio ujak.

- I još vam nešto želim reći prije nego što odem. Vi znadete što radi onaj u Ribarskom domu, onaj što ondje vječno sjedi i po cijeli dan čita novine. Kad sam jesenas bio kod vas, kad ste me onako lijepo ugostili, sutradan me dočekao ispred škole i raspitivao se o vama. Što imaju u kući? - pitao je. Vise li im svete slike po zidovima? Što govore o državi? Žale li se na nešto? Spominju li skupoću i male plaće? Kako gledaju na Partiju? Jesu li spominjali Tita? Ništa mu nisam rekao. A i što bih mogao? Pitao me je, kasnije, još za neke. Ni o njima nisam ništa rekao. Ja nisam doušnik, ja sam učitelj. A onda me cinkario partijskom sekretaru. Rekao je

da sam pijanac i da krnjim ugled časne učiteljske profesije. Imao je kome i reći, jer veće ispičuture od našeg partijskog sekretara ne možete naći. Bio je pijan kao letva kad me pozvao i rekao: „Slušaj, družo Janko, ima pritužbi da puno piješ“. Odgovorio sam: „Ja možda ponekad i popijem, ali nikad ne ločem“. I na tome je sve ostalo.

Otac se nasmijao, a učitelj nastavio:

- Zna, ne mogu mi ništa jer sam partizan. Bio sam na Neretvi, a takvih nema puno. U zbornici ni jedan. I lako im začepim usta. Ali, svejedno pazim što govorim. Sve službeno, sve fino, ali ni s kim blisko. Ne znate vi danas tko za koga radi. Što manje kažeš, to bolje.

- Uzmite još kobasice.

- Ne mogu. Nemam apetita. Čak mi ni vino ne prija kao nekad.

Ipak, otpio je gutljaj.

- Žao mi je vaše majke. Siguran sam da bi bila živa da je nisu krivo optužili.

- I ja tako mislim. Ona nije kradljivica.

- Znam. Kako uopće živite?

- Zaradim nešto vadeći pijesak, popravim nekome bravu, drugom zakrpam lonac. Nadam se najesen dobit poslo u Šibicari. Trebat će im bravar.

Nastala je duga pauza. Kreketanje žaba dopiralo je s druge obale, iz bara koje su se protezale uzduž benta. Nekoliko hruševa, privučenih svjetlom, letjelo je oko prozora.

- Vrijeme je da krenem. Ako možete pomoći oko moje supruge, bit ću vam zahvalan.

- Otpratit ću vas do kuće – ponudio se otac.

Uhvatio ga je pod ruku. Polako su prošli dvorištem, izašli na ulicu i nestali u toploj svibanjskoj noći.

Majka je prala čaše i tanjure.

- Vrijeme je za počinak.

- Teta Ema kaže da je 11 jako nesretan broj.

- Pusti to. Brojevi su samo brojevi. Ko i snovi. Ko i vračke. Ne kaže se džabe: Vračala baba da ne bude mraza, a ujutro snijeg do koljena - rekla je majka i nasmijala se. Ali meni se činilo da smijehom sakriva strah. Kad sam legao u omamin krevet, pomislio sam kako ću izjutra ustati prije svih, uzeti Husekove lojtre, krišom ih iznijeti na ulicu, prisloniti uz zid kuće i tatinim kombinirkama skinuti broj 11. A onda ću se, u praskozorje, odšuljati do Drave i, prije nego što dođe Karčika, popeti se na kompu i svom snagom, onako kako sam htio baciti moj roza kaputić, zavitlati u rijeku bijelu emajliranu pločicu. Zadovoljno ću gledati kako broj 11 nestaje ispod površine, a onda se uspeti uz nasip i sretan, dok pijetlovi u Derflu budu kukurikali, vratiti se u krevet.

DESETO POGLAVLJE

*Poštar Franjo primjećuje da na
Donjodravskoj 11 nedostaje kućni broj*

Jutros, kad je mama išla po kruh, vidjela je kako Prva pomoć staje pred učiteljevom kućom. Nije mogao hodati. Oro, Vanja i bolničar iznijeli su ga na nosilima – pričala je Ivka dok smo izlazili iz razreda. Bili smo redari, pa smo izlazili posljednji, nakon što smo zatvorili prozore, pa kreu i opranu spužvu vratili podvorniku.

- Drug Janko danas je spriječen, pa nećete imati nastavu – rekla nam je prije toga direktorica. - Sutra ćemo osigurati zamjenu.

- Žao mi je učitelja – rekao sam Ivki. Promatrao sam njeno lice s bezbrojnim smečkasto-crvenkastim točkicama, uokvireno kovrčavim uvojcima riđe kose. „Zašto joj se rugaju? Zašto joj govore da je riđovka?“, pomislio sam. Bila je dražesna s tim točkicama. Kao da je netko na njeno lice preslikao zvjezdano nebo.

Sjeli smo na zidić uz školsko dvorište.

- Ne ide mi se kući.

- Ni meni. Sad kad više nemam tranzistor, sve je drugačije. Prije je bilo bolje. Dok Juraj nije nesto, pomagao sam mu čistiti motor, a nekad me znao i provozati. Kuštro me vodio u kino na filmove o Tarzanu, a navečer smo zajedno učili engleski. Sad ni njega više nema. Stipe mi ne fali, al s Evicom sam se volio igrati i gledati njene školske knjige. Da vidiš kak je težak treći razred! Pokazala mi je ćirilicu. Ali najteže je bez omame, ona mi najviše fali.

- Kuda ćeš za školske praznike?

- Ne znam. Možda u Čaglin, kraj Slavonske Požege, kod ujaka. Al ne volim bratića. Dosadan je i stalno priča o Rusima.

- A ja ću u Makarsku. Jesi li kad bio na moru?

- Nisam.

- Znaš li plivati?

- Tata me naučio na Dravi.

- U moru je lakše. Voda je gusta od soli.

Odnekud se pojavio Bukvić. Prošao je pored nas, a onda, onakav debeo i zadihan, potrčao i doviknuo:

- Riđovka i Švabo, zaljubljeni par, kad se budu vjenčali kupit ću im dar.

- Na debeloj bukvi, narasla luda tikva - uzvratila je Ivka i pogledala me velikim smeđim očima.

- Možeš nekad doć k meni. Imam dva papagaja. Da vidiš kako kriješte i svađaju se. Jedan stalno govori „Bar dan“, a drugi „Kak si?“.

- A mi imamo kuniće. Bijele, s crvenim očima. I cijeli dan miču ustima, ko da stalno jedu.

- Idem sad. Vidimo se sutra u školi.

Iznenadio sam se shvativši da odjednom hodam po stepenicama. Razmišljajući o Ivki i njenom licu nalik na večernje nebo posuto tisućama zvijezda, uopće nisam opazio da sam već prošao Tvornicu koža i onaj komadić puta uz Dravu prije Ribarskog doma. Nisam primijetio ni čika Lazu i nisam znao je li Karčika bio na kompi s ove ili one strane Drave. Samo sam pred sobom vidio poštara Franju i Lorenza kako stoje pred vratima naše kuće i bulje iznad kapije.

- Kako ću vam sad donijet poštu kad ne znam koji je ovo kućni broj - govorio je Franjo, praveći se ozbiljan.

Čuvši poštara, majka je izašla na ulicu.

- Neko vam je skino kućni broj - rekao je Lorenz. - To je sigurno maslo braće Bilek. Vratit će ga oni. Njima je samo do huncutarija.

Osjetio sam kako mi obrazi žare, a uši gore.

- O, bože moj!

- Jezuš Krištuš, sad više numere na hiži nemamo - uzbuđeno je dodala Ivičina baka, koja se u tren stvorila na vratima.

- Meni brojevi ne trebaju - rekao je poštar Franjo veselo. - U mom rajonu znam gdje ko stanuje i da mi crnu krpu oko glave zavežu. Donjodravsku 11 našo bi i po najcrnjem mraku, baš ko i svaku drugu kuću.

Lorenz je vrtio glavom i gledao dio zida, između kapije i prozora, gdje je do jučer stajala metalna pločica s brojem 11. Četiri rupice sada su ondje uokvirile pravokutnik na kojem je zelena boja bila tamnija nego na ostatku zida.

- Ekseri su još na zemlji, al broja nema. Kažem vam, to su oni mangupi napravili.

Teta Reza pojavila se iza ugla Aksmanove kuće. Vraćala se iz bolnice nakon završene noćne smjene.

- Tati su nam numeru na hiži ukrali - dočekala ju je Ivičina baka.

- Na kuću se lako stavi novi broj, al kad čovjeku tuberkuloza pojede pluća, to se teško popravi. Dovezli rano jutros učitelja Janka s otvorenim kavernama. Loše je, jako loše.

- Rekla mi je Ivka da ga je prva pomoć odvezla - nadovezao sam se, sretan što je razgovor skrenuo na drugu temu. - Vidjela je njezina mama kako su ga Oro, Vanja i bolničar na nosilima iznijeli iz kuće.

- Izgubio je puno krvi - nastavila je teta Reza. - Da su ga dovezli samo sat kasnije, ne bi mu bilo spasa. Mada i ovako...

- Sinoć je bio kod nas. Lice bijelo ko kreč. Suh je i mršav, ono odijelo na njemu kao da samo hoda. Pojeo je šniticu kobasice i srknuo dva gutljaja vina. Tona ga je otpratio do kuće, sam ne bi mogo.

- Sušica je gadna stvar - rekao je poštar Franjo i uputio se prema Ribarskom domu. Lorenz je pošao za njim.

- Idem i ja - rekla je teta Reza. - Umorna sam. Imali smo tri poroda noćas. Dva dečka i jedna curica. Sve je dobro prošlo.

A onda se vratila i dodala:

- Što se Dade, kao i druge djece u razredu, tiče ne morate se bojat. Svi su cijepljeni protiv TBC-a.

Htio sam šmugnuti za tetom Rezom, ali me majka pozvala u dvorište. Znao sam što će me pitati.

- Ko je mogo skinut broj s kuće? Ne vjerujem da su to napravila braća Bilek.

- Pitat ću Zdravka Vjevericu. On se svugdje popne - rekao sam gledajući u zemlju. Krv mi je opet šiknula u glavu, a uši planule.

- Ne moraš ga pitat. Sigurna sam da nije on.

JEDANAESTO POGLAVLJE

u kojem vatra guta Kožaru

- Kak si? Kak si? - kreštao je papagaj, nervozno skaćući na maloj ljuljači u krletki.

Ivkini su imali lijepo travnato dvorište nad kojim se raširilo veliko stablo trešnje, prepuno plodova koji su rumenili između mrko zelenog lišća. Krletka s crveno-žutom papigom, obješena o granu, sudarala se s oknom prozora njihove dnevne sobe. Druga, u kojoj je bila zeleno-plava papiga, visila je okačena o zid.

- Ovo je Kiki, a ovo Riki - pokazivala je Ivka, upirući prstom u krletku na grani trešnje, potom onu na zidu.

- Kiki i Riki - kikiriki.

Nasmijali smo se, a Riki je kreštao, kao da škripe nepodmazana željezna vrata:

- Kak si? Kak si?

S ulice je dopirao miris lipa. Bio je prvi dan dugih ljetnih praznika. Ivkina mama donijela je dva tanjura, na svakom po šnit u kuglofa. Vadio sam cvebe iz prhkog kolača i stavljao ih na dlan lijeve ruke.

Ivka me začuđeno promatrala.

- Ne voliš groždice?

- Volim, al pojest ću ih na kraju, da se zasladim.

Smijala se, a sitne pjege na njenom licu, poput zlatnih zrnaca u pijesku, blistale su na niskom suncu. Kad me tog popodneva otac pozvao u Tvrđu, odlazeći gospođi Magdić popraviti drvenu nogu, iznenadio se što sam ga odbio.

- Sigurno je pripremila vanili-krancle s pekmezom od kajsijsa - rekao je da me namami.

- Ostat ću kod kuće - rekao sam, a on me pogledao iznenađeno.

- Nije baš da se i meni ide, nedjelja je, rađe bih osto i kod Huseka slušo Veselo večer. Al hitno

je, ne mogu gospođu Magdić ostavit na cjedilu. A i majci sutra treba novaca.

Švrljao sam po dvorištu, skoknuo do nasipa i vratio se sa stručkom maslačka. Nahranio sam kuniće, pa sjeo ispod oraha.

- Dosadno mi je. Idem do Ivke, vidit njene papige.

- Dobro. Vрати se pred sumrak.

I tako sam umjesto vanili-krancila u polumraku pretrpane sobe gospođe Magdić, slušajući kako otac čekićem ravna lim na drvenoj nozi i zateže kožno remenje, sjedio ispod krošnje Ivkine trešnje, slažući na dlan cvebe iz kolača. Hruštevi su, zujeći, letjeli ispod grana. Jedan mi se zapleo u kosu.

- U srijedu putujem na more - rekla je Ivka. - Poslat ću ti razglednicu. Ti si u Donjodravskoj?

- Da.

- Koji broj?

- Nemamo broja na kući. Neko ga je ukro.

Osjetio sam kako mi obrazi rumene, pa sam brzo sagnuo glavu skupljajući jezikom cvebe s dlana.

- Svašta!

- Napiši broj 11. Poštar će već znat.

Sumrak se lagano, kao kad iz lastavičjeg gnijezda zrakom zapleše perce, spuštao na krošnju trešnje. Ivkine pjegice, kao da ih je upilo zalazeće sunce, posve su nestale s lica.

- Tebi ne smeta što sam pigava?

- Uopće.

I baš kad sam skupio hrabrosti da joj kažem kako mi se sviđa njeno pjegavo lice i njena kovrčava riđa kosa, limena ulična vrata bučno su se otvorila. Čovjek u vatrogasnoj uniformi zagrmio je s vrata:

- Blaž! Brzo u Vatrogasni! Brzo! Ivkin otac istrčao je iz kuće,

- Kožara gori! Brzo u Vatrogasni! Gori Kožara! - vikao je čovjek u uniformi.

- Kožara?!

- Gori Kožara, ajde brzo!

Ivkin otac sjurio se u kuću i iste sekunde, s nekakvom torbom u ruci, izletio iz dvorišta.

- Što je bilo? - začuđeno je upitala Ivkina majka, stojeći na malim drvenim vratima koja su vodila u vrt. Vratila se iz bašče s kotaricom jagoda.

- Kožara gori! Idem u Vatrogasni - doviknuo je Ivkin otac, zalupivši limena ulična vrata.

- Bože dragi, pomози! - rekla je uplašeno. Kotarica joj je ispala iz ruke, a jagode se prosule po travi.

- Moram kući - rekoh.

- Idemo i mi. Ne mogu vjerovat da Kožara gori - govorila je uzbuđeno. Jednom je rukom držala Ivku, drugom zaključavala vrata.

- Kak si? Kak si? - vrištao je Riki iz dvorišta.

Začas smo pretrčali raskršće s Krstovom, kako je omama zvala Ulicu Sare Bertić i od Kolčičeve mesnice skrenuli lijevo prema crkvi. Kroz otvorena vrata čule su se orgulje i pjesma crkvenog zbora, a oltar je blještao u svjetlu svijeća.

Gotovo smo trčali. Guste krošnje lipa zakrilile su nebo, pa nismo vidjeli dim. Ali, čim smo prošli crkvu i našli se između škole, s desne, i dućana na uglu s lijeve strane, opijajući miris lipa zamijenio je vonj gareži. Velika crvena vatrogasna kola dojurila je iz Zmaj Jovine i presjekla Ulicu bratstva-jedinstva, jureći blagom nizbrdicom prema Dravi. Sirena je zavijala dok je cisterna prolazila pokraj zapadnog krila naše škole. Kad smo ušli u Zmaj Jovinu i prošli pravoslavnu crkvu, komad neba nad Dravom već je iz azurno plave prešao u ultramarin, prošaran purpustom netom zašlog sunca. Pred kućom u kojoj je stanovala teta Reza, vidio sam majku kako nam sa svojim velikim trbuhom hita ususret.

- Sveti Bože - govorila je dok su joj se grudi nadimale. - Kožara gori!

Tada sam ugledao plamen. Krov velike, visoke dvokatnice od crvene cigle, koja je dominirala trgom između Drave, Vodeničke i Stankovićeve, lizali su vatreni jezičci. Gusti crni dim dizao

se prema nebu. Staklo na prozorima drugog kata pucalo je od vreline, pa se vatra u tren probila kroz okna. Žućkasto-crveni jezičci ubrzo su se spojili s onima na krovu, pretvarajući zgradu u veliku plamenu buktinju. Dvojica vatrogasaca, stojeći pored cisterni, uzalud su mlaz vode šlaufom pokušala dobaciti do krova. Dosezao je jedva do prozora prvog kata. Požar je tutnjao, kao da stotine uplašenih konja galopira poljem. Iako smo stajali na kraju Vodeničke, osjećao sam kako vreline vatre, ispod kratkih hlačica, grije moja koljena.

Karčika je s Lehotom trčao prema Dravi, vukući motor za koji je bilo pričvršćeno dugo crijevo, koje se odmatalo s velike metalne špule. Zaglušujuća sirena još jednih vatrogasnih kola koja su, tresući se kaldrmom, jurila iz Stankovićeve, parala je zrak.

- Da je bar Tona kod kuće - plačnim glasom govorila je majka, tresući se od straha.

Oko Kožare vladala je zbrka. Vatrogasni zapovjednik vikao je u metalni tuljak, ali ga se, od tutnjave vatre, sirena i mlazova vode koji su se isparavali u dodiru s plamenim jezičcima, jedva čulo. Vikao je da treba ući u zgradu i s dvorišne stane priključiti crijevo na hidrant. Dvojica su potrčala Kišpaticevom vukući na leđima metalne špule s namotanim vatrogasnim šmrkovima. Ali ubrzo su se vratili, mašući rukama prema nebu. Nekoliko radnika Kožare stajalo je bespomoćno pred zgradom, držeći u rukama ampere s vodom. Jedna cisterna pokušala se približiti zgradi, no kad se plamteća krovna greda s treskom srušila na cestu, a tisuće iskri frknulo u zrak, vatrogasni je zapovjednik pokazao vozaču da se vrati.

- Krov se ruši! Bjež odatle - viknuo je kroz metalni tuljak.

Na kraju blage nizbrdice koja se od Zmaj Jovine pružala prema Dravi vidio sam crna milicijska kola, ona koja su odvezla omamu. Dva milicajca nešto su razgovarala sa špiclovom, a on se okrenuo prema Dravi, opisujući rukom polukrug od Ribarskog doma prema Kožari. Milicajac je zapisivao u blokić, dok je špiclov ponovno podigao desnu ruku, ovaj put pokazujući prstom od Kožare prema Vodeničkoj. Pogledao je na sat i nešto rekao milicajcu. Ovaj je i dalje bilježio u blokić.

Odnekud se stvorio Zdravko.

- Kažu braća Bilek da bi se vatra mogla proširiti na školu - govorio je uzbuđeno.

- Glupost - rekao je netko iz gomile. - Školsko je dvorište dovoljno veliko da se vatra s Kožare ne može prenijeti na školu. A fala bogu, nema ni vjetra.

Mrak se već potpuno spustio, ali plameni jezičci, sad već sukljajući kroz okna u prizemlju, i

posve se spojivši s onima s prvog i drugog kata, obasjavali su mali trg sablasnom svjetlošću. Gomila je postajala sve veća.

- Već se priča da je sabotaža - govorio je čika Lazo, pokazujući rukom na crnu maricu, dvojicu milicajaca i špiclova koji su i dalje žučno razgovarali, mašući rukama.
- Čudno - rekao je netko iz gomile - da je vatra izbila danas, kad niko ne radi.
- Ak se zapale kemikalije u podrumu, cijeli će firtl odletit i u zrak - objašnjavao je Lorenz.
- Zato i špricaju kroz prozore u prizemlju, da olade pod. Katove i krov ionako ne mogu spasit
- govorio je čovjek iz gomile.
- Idemo kući - rekla je majka čvrsto me držeći za ruku. - Otac se već sigurno vratio.

Ribarski dom bio je zatvoren, a kompa privezana. S druge strane Drave ljudi su promatrali požar. Njihove figure ocrtavala su se na bentu. Učinilo mi se da su među njima Rozika i Antika.

- Izgorjela Kožara - rekla je majka čim je pred kućom vidjela oca.
- Molim? - u čudu je izustio otac.

Vraćajući se iz Tvrđe, putem pored Remize, pa malom ulicom koju smo zvali Kalvarija, uz sjevernu stranu bolnice, sve do Aksmanove kuće, nije mogao vidjeti požar.

- Kožara je izgorjela.
- Nemoguće - ponovio je uplašeno. - Ne mogu vjerovat.
- Idem vidjet.
- Al molim te, vrati se brzo. Kasno je, moramo na počinak.
- Niš ni ostalo. Vse je zgorelo - govorio je Husek sudarivši se s ocem na kapiji. - Gde bumo sad delali?

Majka je iz kredenca donijela kruh i prije nego što je dohvatila nož, rekao sam:

- Nisam gladan. Pojeo sam kod Ivke veliki komad kuglofa.

Slušao sam kako žabe krekeću s druge dravske obale, a par krijesnica proletio je ispred

prozora. Izgledale su poput iskri koje su frcale s krova Kožare, kad se komad grede otkinuo od tavana i poletio prema zemlji.

Otac se brzo vratio. Pri svjetlu žarulje lice mu je bilo posve blijedo, gotovo kao u učitelja Janka kad nas je posljednji put posjetio.

- Strašno - rekao je, gurnuvši ruke među dlanove. - Al bojim se da najstrašnije tek dolazi.

Nikada ga nisam vidio tako uplašenog.

DVANAESTO POGLAVLJE

u kojem trojica muškaraca bjesomučno lupaju

Vatra je još plamsala iz ponekog okna, a dopola izgorjele grede, na mjestu gdje je неко stajao krov Kožare, stršile su u zrak, kao noge stolica kad ih Lazo navečer poslaže naopako na stolove, prije nego što pomete naftom nauljeni pod gostionice. Zemlja oko Kožare bila je prekrivena izlomljenim crepovima, ciglama, staklom i utabanom gareži.

Odjednom, cijeli zid tvorničke zgrade, sva tri njegova kata, polako se počeo naginjati. Čula se lomljava preostalog stakla, bočni zid lagano se odlijepio od ostatka zgrade, urušavajući se prema nama. Svi su vrištali, bježeći uzbrdicom Vodeničke ulice. I ja sam htio pobjeći, ali noge su mi otkazale, kao da su urasle u tlo. Zid je nezadrživo padao, znao sam da će me poklopiti svakoga trenutka. Posljednje što sam čuo, bila je lomljava stakla.

Probudio sam se u omaminom krevetu, ulijepljen u znojnu plahtu. Laknulo mi je, bio je to samo san. Ali lomljava stakla ponovo se začula. Odjeknuo je udarac o okno, a djelić sekunde iza toga zvonki prasak stakla preparao je noćni muk.

- Otvaraj! Smjesta otvaraj!

Otac je u gaćama i potkošulji izletio iz spavaće sobe. Nije palio svjetlo, bojeći se da me ne probudi. Po zveckanju čaša u kredencu znao sam da otvara ladicu i među priborom za šivanje, škatuljom s dugmadi, zihericama i špenadlama, traži ključ od kapije. Ustao sam iz kreveta i krenuo prema kuhinji. Škljocnuo je šalter, svjetlo je zabliještilo i zaslijepilo me. Ogrnuta šlafrokom s velikim crvenim ružama, majka se u tren našla u ganjku, upravo kad se otac vraćao s ulice. Vidio sam kako ga prate tri mutne, nejasne figure, kad me majka zgrabila za ruku i uvukla u omaminu sobu.

- Brzo u svoj krevetić.

Otkako je omama umrla, spavao sam u njenom krevetu, sretan što se više ne moram tiskati u tijesnom kinderbetu. No, majka me poslala upravo onamo, ne želeći da gledam što se događa u ganjku. Nisam je poslušao.

- Skinuo si kućni broj. Nisi valda mislio da te nećemo nać?

- Ne znam ko je s kuće skinuo broj. Od očevog glasa prošla me jeza.
  - Viđen si oko pola šest, danas popodne, kako ulaziš u Kožaru. Što si tamo radio? - pitao je drugi, unjkavi glas.
  - Išo sam po komadić lima.
  - Otkad se u Kožari prodaje lim?
  - U bravarskoj radionici uvijek ima otpadaka. Trebo mi je komadić da napravim novi kućni broj.
  - Portir kaže da si mu na izlasku pokazo dva komada. Zašto ti je trebo drugi?
  - Išao sam popraviti drvenu nogu gospođi Magdić. Mislio sam da će mi trebat novi lim, da su rupe na starom olabavile.
- Čuo se udarac šakom o stol. Majka je vrisnula.
- Samo ti muljaj, sunce ti jebem!
- Stolica u kuhinji je zaškripala i udarila u pod. Čulo se komešanje, pa majčin krik.
- Kolko si dugo osto u Kožari?
  - Ni pet minuta.
- Činilo se kao da otac govori punim ustima, gutajući na brzinu sažvakani zalogaj.
- Lažeš. Portir kaže da si bio dvadeset minuta. Što si radio?
  - Uzeo sam pleh iz kante kraj vrata i porubio škarama špiceve da ne probodu torbu - grgljao je otac.
  - To si radio dvadeset minuta?
  - Nisam bio dvadeset minuta.
  - Slušaj, krvavo ti sunce jebem, švapsko, sabotersko... Koga ti zajebavaš?
  - Nemojte! - zavapila je majka. - Molim vas, nemojte, tako vam Boga!

Majka se zateturala iz kuhinje i jedva se rukom uhvatila za kredenc.

- Mrš! Mrš! - vikao je duboki glas. Vidio sam snažnog čovjeka kako ju je gurnuo pa uhvatio za kragnu šlafroka, snažno je drmajući. - Gubi se, da te oči moje ne vide!

Iz ganjak majka je ušla u omaminu sobu. Sjela je na krevet i snažno me zagrlila. Drhtala je poput bespomoćnog vrapca.

- Čime si podmetno požar?

Majka mi je snažno stegnula mišicu. Osjetio sam kako mi njeni nokti bodu kožu. Zaboljelo me.

- Čime si podmetnuo požar?

- Nisam po...

Stolica u kuhinji tresnula je o pod. Čuo se tupi udarac.

- Dijete moje, dijete moje...

Stisnula se uz mene, priljubivši mi se uz lice. Njene suze vlažile su mi obraz.

- Oko šest viđen si na putu od Kožare prema Vodeničkoj.

- Vatra je primijećena oko šest i petnaest. Portir je osjetio dim, popeo se na drugi kat i vidio da vatra plamti u radionici. Što si zapalio?

- Nis... zapa... ..tru.

- Majku ti fašističku!

- Kako si baš danas, kad se ne radi, išo u Kožaru?

- Gospođi Mag... bilo je ...tno.

- Sve sama gospoda, sunce ti krvavo jebem. Sve sama gospoda oko tebe. Ti pališ fabriku, mater krade zlato, sinu ti imperijalisti šalju tranzistor da slušate njihove laži. Jebem vam sunce gospodsko, da vam jebem.

- Čime si podmetnuo požar? Portir je vidio praznu bočicu alkohola iz ormarića za prvu pomoć.

Duboki glas izmjenjivao se s unjkavim. Opet se čuo tupi udarac.

- Tuku ga.

- Osvećuješ se. Mrziš ovu državu. Pališ narodnu imovinu. Kradeš. Sabotiraš. I lažeš. Lažeš kao prokleti pas. Pa ćeš kao pas i završit. Ona stara kučka se izvukla, crkla je u milicijskom podrumu. A ti ćeš hiljadu puta požaliti što i ti nisi krepo, proklinjat ćeš dan kad te okotila.

- Molim te odi u svoj krevetić da to ne slušaš - preklinjala je majka, ali nisam se pomaknuo.

- Oblači se. Pokupi prnje, pa ćeš s nama. Ponesi rezervne gaće, da ih presvučeš kad se usereš. Sunce ti krvavo jebem, da ti sunce krvavo jebem. Pišat ćeš krv noćas, ne zvao se ja Ozren.

Otac je bio raščupan, iz nosa mu je krvarilo po bijeloj potkošulji. Treći, koji ništa nije govorio, vukao ga je za mišicu. Kroz omaminu sobu prošli su u spavaću, a Ozren i onaj s dubokim glasom stajali su u ganjku.

- Ostavite ga. Nije on kriv. Molim vas, ostavite ga - zapomagala je majka.

- Brže!

U spavaćoj sobi otac je oblačio košulju, a kad je navukao nogavicu hlača, onaj treći snažno ga je gurnuo. Nije uspio održati ravnotežu, glavom je udario o rub kreveta i pao na pod. Nekako se ustao, zateturao i s mukom kroz nogavicu provukao nogu. Čovjek ga je, s leđa, ščepao za vrat i snažno gurao ispred sebe. Kad je zakoračio u omaminu sobu, otac se pokušao okrenuti prema nama, ali su unjkavi i onaj dubokog glasa utrčali iz ganjka, zgrabili ga za ruke i snažno povukli. Lijevi rukav košulje rasparao se do ramena, kao da je gospođa Faler zarezala tkaninu svojim šnajderskim škarama. Stavili su mu lisice na ruke i izgurali ga iz ganjka. Unjkavi je baterijom osvijetljavao dvorište, a onaj koji cijelo vrijeme nije progovorio ni riječi zalupio je vratima. Duboki glas je opsovao; spotaknuo se u dvorištu o kantu punu vode koja se po noći secovala, da bi majka ujutro ustajalom vodom zalila muškatle u teglama. Metalnu kantu snažno je šutnuo, a onda je sve utihnulo i čulo se kako voda istječe na dvorište. Trojica muškaraca i otac nestali su u mraku. Motor automobila zabrujao je na ulici, odjeknulo je udaranje vrata, jednom, pa još jednom.

- Odveli su ga, majko jedina. Odveli su ga. Što ćemo sada, dijete moje, dijete moje jedino?

Majka je zarila lice u omamin jastuk da priguši jecanje. Tresla se i drhtala cijelim tijelom, a

ja sam je milovao po ruci.

- Zakaj su otpelali Tonu? - pitala je Ivičina baka. Nalik na avet, u bijeloj dugačkoj spavaćici s crnim tufnama, izašla je iz mraka i osvanula pred našim vratima.

- Dijete moje jadno.

Ivičina baka nijemo je stajala u ganjku.

- Zakaj su otplelali Tonu? Majka je plakala, nije ju čula.

TRINAESTO POGLAVLJE

*u kojem Zdravkova mama i teta Reza nagovaraju
Dadinu majku da ode sucu Kupanovcu*

Pat dana ništa nismo znali o ocu. Otkako su ga odveli, teta Reza je svakog jutra pravo iz noćne šihthe dolazila u našu kuhinju. Čim bi je vidjela, majka se rasplakala i s vrata rekla:

- Ni glasa od Tone. Ne znam ni gdje je, ne znam ni jel živ.

Prije bi je uvijek pitala koliko je beba noćas porodila, ali sada je govorila samo o ocu.

A teta Reza stalno je ponavljala:

- Morate otić kod Kupanovćevih. Gospon Nenad se može raspitat. On je sudija, pozna i boga i vraga.

Popodne bi joj teta Nevenka rekla isto.

- Otiđite kod gosn Nenada.

Ali majka je samo plakala. Od one večeri kad su odveli oca, rućao sam kod tete Reze. Majka nije kuhala, samo bi sjedila za stolom u kuhinji i plakala. Jućer je teta Ema donijela zdjelu ajngemahtes juhe, ali je na stolu i danas stajala, netaknuta. Tanka korica masti uhvatila se na površini.

Ćim je teta Reza otišla, izmigoljio bih na ulicu, gdje je Lorenz, šeući poput lava u kavezu, ćekao poštara. Hodao sam uz njega do Aksmanove i natrag, hineći da mu pravim društvo, ali sam ćekao razglednicu iz Makarske.

- Šta je sa starim?

- Ne znam.

Bio je to sav naš razgovor. Ljut na poštara, Lorenz bi povremeno rekao: „Hm, boga mu, još ga nema“. Ili: „Sigurno se zaprićo s nekom udovicom“. Ili: „Sjedi u Lipovom hladu i cuga pivo“. A kad bismo Franju ugledali u Huttlerovoj, s onom velikom torbom okaćenom o rame, Lorenz bi se uzmuvaio i zbunjeno napravio krug na mjestu, kao da je vidio nešto nepoznato,

nešto što mu se ukazalo prvi put u životu. Tada bi naglo živnuo i rekao. „Danas će sigurno nešto bit“. Kad bi poštari prošao pored nas i rekao: „Zdravo dečki, danas ništa za vas“, pa produžio prema Ribarskom domu, Lorenz bi se pokunio. Vidjevši ga takvog, omama bi znala reći: „Komšija Lorenz je ko pokisla kokoš“. A kad bi prošao pored naše kapije, obratila bi mu se: „Pa nisu valda, hern Lorenz, sve lađe potonule?“. Sada, kad sam i sâm čekaao razglednicu koja nije stizala, razumio sam ga.

Otac mi je nedostajao, ali ne toliko kao omama. Znao sam da će se vratiti, da ću ga jednog jutra vidjeti kako na drugoj dravskoj obali lopatom, iz riječnog plićaka, tovari mokri pijesak. Mahnut ću mu, a on će, kad me opazi, otpozdraviti podignutim veslom. Ali s omamom je bilo drugačije. Nju više nisam očekivao. Ipak, još sam ju viđao na mnogim mjestima, kao da se na trenutak pojavila i brzo nestala, kao da ju je nakratko obasjala munja, pa bi ugasnula zajedno s kratkim bljeskom. Kad bih prolazio pored Ribarskog i vidio špiclova da za stolom čita novine, čuo bih njen glas: „Šuft. Da mi je vidit njegov sprovod“.

Zvonjava crkvenih zvona, pak, koja bi iz Ulice bratstva-jedinstva nošena krošnjama lipa u sumrak odjekivala Donjodravskom, podsjetila me na njen komentar: „Popovi lopovi, zovu na misu: ‘Dones raju lemozinu, da pop kupi limuzinu’“.

Sad kad je Zdravkova mama od Aksmanove kuće žurno grabila Donjodravskom, znao sam da bi omama rekla: „Ima nešto važno za reć. Lice joj je špihl. Sve se na njemu vidi“.

Već s vrata kuhinje iz nje je izletjelo:

- Nećete vjerovat, idem kuć s posla i baš pred trafikom naletim na gosn sudiju. I pitam ga, onak u prolazu, bil snaja pokojne Juste mogla k njima naić. A on taman kupovo cigare, pa kaže: Može, nek dođe iza pet. Pa sad se vi spremte, pa kuc-kuc na vrata.

Majka je opet zaplakala, a teta Nevenka strogo je rekla:

- Ništa ne vredi plakat. Treba otić i vidit kako Toni pomoć. A gosn Kupanovac sigurno zna.

Napokon, majka se pokrenula. Čim je Nevenka otišla, iz ormara je izvadila svoju najdražu plisiranu suknju. Kad ju je prošle jeseni izvadila iz paketa tete Irme i obukla pred omamom, blistala je od zadovoljstva. „Kad se malo suzi, bit će ko salivena. Sad možeš špilat gospoju“, kazala je omama.

- Još ću malo prepeglat falte. A ti se obuci pa ćeš sa mnom. Živnula je; kao da je sama odluka što će otići Kupanovčevima već sve riješila. Ali kad je pokušala odjenuti suknju,

pogledala je svoj veliki trbuh i opet ju je obuzelo nezadovoljstvo. „Ne mogu je obući. Bila je loker, sad je knap. Morat ću do gospođe Faler da je proširi“.

- Trudna ste, ništa ne jedete, sam plaćete - rekla je Nevenka. Vratila se na brzinu pojevši ručak, da provjeri hoće li majka sucu Kupanovcu. - Ja sam bogme smazala dvije filovane paprike i komad kruva. Janez kaže da voli kad me svugdje ima. A bogme me ima.

Uhvatila se za slabine, pa za butine i stražnjicu.

- Ima me, ima. Žena bez dupeta, da prosti ovo dijete, ko selo bez crkve.

- Ponijet ću gospođi profesor jedan muškati. Znam da voli cvijeće.

- I ne žurite. Ostante kolko treba dok sve ne ispipate. Pa mi dođite reć, Janez je dežuran, doć će tek ujutro.

Kad smo zašli za Aksmanovu i spustili se Huttlerovom, majka je rekla:

- Možda je bolje da ostaneš u parkiću preko puta i igraš se. Šta ja znam, Kupanovcu možda ne bi bilo pravo da i tebe dovedem. Sigurno želi da ono što kaže ostane među nama.

Prekoputa kuće Kupanovčevih, na rubu bolničkog parka, bilo je malo igralište s ljuljačkom i limenim toboganom. Kad sam se popeo na vrh i sjeo da se spustim, vidio sam gospođu Kupanovac kako majci otvara vrata. I opet sam čuo omamu: „Sad će to Justa pozlatit. Sluga pokoran“. Uvijek je tako govorila kad smo ušli u ajnfort, a onda se bacila na posao.

Ulični prozor do ulaznih vrata bio je odškrinut. Iza njega nalazila se dnevna soba Kupanovčevih. Kad smo omama i ja posljednji put bili kod njih, upravo se u toj sobi okitila zlatninom, govoreći kroz smijeh da je majka kraljica.

ČETRNAESTO POGLAVLJE

*Sudac Kupanovac kaže Dadinoj majci
da stvari po njenog supruga stoje loše*

– Nećete mu moći u posjetu dok ga ne ispitaju, a to može potrajati i duže od mjesec dana. Znao sam da ćete doći, znao sam de ćete mi se obratiti pa sam se propitao o slučaju. Vidite, ja vam ne bih smio reći neke stvari, znadete kako je, istraga je u toku. Stvari su jako ozbiljne. I loše po vašeg supruga. Imam prijatelje u miliciji, surađujemo, naš posao je povezan.

Ono što vam mogu reći je – imaju dva jaka svjedoka: portira koji je vašeg supruga pustio u tvornicu i čovjeka koji ga je vidio kad je izlazio, prošao Kišpatićevom i uputio se Vodeničkom. Taj čovjek, poznate ga dobro, kaže da je vaš muž djelovao kao da bježi, kao da što prije želi nestati u Vodeničkoj i da se, penjući se uzbrdicom, stalno okretao gledajući prema Kožari, kao da nešto očekuje. Kaže, imao je čudan izraz lica, istodobno je bio uplašen i zadovoljan. Ubrzo nakon što je vaš suprug izašao, portir je osjetio dim, a kad je pošao vidjeti odakle dolazi, vatra je već gutala tvorničku radionicu. Po vlastitom priznanju vašeg supruga, on je upravo ondje bio.

To su, dakle, činjenice koje ga teško terete. Osim njega, to popodne – rekao je portir – nitko u tvornicu nije ulazio. Što se materijalnih dokaza tiče, portir je na podu opazio praznu bočicu u kojoj je bio dezinfekcijski alkohol iz ormarića za prvu pomoć. Nađena je i kutija žigica s 48 drvaca. Sumnjaju da je alkoholom natopio krpe za čišćenje strojeva i stavio ih pored drvenih sanduka s alatom. Misle da je tako izazvao požar. Vremenski se poklapa. Jer, priznat ćete i sami, požar se nije pojavio prije njegovog dolaska, ni sljedećeg jutra, već nedugo nakon što je napustio tvornicu.

Što se motiva tiče, bojim se, oni su vrlo jaki. Znadete, u sudnici se uvijek pitam koji je motiv počinjenja krivičnog djela. Je li to osveta, mržnja, koristoljublje, afekt? O tome, najčešće, ovisi koliku ću kaznu dosuditi. Nije isto ako je netko kovao planove kako drugog ubiti, danima smišljao način, vrebao najpogodniji trenutak, ili ako je čovjeka ubio u svađi.

Vidite, istražitelji kažu da im je jasan motiv. To je mržnja i osveta. Kažem vam što oni govore. Vaš suprug mrzi ovu državu, protiv nje se borio. Ova država, misli on, ubila mu je brata i oca. Uzela je kuću njegovoj majci. Ponavljam, ovo što govorim nisu moje riječi – tako

tvrdi oni. Dakle, po njima, on ovu državu mrzi iz dna duše. I želi joj se osvetiti. Osvetiti, jer je ostao bez posla, jer su ga proglasili lopovom, a onda su i njegovu majku optužili da je ukrala zlato. Mi znamo da ona to nije učinila, ja sam im to rekao i sigurno bi je pustili ali, nažalost, umrla je. Vaš suprug s tim je živio, sve je pamtio, tvrdi služba, smišljao je osvetu. Pa je zapalio tvornicu u kojoj je nekoć radio. Znao je kako to napraviti, bio mu je poznat svaki kutak tvornice.

Oslovit ću vas s gospođo, mada tako ne bih smio, ali ovdje nas nitko ne čuje, u mom smo domu, u četiri oka, samo vi i ja. Dakle, gospođo Kenig, postoji još nešto. Postoji jako puno zabilješki, postoji cijeli fascikl o vašem suprug. Neću se moći sjetiti svega, ali neke sam stvari zapamtio. Širio je neprijateljsku propagandu, veličao kapitalizam, posprdno je govorio o Titu, pričao kako milicija zatvara nedužne ljude da bi on mogao bezbrižno loviti. Slušao je Glas Amerike, na poslu prepričavao komentare Grge Zlatopera, osobito im je sumnjivo kako je vaš mali dobio tranzistor. Imaju podatke da je vaš suprug navodno i nekakve arheološke iskopine prodavao. Ne znam točno što, ali i to je zapisano. Piše i da je nagovarao susjeda na bijeg preko granice i u tome mu pomagao. Učio ga je njemački, zajedno s pokojnom Justom, da se lakše snađe kad pređe na drugu stranu. Zabilježeno je da se u vašoj kući govori njemački, da ste i sina učili njemačkim pjesmicama. I puno, puno toga još.

Vidite kad se sve to stavi na hrpu, stvari stoje jako, jako loše.

I još ću vam nešto reći, gospođo Kenig. Vi znadete onog s brčićima što je vječno u Ribarskom domu. Uzeo vas je na zub, cijelu vašu obitelj. Sve znaju o vama. On vam je puno napakirao.

- Znam ja dobro zašto - rekla je majka.

- Čak i ako ne bude pravih dokaza da je vaš muž zapalo tvornicu, ni jedan sudac neće ga osloboditi. I da meni dođe u ruke, ne bih to mogao učiniti. Sve su se ciglice nekako posložile, stvoren je čvrsti zid optužbi, mi to zovemo zatvoreni krug indicija, pa ako i bude manjkala koja, ako i bude koja pukotina u tom zidu, neće ga biti moguće srušiti. Od nas, sudaca, traže da oštro kažnjavamo narodne neprijatelje, a vašeg muža smatraju takvim. Govorim vam vrlo iskreno. Vaša svekrva, pokojna Justa, godinama je dolazila u našu kuću, bili smo zadovoljniji njenim poslom i zbog nje, ponajviše zbog onoga što joj se dogodilo, imam obavezu prema vama. Zato vam sve to govorim. Ne želim vam davati lažnu nadu, ali ni plašiti vas. Jednostavno, stvari ne stoje nimalo dobro. Stvari, kao što sam rekao, stoje jako loše.

- Gospon Kupanovac, to ste vjerojatno i vi čuli. Priča se da je u tvornici ukradena velika količina kože. Da nije neko namjerno...?

- Znam što mislite. Ali kako sad, kad je Kožara izgorjela, dokazati da je netko ukrao kožu i da je postojao manjak?

Nastala je šutnja. Onda se ponovo oglasio sudac:

- Ako ćete mi čvrsto obećati da to nikom nećete reći i da nećete nikom pokazivati, dat ću vam Tonino pismo. Neću vam objašnjavati kako ga je napisao i kako je došlo do mene. Dobro?

- Ne možete ni zamisliti, gospon Kupanovac, što bi mi to značilo.

- I dobro ga spremite ili, još bolje, uništite kad pročitate. Mogu vam opet doći u pretres stana. I bilo bi jako loše da to pismo pronađu.

- Sakrit ću ga pod gredu u šupi. Tamo ga niko neće naći. Naslonjen na cokol kuće Kupanovčevih, u prvi sumrak, ispod odškrinutog prozora njihove dnevne sobe, čuo sam uplašen majčin glas:

- I šta mislite, gospon Kupanovac, kako će sve to završiti?

- Molim vas da sve što smo pričali ostane među nama. Reći ću vam potpuno iskreno i mislim da se neću prevariti: Bojim se da ispod dvadeset godina neće proći.

PETNAESTO POGLAVLJE

u kojem Dado pronalazi pismo pod gredom u šupi

Sjedio sam u šupi, na jednoj od desetak cjepanica koje je otac proljetos uhvatio na nabujaloj Dravi. Uz njih stajali su uredno poslagani komadi ugljena, nepotrošenog prošle zime. Čim je majka otišla na kolodvor raspitati se kad sutradan imamo vlak, šmugnuo sam u šupu pazeći da me ne vidi Ivičina baka. Zatvorio sam vrata. Kroz pukotine između crepova na krovu prodiralo je dovoljno svjetla.

„Draga moja ženo, sretan sam što ti mogu poslati ovo pismo, da ne brineš kako sam. Drže me u podrumu u Zagrebačkoj ulici. Sad je već dobro, nadam se da je najgore prošlo. Bilo je strašno onu noć kad su me odveli. Hvala bogu, tu trojicu od tada nisam vidio, mada ni drugi, osim jednoga, nisu bili puno bolji. Podrumska prostorija u koju su me doveli bila je skućena i vlažna i imala je malen prozor s rešetkama. Ispod njega nalazio se stol s lampom, a do vrata još jedan. Posjeli su me na stolicu u sredini sobe. Ruke su mi bile vezane lisicama. Uperili su lampu, pa me svjetlo zaslijepilo. Nisam vidio isljednike. Ali po glasu sam znao da nisu oni koji su me ispitivali u kući i odveli. Onaj do malog prozora rekao je da će najbolje biti da sve priznam. Govorio je polako izgovarajući riječi, kao da pjeva. Rekao sam da nemam što priznati, jer nisam podmetnuo požar. Čuo sam kako onaj do vrata ustaje i osjetio snažan udarac pendrekom. Sijevnulo mi je po lijevoj strani leđa i pao sam sa stolice.

- Diž se, govno švapsko - zaurloao je onaj kraj vrata.

Isljednik do prozora rekao je:

- Najbolje je da priznaš.

Šutio sam, od bola grizući usnicu.

- Najbolje je da priznaš.

- Kako da priznam ono što nisam učinio.

Tada mi je sijevnulo ispod lijeve strane rebara i ponovo sam pao.

- Dakle? - upitao je isljednik čiji je stol bio ispod prozora s rešetkama. Nisam mu mogao vidjeti lice. Lampa koju je uperio potpuno me zaslijepila.

Onaj do vrata ponovno je dreknuo da ustanem. Pokušao sam. Bol na lijevoj strani ispod rebara bila je užasna. Nisam se mogao pomaknuti. Osjetio sam udarac vojničkom čizmom. Udario me po leđima. Onda još jednom, u butinu, pa u glavu. Svjetlo lampe nestalo je, u glavi mi je zvonilo, a onda sve utihnulo. Mislio sam da umirem. Osvijestio sam se mokar, drhteći na podu. Nisam se ni pomaknuo, pa su me polili još jednim amperom hladne vode. Tad sam se trznuo.

- Došao je k sebi. Možemo nastaviti - čuo sam onog do prozora.

Ponovo su me bubnuli u rebra. Tek kad se kroz prozorčić s rešetkama počelo probijati svjetlo, prestali su me udarati. Ležao sam na podu, potpuno mokar. Nećeš vjerovati, ali bilo mi je drago da sam mokar, da ne vide da sam se upišao, da se ne naslađuju mojim mukama. Nisam se mogao pomaknuti, boljela me svaka kost, svaki mišić. Napokon su ugasili lampu. U malu prostoriju ušao je crnomanjast čovjek.

- Ja ću nastaviti - rekao je isljedniku do vrata, kratko očišanom, u crnim vojničkim čizmama.

Bio je mlađi od mene. Onog do prozora vidio sam samo s leđa kad je izlazio. Širok u plećima, zdepast i nekako poguren. Taj crnomanjasti bio je dobar. Skinuo mi je lisice s ruku, pomogao mi da sjednem na stolicu i dao nekakvu sivu košulju i hlače da se presvučem. Ali nisam mogao, svaki pokret tijela silno me bolio. I sada, dva dana poslije, jedva ti pišem. Da su mi slomljena rebra na desnoj strani, ne bi ni olovku mogao držati u ruci. Crnomanjasti me ponudio cigaretom.

- Slušaj, družo - rekao je - bolje ti je priznat. Imamo svjedoke, imamo dokaze. Ovako mučiš i sebe i nas.

- Ne mogu. Nisam to učinio.

- Svi tako govore, pa kad-tad priznaju.

Sljedeću noć proveo sam u podrumskoj ćeliji. U noj je bila samo daska i noćna posuda. Tresao sam se cijelu noć, mada od bolova nisam osjećao hladnoću. Onda su me ujutro opet ispitivala ona dvojica, ali su me manje tukli nego prvi put. Sad su me šamarali, nisu me udarali po rebrima i leđima. Popodne je došao crnomanjasti. Nagovarao me da priznam, ali me nije tukao.

- Što prije priznaš, bolje za tebe. Prije će suđenje, prije ćeš na robiju. Sad su ti, vidim po papirima, 32 godine. Ako ti odrape 20, ako se budeš dobro ponašao, s 47 već bi mogo bit

vani. Ne vrijedi se inatit. Priznaj.

Nisam priznao. Sad me drže u ćeliji, dva dana nitko nije dolazio, samo mi donesu hranu. Noćna posuda samo što nije puna, ali je ne iznose. Prozor je visoko, ne veći od knjige i pada tek malo svjetla.

Ženo moja, ne znam što će bit. Teško mi je što nisam uz vas, što ste prepušteni sami sebi. Da je bar Justa živa. Pokupi Dadu i odi k tvojima u Vrbovu. Ne možete ostati na Donjodravskoj, ponestat će vam novca i hrane. Kod tvojih ćete bar imati što jesti. Nekako ću se, valjda, snaći da ti s vremena na vrijeme pošaljem pismo. Za ovo znam da ćeš ga dobiti. Čuvaj Dadu i ono djetesce koje nosiš ispod srca. Voli vas vaš Tona.“

Pažljivo sam smotao pismo, točno onako kako je bilo složeno. Vratio sam ga u tijesni, dobro zaštićen prostor, između grede i crijepa, provjeravajući vidi li se sa strane. Nije ga bilo moguće pronaći, osim ako netko – kao što sam to učinio ja – iznad svake grede provuče komadić tankog lima, pa izgura pismo. Vratio sam lim u kištru s kojekakvim šarafima i žicom i nekoliko željeznih kajli po kojima je otac, zabivši ih u pukotine panjeva, udarao maljem pripremajući pred zimu drva za ogrjev.

ŠESNAESTO POGLAVLJE

u kojem nema više Donjodravske obale

U blokić koji mi je dao Lacika upisivao sam imena stanica na kojima je stajao vlak. Gledao sam ljude kako izlaze i ulaze u vagone, polja kukuruza i dozrelog žita. Kondukter mi je rekao da iza Vrpolja, gdje smo presjeli u drugi vlak, do Vrbove ima još 15 stanica.

- Ne ideš u školu, a već čitaš i pišeš i brojiš do sto - rekao je. - Mudar si ti dečko.

Kad smo u Osijeku sjeli u vlak, majka mi je rekla da se na sjedalu u vagonu malo zgurim, kako bih izgledao niži, a bude li me kondukter pitao u koji razred idem, da kažem kako ću tek najesen u prvi. Tako majka za mene nije kupila kartu, pa sam se vozio besplatno.

- Izđikao je za svoje godine - rekao je kondukter majci i otišao u drugi vagon pregledavati karte.

Bili smo sami na dvije drvene klupe, okrenute jedna prema drugoj. Sjedeći uz prozor, majci prekoputa, budno sam pazio da mi ne promakne koja stanica. Majka je bila zamišljena, povremeno bi maramicom obrisala suzu koja bi se nenadano iskrala iz njenog oka. Kad je rupčićem prešla preko lica, sjetio sam se onog s brkovima, špiclova, kako je sinoć, kad smo se majka i ja vraćali od tete Nevenke, prevrtao džepove, tražeći maramicu i, vidjevši da je nema, povikao:

- Lazo, donesi salvetu, brzo!

Bio sam se začudio kad smo, izašavši s Donjodravske 14, umjesto našoj kući, skrenuli prema Ribarskom. Majka nije ništa objašnjavala, držeći me za ruku, hodala je odlučno poput vojnika, koji se ne boji neprijatelja. Špiclov je stajao uz vrata gostionice, okrenut prema Dravi. Lice mu je bilo osvijetljeno žmirkavom lampom, visoko iznad vrata gostionice. Spazio nas je i kad smo bili pet-šest koraka ispred njega, kimnuo glavom. Majka je stala, pogledala ga sekundu-dvije, unijela mu se u lice i pljunula.

- Proklet bio, jadniče. I da si bio jedini na svijetu, ne bih za tebe pošla. Osvećuješ se jer sam te odbila i sad se naslađuješ našom nesrećom. Muža si mi zatvorio, svekrvu si ubio. Fuj, gade!

Špiclov je bio zbunjen. Nekoliko ljudi iz gostionice okrenulo se prema vratima. Brisao je lice rukavom, a kad je pozvao Lazu i zatražio salvetu, bilo im je jasno što se dogodilo.

Ujutro, majka je iz ormara u omaminoj sobi izvadila veliki kartonski kofer i počela slagati odjeću.

- Idemo djedu i baki u Vrbovu. Ne znam kad ćemo se vratiti.

Uzbuđen što će se prvi put voziti vlakom, stajao sam u dvorištu i slušao Lorenza kako kašljuca na ulici. Čekao je poštara. Htio sam izaći, ali majka je rekla da pričekam, da se moramo oprostiti s gospođom Husek. Ivica je sjedio na lonki, štapićem kopajući zemlju iz malih utora između cigala.

- Čuvajte nam to malo sirotinje.

- O Jezuš i Marija i svi sveti. Sad bumo sami, kakti bokci, v tolikoj hiži.

- Kuštro, Veronika, Juraj, Evica, Stipe, Justa, Tona - brojala je teta Ema, stojeći ispred naše kapije. Sad i vas dvoje odlazite. Rekla sam vam, frau Kenig, 11 je nesretan broj.

- Nema ga više.

Lorenz, Ema i Ivičina baka, kao tri vojnika, preživjela nakon bitke, stajali su ispred vrata Donjodravске 11. Majka je u ruci držala veliki kartonski kofer, a ja pinklić i knjige, zavezane špagom, koje mi je poklonio Perduka.

- Idemo sad. Zbogom svima.

Krenuli smo prema Aksmanovoj, taman kad se iza onog turskog topa, naslonjenog na ćošak, gdje je počinjala Huttlerova, pojavio poštar.

- Gotooof! Goootooof! - čuo sam Ivicu kako viče iz dvorišta.

Kad me ugledao, poštar Franjo mašio se one velike torbe i između brda pisama izvukao razglednicu. Na slici se vidjela velika plaža, galebovi na nebu, bor nagnut nad morem i kuće u daljini. Pozdrav iz Makarske, pisalo je.

Strpao sam razglednicu u pinklić. Radostan, razmišljao sam što mi je sve pisala Ivka. Nadao sam se da je poledina ispisana najsitnijim slovima i da ću imati što čitati cijelim putem do Vrbove.

- Ne zanima te što piše? – upitala je majka.

- Čitaću kad sjednemo u vlak.

Kad smo prošli kuću Kupanovčevih, rekoh majci da bih volio pogledati Miheljenkov izlog.

- Nije nam usput, a i knap smo s vremenom.

- Ali samo na minutu – moljakao sam.

Kad smo skrenuli na Trg Vladimira Nazora, u velikom izlogu fotografske radnje ocrtao se lik žene s velikim trbuhom, dok nosi veliki kofer u jednoj ruci, a u drugoj drži mršavog dječaka s pinkličem i knjigama zavezanim o špagu. Na najvidljivijem mjestu, među slikama brojnih Miheljenkovih mušterija, kočila se omamina slika. Sjedila je na Jurajevom motoru Tomos Puch, kao vojskovođa na konju. Lijeva ruka bila je podignuta, a s lica se širio osmijeh. Bilo je to samo trenutak prije nego što će pasti s motora.

- Moramo sad ić, pobjeć će nam vlak.

Svako malo, dok su kotači vagona kloparali, a lokomotiva stenjala slavonskom ravnicom, čitao sam tekst na poledini razglednice, mada sam ga već znao napamet. „Vrijeme je jako lijepo. Puno se kupam i plivam. Jučer sam uhvatila morską zvijezdu. Fale mi Riki i Kiki. Šaljem ti pozdrav iz Makarske. Ivka“.

Vlak se zaustavio. Na staničnoj zgradi pisalo je: Oriovac. Upisao sam ime mjesta u blokić i rekao majci:

- Još dvije stanice, pa Vrbova.

Majka je iz džepa na haljini izvukla komad papira, razlistala ga i počela čitati. Prepoznao sam očevo pismo.

Razvezao sam špagu i po sjedalu u vagonu poslagao Perdukine knjige. Čitao sam naslove s korica: Doba nevinosti, Kraljević i prosjak, Jadnici, Samrtno proljeće. Možda zbog mog prezimena, Kraljević i prosjak najviše me zainteresirala. Počeo sam čitati: U negdašnjem gradu Londonu jednog jesenjeg dana druge četvrtine šesnaestog stoljeća, siromašna obitelj Canty dobi dječaka kojem se nisu poradovali.

A onda sam odložio knjigu i pomislio: „Sada je trenutak da to kažem“. Ustao sam s klupe i prešao na majčinu stranu. Nisam znao kako bih započeo.

- Mama, ja sam s kuće skinuo broj 11. Mislio sam da će tako prestati nesreće.

Majka me nježno pogledala, privukla k sebi i poljubila u obraz. Jedna suza, ne znam čija, kapnula je na moju košulju.

- Sad je tako svejedno. Nema više Donjodravске obale 11.

Osijek, Zagreb, 2012. - 2013.

UMJESTO EPILOGA

Odlazeći kao dječčić u donjogradsku knjižnicu, na trgu Vladimira Nazora, uvijek sam birao knjige s ilustracijama. Gutao bih Olivera Twista, romane Marka Twaina i Julesa Vernea, pomno proučavajući crteže. Pomagali su mi doživjeti sadržaj onakvim kakvim ga je stvorio pisac. Moja bujna dječjačka mašta često je bježala iz okvira romana, stvarajući od njegovih junaka posve drugačije likove, koji bi se ponašali različito od onoga što je njihov autor htio. Crteži su me vraćali u čvrste korice knjige.

Završavajući roman Donjodravsko obala, slučajno sam nabasao na kutiju starih obiteljskih fotografija. Otkrio sam nevjerojatne sličnosti između tih slika i nekih mjesta i likova u romanu. Bio sam zapanjen shvativši koliko je moja omama Justina nalik glavnoj junakinji romana. Posve je nevjerojatno da čak imaju i isto ime. Ostao sam zabezeknut vidjevši slike ulice u kojoj sam odrastao, toliko nalik onoj iz romana. Potpuno ista rijeka, frapantna sličnost kompe; čak je i ulični vodovod, baš kao i u romanu, u sjeni bagremâ. Kao deklarirani ateist razgalio sam se nad slikom iz 1957., gdje s velikom grupom prvopričesnika stojim u dvorištu donjogradske crkve. Uznemirila me činjenica da se časna sestra Honorabilis i župnik Matijević iz romana, pojavljuju na toj fotografiji.

Jednaki šok ostavile su i slike moje tete Irme i strica Alojza, koji su, baš kao i istoimeni likovi u romanu, živjeli u Austriji, odnosno Njemačkoj. A kako sam se tek iznenadio ugledavši fotografije mog prvog razreda, spoznavši da učitelj Janko Malnović, ima isto ime i vrlo slično prezime učitelju iz romana, Janku Maleviću. Uplašen, vratio sam slike u kutiju, bojeći se da ću, nastavim li ih gledati, naići i na druge likove iz Donjodravsko obale: Kuštru, Huseka, Karčiku, Juraja, Veroniku, Zdravka, Lorenza, Trendu, tetu Nevenku, čika Lazu... Osobito me uznemirila mogućnost da nabasam na sliku špiclova.

Radoznalost me, međutim, namamila da zažmirim i iz snopa nepregledanih fotografija nasumce izvučem jednu da bih provjerio ima li baš svaka sličnosti s romanom. Na slici koju sam, poput zamorca u kutiji sa srečkama, izvukao iz hrpe, nalazila se naša obiteljska grobnica. Nevjerojatno: baš kao i u romanu, na nadgrobnom spomeniku Kenigovih i naše se

prezime nekoć pisalo drugačije. I njima se, kao i nama, nekadašnje ö pretvorilo u e.

Pomislio sam da bi stare obiteljske fotografije pronađene u kutiji, objavljene na kraju ove knjige, mogle pomoći čitatelju kao što su meni nekoć pomagale ilustracije u romanima mog djetinjstva. Da ga vrate u korice Donjodravске obale i ne dopuste da na krilima mašte odleprša izvan ovih korica i uradi s likovima romana ono što autoru nije bilo ni na kraj pameti.

RJEČNIK DONJODRAVSKE OBALE

A

abrihtovati – dotjerati u red, disciplinirati

ajnc a – prvoklasno, najbolje kvalitete

ajncug – odijelo

ajnfort – kolni ulaz u dvorište

ajngemahtes – gusta juha od povrća i mesa

alzo – dakle

amper – vedro

anzihtskarta – dopisnica, razglednica

apcigovati – odbiti, uskratiti

ašenbeher – pepeljara

aufhenger – vješalica za odjeću

aufviderzen – doviđenja

B

badecimer – kupaonica

bakandže – okovane, čvrste cipele

baksuzan – nesretan, zlosretan

bedinerica – spremačica koja u određene dane dolazi pospremiti kuću/stan

belaj – nevolja

bent – nasip

blaumajzl – vrst riječne ribe

briftreger – poštar

C

cager – kazaljka sata

cajt – vrijeme

care – vrst jednostavnog popečka od dizanog tijesta

ceker – pletena torba

cokl – ispupčeni donji dio na pročelju zgrade

cokula – visoka čvrsta cipela

cušpajz – varivo

cvajer – vrst brašna

cveba – groždica

cvikcange – kliješta za rezanje

D

dinstati – pirjati

dojčmarke – njemačke marke

doštiklati – produžiti

drek – 1) bezvrijedna stvar; 2) izmet

drukati – denunciirati

E

escajg – pribor za jelo

ekser – čavao

F

fajercajg – upaljač

falinga – greška, mana

falta – nabor u kroju odjeće

fasovati – obrati bostan, nadrljati

faširana šnicla – kosani odrezak

ferije – raspust

fertig – gotovo

fest – jako

feš – pristao, skladan

filfeder – nalivpero

filovan – punjen

firange – zavjese

fircigerka – žena u četrdesetim godinama

firnajz – laneno ulje

firtl – dio grada, četvrt

flastrovati – popločati

fleka – mrlja

flundra – bludnica, prostitutka

forcimer – predsoblje

foršibati – kretati se; manevrirati (lokomotiva)

fosna – debela, dugačka daska

fraj – slobodan

frajla – gospođica

frau – gospođa

frbant – zavoj

frkert – naopako (kod pletenja)

frtalj – četvrt

fruštuk, fruštukati – doručak, doručkovati

fuksa – kurva

furuna – limena peć

furt – stalno

G

ganc – posve, potpuno

ganjak – hodnik

gelipterski – obješenjački, mangupski

germa – kvasac

geviht - uteg

glancati - laštiti

gojzerice - nepropusne visoke cipele

granatirmaš - jelo od tijesta i krumpira

grenandina - vrst bezalkoholnog pića

grifl - pisaljka

grincajg - vezica mrkve, peršina i celera

gumidefekt - rupa na zračnici

gušt - užitak

gute naht - laku noć

gubernal - upravljač (na biciklu, motociklu)

H

harašo - dobro

harnadla - ukosnica

herc - srce

hercklopf - lupanje srca

hercig - dražestan

hercšlag - srčani udar

himbersaft - sok od maline

hofirant - udvarač

hoklica - stolica bez naslona

hozne - hlače

hoztregeri - naramenice

huncut - vragolan

huncutarija - ludorija

I

ibercug - navlaka

ispalac - drvena lopatica za izbacivanje vode iz čamca

izđikati - naglo izrasti

J

jegervuršt - lovačka kobasica

K

kaiš - remen

kajla - klin

keder - vrst riječne ribe

kesarati se - glasno se smijati

kesega - vrst riječne ribe

kibicati - promatrati, gledati

kicoš - gizdav čovjek

kifeli - bježi!

kinderbet – dječji krevetić

kistihand – pozdrav, ljubim ruke

kištra – drveni sanduk

klajda – haljina

klocna – klada

klofiti – udariti

klot-mantil – ogrtač od pamučne tkanine

košta – hrana

klozer – vilin konjic

knap – tijesno

kragna – ovratnik

krautcvekle – jelo od tijesta i kupusa

kreč – vapno

kriskindl – djed mraz

kuglof – kolač s groždicama

kunst – umijeće

kusur – ostatak

kvit – poravnano (sad smo kvit – poravnali smo račune)

L

langsam – polako

ledičan – neoženjen

libling - mezimac, miljenik

ligeštul - ležaljka

liht blau - svjetlo plavo

liman - zaljev

loker - labavo

luftiguz - vjetropir

M

majn got - moj bože!

makar vos - makar što, koješta

maler - nesreća, nepritika, peh

mesing - mjed

N

nahtkastn - noćni ormarić

najgerih - znatiželjan, radoznao

nahero - nakrivljeno, nakošeno

nitna - zakovica

nokla - žličnjak

nudlpret - daska za razvlačenje tijesta

nudlvolger - valjak za tijesto, oklagija

nuler - vrst kvalitetnijeg brašna

O

ober – gornjak, igrača karta

omama – baka

otata – djed

P

pacer – nespretnjaković

pajser – metalna poluga

paktreger – prtljažnik

papndekl – karton, tvrdi ambalažni papir

partecetl – osmrtnica, objava o smrti tiskana na papiru

pastat – američki somić

pecštanga – štap za pecanje

pinkl – smotuljak, zavežljaj

pirika – vrsta korova

pertla – vezica za cipele

pleh – lim

pofajtati – nakvasiti, pošpricati

prefrigan – lukav, prepreden

priheftati – pričvrstiti

pohovano – panirano

proštepiti – prošiti koncem

protviš – vrst riječne ribe

R

rajndlika (rajngla) – plitka posuda za kuhanje

rajsnegla – čavlić sa širokom glavom za pričvršćivanje čega na što, pribadač

raubovati – u riječnom ribarstvu: gristi na živi mamac

terna – pećnica

reš – hrskav

rešt – zatvor, tamnica

revanširati (se) – uzvratiti, vratiti uslugu

rever – ovratnik kaputa

S

sajla – uže od pletene žice

sic – sjedalo

secovati – taložiti

skiro – romobil

Š

šaht – otvor u zemlji s poklopcem

šalter – prekidač, sklopka

šamlica – niska klupčica za sjedenje

šantav – šepav, hrom

šaraf – vijak

šarf – ljuto

šefla – kutlača

šercl – okrajak

šerpa – posuda za kuhanje

šihta – 1) smjena; 2) Šihta – stari naziv za Saponiju

šiltkapa – kapa sa štitnikom

škarnicl – papirnata vrećica

škatulja – kutija

šlafrok – kućni ogrtač

šlajbok – novčanik

šlifer – platnena navlaka

šlifovan – ugladen, pristojan

šlep – teglenica, riječni brod bez motora

šloser – bravar

šlus – kraj, gotovo, završeno

šmekati – prijati

šnajderaj – krojačka radnja

šnaps – rakija

šnenokle – poslastica od mlijeka, jaja i šećera

šnita – kriška

šnjofati- njuškati

šparhet – štednjak

šparkasa – štedna kasica

špenadla – pribadača

špigl – ogledalo

špilati – izigravati

špic – vrh

špiclov – doušnik, žbir

špil – komplet karata za igru

šprajcer – podupirač

šprehati – govoriti

špula – stalak za namatanje (napr. konca)

šrafštok – škrip

štafir – oprema koju mlada donosi u kuću, miraz

štampla, štamplica – čašica za žestoka pića

štanga – metala prečka

šteh – drveni privez na rijeci

štenge – stepenice

štih – jedno nošenje u kartaškoj igri

štok – drveni okvir koji učvršćuje vrata

štreka – pruga

štrik – uže

šufnudle – valjušci

šuhkrema – pasta za cipele

šuster – 1) vrst kartaške igre; 2) postolar

švajs aparat – aparat za varenje

švaler – zavodnik, ljubavnik

švindler – prevarant

T

tabakera – kutija za cigareta tancati – plesati

tefter – bilježnica

tintblaj (tintoblaj) – olovka koja na vlažnoj podlozi ostavlja trag nalik tinti

tranširati – rasijecati, komadati

trefiti – pogoditi

trinkgelt – napojnica

tufna – točkica

U

unter – igrača karta, dolnjak, dečko

unterhaltovati – ljubakati, flerovati

V

vajnlig, vangl – duboka posuda za pranje suđa i iskuhavanje

vekerica – budilica, stolni sat

vekternica – željeznička kućica uz prugu

veš – rublje

vunderkind – čudo od djeteta

Z

zbigecan – dotjeran

ziher – siguran

ziherica – igla posebna oblika za kopčanje

ziherung – osigurač

zort – strah

Ž

žmukler – osoba koja pribavlja korist na nedopušten način, varalica

Drago Hedl

Rođen je 1950. godine u Osijeku. Novinarstvom se profesionalno bavi od 1980. godine kada počinje raditi u Glasu Slavonije. Glavni urednik toga lista bio je od 1986. do 1991. godine. Potom je, kao ratni izvjestitelj iz Slavonije, pisao za Slobodnu Dalmaciju. Zatim prelazi u redakciju tjednika Feral Tribune i ondje, s manjim prekidima, ostaje sve do gašenja lista 2008. godine. Godinu dana radio je kao urednik u londonskom Institutu za ratna i mirnodopska izvještavanja (IWPR) te u Novom listu kao šef deska. Od 2008. do umirovljenja 2015. godine radio je kao reporter Jutarnjeg lista i bio jedan od važnijih istraživačkih novinara. Danas je reporter portala Telegram.hr.

Za svoj novinarski rad na istraživačkim temama dobio je više hrvatskih i međunarodnih novinarskih nagrada – američku The Knight International Press Fellowships Award (2006), nagradu Hrvatskog helsinškog odbora Joško Kulušić za širenje medijskih sloboda (2006), nagradu Srednjoeuropske inicijative za istraživačko novinarstvo (2008), austrijsku nagradu Erhard Busek za izniman doprinos međuetničkoj komunikaciji i pomirenju (2011) te srpsku Nagradu Jug Grizelj (2012). Hrvatsko novinarsko društvo dodijelilo mu je nagradu Otokar Keršovani za životno djelo (2015).

Za roman *Donjodravska obala* dobio je nagradu Kočićevo pero (2014). Roman je kao kazališna predstava, u produkciji HNK u Osijeku (dramatizacija i režija Zlatko Sviben), ambijentalno izveden na Donjodravskoj obali 2019. godine.

Hedl je 2011. godine odlikovan Redom Stjepana Radića za osobit ljudski i profesionalni doprinos borbi za ljudska prava, promicanje demokracije te otkrivanje istine.

Po romanu *Izborna šutnja* snimljena je i kriminalistička serija *Šutnja* u režiji Dalibora Matanića i produkciji HRT-a, Drugog plana i ukrajinsko-ruske producerske kuće Star Media. Romani *Izborna šutnja*, *Ispovjedna tajna* i *Kijevska piletina* izvedeni su na Hrvatskom radiju u dramskom programu HRT-a. Romani *Izborna šutnja* i *Ispovjedna tajna* prevedeni su na talijanski.

Član je Hrvatskog novinarskog društva, Hrvatskog društva pisaca i PEN-a.

Objavio: *Smijeh na kiši* (kratke priče, 1969); *Osječka slikovnica* (crtice, 1984); *Žuti vrtuljak* (slikovnica, 1986); *Naši obračuni s Krležom* (publicistika, 1987); *Žifci u škripcu* (crtice, 1988); *Ratne reportaže* (1993); *Glavaš: kronika jedne destrukcije* (nagrada Jutarnjeg lista za najbolje publicističko djelo, 2010, 2013); *Skriveno lice: biografija trećeg hrvatskog*

predsjednika (2010); *Kako su spašavani putnici broda Titanic* (dnevници, 2012); *Donjodravska obala* (roman, 2013; nagrada Kočićevo pero); *Izborna šutnja* (roman, 2014); *Ispovjedna tajna* (roman, 2015); *Nedjeljne ispovijedi* (kolumne, 2018); *Vrijeme seksa u doba nevinosti* (roman, 2018); *Kijevska piletina* (roman, 2019); *77 tužnih humoreski za ugodno poslijepodne* (kolumne 2021).

Biblioteka Online

knjiga 221

Drago Hedl

DONJODRAVSKA OBALA

© 2022 Drago Hedl

© za elektroničko izdanje: Društvo za promicanje književnosti
na novim medijima, 2022

Izdavač

Društvo za promicanje književnosti
na novim medijima, Zagreb

Za izdavača

Krešimir Pintarić

Urednik

Tihomir Dunderović

Fotografija

LatorreArts / Pixabay.com

Objavljeno

9. listopada 2022.

ISBN 978-953-374-029-4 (HTML)

ISBN 978-953-374-030-0 (EPUB bez DRM)

ISBN 978-953-374-031-7 (PDF)

ISBN 978-953-374-032-4 (MOBI)

Prvo izdanje

Naklada Ljevak, Zagreb, 2013.

**Knjiga je objavljena uz financijsku potporu
Grada Zagreba i Ministarstva kulture i medija
Republike Hrvatske.**